

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**OSMANLI SONRASI ARNAVUTLUK'TA ŞER'İYYE
MAHKEMELERİ VE İSLÂM HUKUKUNUN TATBİKİ**

Elton KARAJ

DOKTORA TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Soner DUMAN

ŞUBAT - 2024

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**OSMANLI SONRASI ARNAVUTLUK'TA ŞER'İYYE
MAHKEMELERİ VE İSLÂM HUKUKUNUN TATBİKİ**

DOKTORA TEZİ

Elton KARAJ

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslâm Hukuku**

“Bu tez 16/02/2024 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Soner DUMAN	Başarılı
Prof. Dr. Osman GÜMAN	Başarılı
Prof. Dr. Abdullah DURMUŞ	Başarılı
Doç. Dr. Yüksel SALMAN	Başarılı
Doç. Dr. Abdurrahman HENDEK	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Elton KARAJ

16/02/2024

ÖN SÖZ

İslâm'la tanışmadan önce Arnavutluk toplumu Katolik ve Ortodoks Hristiyan dinine mensuptu. Arnavutluk beyleri ve onlardan sonra Arnavutluk halkı özellikle Osmanlı'nın yönetimi altına girdikten sonra İslam dinini kabul etmiştir. 500 seneden fazla süren bu birliktelik Arnavutluk'ta İslam inanç ve kültürünün yerli halk tarafından benimsenmesine vesile olmuştur. 1912 senesinde Arnavutluk çaresiz denebilecek şekilde Osmanlı'dan bağımsızlığını ilan etmiştir. Büyük güçlerin çatışma alanı olan Balkan coğrafyasında Arnavutluk'un bağımsızlığını ve kimliğini koruması oldukça güç olmuştur. Ancak Arnavut nüfusunun çok kültürlülüğü ve yabancı devletlerin farklı çıkarları sonucu Arnavutluk devleti hayatta kalmayı başarabilmiştir. Arnavutluk 1912-1914 arasında Büyük Güçlerin¹ kontrolünde, 1914-1920 döneminde de kısmen yerli kısmen yabancı güçler tarafından yönetilmiştir. 1920-1929 döneminde ise yerli yöneticiler tarafından idare edilmiştir. Arnavutluk'ta 1916 senesinden sonra medenî hukuk alanında Osmanlı dönemi uygulamalarına dönmüştür. Yerli yöneticilerin 1912'de kadılık sistemini lağvetmesine ve Osmanlı kanunlarını iptal etmesine rağmen, 1916 senesinde Avusturya-Macaristan yönetimi şer'iyye mahkemelerinin merkezi olacak ve onları organize edecek Yüksek Şer'iyye Mahkemesi'nin kurulmasına izin vermiştir. Şer'iyye mahkemelerinin görev ve yetkileri ise nikâh, talak, miras ve alış-verişle ilgili her türlü konu ve dava olarak belirlenmiştir. Zaman içinde yetki alanı sınırlandırılan şer'iyye mahkemeleri Arnavutluk'un İsviçre Medenî Kanunu'nu uygulamaya başlamasına kadar varlıklarını korumuşlardır.

Osmanlı'dan ayrıldıktan ve bağımsız olduktan sonra Arnavutluk'taki şer'iyye mahkemelerinin yapısı, işleyişi ve hukuk tarihi açısından önemi hakkında ciddi araştırmalar yapılmamıştır. Hâlbuki şer'iyye mahkemeleri Arnavutluk Müslüman tarihi ve Arnavutluk hukuk tarihi açısından son derece önemlidir. Ayrıca Osmanlı coğrafyasında şer'i hukukun nasıl uygulandığını anlamamız açısından ve Osmanlı sonrası süreçte şer'i mahkemelerin tarihsel durumunu görmek açısından da Arnavutluk şer'iyye mahkemelerinin son döneminin araştırılması önem arz etmektedir. Bu çalışmamızda söz konusu boşluğu doldurmak için arşiv belgelerine dayanarak “Osmanlı Sonrası

¹ XIX. y.y.'da Büyük Güçler Fransa, İngiltere, Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya ülkelerinden ibaretti.

Arnavutluk'ta Şer'iyye Mahkemeleri ve İslâm Hukukunun Tatbiki" başlıklı tezimizi hazırladık.

Çalışma alanımızla alakalı özel akademik çalışmalarının eksikliği bazen zorlanmamıza sebep olsa da arşiv belgelerinin zenginliği kaynak açısından bir nebze işimizi kolaylaştırmıştır.

Bu çalışmanın ileride Arnavutluk'ta yapılacak hukuk tarihi çalışmalarına önemli bir kaynak olacağını hem de Türkiye ve dünyadaki Osmanlı ve Balkan tarihi araştırmalarına katkı sunacağını ümit etmekteyim. Ayrıca Osmanlı sonrası süreçte İslam hukukunun nasıl uygulandığını araştıran akademisyenler için de çalışmamızın yardımcı bir kaynak olacağı kanaatini taşıyorum.

Farklı ülkelerde bulunmamıza rağmen bu tezin hazırlanmasında yakınlığını ve ilgisini hiçbir zaman esirgemeyen saygı değer danışman Hocam Prof. Dr. Soner Duman'a, jüri üyeliğinde bulunan ve değerli katkılarıyla tezin şekillenmesinde yardımcı olan Prof. Dr. Osman Güman ve Doç. Dr. Abdurrahman Hendek hocalarıma, yardımları ve katkıları için Arnavutluk tarihi uzmanı kıymetli dostum Dr. Hasan Bello'ya ve bu süreçte her zaman varlıklarını yanımda hissettiğim değerli aileme teşekkür ederim. Tevfik Allah'tan.

Elton KARAJ

16/02/2024

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	v
TABLO LİSTESİ.....	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii

GİRİŞ.....	1
------------	---

1. BÖLÜM: OSMANLI SONRASI ARNAVUTLUK'TA DEVLET KURUMLARI VE MÜSLÜMANLARIN DİNİ YÖNETİMİ.....	9
---	----------

1.1. Giriş	9
------------------	---

1.2. 1912-1929 Döneminde Arnavutluk'ta Devlet Kurumları ve Yargı Sisteminin Kuruluşu	11
--	----

1.2.1. 1912-1929 Döneminde Arnavutluk'ta Devlet Kurumlarının Kuruluş Tarihçesi	11
--	----

1.2.2. 1912-1929 Senelerinde Arnavutluk'ta Yargı	17
--	----

1.3. 1912-1929 Döneminde Arnavut Müslümanların Dini Yönetimi	19
--	----

1.3.1. 1912-1929 Senelerinde Arnavutluk'taki Müslümanların Dini Yönetimi	20
--	----

1.3.2. Arnavutluk'ta Tarikatlar.....	24
--------------------------------------	----

1.3.3. Arnavutluk'taki Müslümanların Eğitim Kurumları ve Yayın Organları	25
--	----

2. BÖLÜM: OSMANLI'DA ŞER'İYYE MAHKEMELERİ VE ARNAVUTLUK ŞER'İYYE MAHKEMELERİNİN TARİHİ GELİŞİMİ	27
--	-----------

2.1. Osmanlı Devleti'nde Şer'iyye Mahkemeleri ve Tanzimat Sonrası Durumları	27
---	----

2.2. Arnavutluk Şer'iyye Mahkemelerinin Tarihi Gelişimi	30
---	----

2.2.1. Bağımsızlıktan Sonra Arnavutluk'ta Şer'iyye Mahkemeleri	30
--	----

2.2.2. 1914-1919 Yıllarında Şer'iyye Mahkemeleri	32
--	----

2.2.2.1. 1917 YŞM'nin İç Tüzüğü	32
---------------------------------------	----

2.2.2.2. Hristiyanlarla İlgili Miras Davalarının YŞM'den Alınması	33
---	----

2.2.2.3. YŞM'nin Yetkilerinin Kısıtlanması teşebbüsü	34
--	----

2.2.3. 1919-1929 Döneminde Şer'iyye Mahkemeleri	37
---	----

2.2.3.1. 1920'de Şer'iyye Mahkemelerinin Yetkilerinin Tescil Edilmesi	37
---	----

2.2.3.2. YŞM'nin Tiran'a Taşınması	38
--	----

2.2.3.3. İftanın Kazadan Ayrılması.....	39
---	----

2.2.3.4. Kadı-Müftü'lerin Haricinde Fetva Verme Yasağı.....	40
---	----

2.2.3.5. 1921 Tarihli Mahkemeler Organizasyon Kanununun Eki ve Miras Davaları Kısıtlaması	41
2.2.3.6. Mahkemeler Organizasyonu Kanunun Eki Akabinde Adalet Bakanlığı'ndan Talep Edilen YŞM'nin Nizamnâmesi Hakkında .	43
2.2.3.7. Şer'iyye Mahkemeler Organizasyon Kanununun Eki Hakkında Tartışmalar.....	46
2.2.3.8. Aralık 1922 Senesi YŞM Tüzüğü'nün Yenilenmesi	50
2.2.3.9. Şer'iyye Mahkemelerinin 1923 Senesindeki Tüzüğü ve Miras Davalarının Şer'iyye Mahkemelerinden Alınması.....	51
2.2.3.10. YŞM'nin 1923'te Birinci İslâm Cemaati Kongresi Vesilesiyle Osmanlı Halifesinden Resmî Olarak Ayrılması	53
2.2.3.11. Nikâh ve Talâk Davalarıyla İlgili Düzenleme	56
2.2.3.12. Türkiye'de Yaşayan Arnavutlar İçin İstanbul'da Şer'iyye Mahkemesi	58
2.2.3.13. Birinci Kongre'nin Sonrası ve 1925'teki İkinci Kongrede Şer'iyye Mahkemeleri	58
2.2.4. Şer'iyye Mahkemelerinin Kapatılma Süreci	60
2.2.4.1. Senatoda Medenî Hukuk Kanunu'nu Üzerine Tartışmalar.....	60
2.2.4.2. İsviçre Medenî Kanunu'nun Yürürlüğe Girmesi ve Şer'iyye Mahkemelerinin Kapatılması	63
2.2.4.3. Laik Medenî Kanun Sonrası	65
2.2.5. 1912-1929 Dönemindeki Genel Fikri Dağınıklık	66
3. BÖLÜM: ŞER'İYYE MAHKEMELERİNİN YAPISI VE İŞLEYİŞİ	69
3.1. Arnavutluk Hukuk Sistemi İçinde Şer'iyye Mahkemelerinin Yeri	69
3.2. Şer'iyye Mahkemelerinin Yapısı.....	71
3.2.1. Şer'iyye Mahkemelerinin Merkez Kurumu Yüksek Şeriat Mahkemesi ve Başmüftü	71
3.2.2. Vilayet ve Sancaklardaki Şer'iyye Mahkemeleri ve Hâkimleri.....	72
3.2.3. Kurumlar Arası İletişim	74
3.2.4. Şer'iyye Mahkemeleri Çalışanları ve İlgili Prosedürler.....	76
3.2.4.1. İşe Alınma Prosedürü	77
3.2.4.2. Şeriat Ofislerinde Çalışanlarda Aranılan Şartlar.....	81
3.2.4.3. İşten Çıkarılma.....	83

3.3.5. Şer'iyye Mahkemelerinin Sayısı ve Bulundukları Yerler	84
3.2.6. Şer'iyye Mahkemelerinin Gelirleri ve Çalışanlara Ödenen Maaşlar	86
3.2.7. Şer'iyye Mahkemelerinin Prosedürü ve Resmî Yazışma Kuralları	88
3.2.8. Yüksek Şeriat Mahkemesi'nde Çalışanların Nitelikleri.....	89
3.3. Şer'iyye Mahkemelerinin Görev ve Yetkisi	91
3.4. Şer'iyye Mahkemelerinde Muhâkeme Usulü	95
3.4.1. Şer'iyye Mahkemelerinde Davanın Geciktirilmekten Görülmesi Hakkında ..	98
3.4.2. Şer'iyye Mahkemelerinin YŞM'den Davalar Hakkında Görüş Talep Etmesi	99
3.4.3. Şer'iyye Mahkemeleri Kararlarının Temyizi	99
3.4.4. Şer'iyye Mahkemelerinin Kararlarının İcrası	101
3.4.5. Şer'iyye Mahkemelerinde Alınan Resim ve Harçlar	102
3.4.6. Davaların Kaydedildiği Defterler veya Şer'iyye Sicilleri	103
3.5. Şer'iyye Mahkemelerinde Kullanılan Dil.....	104
4. BÖLÜM: ARNAVUTLUK ŞER'İYYE MAHKEMELERİNDE AİLE VE	
MİRAS HUKUKU UYGULAMALARI	108
4.1. Nişan ve Nikâh	109
4.1.1. İslâm Hukukuna Göre Nişan ve Nikâh	109
4.1.2. Şer'iyye Mahkemelerinde Nişan ve Nikâh Uygulamaları	111
4.1.2.1. Şehâdetnâme	111
4.1.2.2. Başlık Parası Yasağı ve Küçük Yaşta Evlilik.....	112
4.1.2.3. Hükümsüz Nikâh Şartları	116
4.1.2.4. Şer'iyye Mahkemesinde Nikâhın Hukuken Geçersizliği ve	
İstisnaları	118
4.1.2.5. Çok Eşlilik ve Şartları.....	121
4.1.2.6. Bâtıl Evlilik.....	124
4.1.2.7. Müslüman Kadının Gayr-ı Müslim Erkeklerle Nikâhı	125
4.2. Boşanma	127
4.2.1. İslâm Hukukuna Göre Boşanma	127
4.2.2. Şer'iyye Mahkemelerinde Boşanma Davaları.....	128
4.2.2.1. Boşanmada Mahkeme Kararının Gerekliği	128
4.2.2.2. Engellilik Sebebiyle Boşanma Talebi.....	129
4.2.2.3. Geçimsizlik Sebebiyle Boşanma Talebi	130
4.2.2.4. Talâktan Sonra Mehr-i Müecceli Ödeme İcbarı	132

4.2.2.5. Talâk-ı Selâse ve Mehîr ile Nafaka Borcu.....	134
4.2.2.6. Vekîl-i Musahhar Uygulaması.....	135
4.2.2.7. Muhâlea	136
4.3. Miras Hukuku.....	137
4.3.1. İslâm Miras Hukuku.....	137
4.3.2. Osmanlı Devletinde Miras Uygulaması	139
4.3.3. Miras Hukuku Uygulamaları.....	141
4.3.3.1. 1912-1929 Arnavutluk Miras Hukuku Hakkında Genel Bilgiler	141
4.3.3.2. Miras Dava Kararlarının İncelenmesi.....	142
4.3.3.3. Şer'îyye Mahkemeleri'nin Miras Taksim Belgesi.....	151
SONUÇ	153
KAYNAKÇA.....	159
EK	170
ÖZ GEÇMİŞ	192

KISALTMALAR

AB	: Adalet Bakanlığı
Akt.	: Aktaran
AQSH	: Arkivi Qendror i Shtetit (Arnavutluk Devlet Arşivi)
Bk., bz.	: Bakınız
D.n.	: Dosya Numarası
GJLSH	: Gjyqi i Naltë i Sheriatit (Yüksek Şeriat Mahkemesi)
GJSH	: Gjyqi i Sheriatit (Şer'iyye Mahkemesi)
k.	: Koron (Para birimi)
KKLSH	: Kryesia e Këshillit të Lartë të Sheriatit (Yüksek Şeriat Konseyi Başkanlığı)
KMSH	: Komuniteti Mysliman i Shqipërisë (Arnavutluk Diyanet İşleri)
KNK	: Komisioni Ndërkombëtar i Kontrollit (Uluslararası Denetleme Komisyonunu)
MBP	: Ministria e Punëve të Brendshme (İç İşleri Bakanlığı)
Md., md.	: Madde
No., no.	: Numara
Sa.	: Sayı
Sn.	: Sayın
vb.	: Ve benzeri
y.y.	: Yüzyıl
YŞK	: Yüksek Şeriat Konseyi
YŞM	: Yüksek Şeriat Mahkemesi

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 1917 Senesinde Birinci ve İkinci Derece Mahkemelerinin Sayısı ve Bulundukları Yerler	85
Tablo 2: Yüksek Şeriat Mahkemesi'nin Çalışanlar Listesi ve Maaşları.....	88
Tablo 3: Berat Şer'iyye Mahkemesi'nin Çalışanlar Listesi ve Maaşları	88
Tablo 4: Cirokastra Vilayetinin Şer'iyye Mahkemeleri Çalışanlar Listesi ve Maaşları	90
Tablo 5: Boşama Kararına Erkek Tarafından Temyiz Davası Örneği	100
Tablo 6: Draç Şer'iyye Mahkemesi Tarafından Ekim-Aralık 1927 Zaman Aralığında Verilen Fetva, Yapılan Nikâh ve Talâk Davaları Hakkında İstatistiki Bilgiler	103
Tablo 7: Mümeyyiz Çocuğun Evliliği Örneği	115
Tablo 8: Nikâhta Fâsid Şartın Koşulması 1	117
Tablo 9: Nikâhta Fâsid Şartın Koşulması 2	118
Tablo 10: Nikâhın Şer'iyye Mahkemesinde Kıyılmamasına Rağmen İslâm Hukukunun Şartlarını Taşımaması Sebebiyle Geçerli Kabul Edilmesi	120
Tablo 11: Nikâhın Hukuken Geçersizliği	121
Tablo 12: Müslüman Bir Kadının Hristiyan Bir Erkekle Nikâhı	126
Tablo 13: Mahkeme Kararı Olmadan Talâkın Geçerli Sayılmaması Hakkında.....	129
Tablo 14: Kocasını Sakatlanan Kadının Boşanma Davası	130
Tablo 15: Boşanma Davası Reddi Örneği	132
Tablo 16: Şâhitler Huzurunda Gerçekleştirilen Talâkın Mahkeme Tarafından Tasdiklenip Kocaya Mehr-i Müecceli Ödetme Hakkında Örnek	133
Tablo 17: Boşanmadan Sonra Mehir ve Nafaka Davası Örneği.....	134
Tablo 18: Muhâlea Davası Örneği.....	136

ÖZET	
Başlık: Osmanlı Sonrası Arnavutluk'ta Şer'iyye Mahkemeleri ve İslâm Hukukunun Tatbiki	
Yazar: Elton KARAJ	
Danışman: Prof. Dr. Soner DUMAN	
Kabul Tarihi: 16/02/2024	Sayfa Sayısı: viii (ön kısım) + 169 (ana kısım) + 22 (ek)
Bu tezin amacı Osmanlı sonrası Arnavutluk'ta kurulan şer'iyye mahkemelerinin tarihçesini, yapısını, Arnavutluk hukuk sistemindeki yerini, muhâkeme usulünü ve uygulamalarını ele alarak medenî hukuk alanındaki Osmanlı'dan tevarüs edilen İslâm hukukunu incelemektir. Temel kaynak olarak 1912-1929 yılları arasındaki Arnavutluk Diyanet İşleri Şer'iyye Sicilleri ve arşiv belgeleri, Arnavutluk arşiv belgeleri, Arnavutluk ve Arnavutluk hukuk tarihi temel eserleri ve İslâm hukukunun klasik kaynakları kullanılmıştır. Giriş bölümünde tezin konusu, önemi, amacı, sınırlılıkları, yöntemi ve özellikle arşiv belgelerinin özelliklerini anlatarak temel kaynakları üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Arnavutluk hakkında genel bilgiler, 1912-1929 seneleri arasında hukuk ile ilgili kurumlar, İslâm dini kurumları ve Osmanlı'da şer'iyye mahkemeleri hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde geniş bir perspektif ile İslâm dini kurumlarının en önemli dönüm noktaları ve değişimleri üzerinde durularak şer'iyye mahkemelerinin tarihçesi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde şer'iyye mahkemelerinin yapısı, Arnavutluk hukuk sistemindeki yeri, görev ve yetkileri, muhâkeme usulü ve kullanılan dil meseleleri incelenmiştir. Dördüncü ve son bölümde Arnavutluk arşiv belgelerinde ve Şer'iyye Sicillerinde nikâh, talâk, miras ve bunlarla ilgili tespit edilen Aile hukuku uygulamaları irdelenmiş ve temel İslâm hukuku kaynaklarıyla karşılaştırılarak uygunlukları değerlendirilmiştir. Ekler bölümünde şer'iyye sicilleri ve arşiv belgelerinden örnekler, ayrıca Yüksek Şer'iyye Mahkemesi'nin organizasyonu ile ilgili en önemli tüzüklerin tercüme eklenmiştir. Çalışmamızın sonucunda şer'iyye mahkemelerinin 1916-1929 seneleri arasında zaman zaman değişen uygulama ve iç organizasyonu Osmanlı'dan sonra Arnavutluk'ta baskın bir şekilde İslâm hukukunu uyguladığını tespit etmiş bulunuyoruz.	
Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Şer'iyye Sicilleri, Şer'iyye Mahkemeleri, Arnavutluk Müslümanlar Topluluğu, Arnavutluk	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Shariah Courts in Post-Ottoman Albania And The Practice of Islamic Law	
Author of Thesis: Elton KARAJ	
Supervisor: Prof. Dr. Soner DUMAN	
Accepted Date: 16/02/2024	Number of Pages: viii (pre text) + 169 (main body) + 22 (add)
This thesis aims to examine the history, structure, and position within the Albanian legal system, procedural aspects, and practices of the Sharia courts established in post-Ottoman Albania, with a focus on the inheritance of Islamic law derived from the Ottomans in the field of civil law. The primary sources used in this study include the Sharia Registers and archival documents of the Albanian Directorate of Religious Affairs between 1912-1929, Albanian archival documents, Albanian and Albanian legal history basic works, and classical sources of Islamic law. The introduction section focuses on the main sources of the thesis by explaining the subject, importance, purpose, limitations, method, and especially the characteristics of archival documents. The first chapter covers general information about Albania, Albanian legal institutions between 1912-1929, a brief overview of the religious administrative institutions in Albania, and the Sharia courts in the Ottoman Empire. In the second chapter, the history of Sharia courts is discussed from a broad perspective, focusing on the most important turning points and changes in Islamic religious institutions. The third chapter covers the structure of the Sharia courts, their place in the Albanian legal system, their duties and powers, the method of reasoning, and the language used. In the fourth and final chapter, the marriage, divorce, inheritance, and family law practices related to these in Albanian archive documents and Sharia Registries have been examined, and their suitability was evaluated by comparing them with basic Islamic law sources. In the appendices, examples from Sharia registers and archival documents, as well as translations of the most important statutes related to the organization of the Supreme Sharia Court, are included. Based on our research findings, we have determined that the Sharia courts, with their occasionally varying practice and internal organization between 1916-1929, ensured the implementation of Islamic Law in all aspects of post-Ottoman Albania.	
Keywords: Islamic Law, Sharia Registers, Sharia Courts, Albanian Muslim Community, Albania	

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Arnavutluk toprakları Osmanlı imparatorluğu tarafından fethedildiğinde İslâm diniyle yakından tanışmış ve ona sıcak bakmıştır. Osmanlı'nın fethiyle ise İslâm'ın yayılması hızlanmıştır. Kısa bir zaman sonra Arnavutluk'un büyük bir çoğunluğu ihtida etmiştir. Osmanlı devleti, her yerde yaptığı gibi, Arnavutluk'ta da kendi yönetsel ve hukukî sistemini kurmuş ve onu fonksiyonel hâle getirmiştir. Özellikle İstanbul ve Mısır gibi büyük ilim merkezlerinde okuyan öğrenciler Osmanlı devletinin verdiği imkânlarla değişik bölgelerindeki hukuk müesseselerinde çalışmışlardır. Arnavutluk'ta yaklaşık olarak iki buçuk asır boyunca İslâm hukuku ile örfî hukuktan oluşan Osmanlı hukuku uygulanmıştır.

Bu süreç Arnavutluk'un 1912'de bağımsızlığını ilan etmesiyle son bulmuştur. 1912-1914 senelerinde Arnavut yöneticiler laik bir devletin çatısı altında yeni bir siyasi ve hukukî düzen oluşturmaya başlamışlardır. Ancak büyük güçlerin etkisi ve özellikle insan kaynaklarının ve teorik hukukî alt yapısının eksikliği bu uğraşların başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep olmuşlardır. Bu noktada, lağvedilmiş Osmanlı'nın hukukî kurumları olan şer'iyye mahkemeleri yeniden aynı sistem üzere kurulmuştur.

İşte bizim araştırmamızın temel konusu Osmanlı'dan ayrıldıktan sonra Arnavutluk'taki şer'iyye mahkemelerinin tarihi, yapısı, işleyişi ve uygulamalarıdır. Kurumlar arası iletişimi, hazırlanan ve uygulamaya konan kanun ve tüzükleri, özellikle devlet kurumlarının şer'iyye mahkemelerinden taleplerini gösteren arşiv belgeleri ve mahkemelere yansıyan toplumsal sıkıntı ve problemleri, örf ve âdetlerin Müslümanların sosyal ve dinî hayatları nasıl etkilediğini, dinî ahkama yaklaşımını, vb., ifade eden kadı sicilleri adeta Müslümanların geçmişinin aynası durumundadır. Zamanın problemlerini tespit edip din adamlarının bunların halli adına nasıl çözüm ürettiklerini görmek konumuzu teşkil eden diğer bir husustur.

Araştırmanın Önemi

Osmanlı devleti fethettiği birçok ülkeden hızlıca ayrılmak zorunda kalmıştır. Birçok ülke Osmanlı'ya kadar uygulanan kanunları birden lağvedip kendilerince uygun olan sistemleri kurmuşlardır. Bir yönüyle bunu gerçekleştiremeyen Arnavut siyasetçiler özellikle medenî hukukta birden yeni bir kanun uygulamaya geçmemişlerdir. Çoğunlukla

Müslümanlardan oluşan toplum, her ne kadar Osmanlı'dan ayrılmayı talep etmişse bile, sosyolojik olarak o kültür ve zihniyetten ayrılmanın imkânsızlığı tartışma götürmez bir husustu. Ani bir kararla kültürel ve hukukî olarak değişimin gerçekleşmeyeceği belliydi. Bunun için müstakil ve laik bir devlet kurma amacına götüren yolda adımların yavaş atılması tercih edilmişti. Medenî kanunu olmayan Arnavutluk devleti işine anayasadan başlamıştı. Buna göre mezkûr amaca götüren tedricî süreçte toplumun hukukî olarak idare edilmesine ihtiyacı vardı. İşte burada dinî mahkemelerin rolü çok büyük olmuştur. Medenî kanun yürürlüğe girecek şekilde hazırlanana dek boşluğu büyük oranda dinî mahkemeler doldurmuştur. Osmanlı'dan tevarüs ettikleri hukukî sistemi ve kanunları tekrar canlandıran Arnavutluk, açığı özellikle şer'îyye mahkemeleriyle kapatmıştır. Bu yönüyle, şer'îyye mahkemelerinin Arnavutluk hukuk tarihindeki katkısını tespit etmesi araştırmamızın en önemli özelliklerinden biridir.

Hukuk fakültelerinde okutulan Arnavutluk hukuk tarihi eserlerinde Mecelle kanunu, şer'îyye mahkemeleri ve uygulamaları çok yüzeysel olarak ele alınmıştır. Genelde içeriği doldurulmadan “nikâh ve talâk konularına dinî mahkemeler bakmaktaydı” gibi kısa ifadelerle bu konu geçiştirilmektedir (Bk. Anastasi, 2018). Çalışmamızın özellikle bu alanda ciddi bir ehemmiyete haiz bulunduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca çalışmanın ileriye yönelik daha detaylı ve etraflı çalışmalarının yapılmasını teşvik edici bir rol oynayacağı kanaatindeyiz.

Diğer taraftan şer'îyye mahkemeleri aslında sadece hukukî bir görev yerine getirmiyorlardı. Onlar bulundukları yöre açısından orada yaşayan Müslüman topluluğun temsilcisi ve dinî meselelerdeki yöneticisiydi. Şer'îyye mahkemelerinin her beyanı ve kararı bütün Müslümanları bağlamaktaydı. İmam, müftü, hoca, din dersi öğretmenleri, vb., hep şer'îyye ofislerine bağlı olup onlar tarafından yönetilirdi. Dolayısıyla bu araştırmanın diğer önemli katkılarından biri Arnavutluk Diyanet İşleri'nin tarihteki konumunu belirlemeye yardımcı olmak ve tarihsel süreçte ne gibi değişikliklere uğradığını tespit etmek. Kadılar sisteminin lağvedilmesi, miras davalarının şer'îyye mahkemelerinden alınması veya şer'îyye mahkemelerinin kapatılması gibi genel olarak Arnavutluk toplumunu, özel olarak da Müslümanlar topluluğunu yakından ilgilendiren bazı kararların hangi sebeplere, delillere veya ihtiyaçlara dayanarak alındığını tespit etmeye yardımcı olacaktır.

Bu kısa dönemde oldukça hızlı ve büyük değişimlere maruz kalan Arnavutluk toplumu ve kurumlarının bu zorluklara ne şekilde göğüs gerip, sağlıklı ve fonksiyonel çözümlere ulaştığını, Arnavutluk toplumuna katkıları anlamada yardımcı olacağı fikrindeyiz.

Araştırmanın Amacı

şer’iyye mahkemelerinin devlet kurumlarının inşasına ve Arnavutluk’un yeni anayasa ve kanunlarının hazırlanması sürecinde yaptığı katkıyı tespit etmek; şer’iyye mahkemelerinin geçirdiği değişik evreleri tarihsel bazda araştırmak; vermiş olduğu kararların İslâm hukukuna uygunluğu hakkında fikir oluşturmak ve din adamlarının durumlara göre yeni problemlere karşı ürettikleri çözümleri bu araştırmanın temel amaçlarındandır.

Diğer bir ifadeyle bu araştırmanın amacı, Osmanlı hukuk sisteminin devamı mahiyetinde olan Arnavutluk şer’iyye mahkemelerinin nasıl çalıştığını, dini nasıl yorumladığını ve ne şekilde uygulandığını ortaya koymaya çalışmaktır. Bunu yaparken 1916 senesinde başlayarak 1929 senesinde lağvedilmesine kadar nikâh, talâk, miras ve bunlarla ilgili hüküm ve davalarda esaslı bir rol oynayan şer’iyye mahkemelerinin Arnavutluk hukuk sistemindeki yerini ve katkılarını da ortaya koymaya çalışmaktır.

şer’iyye belgelerinde sürekli vurgulandığını gibi İslâm fıkhnın teorik yönünü oluşturan bu alandaki klasik kaynaklardır. Ancak bu ilmin pratik yönünü temsil eden aslında şer’iyye mahkemeleridir. Yeri geldiğinde bu iki unsuru karşılaştırarak fıkhn ve dinin de temel kaynakları olan Kuran ve Sünnetin Arnavutluk Müslümanları tarafından nasıl yorumlandığını ve ne kadar uygulamaya konduğu gibi sorulara cevap aramak da çalışmamızın amaçları arasındadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Muhakkak ki tek bir çalışmadan yola çıkarak bütün bu sorulara nihaî noktayı koyacak şekilde objektif ve tartışmasız cevaplar beklemek ne doğru ne de mümkündür. Özellikle araştırmamızın bu alanda sistematik ve geniş belgeler yelpazesine ulaşarak yapılan ilk çalışmalar arasında yer alması, bazı bilgilerin karmaşık şekilde bir arada olması veya belli diğer bazı bilgilere ulaşılmamış olması sebebiyle öncesinde yapılan çalışmaların azlığı ve olanların da akademik olarak zayıflığı, sözlü olarak edindiğimiz bazı tarih ve hukuk araştırmacıların iddiaları üzerine komünizm döneminde birçok dosyanın yok edilmesi, yerli akademik ve siyasi makamlardan bu konuya yeterli ehemmiyetini göstermemesi vb.,

değişik sebepler çalışmamızı sınırlandırmış olup tezin yazımında da bazı zorluklarla karşılaşılmasına neden olmuştur.

Şer'iyye mahkemeleri konusunda daha önce çalışmaların yapılmaması, YŞK'nın uyguladığı kanunların net bir şekilde yazılı olmaması, kaynak olarak kullandığımız dava dosyalarında İslâm hukuku referanslarının yokluğu, özellikle 1912-1914 senelerinde yazılı kaynakların boşluğu, komünizm döneminde birçok dosyanın kaybolması, v.b., sebepler birçok konuda daha derin bir çalışma yapmamıza engel teşkil etmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızın başında Arnavutluk'un tarihsel, toplumsal ve coğrafik olarak kısaca tanıtımı yapılacaktır. Bunun akabinde öncelikle Arnavutluk'un Osmanlı fethi, Osmanlı yönetimi altındaki dönem ve bağımsızlık süreci ele alınacaktır. Bağımsızlık sonrası bizim de konumuzun esas zaman zarfını teşkil ettiğinden dolayı 1912-1929 döneminde Arnavutluk'u yöneten hükümetler ve yerel kurumların oluşum süreci araştırma konumuz olacaktır. Bunun yanında Arnavutların dönemsel olarak hangi dinlere mensup olduklarını, İslâm'la nasıl tanıştıklarını, ne şekilde hayatlarına aktardıklarını ve Müslümanların temsilci kurumları üzerinde durulacaktır. Bütün bunlar Arnavutluk devlet ve toplumunun şer'iyye mahkemelerinin yerini tespit etmek ve uygulamaları hakkında daha net bir fikir oluşturmak amacıyla yapılacaktır.

Giriş mahiyetindeki bu bilgileri şer'iyye mahkemelerinin geçirdikleri uzun ve kısa değişim evreleri, yapısal ve hukukî olarak ortaya konan değişiklikleri ve hukuk temelli bir kurumdan sırf dinî ve toplumsal fonksiyonlu bir müesseseye dönüşmedeki farklı evreleri ele alınacaktır. Arnavutluk devleti yöneticileri tarafından hazırlanan anayasa, kanunname ve düzenlemeler; Yüksek Şeriat Mahkemesi yöneticileri tarafından hazırlanan iç tüzük ve muhâkeme usulü kuralları topluluğu ve aynı zamanda şer'iyye sicillerindeki yazılı notlara dayanarak şer'iyyelerin yapısı ve işleyişi ortaya konacaktır. Tarihsel süreçten sonra bu konunun işlenmesi ayrı bir önemi haizdir.

Bu modelin devamında da özellikle şer'iyye sicillerinde kayıtlı olan davalardan yola çıkarak, şer'iyye mahkemelerinin nikâh, talâk, miras ve bunların alt konularını hangi ahkâm ve prensiplere göre ele aldıklarını, İslâm hukukuna uygunluğuna bakarak örnekler vermeye çalışacağız. Misaller zamanın ana problemlerini ele alan ve İslâm hukukunun uygulanıp uygulanmadığını tespiti için yeterli olacak şekilde misaller gösterilmesi tercih

edilmiştir. Nitekim bu örnekler şer’iyye mahkemelerinin uygulama faslı hakkında bizlere net bilgiler sunacaktır.

Araştırmanın Kaynakları

Araştırmamızın kaynaklarını Arnavutluk tarihi, Arnavutluk’ta hukuk ve yargı tarihi, Arnavutluk Diyanet İşleri tarihi, Osmanlıda şer’iyye mahkemeleri tarihi ve muhâkeme usulü hakkında makale ve tez çalışmaları, klasik fıkıh literatürü, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Arnavutluk Devleti Arşivi ve özellikle Arnavutluk Diyanet İşleri’nin 1915-1929 seneleri şer’iyye sicilleri arşivinden oluşturmaktadır.

İkinci bölümündeki şer’iyye mahkemeleri tarihi gelişimi kısmı, üçüncü ve dördüncü bölümde Arnavutluk şer’iyye mahkemeleri, işleyişi ve örnek davalar ile ilgili kaynaklarımızın tamamı arşiv belgelerinden oluşmaktadır. Kullanılan belgeler özellikle Arnavutluk Diyanet İşleri’nin ve ikinci planda Arnavutluk Devleti’nin arşivinden elde edilmiştir. Bu belgelerin büyük bir kısmının dijitalleştirilmiş olması araştırmamızı kolaylaştırmış olup geniş bir belgeler yelpazesine ulaşmamıza vesile olmuştur.

İlk adıyla Yüksek Şeriat Mahkemesi (Gjykata e Naltë e Sheriatit), şu anki adıyla Arnavutluk İslâm Topluluğu (Komuniteti Mysliman i Shqipërisë) ile ilgili belgeler arşivi binlerce sayfadan oluşmaktadır. Çok zengin olan bu arşivin belgeleri iki ana bölümde ele alınabilir. İkinci bölümü YŞM’nin başbakanlık, bakanlık, bakanlar kurulu, valilik, belediye ve devletin diğer makamları; şer’iyye mahkemeleri, vakıflar müdürlüğü ve ilgili şahıslar ile yaptığı resmi iletişim yazıları oluşturmaktadır. Bu bölüm YŞM’nin altında bulunan şer’iyye mahkemesi, vakıflar müdürlüğü, müftü, vb., gibi diğer müesseselerin kendi aralarında ve yetkisi bulunduğu devletin resmî kurumlarıyla yapmış oldukları resmi iletişim yazılarını da içermektedir. İkinci bölümü ise kanunname, talimatname, yönetmelik, mevzuat, çalışanların kısa biyografileri, vakıflarla ilgili bilgi içeren belgeler, başvuru, dilekçe, durum bildiren rapor, toplantı raporları ve özellikle şer’iyye mahkemelerinin ele aldığı davalar ve verdiği kararları içeren kadı sicillerinden oluşturmaktadır.

Arnavutluk Devlet Arşivindeki dosyaların yanında Resmî Gazete’nin araştırmamız adına ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle 1922 sonrası her sayısı bize kadar ulaşmış bu önemli kaynak, devletin yapmış olduğu her düzenlemeyi, çıkarmış olduğu her kanunu ve parlamentoda milletvekilleri arasında gerçekleşen tartışmalara ilişkin metinleri içermektedir. Bir taraftan Arnavutluk Diyanet İşleri’nin arşivinden şer’iyye

mahkemelerinde, diğer taraftan da devlet kurumlarındaki gelişmeleri paralel bir şekilde takip etmek çalışmamızın birçok konuda netlik kazanması ve tutarlılığı sağlaması açısından ayrı bir öneme sahiptir.

İlk dönem resmî belgeleri çok sade yazılmıştır. En üst solda protokol numarası, ortada ise belgenin talimatname, yönetmelik, kanun gibi çeşidi yazılıdır. Hemen altında belgenin ana metni, onun altında da gönderen şahsın makamı, ismi ve yazılış tarihi bulunur.

Zamanın ilerlemesiyle bu evraklar da şekil değiştirmeye başladı. En üstte solda yazının protokol numarası, onun karşısında yazılış tarihi, hemen altında hangi makama gönderildiği veya belgenin çeşidi. Ortada ana metin, onun da altında sağ tarafta gönderen şahsın makamı, adı ve imzası yazılıydı. Bunlara ek olarak zamanla damga, kaşe ve parmak izi kullanılmaya başlanmıştır.

Öyle anlaşıyor ki bu şekillere her zaman riayet edilmemiştir ve tarih veya protokol numarası eksik olarak belgelerle karşılaşmıştır. Bu sebepten ötürü, YŞM, şer'iyye mahkemelerine tarih kaydı ve protokol numarası olmayan belgelere itibar edilmeyeceğini bildirmiştir. Bu buyruğun şer'iyye mahkemelerinin altında bulunan diğer ofis ve çalışanlara gönderilmesini emretmiştir. İkinci bir emre göre ise belgelerde tarihin hem miladi hem hicri, *i'lâm*² diye isimlendirilen mahkeme kararı yazılarında ise sadece hicri olarak yazılacağını bildirmiştir (AQSH, 1921a).

İlginç kullanımlardan biri soyadsız veya imzasız olarak karşımıza çıkan belgelerdir. Bazen de şahsın ismi yazılmadan sadece vali, muhtar, üye gibi makamı yazılı bulunurdu. Önem arz eden ve özellikle 1920 senesi sonrasında gerekli görülen husus başlıktan biraz daha uzunca olan *tanıtma cümlesi*. Bu daha önce kullanılmayan bir özelliktir, ancak kullanıma girdikten sonra evrakların kabulü için şart haline getirilmiştir. Bu husus başbakanın talimatı ile bildirilmiştir (AQSH, 1921a).

Araştırmanın ana kaynağını oluşturan belgelerde kullanılan dil farklılık arz etmektedir. Bağımsızlık öncesi dönemde resmi yazıların dili Osmanlıcadır. 1912-1914 seneleri kadılık makamının kaldırıldığı ve kurumların net bir şekil alamadığı bir dönem olması sebebiyle elimizde neredeyse hiçbir belge bulunmamaktadır. 1915 senesi sonrası ise yabancı devletlerin yönetimi altında bulunan Arnavutluk'taki devlet makamları kullanılan dilin Arnavutça olmasını istemiştir, ancak genel olarak iletişim belgeleri Arnavutça olmasına rağmen özellikle kadı sicilleri Osmanlıca yazılmıştır. Dil

² *i'lâm* bildirme anlamına gelmektedir. Mahkemece verilen şer'î hükmün kaydedildiği yazılı belge (Akgündüz, 2000).

meselerinde duracağımız gibi Arnavutça, bağımsızlığın ve ulus devlet kurmanın sembollerinden olduğu için devlet idarecileri Osmanlıcadan vazgeçip Arnavutçaya dönmeyi resmî kurumlarda çalışan herkesten ısrarla istemişlerdir. Dolayısıyla 1915-1916 seneleri ve sonrasında kurumlar arası iletişim dili sırf Arnavutça olmuştur. Şer'iyye mahkemelerinin resmî iletişim yazılarının %90'ı civarında Arnavut dilinde yazılmıştır.

Bunun yanında şer'iyye mahkemelerinde çalışan çoğu görevliler Arnavutça yazmayı ya bilmiyor ya da çok az biliyordu. Bu sebeple kurumlar arası iletişim belgelerinin çok azı Osmanlıca yazılmışken, şer'iyye mahkemelerinin 1920-1921 senelerine kadar kadı sicil defterlerinin büyük kısmı Osmanlıca kaydedilmiştir. Kadı sicil defterlerinin sonunda Osmanlıca olarak kaydedilen davaların Arnavutça özeti yazılmıştır.

1912-1919 seneleri aynı zamanda Arnavutluk halkı İtalyan, Fransız ve çoğunlukla dili Almanca olan Avusturya-Macaristan yöneticileriyle muhatap olmuşlardır. Arnavutluk devleti 1916-1918 senelerinde Avusturya-Macaristan krallığının yönetimi altında olduğu için çoğu zaman gelen resmi evraklar Almanca olarak yazılıydı. Bunun için çoğu zaman Almanca nüshasının yanında Arnavutça olanı da bulunuyordu ama her belge bize kadar bu şekilde ulaşmış değildir. Bu çalışma yapılırken bazı belgelerin Almancadan tercümesi de gerekli olmuştur.

Arnavutluk şer'iyye mahkemeleri tarihi, yapısı ve işleyişini doğrudan araştırma konusu yapan Türkçe veya Arnavutça kitap veya ilmi çalışma adına, dolaylı olarak bahseden birkaç kitap ve makale dışında, maalesef neredeyse hiçbir esere rastlanmamıştır.

Buna göre Arnavutluk tarihi ile ilgili kısımda ana kaynaklarımız Nuray Bozbora'nın *Osmanlı Yönetiminde Arnavutlar ve Arnavut Ulusçuluğu* ve Hasan Bello'nun *Relatat Shqipëri-Turqi Vitet* 1912-1939 (1912-1939 Senelerinde Arnavutluk-Türkiye İlişkileri) doktora tezleri, DİA'nın *Arnavutluk* maddesi, Fahri Maden'nin *Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci (1877-1913)* makalesi olmuştur.

Arnavutluk devletinin kurumlar tarihi ile ilgili Aurela Anastasi'nin *Historia e të Drejtës Kushtetuese në Shqipëri* (Arnavutluk Anayasa Hukuku Tarihi), Luan Omari ve Aleks Luarasi'nin *Historia e Shtetit dhe e së Drejtës në Shqipëri* (Arnavutluk'ta Devlet ve Hukuk Tarihi) temel kaynaklarımızdandır.

Osmanlıda şer'iyye mahkemeleri ile ilgili Münir Atalar'ın *Şer'iyye Mahkemelerine Dâir Kısa Bir Tarihçe*, Ahmet Akgündüz'ün *İslâm Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'iye Mahkemeleri ve Şer'iye Sicilleri*, Şeniz Anbarlı Bozatalay ve Konur Alp

Demir'nin *Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme* makaleleri ve DİA'nın *Kaza* ve *Mahkeme* maddeleri kaynaklar arasında yer almaktadır. Arnavutluk Diyanet İşleri Tarihi ile ilgili ise Ali Basha'nın *Rrugëtimi i fesë Islâmë në Shqipëri* (Arnavutluk'ta İslâm Dininin Serüveni 1912-1967) eseri ve Hasan Bello'nun *Mexheleja - Kodi Civil Osman dhe Trashëgimia Juridike Osmane në Shqipërinë e Viteve 1912-1929* (Mecelle - 1912-1929 Senelerinde Arnavutluk'ta Osmanlı Medenî Kanunu ve Osmanlı Hukuk Mirası) makalesi kaynak olarak kullanılmıştır.

Fıkhî meseleleri İslâm hukukuna göre ele alma açısından özellikle Serahsî'nin *el-Mebsût*, Mevsilî'nin *el-İhtiyâr*, Kâsânî'nin *Bedâi'u's-Sanâi'*, İbn-i 'Âbidîn'in *Hâşiye*, İbn-i Nüceym'in *el-Bahru'r-Râik* gibi Hanefî mezhebi tûras kitapları ve Hayrettin Karaman'ın *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, Abdülvehhap Hallâf'ın *Ahkâmu'l-Ahvâli'sh-Şahsiyye fi'sh-Şer'i'ati'l-İslâmiyye*, Hamza Aktan'ın *İslâm Miras Hukuku*, Muhammed Ebu Zehra'nın *Ahkâmü't-Terikât ve'l-Mevâris* eserleri temel kaynaklarımız olmuştur.

1. BÖLÜM: OSMANLI SONRASI ARNAVUTLUK'TA DEVLET KURUMLARI VE MÜSLÜMANLARIN DİNİ YÖNETİMİ

1.1. Giriş

Arnavutluk'un resmi adı Arnavutluk Cumhuriyeti (Republika e Shqipërisë). Ülkenin başkenti Tiran, yüzölçümü 28.748 km² ve 2011 yılında gerçekleşen son sayıma göre nüfusu 2.800.138'dir. Kuzeybatıda Karadağ, kuzeydoğuda Kosova, doğuda Kuzey Makedonya, güneydoğuda Yunanistan, güneybatıda İyon denizi ve batıda Adriyatik Denizi ile sınırlıdır. Ülkede konuşulan dil Arnavutçanın Geg ve Tosk şiveleridir. Arnavutça Avrupa Hint dilleri grubundandır.

Osmanlılar bu halkın adını önceleri Yunancasından b>v değişikliğiyle Arvanid şeklinde almışlar, daha sonra da Türkçenin fonolojisine uydurup Arnavud ve Arnavut şekillerinde kullanmışlardır (Bilge, 1991).

Resmi verilere göre Arnavutluk'ta etnik dağılım %82,58 Arnavut, %0,87 Yunan, %0,3 Aroman, %0,3 Roman ve cevaplamak istemeyen %13,96'lığın dışında geri kalanlar genel olarak Makedon, Karadağlı, Çingenedir.

Yine en son sayıma göre dini mensubiyet dağılımı şu şekildedir: %56,7 Müslüman, %10,03 Katolik, %6,75 Ortodoks, %5,49 herhangi bir dini mensubiyeti olmayan fakat Tanrı'ya inanan, %2,5 ateist, %2,09 Bektaşî, %13,79 cevaplamak istemeyen ve geri kalan yüzdeliği Evangelist ve başka dini mezheplere müntesipler oluşturmaktadır (INSTAT, 2011).

Arnavutluk'ta Osmanlı yönetiminin XIV. y.y.'ın ikinci yarısından itibaren kurulmaya başladığı görülmektedir. Onun öncesinde Arnavutlar bilinen anlamda kurumsallaşmış bir yönetim geleneğine sahip değillerdi. Coğrafi olarak eski dönemlerde İlirya, sonraki dönemlerde ise Arnavutluk olarak bilinen bu toprakların kuzeyinde Sırp, güneyinde ise Bizans güçlerinin etkisi söz konusudur. Her iki bölgede yerli ve yabancı toprak sahibi büyük beyler yaşamaktadır. Aralarında kültürel veya siyasal herhangi bir birliğin olmaması sebebiyle de bunlar kendi aralarında sürekli çatışma halindeler (Bozbora, 1997).

Bu durumdayken Türklerle Arnavutlar ilk defa 1337 senesinde karşılaştılar. Bizans'ta başlayan iç savaş sırasında Arnavutlar da isyan etmişlerdi. Buna karşı Bizanslılar Osmanlı Umur Bey'den destek alarak hâkimiyeti tekrar sağladılar (Bilge, 1991). 1343-1346 yıllarında Arnavutluk'u işgal eden Sırp Kralı Stefan Duşan'ın imparatorluğu 1355'te

ökünce bu bölgede hüküm sürmeye başlayan feodal beyler arasında sürekli güç kavgaları oluyordu. Feodallerden Topyaların Balşaları yenmek üzere Osmanlı Devleti’nden yardım istemiştir. Viyosa (Vjosa) Savaşı Balşaların yenilgisiyle sonuçlanınca feodal beyler Osmanlı Devleti’nin hâkimiyetini tanımışlardır (Bello, 2015). Osmanlı’nın hâkimiyeti altında uzun süre kalan bu bölge hakkında Otonom bir Arnavutluk fikri ilk defa 1881 senesinde Arnavut Milletinin Haklarını Müdafaa Cemiyeti tarafından dile getirilmiştir (Bilge, 1991). Bu fikir zamanla harekete dönüşmeye başlamıştır. Balkanlarda özellikle de Makedonya bölgesi her hareketlendiğinde Arnavutluk bölgesi de hareketlenirdi. Ancak, 1907 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Makedonya bölgesine ulaşması Arnavut bağımsızlık hareketi için yeni bir dönüm noktası olmuştu. Arnavut aydınlarının isteklerine II. Abdülhamit’ten cevap gelmeyince artık yeni umutları yeni kurulacak olan Meşrutiyet rejimiydi. Bundan dolayı da İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne destek vermişlerdi (Bello, 2009).

II. Meşrutiyet’ten sonra kurulan yeni hükümet Arnavutları II. Abdülhamit yanlısı olmaları sebebiyle “hain” ilan etmişti. Durum böyle olunca da Arnavutların isyanı başlamış oldu. Bu isyanların ilki 1909 senesinde şiddetle bastırılan İpek isyanıydı (Maden, 2011). İkinci isyan ise 18 Mart 1910 tarihinde Priştine’de ‘Duhuliye Vergisi’nin kaldırılması talebiyle başlamıştı (Bello, 2009). İttihat ve Terakki hükümetlerinin, Arnavut Müslümanlardan sürekli şüphe etmeleri ve daima onları tazyik etmeleri de bu isyanların çıkmasında önemli rol oynamıştı (Maden, 2011).

Bu arada Arnavut yöneticiler arasında temayüz eden İsmail Kemal Bey 13 Mayıs 1912’de Arnavut reislerin eşliğinde Osmanlı’dan birtakım isteklerde bulundular. Arnavutluk’un sınırlarının çizilmesi, Arnavutların genel valisinin köklü Arnavut bir aileye mensup birisinin olması, yabancı bütün memurların uzaklaştırılıp yerlerine Arnavut memurların tayin edilmesi, resmi dilin Latin harflerle yazılan Arnavutçanın olması gibi taleplerde bulunmuşlardı (Komisyon, 2007). Bu istekleri yerine getirmekten çok uzak olan Osmanlılar daha sert tedbirler almaya devam ettiler. Arnavutluk’a sürekli teftiş yapmak üzere birlikler gönderildi ancak bunlar hep kötü sonuçlar vermişti (Bello, 2009). Bütün bunlar isyanların daha çok yayılmasına sebep olmuştu. Eski mebuslardan Hasan Priştina ve Necip Draga gibi isimlerin katılımıyla 20 Mayıs 1912’de Yunik köyünde Bayram Curri, Rıza Bey ve İsa Boletini liderliğinde binlerce Arnavut bir araya gelip yeminleşmişlerdi ve artık geri dönüşü olmayan bir yola girilmişti (Maden, 2011).

Bölgenin genelinde Osmanlı Devleti'ne karşı ortak bir duruş vardı. Osmanlı'ya ilk saldıran 8 Ekim 1912'de Karadağ olmuştur. Çok geçmeden 17 Ekim 1912'de Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan Osmanlı Devleti'ne saldırmışlar. Arnavutlar da kendi bağımsızlıkları için savaşmışlardır (Komisyon, 2007).

Bu minvalde İsmail Kemal civar bölgelerde yaşayan Arnavutların desteğini alarak Avlonya'da Müslümanları, Ortodoksları ve Katolikleri temsil eden 83 delegenin iştirak ettiği "Arnavut Milli Kongresi"ni toplamıştı. Kongre başarıyla sonuçlandırılmış, görüşmeler sonunda 28 Kasım 1912'de Arnavutluk'un bağımsızlığını kesin olarak ilan etmişti (Maden, 2011).

1.2. 1912-1929 Döneminde Arnavutluk'ta Devlet Kurumları ve Yargı Sisteminin Kuruluşu

Çalışmanın bu bölümünde tezimizle alakalı olan Arnavutluk'un 1912-1929 seneleri arasındaki kısa tarihi ve yargı yapısından bahsedilecektir.

1.2.1. 1912-1929 Döneminde Arnavutluk'ta Devlet Kurumlarının Kuruluş Tarihçesi

Arnavutluk'un bağımsızlığının ilan edildiği 29 Kasım 1912'de Vlora Hükümeti ilk meclisi toplamıştır. Yapılan bu toplantının neticesinde dört önemli karara imza atılmıştır:

1. Arnavutluk'un bağımsız bir ülke olması.
2. Bağımsız Arnavutluk ülkesinin geçici bir hükümet tarafından yönetilmesi.
3. Hükümete yardım edecek ve onu denetleyecek bir yaşlılar kurulunun oluşturulması.³
4. Avrupa'ya Büyük Güçler önünde Arnavutluk davasını savunacak bir komisyonun gönderilmesi (Anastasi, 2018).

Buna göre yeni kurulan meclisin Arnavutluk'un bağımsızlığının devamını sağlamak ve tüm teşkilatlarıyla sağlıklı bir hükümet kurmak gibi iki önemli görevi vardı. Ancak bu kolay olmadı, çünkü Avrupa'nın Büyük Güçleri Uluslararası Denetleme Komisyonunu⁴

³ Yaşlılar Kurulu 18 kişiden oluşuyordu. Bunları Meclis seçmişti. Bu kurulun görevi meclise yardımcı olmak, işlevini kontrol etmek ve lazım olduğu yerde meclise karşı koymak. Ancak bütün bunlar bir danışma kurulu olarak yapabiliyordu (Bk. Luarasi ve Omari, 2005).

⁴ Bu komisyon Temmuz 1913'te Arnavutluk'a gönderildi ve on yıllık denetleme görevi tayin edildi. Kısaca KNK diyebileceğimiz bu komisyon Avlonya'da konumlandı ve Vlora Hükümetini ulusal bir hükümet olarak tanımadı. Avlonya'da bulununca da hükümetin her adımını yakından takip ediyor ve sürekli uluslararası bir yönetimin gerekliliğini gündeme getiriyorlardı. Hükümetin ilerlemesi imkânsız hale gelince, hükümetin kurucusu ve ilk başbakan olan İsmail Bey istifa etme kararını aldı. Bu şekilde Büyük Güçler tarafından yönetilen uluslararası yönetimine geçişe ilk adım atıldı. İsmail Bey düşünce bu sefer Esat

(Komisioni Ndërkombëtar i Kontrollit) oluşturup Arnavutluk'a gönderdiler. Bu otomatik olarak Arnavutluk Devletinin başında ikili bir yönetimin oluşmasına sebep oldu. Bunun yanında ülkede hala direnen Türk askerleri ve Esat Paşa'nın güçleri bulunuyordu. Bütün bunların mukavemeti hükümetin hızlı bir şekilde kurulmasına engel oluyordu (Luarasi ve Omari, 2005).

Buna rağmen Vlora Hükümeti hızlı adımlar atmaya başladı. Planın ilk aşaması batı ülkelerinde uygulanan kanunlara bakarak Arnavutluk'a özel kanunlarının hazırlanmasıydı. Bunu gerçekleştirinceye kadar ise boşluk olmaması adına Osmanlı Devleti'nin kanunlarını uzun bir süre daha uygulamaya devam ettiler. Genel olarak yeni kurulan devletlerin idare hukukuna öncelik verdikleri gibi Arnavutluk hükümeti de idare hukukuna öncelik verdi. İdari ve ceza hukukuna öncelik verilince de medenî hukuk ikinci planda kalmış oldu (Anastasi, 2018).

Bağımsızlıktan sonra 14 ay iktidarda kalan hükümet iki önemli kanun hazırladı: İdari Yönetimin Geçici Kanunu (Kasım 1913) ve Jüri Kanunu (Mayıs 1913). Bunların ilki mahallî yönetim idaresinin teşkilatlanmasının düzenlenmesi, ikincisi ise mahkeme prosedürleriyle ilgiliydi. İkisinin de ortak noktaları Osmanlı hukuk sisteminden tamamen farklı olarak batı hukuk sistemine göre düzenlenmiş olmalarıydı (Luarasi ve Omari, 2005). Bu özelliklere bakılınca Arnavut siyasetçiler arasında değişik konularda farklı görüşleri bulunmasına rağmen ki bu peşi peşine birkaç aylık hükümetlerin oluşturulup devrilmesi olgusundan anlaşılacaktır, müşterek noktaları Osmanlıya benzer bir yönetim sisteminin olmamasıydı. Bunun aksine ısrarla Avrupa ülkelerine benzer bir şekilde parlamenter sisteminin merkezde olacağı bir yönetim şekli tercih ediliyordu. Yeni hükümetin meclisi değişik vilayetlerden ilk başta re'sen seçilen 42 delegeden oluşuyordu. Delegelerin tercihi her dinden temsilciler olacak şekilde dikkatlice yapıldı (Anastasi, 2018).

29 Temmuz 1913'te Londra'da toplanan Elçiler Konferansı Arnavutluk'a otonom prenslik yönetimini uygun görmüş ve bu yönde karar vermiştir. Buna göre Arnavutluk Büyük Güçler riayetinde egemen, tevarüs edilen, otonom prenslik ilan edildi. Aynı zamanda Büyük Güçler Arnavutluk Prensi olarak Avusturya-Macaristan ve İtalya tarafından desteklenen Vilhelm fon Vid'i prens olarak seçip hemen görevinin başına

Paşa Toptani hükümetin başı olma arzusunu taşıyordu. Buna engel olmak için İsmail Bey Büyük Güçlerden Arnavutluk'a gönderecekleri prensi seçme adına hızlı davranmalarını istedi (Bk. Anastasi, 2018).

geçmesini istemişlerdir. 1914 senesinde bu yönetim şekli Arnavutluk Meclisi tarafından resmi bir şekilde onaylandı (Komisyon, 2007).

Almanya'nın büyük imparatoru II. Vilhelm'in büyük torunu Prens Vid, 7 Mart 1914'te Arnavutluk'a geldi. Prens, 17 Mart'ta hükümeti kurma görevini Turhan Paşa Pırmeti'ye tevdi etti. Prens'in otoritesini KNK tarafından hazırlanan ve Arnavutluk'un ilk kanunu olan Arnavutluk Organik Tüzüğü (Statuti Organik i Shqipërisë) tescilledi. Arnavutluk'un başkenti Draç şerhi seçildi (Luarasi ve Omari, 2005).

Bu yönetimin en bariz özelliklerinden biri alman prene neredeyse sınırsız yetki tanınması, dolayısıyla kurumlar arası güç ayırımının olmamasıydı. Yasama organı ise Millî Meclis'ti (Asamblea Kombëtare). Bu meclis din temsilcileri, Arnavutluk Ulusal Bankası yüksek komiseri, halkın ve Prens'in seçtiği üyelerden oluşmaktadır. Ancak meclis neredeyse 100% Prens'in kontrolü altındaydı. Prens meclisi istediği zaman çağırıp toplar, istediğinde toplantılarını iptal ederdi, başbakan ve bakanları meclisin onayından geçirmeden tayin eder göreve başlatırdı. Kanun hükmünde kararlar meclisin onayına gerek duyulmadan başbakan ve ilgili bakanlar tarafından imzalanır ve yürürlüğe girerdi. Meclisin kararları ise muhakkak Prens'in onayından geçmesi gerekirdi ve bunun yanında icra organları ile ilgili herhangi bir yetkisi yoktu. Lokal yönetim Osmanlı'dan tevarüs edilen nizama göre düzenlenmişti. Mahkeme sistemi ise dört halkadan oluşuyordu: 1. Yaşlılar Konseyi, 2. Barış Hâkimleri, 3. Birinci Derece Mahkemesi, 4. Temyiz Mahkemesi. Bunların yanı sıra gerekli görüldüğünde Özel Mahkemeler de kurulurdu (Anastasi, 2018).

İsmail Qemali hükümetinden sonra kurulan Prens Vid'in hükümetinin ömrü çok uzun olmadı, çünkü bu sırada Birinci Dünya Savaşı patlak vermiş ve Arnavutluk'ta da iç karışıklıklar başlamıştı. Ortaya çıkan bu durum karşısında daha fazla mukavemet gösteremeyen Prens Vid 3 Eylül 1914'te Arnavutluk'tan ayrılmak zorunda kaldı (Bello, 2015).

1. Dünya Savaşının başlamasıyla Arnavutluk korumasız bir ülke haline geldi. Ülkenin doğusunda Sırp; İşkodra'da İngiliz, İtalyan ve Fransız; güneyde Yunan ve yine Fransız tehlikesi bulunuyordu. Bu durumdayken İtalyanlar güneyden yaklaşan Yunan kuvvetlerini kovdular. Ancak Ocak 1916'da Sırp güçlerinin ardından Avusturya-Macaristan ordusu Arnavutluk'un büyük bir bölümünü işgal etti (Komisyon, 2007). Sırp ve Karadağ ordularını kovdukları ve 1912-1913 yıllarında Arnavutluk devletinin

kuruluşunda oynadığı olumlu rol sebebiyle Arnavutluk halkı onlara karşı herhangi bir silahlı direniş göstermedi (Bello, 2015).

Stratejik çıkarları çerçevesinde, Viyana'daki Dışişleri Bakanlığı, Arnavutluk ile ilgili olarak askeri operasyonlarını sağlanmasını, Monarşinin siyasi ve ekonomik çıkarlarını korumayı, vatandaşların can ve mal güvenliğini, ülkenin ve nüfusun kültürel ve ekonomik gelişimi sağlamayı, halkı gelecekteki yerli yönetim için millî bilinci eğitmeyi amaçlayan bir önlem planı hazırladı. Bu planı gerçekleştirmek için Avusturya-Macaristan askeri komutanlığı maliye, adalet ve eğitim olmak üzere üç müdürlük kurmuş ve ülkeyi 6 idari birime ayırmıştır. 1916-1918 yıllarına denk gelen iki yıllık süreçte Viyana yetkilileri özerk bir Arnavutluk için olabilecek en iyi örgütlenmeyi yapmaya çalışmış ve bu açıdan en verimli dönemlerden biri olmuştur. Ancak savaş koşullarındaki büyük zorluklar kendi engellerini getirdiler (Bello, 2013a).

25 Aralık 1918 tarihinde Durres Kongresi toplandı. Ancak bu kongrenin kararları hiçbir zaman uygulanmadı, çünkü İtalyanların etkisi altındaydı. Bu durumda yaklaşık 50 kişiden oluşan Arnavut temsilcilerin katılımıyla 21 Ocak 1920'de Luşnya şehrinde Milli Kongre (Kongresi Kombëtar) toplandı. Arnavutluk'un bağımsız bir ülke olduğu tekrardan vurgulanması ve ülkenin yerel idareciler tarafından yönetilmesi Milli Kongre'de alınan en önemli kararlardı. Kongrede alınan kararlar gereği de Arnavutluk'un yeni başbakanı artık Süleyman Delvina oldu. Bunun yanında Arnavutluk Devletinin yöneticisini temsil edecek 4 kişilik Devlet Yüksek Kurulu (Këshilli i Lartë i Shtetit) ve 37 kişilik Parlamento oluşturuldu (Anastasi, 2018).

Luşnya Milli Kongresi aynı zamanda, 1922 senesinde genişletilen Arnavutluk Devletinin Tüzüğünü oluşturdu. Bu tüzük aynı senede Arnavutluk'un yönetimini monarşi olarak belirledi. Ancak yasama, yürütme ve yargıdan oluşan kuvvetler ayrılığına özel önem gösterilen tüzük çok dikkatli hazırlanmıştı. Örnek olarak batı ülkelerinin anayasaları alınmıştı ve özellikle Fransa'nın anayasası (Bk. Zgjanimi i Statutit të Lushnjës, 1922).

Buna göre *yasama* Yaşlılar Konseyi (parlamento) ve Devlet Yüksek Kurulu, *yürütme* sadece Devlet Yüksek Konseyi tarafından yürütülecekti. Yaşlılar Konseyi üyeleri dört yıllık bir dönem için halk tarafından, Devlet Yüksek Konseyi üyeleri ise 2 senelik bir dönem için Yaşlılar Konseyi tarafından seçilecekti. Kanuna göre Devlet Yüksek Kurulu'nun, yani devlet başkanının kararları ilgili bakan tarafından onaylanması gerekirdi. Yaşlılar Konseyi devlet başkanını azledemezlerdi, devlet başkanı da Yaşlılar Konseyini feshedemezdi. İkisi arasında birbirini kabul etmeme durumu oluşunca Devlet

Yüksek Kurulu/devlet başkanı Ulusal Meclisini toplardı. Ulusal Meclis ya Devlet Yüksek Kurulunu/devlet başkanını azlederdi, ya da Yaşlılar Konseyini feshederdi. Böylece kuvvetler ayrılığı çok titiz bir şekilde sağlanmıştı (Anastasi, 2018).

Ülke bağımsızlığını elde ettikten sonra sıra iç istikrarın sağlanmasına gelmişti. 1920 senesinde ilk partiler de kurulmaya başlanmıştı. Bunun neticesinde ülkede güç kavgaları baş göstermişti. 16 Aralık 1922’de başbakan Cafer Üpi’nin (Xhaferr Ypi) yerine dönemin İç İşleri Bakanı Ahmet Zogu olmuştu. Ahmet Zogu Arnavutluk siyaset tarihinde en önemli isimlerden biri olacaktı.

27 Aralık 1923’te parlamenter seçimler oldu. Ahmet Zogu kaybedeceğini sezmişti ve kazanmak için her türlü hileye başvurdu ve rüşvet vermekten çekinmedi. Ancak muhalefetin sürekli tepkilerinden dolayı Ahmet Zogu istifa etmek zorunda kaldı. Onun yerinde önce 30 Mart 1924’te Şefket Vırlatsi (Shefqet Vërlaci) daha sonra da 27 Mayıs 1924’te İlyaz Bey Vrioni (Iliaz Bej Vrioni) başbakan koltuğuna oturdu. Ancak perde arkasında esas yönetici Ahmet Zogu’ydu. Bütün bu oyunlardan yorulan muhalefet değişik uğraşılardan sonra Ahmet Zogu’yu demokratik yollarla deviremeyeceğini anlamıştı. Bunun için Vlora şehrinden başlayarak Arnavutluk’un her bölgesinden insanları silahlı ayaklanmalara davet etti. Bu durum karşısında Zogu’nun hükümeti düştü ve muhalefet yönetimi devrıldı. Yeni Başbakan Fan Noli oldu (Frashëri, 2013).

Fan Noli özellikle ekonomi alanında çok derin değişiklikler yapmayı planlamıştı. Ancak başbakan bazı hatalar yaptı. Normalde demokratik bir şekilde seçimle değil, halk ayaklanmasıyla yönetimi almıştı. Bunun yanında Fan Noli yeni hükümetin onaylanması için Ulusal Konseyi de toplamamıştı (Luarasi ve Omari, 2005). Dolayısıyla bu hükümetin üzerinde durduğu alan çok kaygandı, iç siyasi istikrar daha sağlanamamıştı. Fan Noli’nin hemen yapmaya söz verdiği birçok değişiklik vardı ve umut vericiydi. Ancak devlet aparatı felç olmuşçasına yavaş ilerliyordu. Bütün bunlara bu hükümetin iktidara geliş biçimleri dış güçler tarafından uygun görülmediğini de ekleyecek olursak yeni kurulan hükümetin devamı zora girmişti.

Bu durumu çok iyi bilen Ahmet Zogu yeniden iktidara gelmeyi planlamaya başlamıştı. Kendisi yurt dışında bulunuyordu. Önce İtalya başbakanı Mussolini’den para yardımı talep etti. Bu talep reddedilince Yugoslavya’dan yardım istedi ve bu sefer aradığı desteği bulmuştu. Sözlü de olsa, Arnavutluk’un kuzey sınırlarıyla ilgili bazı sözler vererek Ahmet Zogu Yugoslavyalılarla gizli bir anlaşmaya vardı (Anastasi, 2018).

Tarihi itibariyle Ahmet Zogu'nun yönetimi 1939 senesine kadar sürmüştür. Ancak burada araştırmamızın konusu olan 1929 senesine kadar devam eden sürecini ele almakla iktifa edilmiştir.

İtalya'nın kabulü, İngiltere'nin desteği ve Yunanistan'ın yardımıyla, Yugoslavya Arnavutluk'un sınırına birkaç bin kişilik bir ordu yaklaştırdı. İçyapısı itibariyle zayıf olan Fan Noli yönetimi yabancı orduya karşı koyamadı ve 24 Aralık 1924'te iktidarı terk ederek yurt dışına kaçtı (Luarasi ve Omari, 2005).

Ahmet Zogu zeki bir siyasetçiydi ve ilk başta başbakan olarak kendisi olmadı. İlyas Bey Üpi Vrioni'yi başbakan yapıp hükümetin başına koydu. Fan Noli'nin hükümetini geçersiz saydığı için, 6 Ocak 1924'te yeni hükümeti onaylamak üzere, hazır bulunan üyelerini toparlayarak, bir önceki dönemin (1923 senesi) Ulusal Konseyini çağırdı. Bir sonraki gün yeni iktidarın programını arz etti. İlk adımlar arasında orduyu organize etmek vardı (Anastasi, 2018). İkinci adımını 21 Ocak 1925'te Anayasa Meclisini toplayıp Arnavutluk'un yönetim şeklini monarşiden parlamenter cumhuriyet olarak belirledi ve Ahmet Zogu Arnavutluk Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı seçildi (Swire, 2005).

Ancak bu durum Ahmet Zogu'ya uzun soluklu bir yönetici olacağı garantisini vermiyordu. Daha önce yaşadığı hezimetin tekrar etmemesi için bazı girişimlerde bulundu. Arnavutluk'un krallıkla yönetilmesi gerektiği fikrini uluslararası arenada tartışılmasını sağladı. Çok geçmedi ve Ahmet Zogu bunun gerçekleştirilmesi için harekete geçti. Öncelikle İtalya ve İngiltere gibi ülkelerle fikir teatisinde bulunup onlardan destek talep etti. Özellikle İtalya destek çıktı. Sonra mesele siyasetçiler arasında ülke içinde tartışılmaya başladı. Bu şekilde yumuşak adımlarla mesele meclise geldi ve 1 Eylül 1928'de Arnavutluk'un yönetim şekli parlamenter cumhuriyetten Parlamenter ve Tevarüs Edilen Demokratik Monarşi olarak değiştirildi. Ahmet Zogu da kral seçildi (Anastasi, 2018).

Krala çok geniş yetkiler tanındı ve siyasi hayatı halk tarafından seçilen vekiller yönetemedi. Ancak bunun yanında devlet mekanizmasının sağlıklı çalışması için ve kuvvetler ayrılığının sağlanması için yasamayı yöneten Devlet Kurulu (Këshilli i Shtetit) veya devletin iktisadi kayıpları minimize etmesi adına Finans Kontrol Kurulu (Këshilli Kontrollues i Financave) gibi yeni yapılar da kuruldu. Hukukun geliştirilmesi ve kanunların tasarımında önemli ve büyük adımlar atıldı. Fikir hürriyeti, konuşma ve basın hürriyeti, dernekler vasıtasıyla bir araya gelme ve üye olma hürriyeti, eğitim hakkı, mülk sahibi olma hakkı gibi dünya çapında tanınan hak ve hürriyetler onaylandı. Devlet

mekanizmasının işlevsel hale gelmesi için büyük gayretler gösterildi ve birçok alanda da başarılı olundu (Luarasi ve Omari, 2005).

Arnavutluk Krallığını Türkiye hariç bütün Avrupa ülkeleri tanıdı. Mustafa Kemal Atatürk ise direndi ve dünyada tek başına kalsa bile Ahmet Zogu'nun krallığını asla tanımayacağını ifade etti. Bu şekilde Arnavutluk-Türkiye ilişkileri iyice kötüye gitmeye başladı. Kral Zogu Türkiye'nin Tiran'daki büyükelçiliği kapattırdı ve Türkiye Devleti büyükelçisini geri çekti. Arnavutluk'a giren bütün Türk gazeteleri yasaklandı. Bu durumu iyileştirmek adına ilk adımı 1931'de düzenlenen II. Balkan Konferansı'nda Atatürk attı (Bello, 2015).

Ahmet Zogu'nun krallık yönetimi 1939 senesinde Arnavutluk'un İtalyanlar tarafından istila edilmesine kadar sürdü. Bu süreçte devlet idaresi güçlendi, ancak gittikçe daha otoriter bir yapıya bürünen devlet yönetimi karşı hareketlenmelerle yüzleşmiştir (Swire, 2005).

1.2.2. 1912-1929 Senelerinde Arnavutluk'ta Yargı

Osmanlı'da yargı hep özel bir öneme sahip olmuştur. Yargı mekanizması çok düzgün, net ve sistemli olmuştur. Arnavutluk'ta da farklı değildi. Bağımsızlıktan sonra yeni yöneticilerin hukuk sistemini Batılılaştırmak istedikleri doğru ancak bunun çok kolay ve birden olamayacağının farkındaydılar. Bundan dolayı yeni kanunları tamamlamadan yargı sistemi Osmanlı'daki haliyle devam etmiştir.

İlk gerçek adım 1922 yılında kuvvetler ayrılığıyla ilgili atılmıştı. Buna göre “yargı mahkemeler tarafından yönetilir ve hükümler Arnavutluk Cumhuriyeti adına verilir” ilkesi 1925'te cumhuriyet sistemine dönüşüldüğü zaman tekrar vurgulanmıştır. Dolayısıyla 1922 senesi itibariyle yargının bağımsızlığı, kanun dışında hiçbir otoriteye boyun eğmemesi, mahkemenin açık kapılarla çalışması, suçlananın onu savunacak bir kimseyi edinmesi, v.s., gibi demokratik ilkeler onaylanmıştı (Luarasi ve Omari, 2005).

1928 senesinde monarşiye geçildiği zaman da bu alanda ilerleme kat edildi. En önemli adımlardan biri daha önce zikredilen, ancak bu sefer daha detaylı bir şekilde ele alınan yargıçların bir suçlama veya istifa etme durumları hariç görevden alınamamaları meselesiydi. Fakat şunu da kabul etmek gerekir ki bu ilkeler yazılı kurallar olmaktan öte gidememişti. Uygulamaya gelince yöneticiler bu ilkeleri çok göz önünde bulundurmazlardı (Anastasi, 2018). Ahmet Zogu'nun Mart 1932 senesinde krallık

dönemindeyken Dikte Mahkemesinin (Gjykata e Diktimit) 12 yargıcını tek kararla işten atmasını hatırlatmamız yeterlidir.

1923 yılında yapılan çok kısmi bir düzenlemeyle yargı sistemi Barış, Birinci Derece ve Dikte Mahkemelerinden oluşmaktaydı. Ancak bunların görev alanları dahi çok karışık ve belirsizdi. Genelde diğer iki mahkeme Barış Mahkemesinin kanununa göre hareket etmek zorundaydılar. Kaldı ki bu kanun zamanın meclisi tarafından onaylanmış bile değildi. Karışık bir durumun söz konusu olduğu bu dönemde Temyiz görevini ifa etmesi gereken Dikte Mahkemesi ne normal bir mahkemenin ne de Temyiz mahkemesinin görevini yerine getiremiyordu (Anastasi, 2018).

Bütün bu eksiklikler göz önünde bulundurularak 2 Mayıs 1925 senesinde, yani cumhuriyete geçişte, “Hukuk mahkemelerinin yeniden organize edilmesi” kanunu çıktı. Resmî gazetede yayımlanan bu kanuna göre Birinci Derece Mahkemeleri, Temyiz Mahkemeleri ve Dini Mahkemeler olmak üzere üç kategoride mahkemeler vardı. Ancak bu çalışmanın sonunda, bütün mahkemelere yetecek sayıda diplomalı hukukçular olmadığı için bu kanun hemen yürürlüğe giremedi. Zorunlu olarak eski sisteme göre devam edildi (Luarasi ve Omari, 2005).

Buna rağmen bazı değişiklikler yapılmadı değil, ancak bunlar da yargı sistemini temelden değiştirecek veya iyileştirecek seviyede değillerdi. Bu yenilikler arasında Ahmet Zogu’nun 1925’te İşkodra Asker Mahkemesi’nin kurulması vardı. Bu mahkemenin ana görevi toplumsal düzenin bozulmasına yönelik suçları konu edinmesiydi. Öyle anlaşıyor ki Ahmet Zogu kendisine karşı yapılan ayaklanmalara katılanları cezalandırıp ileride bu tür oluşumların önünü kesmekti (Anastasi, 2018).

Yüksek Mahkeme yeni kurulan özel bir mahkemeydi. İhanet, devlet güvenliğine saldırı girişimi ve Vekiller Odası tarafından suçlanan bakanların vakıalarını konu edinecekti. Zogu’nun tasarladığı ve kendisiyle siyasi düşmanlarını cezalandırmak istediği diğer bir mahkeme ise Özel Siyasi Mahkeme’ydi. Normalde devletin tüzüğüne göre böyle mahkemelerin kurulması yasaktı, ancak Ahmet Zogu kendisine karşı her türlü girişimi önlemek istiyordu. Bu mahkemenin düzgün çalışması için de ihanet ve isyan kokan her hareketi kapsayacak kanunlar hazırlattı. 1925’te resmîyete kavuşan bu mahkemenin normalde 5 sene çalışma süresi vardı ancak Ahmet Zogu’nun yönetimi boyunca faaliyette kaldı (Swire, 2005).

Bunun yanında herkes yargı sisteminin reforma ihtiyacı olduğunu farkındaydı. 1925’te tasarlanan kanun artık 1928 senesinde monarşiye dönüş zamanında gerçekleştirilecekti.

Gerekli hazırlık ve tartışmalar yapıldıktan sonra 1 Nisan 1929’da yeni kanun resmîyet kazandı. Mahkemelerin isimlendirmeleri şöyleydi: Barış Mahkemeleri, Birinci Derece Mahkemeleri, Şûrâ Mahkemeleri, Dikte Mahkemesi, Devlet Yüksek Mahkemesi, Askerî Mahkemeler. Aynı zamanda düzenlenen yeni kanunla savcılığın organizasyon ve yetkileri belirlenmişti (Anastasi, 2018).

Bu düzenlemelerle birlikte artık dini mahkemelerin de yetkileri sıfırlanmış oldu. Yeni kanun ve yargı organizasyonu Osmanlı’dan hiçbir iz bırakmamıştı.

1.3. 1912-1929 Döneminde Arnavut Müslümanların Dini Yönetimi

Semavi dinlerden önce Arnavut kabileler tarım ve toprağa bağlı olmaları sebebiyle manevi yönelimleri, gündelik hayatlarını kurallar halinde düzenleyecek tarzda canlı olmamıştır. Onlar eskiden beri maddeye bağlı bir yaşam sürdüren topluluk olarak diye bilinmişlerdir (Bozbora, 1997). Ancak Arnavutluk semavi dinler arasında Hristiyanlığın ilk dönemlerinden beri yaygın olduğu bir bölge olarak iddia edilir. Buna rağmen arkeolojik kazı çalışması sonucu ortaya çıkan Hristiyanlık kalıntılarının ise ancak II-IV. yüzyıllar arasında oldukları görülür (Rruga, 2011). Özellikle IX. yüzyıl sonrasında Arnavutluk bölgesinde Bizans gücünün canlanmasıyla birlikte misyonerlik faaliyetlerinde de artışıyla güneyde yaşayan Arnavutlar Ortodokslaşmışlardır. XXII. Yüzyılda da Roma Katolik Kilisesinin Yunanlara galip gelmesi sonucunda kuzeyde Katoliklik yayılmaya başlamıştır (Bozbora, 1997).

Arnavutların İslâm Dini ile ilk karşılaşması Osmanlı Devleti’nin gelişinden önce olmuştur. Arnavutluk’ta İslâm dinin ilk izleri 744 yılına dayandığı iddia edilir (Basha, 2012). Ancak genel olarak İslâmiyet’in Arnavutluk’a girişi ve halkın İslâm’ı toplu halde kabulü Osmanlı fetihleri ile başladığı kabul edilir. Hatta Aleksandre Popovic’e göre Osmanlı’dan önce Arnavutluk’ta hiçbir İslâmi ize rastlanmamaktadır (Rruga, 2011). Nexhat İbrahimi’nin ifade ettiğine göre, Sırp Kilisesine geçmeyen Arnavutlar kılıçtan geçiriliyordu. Bütün mallarına el konuyordu. Bundan dolayı Sırp Ortodoks Kilisesine karşı nefret oldukça artmıştı (İbrahimi, 1998). Bu zulme karşı Osmanlı geldiğinde halk adaletli ve yüksek bir devlet görünce destekçisini bulmuştu. Bundan dolayı İslâm’ı benimsemeleri çok zor olmadı (Rruga, 2011).

1.3.1. 1912-1929 Senelerinde Arnavutluk'taki Müslümanların Dini Yönetimi

1912 senesinde Arnavutluk'un bağımsızlığı ilan edildikten sonra Müslümanların iç organizasyonuna yönelik Vlora hükümeti Osmanlıdan tevarüs ettikleri sistemi kaldırmayıp yeni bir adım atmadı. Ancak resmi olmasa da gayr-ı resmi olarak İstanbul'daki şeyhülislâmlık makamıyla ilişkileri koparmışlardı. Arnavut Müslümanlarının ilk defa hükümet tarafından tayin edilen yerli başkanları vardı. Bağımsızlığın ilan edilmesiyle Arnavutluk Diyanet İşleri, o zamanki adıyla Yüksek Şeriat Mahkemesi, Hilafetle ilişkileri koparmışlardı (Basha, 2011).

Yüksek Şeriat Mahkemesi'nin başkanlığına aynı zamanda Milli Meclis tarafından Senato⁵ başkanı seçilen Vehbi Dibra getirildi. Vehbi Dibra önemli bir şahsiyetti. Yüksek Şeriat Mahkemesi'nin başına getirilince bu kurumun yeniden yapılandırılması için hemen önemli adımlar atmaya başladı. Devlet adamları arasındaki nüfuzunu kullanarak Müslümanların meselelerini hükümetin toplantılarında dile getiriyordu (Bello, 2015).

Vlora hükümetinin 5 Mayıs 1913 tarihli kararına göre Yüksek Şeriat Mahkemesi'nin yeni yapısında kadılık makamı kaldırılmış, artık şer'iyye mahkemelerinde hâkimlik görevi müftülere devredildi. Vehbi Dibra müftü adaylarını imtihana tabi tutuyor, uygun gördüklerini müftülük görevine tayin ediyordu. 23 Eylül 1913'te ise Vehbi Dibra'nın Senato başkanlığı görevine son verilmiş, sadece Yüksek Şeriat Mahkemesi başkanlığına devam etti (Basha, 2011).

Şunu kabul etmek gerekir ki, Arnavutluk'taki siyasi atmosferin karışıklığı sebebiyle dini kurumlar da türlü zorluklarla karşı karşıyaydı. Dolayısıyla bu kurumların organizasyonları konusunda fazla bir gelişme kat edilemedi. Prens Vid döneminde de dini kurumların yapılarına dokunulmadı. Şer'i yönetimin başkanlığında yine Başmüftü vardı. Bu dönemde Arnavutluk'un etrafında dolaşan sıkıntı parçalanma belasıydı. Dolayısıyla bütün Arnavutların, din mensupları dâhil, ortak hareket etmeleri gerekmektedir. Bu sebeple Prens Vid'in gelişi Vehbi Dibra tarafından kurtuluş ümidiydi. Prens Vid camiye ziyarete gelince Vehbi Dibra karşılama konuşması yapıp sonunda dua ederken milli meseleye vurgu yaptı (Bello, 2015).

Ahmet Zogu ise, laik bir düzen kurmayı amaçladığını ifade edip dini topluluklarla ilgili yeni bir yasa çıkarıp eski hukuki düzenle alakayı kesmişti. Buna göre ancak isteyenler

⁵ Senato veya Yaşlılar Kurulu başkanıydı.

dini kanunlara muhatap olacaktı. Bunlar da istedikleri konularda değil, ancak devletin dini müesseselere yetki tanıdığı alanlarda olabilirdi (Basha, 2011).

İç organizasyona bakan yönüyle Arnavutluk Diyanet İşleri hiçbir dış makama bağlı olmaksızın iç işlerini kendisi düzenliyordu. Ancak uluslararası arenada Arnavutluk Diyanet İşleri halen İstanbul Şeyhülislâmlığına bağlıydı. Hâlbuki Arnavutluk, başta Avusturya olmak üzere, Büyük Güçlerin etkisi ve denetimi altındaydı. Büyük Güçler Arnavutluk devletinde olduğu gibi, Diyanet'in de İstanbul Şeyhülislâmlığından koparılmasını istiyorlardı. Bunu gerçekleştirmek adına iki seçenek ortaya konuldu. İlk seçenek, Arnavutluk Diyanet İşleri'nin re'sen yaptığı gibi bağımsız bir kurum haline gelmekti. İkincisi ise Habsburg Monarşisi'nin ortaya koyduğu seçenektir. Buna göre Arnavutluk Diyanet İşleri Sarayevo Reisüluleması'na bağlanacaktı. Viyana hükümeti ilk seçeneği tercih etti (Bello, 2015).

Bu çok isabetli bir tercih oldu çünkü Vehbi Dibra gibi ufku geniş yöneticiler sebebiyledir ki Arnavutlar arasında bir din savaşı olmadı. Din yöneticileri hep başka devletlere bağlılıkla meşhurdular. Katolikler Papa'ya, Ortodokslar Yunanistan ve Yugoslavya'ya, Müslümanlar ise Osmanlı'ya bakıyordu. Yersiz bir kışkırtma, zamansız bir hareket savaşı sebebi olabilirdi. Ancak bütün din yöneticileri millî mesele etrafında birleşince yaşanması muhtemel sıkıntılar aşıldı (Basha, 2011).

Ekim 1916'da Avusturya-Macaristan askeri komutasının emriyle İşkodra şehrinde Yüksek Şariat Mahkemesi kuruldu. Arnavutluk'un din işlerinden mesul olan kurum bu mahkemenin yönetici kuruluydu (Bello, 2015).

1912'den sonra İstanbul Şeyhülislâmlığıyla irtibatlı olarak çalışıldığını ispatlayacak herhangi bir yazışma veya belge bulunamamıştır. 19 Kasım 1922'de II. Abdülmecid'in halife seçilmesi münasebetiyle Arnavutluk Diyanet İşleri başkanı Vehbi Dibra yeni halifeye tebrik telgrafi göndermiştir. Öyle anlaşılmaktadır ki bu telgrafta bağımsızlık meselesi gündeme gelmemiştir. Bu tebrike cevap yazan halife teşekkürlerini ileterek aynı nezaketi korumuştur. Ancak bunun dışında aralarında herhangi bir yazışma olmamıştır (Bello, 2015).

Bunun yanında Vehbi Dibra'nın din işleri kurumuna yönelik çalışmaları devam ediyordu. Nitekim Aralık 1922 senesinde Arnavutluk Diyanet İşleri adına bazı Müslüman entelektüellerle ortaklaşa hazırladığı tüzük taslağını onaylamak için Arnavutluk hükümetine gönderip hükümetten bir İslâm Cemaati Toplantısının yapılması için izin talep etti. Tüzük projesini kabul eden hükümet toplantının yapılmasına izin verdi

(Shpuza, 2019). Zamanın Dış İşleri Bakanı olan Ahmet Zogu, 20 Şubat 1923'te Arnavutluk Diyanet İşleri Üst Kurulu'nu oluşturma adına yapılacak toplantıda bütün şehirlerden birer temsilci gönderilmesini emretti (Bello, 2015).

Hükümetten izin alan Vehbi Dibra İslâm Cemaati Kongresi olarak adlandırılan ilk toplantıya başkanlık yaptı. Kongre çalışmalarına 24 Şubat 1923'te Luşnya şehrinde başladı (Basha, 2011). Kongreye yedisi aynı zamanda milletvekili olan 36 delege katıldı. Hükümet adına ise İçişleri Bakanlığı genel sekreteri Bekir Çelo katıldı. Kongre aynı zamanda Arnavut nüfusunun çoğunluğunun ulusal bazda dinî örgütlenmesini temsil eder (Shpuza, 2019). Kongrenin ana hedefi İstanbul Şeyhülislâmlığıyla olan resmi bütün irtibatları kesmektir.

Vehbi Dibra kongre başkanı olarak konuşmasını yaparken özellikle millî kardeşlikten bahsedip, Hristiyan ve Müslüman bütün Arnavutların arasında kardeşlik bağı olduğu ve bu kardeşlik olmadan hiçbir şeyin mana kazanamayacağını ifade ettiler. Bunun yanında "Ezmânın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz" (Cevdet, 1300, s. 29, md. 39) hukuki kaidesine dayanarak gerekli değişikliklerin yapılmasının elzem olduğunu vurgulamıştır. Yapılacak bu değişikliklerin başarılı olabilmesi için Arnavutluk Diyanet İşleri'nin de daha modern bir yapıya kavuşması gerektiğini vurguladılar (Basha, 2011). İkinci oturumda Arnavutluk Diyanet İşleri'nin yönetmeliğini hazırlayacak kurul seçildi. Yeni yönetmeliğin en önemli maddesi dışarıdan hiçbir ruhani otoritenin kabul edilmediği maddesiydi (AQSH, tarih yok). Bu şekilde hilafet makamından resmi olarak ayrıldıklarını ilan etmiş oldular (Bilge, 1991).

Bunun yanı sıra halk şarkı ve farklı sosyal faaliyetlerle alınan bu kararı kutlamış oldular. Bu karar bütün Arnavutluk'ta camilerde yapılan dualarla kutlandı. Bunun yanı sıra halk şarkı ve farklı sosyal faaliyetlerle alınan bu kararı kutlamış oldular. Bütün yerli ve yabancı birçok gazete bu haberi yayınladılar (Shpuza, 2019). Hilafet ise bu olayla ilgili olumlu veya olumsuz hiçbir tepki vermedi (Bello, 2015).

Yönetmeliğe göre Diyanet İşlerinin en yüksek organı Yüksek Şeriat Konseyi Başkanlığıydı. Bu kurul Başmüftü tarafından yönetiliyordu. Başmüftü olacak kişinin bazı özelliklere haiz olması gerekirdi:

- 1) Arnavut vatandaşı olması ve Arnavut dilini bilmesi,
- 2) Sivil ve siyasi bütün haklara sahip olması,
- 3) En az 3 nesli Arnavut veya Arnavut asıllı olması (Resmî Gazete, 1923h).

Çalışmalarını 12 Şubat 1923'te tamamlayan Birinci İslâm Cemaati Kongresi'nin sonuçları aşağıdaki gibidir:

- “1) İstanbul Hilafetiyle bütün ilişkileri keserek Arnavutluk Cami'inin (Arnavutluk Diyanet İşleri'nin) bağımsızlığını ilan etmek.
- 2) Lokal olarak İslâm dinini ilgilendiren bütün meselelerini yorumlayacak ve yönetecek Arnavutluk Diyanet İşlerini kurmak.
- 3) Hacı Vehbi Dibra, Hafız Ali Korça, Veysel Naliu gibi şahsiyetlerden oluşan Yüksek Şeriat Konseyi ve Cemaat Konseyi'ni oluşturmak. Yüksek Şeriat Konseyi başkanı Genel Müftü unvanıyla Müslüman topluluğu temsil eder. Tarikatların temsilcileri Hacı Adem Bala ve Şeyh İbrahim Karabunara, Vakıflar genel müdürü ise Sali Vuçiterni seçildi.
- 4) Kongre Arnavutluk Diyanet İşleri'nin bütün faaliyetlerine dayanak noktası olacak yönetmeliği hazırladı.
- 5) Kongre gelecekte din görevlisi olacak kişilerin eğitimi ile ilgili bilimsel ve millî temellerini attı. Vaaz, hutbe, ders, sohbet gibi diyanetin bütün kurumlarında yapılacak konuşmaların ve yayın organlarının resmi dilinin Arnavutça olacağı ilan edildi.
- 6) Arnavutluk Diyanet İşleri'nin bütün birimlerinde yapılacak seçim yönetmeliğini hazırladı.
- 7) Arnavutluk Diyanet İşleri'nin sahip olduğu vakıfların organizasyon yönetmeliğini onayladı” (Historiku i Komunitetit Mysliman të Shqipërisë, tarih yok).

Kongrenin sonuçlarına bakacak olursak, alınan bütün kararlar 1913 senesindeki yaklaşımın bir devamı mahiyetinde olduğu anlaşılabacaktır. Diyanet İşleri başkanı tekrar Vehbi Dibra seçildi (Shpuza, 2019).

Yüksek Şeriat Konseyi 25 Ocak 1924 tarihinde Tiran müftüsüne gönderdiği telgrafla bir önceki İslâm Cemaati Kongresi delege seçimlerinin iptal edildiğini bildirdiler (Basha, 2011). Bu bildirim yakında yeni bir kongrenin gerçekleşeceği anlamına geliyordu. Arnavutluk Diyanet İşleri'nin belli bir tüzüğü vardı, ancak yılların geçmesiyle yeni tecrübeler kazanılıyor ve buna göre bazı değişiklikleri yapmak icap ediyordu. Arnavutluk halkının tamamını ilgilendiren sürekli siyasi ve içtimai inkılaplar diyaneti de etkiliyordu ve yaşanan bu gelişmelere göre de yeni düzenlemeler yapmak gerekiyordu.

Kongre çalışmalarını 15 Haziran – 26 Temmuz 1925 tarihleri arasında gerçekleştirdi. İkinci İslâm Cemaati Kongresi'nin sonunda Arnavutluk Hükümetinden aşağıdaki talepler arz edilmiştir:

- Özel okullarda okuyan öğrencilerin Diyanet'in müesseselerinde düzenlenen Kur'an derslerine katılma izni verilmesi,
- Devlet okullarında din dersinin haftalık üç saate çıkartılıp imtihanında başarılı olmayan öğrencilerin sınıfta kalmış olarak sayılması,
- Devlet tarafından kullanımda olan bazı vakıfların Arnavutluk Diyanet İşleri'ne geri teslim edilmesi,
- Devlet tarafından eksik kalan maddî yardımların tamamlanması (Basha, 2011).

Yapılan çalışmalara bakıldığında bu kongrenin diyanet personelinin yaşadığı iç problemlere çözüm üretilmesi amacıyla düzenlenmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Üçüncü İslâm Cemaati Kongresi ilk kongrede olduğu gibi devletin tavsiyesi üzerine toplandı. Arnavutluk diyanet kadrosu bu tavsiyeye uyup kongreyi topladı ve çok temel bazı değişikliklere imza atıldı.

Kongre çalışmalarını 6 Temmuz – 1 Ağustos 1929 tarihleri arasında gerçekleştirdi. Adalet Bakanlığı tarafından gönderilen telgrafta bu kongreye Bektaşilerin dışındaki Müslümanların katılması istendi. Sebep olarak diyanetin artık modern temellere dayanan yeni bir tüzüğün hazırlaması gerektiği ifade edildi. Aslında Arnavutluk Devleti 1929 senesinde genişletilmiş versiyonuyla Dinî Topluluklar Kanunu'nu çıkardı. Bunun yanında İsviçre Medenî Kanunu'nu işleve koymuş oldu. Bunların ikisi de dinî toplulukları yakından ilgilendiriyordu. Finansal, yönetsel ve yapısal olarak dinî toplulukların tamamı kurumlarını yeni kanunlara göre düzenlemeleri gerekirdi. Nitekim Medenî Kanun'a göre dini mahkemeler kaldırılacaktı. Şer'iyye mahkemeleri diyanetin yapısal düzenin merkezindeydi, dolayısıyla onların kaldırılması diyanetin temelden yeni bir organizasyona ihtiyacı vardı (Basha, 2011).

1.3.2. Arnavutluk'ta Tarikatlar

Bu bölgede İslâmiyet Osmanlı eliyle yayıldığı için Sünnilik hâkimdi. Ancak Halveti, Rufai ve Kadiri tarikatlarının yanı sıra büyük oranda Bektaşilik bölgede yaygındı. Ayrıca Gülşeniyye, Sa'diyye, Hayatiyye, Melamiyye, Celvetiyye ve Ticâniyye tekkeleri de vardı. Normalde tarikatlar Arnavutluk Diyanet İşleri'nin çatısı altında toplanırlardı, ama kendi içerisinde de organizasyonları, kendi mal ve mülkleri vardı. Arnavutluk'un bağımsızlığından sonra tarikatların Müslümanlar topluluğunun kurumsal temsilcisi olan Yüksek Şer'iyye Mahkemesi'nden ayrılma eğilimleri yok değildi (Basha, 2011).

Aslında kurumsal bağımsızlık düşüncesi devlet tarafından da körüklendi ve bu daha sonra Bektaşî tarikatının diyanetten ayrılıp ayrı bir kurum olarak çalışması kararıyla sonuçlandı. Bu karara gidilişini kolaylaştıran diğer bir faktör Arnavutluk'un Bektaşî tarikatının dünya merkezi olmasıydı. 17 Ocak 1921'de düzenledikleri kongrede Arnavutluk Bektaşîleri Türkiye merkezinden bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Türkiye'deki Bektaşî tarikatının Başdedesi Arnavut asıllıydı (Bilge, 1991).

1923 senesinde Türkiye'de Bektaşîliğin yasaklanması sonucu tarikatın başkanı Tiran'a taşınmıştı. Bu şekilde Arnavutluk Bektaşî tarikatının merkezi ilan edilmişti. Diğer tarikatların da şeyhleri bulunuyordu, ancak Bektaşîler gibi Arnavutluk Diyanet İşleri'nden ayrı olma eğilimleri yoktu. Tam aksine, tarikat müntesipleri diyanetin içerisinde aktif rol oynarlardı. Diyanetin pek çok çalışanı tarikat mensubuydu. Ülkede mevcut tekke ve zaviyelerin sayısı 110 civarındaydı (Basha, 2011).

1.3.3. Arnavutluk'taki Müslümanların Eğitim Kurumları ve Yayın Organları

Arnavutluk'ta Müslümanlar her zaman eğitime büyük bir önem atfetmişlerdir. Bunu köylere varıncaya kadar fark etmek kolaydı, çünkü camilerin yanında mektepler (mejtep) bulunurdu. Bunlar ilkokul eğitimini veriyorlardı. Aynı zamanda her şehirde medrese bulunurdu. Medreselerin ana hedefi din adamı yetiştirip diyanetin kadro ihtiyaçlarına cevap vermektir. Mektep ve medrese denilince sadece dini derslerin bulunduğu eğitim kurumları kastedilirdi (Zekaj, 2012).

Ancak Arnavutluk Diyanet İşleri'nin acilen okumuş kadrolara çok acil ihtiyacı vardı. Bunun için 1924 senesinde Tiran Lisesi daha açılmamışken Tiran Medresesi kurulup göreve başladı. O zamanlarda Tiran'da sadece teknik lise vardı. Bu medreseyi üniversiteye çevirmenin yerine, kuruluşundan altı sene sonra lise seviyesinde dini eğitim veren Genel Medrese (Medrese e Përgjithshme) diye isimlendirdiler (Historiku i Komunitetit Mysliman të Shqipërisë, tarih yok). Bunun dışında Elbasan, İşkodra, Berat ve Draç gibi büyük şehirlerde de lise seviyesine denk, dini derslerin de bulunduğu, batılı eğitim sistemine göre ders verilen medreseler kuruldu. Hoca ve hâkim ihtiyaçlarını karşılamak için ise İlahiyat Bölümünün olacağı bir üniversite kurma fikri ortaya çıktı (Bello, 2015). Bunu gerçekleştirmek için Müslümanlardan para toplanmaya karar verilmişti. Ancak ekonomik sıkıntılar bu proje bir kenara bırakıldı. 1929'da Tiran Medresesi dışındaki medreselerin hepsi kapatıldı ama tekrar açılması çok uzun zaman almadı (Basha, 2011).

Diyanetin en önemli yayın organı 1923'te kurulan ve 1939 senesine kadar yayınlanan “Yüksek Ses” (Zani i Naltë) dergisiydi. Bunun yanında ikinci dünya savaşı sırasında “İslâm Kùltürü” (Kultura Islame) dergisi de yayınladı (Zekaj, 2012).

2. BÖLÜM: OSMANLI'DA ŞER'İYYE MAHKEMELERİ VE ARNAVUTLUK ŞER'İYYE MAHKEMELERİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

2.1. Osmanlı Devleti'nde Şer'iyye Mahkemeleri ve Tanzimat Sonrası Durumları

İslâm tarihinde kadılık müessesesi Hz. Peygamber ile hayat bulmuştur ve ilk kadı kendisi olmuştur (Atalar, 1980). Daha sonra İslâm dini değişik bölgelere yayılmaya başlamıştır ve Hz. Peygamberin bütün meselelere bakması imkânsız hale gelmiştir. Bu sebeple Hz. Peygamber ulaşamadığı bölgelere fıkıh alanında donanımlı hâkimler göndermiştir. Bu anlamda İslâm Devleti'nde ilk kadı atamaları Hz. Peygamber tarafından yapılmıştır (Bozatay ve Demir, 2014). Tayin edilen sahabenin verdiği kararlara herhangi bir itiraz söz konusu olunca dava Hz. Peygamber'e arz edilebiliyordu (Atar, 2003).

İslâm'ın ilk dönemlerinde nadir de olsa çok hâkimli mahkemeler de var olmuştur, ancak tek hâkimli yapı asırlarca varlığını sürdürmüştür. Mahkemelerin teknik manada yeni dönemdeki dereceli yapıları da olmamakla birlikte, belli bir karara ve kurallara uygun itiraz söz konusu olunca daha üst bir kadıya taşınabilirdi. Hükümde bir hata tespit edilmesi durumunda karar ise değişikliğine gidilirdi (Atar, 2003).

Osmanlı dönemindeki mahkemeler genel olarak klasik yapıyı korumuşlardır, ancak eskiye göre biraz daha gelişmiş bir versiyon olarak karşımıza çıkarlar. Osmanlı Hz. Peygamber'den başlayarak, Emevi, Abbasi ve Selçuklu Devletlerinin kazaî tecrübelerinden istifade etmiştir. Bu tecrübeler kendi toplumsal yapısının gerektirdiği koşulları göz önünde bulundurup bazı değişikliklere giderek kendi yargı teşkilatını kurmuştur (Bozatay ve Demir, 2014). Bu tek hâkimli ve tek dereceli mahkemeler sisteminin devam ettiği anlamına gelir.

Tanzimat dönemine kadar Osmanlı Devleti'nin kazaî yapısı şer'i mahkemeler, cemaat mahkemeleri ve konsolosluk mahkemelerinden oluşmaktaydı. Devletin belli dönemleri haricinde kaza teşkilatının esas mercii Şeyhülislâmdır. Hukuki meselelerde genel olarak Hanefî mezhebinin görüşleri esas alınırdı (Akgündüz, 2009). Bunu gerçekleştirmek adına özellikle Molla Hüsrev'in Dürerü'l-hükkâm ve İbrâhim el-Halebî'nin Mülteka'l-ebhur adlı eserleri kadılara kaynaklık etmiştir (Atar, 2003).

Şer'i mahkemelerin başında olan kadı, Padişah ve Divan-ı Hümayun ile doğrudan ilişki kurabilirdi. Gerekğinde halkın şikâyet ve isteklerini yönetimin üst kademesine bildirme yetkisine de sahiptiler (Doğan, 2019).

Sultan I. Murad zamanında *kazaskerlik* müessesesi kurulmuş ve kadıları artık bu makam tayin etmeye başlamıştır. Daha sonra kazaskerlik makamı Rumeli ve Anadolu kazaskerliği olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Ekinci, 2005). Müslüman Türk devletlerinde Kazaskerlik Kadi'l-kudatlık makamının karşılığıdır. Bu yapıda kadılar kazaskerlere ve kazaskerler de sadrazamlara bağlı olarak şer'i hükümleri icra ederlerdi (Akgündüz, 2009a).

Bu dönem itibariyle mahkemeler Hanefi mezhebinin içtihatlarını daha katı bir biçimde takip edip özellikle Anadolu ve Rumeli mahkemeleri başka mezhebe mensup tarafların bulunması durumunda bile hükmü Henefi içtihatlarına göre vermişlerdir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da ise diğer mezhep mensuplarının yoğun olduğu bölgelerde ise Hanefi olan Başkadının yanında üç sünni mezhebin temsilcileri olarak nâibler tayin edilmişti. Her mezhebin hükmünü kendi temsilci nâibler veriyordu (Erçin, 2015). Bunun yanında örfî hukuk da belli bir yekün teşkil etmekteydi. “Örfî hukuk, padişahın, cemiyetin hayrı için şeriatın boş bıraktığı alanlarda sırf kendi iradesine dayanarak çıkardığı kanunları ifade etmektedir” (Aydın, 1985, s. 60). Örfî hukukun parçası olan kanunnâmelerde yer alan aile hukukuna ilişkin maddeler azdır ve var olanların özellikle İslâm hukukuna zıt düşmemesine özen gösterilmiştir (Aydın, 1996).

Uzun zaman klasik yapıyı koruyan Osmanlı mahkemeleri Tanzimat sonrasında zorunlu değişikliklere maruz kaldı. Artık birbirini takip eden değişiklikler serüveni bütün hukuki yapıyı etkiledi. Öncelikle tek hâkimli mahkemenin yerini giderek çok hâkimli mahkemeler almaya başlamıştır. Bunun yanında yeni mahkemeler kurulmaya başladı. 1859'da Ticaret mahkemesi ve 1868'de dini hukuk ile ilgili davalar haricindeki davaların kararlarını inceleyecek olan Divan-ı Ahkâm-ı Adliye kuruldu. Bundan bir süre sonra Osmanlı mahkemeleri biri Şer'i diğeri Nizami olmak üzere ikiye bölünmek zorunda kaldı (Ekinci, 2005). Akabinde Divan-ı Ahkâm-ı Adliye, Adliye Nezareti'ne, yani Adalet Bakanlığı'na çevrildi ve 1879 senesinde Nizamiye Mahkemeleri bu bakanlığa bağlandılar (Akgündüz, 2009a).

Aslında Nizamiye mahkemeleri şer'iyye mahkemelerinden ayrılınca görünürde gayr-ı dini mahkemeler intibasını verse bile, bunun böyle olma imkânı yoktu. Mahkeme sisteminde sorumluluk alanları ayırarak her mahkemeye bir türlü davalar ihtisaslaşmasını sağlamak anlamında geliyordu. Bunun yanında bu değişikliklerin batıdan gelen baskının bir sonucu olması mahkemeleri gayr-ı dini yapmaz. Mahkemelerin hukuk kaynağını

değiştirmeden şekli yapıya uyum sağlanabilir ki Osmanlı hukukçuları büyük oranda bunu gerçekleştirmişlerdir.

Görev alanı değişikliğinin sonucu olarak klasik Osmanlı mahkemeleri diyeceğimiz Şer'î Mahkemeler daha çok ahval-i şahsiyeye bakmaya başladılar. Şer'iyye mahkemeleri bazen şeyhülislâm bünyesinden Adliye Nezaretine nakledilmiş veya değişik düzenlemelere maruz kalmışsa bile Osmanlı'nın sonuna kadar varlığını sürdürmüştür (Atar, 2003). Şer'iyye mahkemeleri 1869 tarihinden 1926 tarihine kadar, medenî kanun olarak Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye kanununa göre hüküm vermişleridir (Atalar, 1980). 8 Nisan 1924 tarihinde şer'iyye mahkemeleri tamamen kaldırıldı ve Türkiye'ye bakan yönüyle kadılık ve nailiblik unvanları tarihe karışmış oldu.

Cemaat mahkemelerine bakan yönüyle ilk değişiklik 1917 tarihli Hukûk-ı Aile Kararnâmesi ile meydana gelmiştir. Yetkileri şer'iyye mahkemelerine verilerek cemaat mahkemeleri tamamen kaldırılmıştı. Büyük tepkiler sonucu olarak 1919'da eski yetkileri ile tekrar açılmıştır. Lozan Antlaşması ile ortadan kaldırılmıştır (Ekinci, 2005).

Osmanlı'daki hukuk sisteminde müftülerin rolü ise somut olaylara değil, teorik bazda cevap vermektir (Bozatay ve Demir, 2014). Fetva kurumunun değerlendirmesi alındıktan sonra bazı ihtilaflar mahkemeye intikal etmeden çözüme kavuşabiliyorlardı. Bu yönüyle müftünün fetvası kadıyı bağlamazdı, ancak genel olarak mahkemeye sunulan fetvayla kadının kararı uygunluk arz ederdi (Atar, 2003).

Tanzimat'ın hukuk alanında ve diğer alanlarda yaptığı reformlarla Batı yönelimli yeni bir dönem başlamıştır. Osmanlı yasama yapısı doğası gereği giderek daha Avrupalı hale geldi. XIX. y.y.'a kadar sürekli zayıflayan Osmanlı devleti, hukuk sistemini iyileştirmeyi amaçlayan bir dizi reformdan geçti. Osmanlı hükümdarları batıya giden yolu her alanda bir değişim ve devleti kurtarmak adına ulaşılabilir bir hedef olarak görüyorlardı (Bello, 2013b).

Bunun için Fransız Medenî Kanunu'nun hükümlerini kontrol etmek ve hangilerinin bu alanda kaydedilen gelişmelerle tam uyum içinde olduğunu değerlendirmek üzere bir komisyon kuruldu. Bu arada Medenî Kanun'un İslâmî esaslara göre hazırlanması fikri özellikle Ahmet Cevdet Paşa'nın çabalarıyla pekişmiştir. Bunun için Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığında bir komisyon kurulmuş ve özellikle Hanefî mezhebinin esaslarına göre Medenî Kanun'un hazırlanması çalışmalarına başlanmıştır. Bu komisyon çalışmalarını 1868'den 1889'a kadar sürdürdü. Osmanlı Medenî Kanun'u (Mecelle), toplam 1851 maddeden oluşan on altı ciltlik bir dizi halinde yayımlanarak yürürlüğe girdi.

Giriş ve ilk cildi 1869'da yayınlandı. On altıncı cildi ise 1876'da hazırlanarak yürürlüğe girdi (Aydın, 2003).

Bu kanun, Osmanlı İmparatorluğu'nda İslâm hukukunun kanunlaştırılmasının ilk örneğiydi. Osmanlı Devleti'nde ve daha sonra XX. y.y.'da kurulacak diğer Müslüman devletlerde kanunların kanunlaştırılması çabalarının yolunu açmış ve örnek olmuştur. Bu nedenle bu konuyu ele alan uzmanlar, Mecelle'nin sadece Osmanlı tarihinde değil, tüm İslâm fıkıh tarihinde özel bir yere sahip olduğunu vurgulamışlardır (Aydın, 1989).

2.2. Arnavutluk Şer'iyye Mahkemelerinin Tarihi Gelişimi

Bağımsızlıktan önce Arnavutluk kurumsal olarak Osmanlı'nın kurumsal yapısı içerisinde bir bölüm teşkil etmekteydi. Mahkemeler sistemi bu yapının bir parçasını teşkil ederdi. Arnavutluk şer'iyye mahkemelerinin tarihi gelişimi ve yapısını işlemeyen önce Osmanlı Devleti'nde şer'iyye mahkemelerinin yapısı ve tanzimattan sonra araştırmada konumuz olan 1912 senesine kadarki döneminden bahsetmek gerekmektedir.

2.2.1. Bağımsızlıktan Sonra Arnavutluk'ta Şer'iyye Mahkemeleri

Daha önce ifade ettiğimiz gibi 28 Kasım 1912'de bağımsız bir devlet olarak kurulan Arnavutluk, kendi kanunlarını oluşturma kadar geçici olarak eski Osmanlı İmparatorluğu'nun kanun ve tüzüklerini kabul etme ihtiyacını hissetti (Bello, 2013b). Aslında bunun böyle olması gayet doğal bir süreçti. Diğer Balkan ülkelerinden farklı olarak Arnavutluk siyasi yönetimi açısından kırıma yaşamamıştır. Bağımsızlıktan sonra yönetici aileler, Osmanlı zamanında olanlar olduğu bir gerçektir. Avlonya ailesi kökenli zamanın önemli şahsiyetlerinden de olan Ekrem Bey Vlora'nın amcası Ferid Paşa 1903-1908 yıllarında Osmanlı devletinin sadrazamı olmuştur (Egro, 2012).

İslâm dininin iç organizasyonu ile ilgili olarak, Avlonya (Vlorë) hükümeti Osmanlı'dan miras kalan geleneksel kanunu uyguladı, ancak İstanbul merkezli Şeyhülislâm ile fiili kurumsal bağımlılığı tasfiye etti ve ilk kez Arnavutluk tarafından atanan kendi *Başmüftüsü* oldu.

Avlonya Ceza ve Siyasi Mahkemesi Başkanı Kristo Floqi, Avlonya Geçici Hükümeti'nin resmî basın kuruluşu "Përlindja e Shqipënisë" gazetesinde bu konuyla ilgili olarak, Arnavut mahkemelerinin faaliyetlerine başladıklarında kullanılabilecek sağlıklı bir yargı sistemi ihtiyacı ile karşı karşıya kaldıklarını yazmıştı. Bunun için, Adalet Bakanı hükümet kararınca Arnavutluk Parlamentosu, Arnavutluk'un ihtiyaçlarını karşılayacak ve

Arnavutların karakteriyle uygunluk arz eden en iyi yargı sistemini resmî olarak kurana kadar, Osmanlı yasalarını kullanılması emrini vermişti. Ona göre, bunu iki ana nedenden dolayı kabul etmişti: Birincisi, kanunlar sistemini kurmak için insan kaynaklına ve zamanla ihtiyaç vardı. İkincisi, yargı sisteminin görevlileri bu kanunları iyi tanıyor ve uygulamaya alışkınlardı (Filloqi, 1913). Buna Adalet Bakanlığı'na bağlı olan devletin medenî hukuk mahkemeleri kadılar tarafından idare ediliyor ve İslâm hukukuna göre çalışıyordu.

Ancak yeni hükümet lâik bir düzen kurmak istediği için resmiyette kadılık sistemine göre devam edemezdi. Bu sebeple 5 Mayıs 1913'te Bakanlar Kurulu kadılık sistemini kaldırdı ve dinî davaların müftüler tarafından görülmesini kararlaştırmıştı (Basha, 2013). İkili bir sistem olarak karşımıza çıkan bu uygulama aslında zamanın izin verdiği ölçüde laikleşme anlamına geliyordu. Etrafı düşmanlarla çevrelenmiş olan Arnavutluk devletinin Osmanlı hukukuna göre yönetilmeye devam etmesi imkânsızdı. 16 Ekim 1913'te Arnavut devletinin teşkilatı hakkında hazırlanan ayrıntılı bir raporda, devlet adamları hukuk sisteminin kademeli olarak dönüştürülmesi gerektiği görüşündeydiler. Bu rapora göre, Avrupa hukukundan farklılık arz eden ve İslâm hukukuna göre uygulanan aile ve miras, özel hukuk ve temel kurumlarla ilgili Arnavutluk'ta mevcut olan hukukun korunması zorunluydu (Bello, 2013b).

Buna göre şer'iyye mahkemeleri resmî olarak daha kurulmadan, müftülük merkezleri mahkeme görevini de üstlenmişti. Avlonya hükümeti tarafından ilk sivil mahkemeler işlevsel hale gelince müftülüklerin de dava görme alanı yavaş yavaş belirgin hale geliyordu. Zamanla Arnavutluk'taki şer'iyye mahkemelerinin alanı da ahval-i şahsiye olmuş oldu. Dolayısıyla Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye kanunu 1912'den sonra da şer'iyye mahkemeleri gibi geçerliliğini koruyup, 1929 yılına kadar uygulanmaya devam etmiştir (Basha, 2011). Şunu da ifade etmek gerekmektedir ki 1913'e kadar Osmanlı'dan tevarüs edilen sisteme göre işlemeye devam eden mahkemeler artık 1916 senesine kadar resmiyeti kaybetmiştir. Bu durumun esas sebep Arnavutluk devletinde bağımsızlıktan sonra ortaya çıkan hukuki boşluklardı. İslâmi müesseseler ve dini meseleler bir şekilde devam etmekteydi, ancak kurumlar resmiyetten yoksundu. Elimizdeki arşiv belgeleri de yoğun olarak 1915 senesi sonrası itibariyledir.

2.2.2. 1914-1919 Yıllarında Şer’iyye Mahkemeleri

1914 senesi itibariyle Büyük Güçler Arnavutluk’u “Prenslik” ilan edip devletin başına Prens Vid’i getirdiler. Altı aylık prenslik döneminde Prens Vid hukuk sistemine bakan yönüyle benzer bir tutum sürdürmüştür. Prens’in Arnavutluk mahkemelerinin teşkilatı hakkında 4 Haziran 1914 tarihinde çıkardığı fermanın 32. maddesine göre yeni kanun yapılıncaya kadar Arnavutluk devletinin kuruluşundan önce Osmanlıda geçerli olan kanunların muhafaza edileceği belirtilmişti (Shteti Shqiptar-Ligjet e reja, 1920 akt. Basha, 2013).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Arnavutluk İtalya, Fransa ve Avusturya-Macaristan güçlerinin işgali altındaydı. Ancak yönetimi Avusturya-Macaristan elinde tutuyordu. Kuzey ve Orta Arnavutluk topraklarının büyük bir bölümünü işgal etmiş olan İşkodra merkezli Avusturya-Macaristan komutanlığı geçici hukuk mahkemeleri teşkilatında Osmanlı kanunları ve yargı sistemini devam ettirmiştir. Hatta askeri komutanlıktan yerel halkın geleneklerine, kültürlerine ve dillerine saygı gösterilmeleri talep edilmişti. Almanca dışında herhangi bir yabancı dilin kullanılmaması emredilmişti. Yine bu yönetime göre dinî konularda tam bir hoşgörü olmalı, ancak her türlü propaganda kesin olarak yasaklanmıştı (Bello, 2013a).

Bu zaman diliminde ahval-i şahsiye davaları müftüler tarafından bakılıyordu. Bu durumu değerlendiren yönetim, aslında mahkeme görevini yapan bu müesseselere resmiyet kazandırmaya karar vermişti. Ekim 1916’da Avusturya-Macaristan askeriye komutasının emriyle, İşkodra şehrinde kendine has özellikleriyle Yüksek Şeriat Mahkemesi kuruldu (Bello, 2015). Ahval-i şahsiye davalarında bakan müftülükler Yüksek Şeriat Mahkemesi’nin yönetiminde şer’iyye mahkemesi ofislerine dönüştüler. Bu şekilde devlet tarafından resmî olarak tanınan hukuki kurumlar haline geldi. Bu mahkemelerin başında Arnavutluk Başmüftüsü vardı. Daha önce ifade edildiği gibi Arnavutluk’un ilk Başmüftüsü Vehbi Dibra’ydı. Mahkemenin iki üyesi daha vardı. Biri “Danışman”, diğeri “Fetva Emini” diye tanımlanmıştı. Üçü beraber Ana Şer’iyye Mahkemesini oluşturuyorlardı. Bunların yanında bir sekreter ve iki yazıcı görevli bulunuyordu (Basha, 2011).

2.2.2.1. 1917 YŞM’nin İç Tüzüğü

Aslında Müslümanların yöneticileri olan makamlar için pratikte fonksiyon olarak hiçbir şey değişmemişti. Ancak yapmış oldukları işin devlet tarafından resmiyet kazanması

Müslüman halk adına, özellikle dinî yaşantılarını devam ettirmeleri adına büyük bir kazanımdı. Bunun yanında YŞM ve çalışanlarının yeni sisteme göre çalışmaya alışmaları gerekmekteydi. Ve öyle anlaşılmaktadır ki şer'iyye mahkemelerinin aktif olarak yazışmaları ve düzgün bir şekilde resmî evrak kaydetmeye 1917 senesinde başlamışlardır. Bu sadece mahkemelerden değil, devlet aparatının çok yavaş hareket etmesi ve sürekli sekteye uğrayan düzenlemelerden kaynaklanmaktaydı. Dolayısıyla öncesi kuruluş döneminden ibaret olduğu denebilir.

1917 senesinde Avusturya-Macaristan askeriye komutası 1923 senesine kadar şer'iyye mahkemelerinin tüzüğü olarak değerlendirilen ve 43 maddeden oluşan “Şer'iyye Mahkemeleri'nin Geçici Organizasyon Yönergesi”ni (Bk. EK-1) onayladı (Bello, 2015). Belgelerde ifade edilen bilgilere göre 1918 senesinde şer'iyye mahkemeleri artık oturaklaşmış, çok itibarlı ve güvenilen kurumlar olarak sayılıyorlardı (Basha, 2011).

2.2.2.2. Hristiyanlarla İlgili Miras Davalarının YŞM'den Alınması

1929 senesine kadar Arnavutluk devletinde geçerli olan kanun Osmanlı İslam hukukuydu. Devletin resmî kanunu olması hasebiyle gayr-ı Müslimler de evlilik, aile, miras ve vasiyet meselelerini şer'iyye mahkemelerine götürüyorlardı. Dolayısıyla şer'iyye mahkemelerinin diğer din mensupları hakkında verdikleri kararlar kanunen geçerli olup uygulamaya konurdu. Fakat 1 Temmuz 1917 tarihi itibarıyla şer'iyye mahkemelerinin Hristiyan dinine mensup olan kişilerin davalarına bakma salahiyeti Arnavutluk devleti yönetimi tarafından kaldırılmıştır (AQSH, 1917d). Gelen resmî yazıda şöyle denmekteydi: Merkez Komuta (Komanda) Yüksek Şeriat Mahkemesi'ne:

“30 Haziran 1917 tarihine kadar Hristiyan vatandaşlar tarafından evlilik, aile, miras, vasiyet ile ilgili şer'iyye mahkemelerine başvuru I. Ve II. derece mahkeme davaları bu mahkemelerde görülecektir. Bu tarihten sonra, yani 1 Temmuz 1917 tarihi itibarıyla, şer'iyye mahkemelerine gelen davalar ya sivil mahkemelerine gönderilip oradan görülecektir, ya da kendi dini mahkemelerinde görülecektir. Bütün şer'iyye mahkemelerine haber verilmesi rica olunur” (AQSH, 1917d, s. 20-21).

Bunun üzerine YŞM Merkez Komuta'nın emrini 23.7.1917 tarihinde yazılı olarak şer'iyye mahkemelerine göndermiştir. Bu yazıda şer'iyye mahkemelerinin Hristiyanların miras davalarını görme salahiyetinin olmadığını hatırlatıp bu emrin nâiblere de iletilmesini talep etmiştir (AQSH, 1917d, s. 25-26).

Aslında bu durum diğer bir sıkıntıya yol açmıştı. Devletin sivil mahkemelerindeki yargıçlar İslâm miras hukukunu tanımamaktaydılar. Bu sebepten ötürü kendi başlarına

işlem yapmaları mümkün değildi. Bu mesele Kol Shllaku adlı Hristiyan bir vatandaşın ölümü üzerine üç oğluna kalan mirasının taksimi davası hakkında sivil mahkemelerin Tiran Şer’iyye Mahkemesi’ne miras taksimi talebinden sonra açık bir şekilde anlaşılmıştır. Kadı-müftü’nün kanunen bu davayı ele alamayacağını yazılı cevabından sonra, mesele Merkez Komuta’ya intikal etmiştir. Merkez Komuta açıklık getirmek için YŞM’ye sivil mahkemelerin Hristiyan tebaa ile ilgili şer’iyye mahkemelerinden miras taksimi istemesi üzerine kadıların buna icabet etmeleri gerektiğini 10.9.1917 tarihli 4214/IX no’lu resî yazıyla ifade etmiştir. Ardından YŞM 13.9.1917 tarihli 506 no’lu yazısıyla durumu izah edip bundan sonra sivil mahkemelerden gelen taleplere muhakkak icabet edileceğini ifade etmiştir. Genel Müftü’nün bu yaklaşımından sonra Merkez Komuta 23.12.1917 tarihli 160/VIII no’lu yazısıyla böyle davranmalarının teknik nedenlerini anlatmıştır. Yazıda miras hakkında yazılı bir kanunun olmaması sebebiyle sivil mahkeme hâkimleri miras taksimi yapamadıklarını, var olan kanunun ise Mecelle’ye göre ancak yazılı olmadığını, dolayısıyla ancak kadıların doğru bir şekilde taksim yapabileceklerini ifade etmişlerdir (AQSH, 1917b).

Devletin yetkili makamları açık bir hitapta, sivil mahkemelere gelen miras davaları, şer’iyye mahkemelerine intikal ettirilecek, oranın yetkililerinden cevap olarak aldıkları taksimi kendi kararları olarak ilan edeceklerdi. Resmî yazıda şöyle denmekteydi:

“Hristiyanların miras davaları sivil mahkemeler tarafından görülmesi icap eder. Ancak sivil mahkemelerin bu alanda hala net bir miras kanunu bulunmaması sebebiyle Hristiyanların miras davaları askıda kalmaktadır. Bu kanunun yazılmasına kadar Hristiyanların miras davaları sivil mahkemeler tarafından şer’iyye mahkemelerine yazılı olarak gönderilip onların fikri alınması talep edilmektedir. Şer’iyye mahkemelerinden cevap geldikten sonra ancak sivil mahkemeler miras ile ilgili gerekli taksimi yapıp taraflara ilan edebilir” (AQSH, 1917d, s. 25-26).

Bu yöntem işlemleri uzatırdı, fakat olabilecek tek çözümdü. Bu aslında daha ileriki senelerde Müslümanların miras davalarının da şer’iyye mahkemelerinin salahiyetinden alınıp sivil mahkemelere intikat ettirilmesine örnek teşkil edecekti.

2.2.2.3. YŞM’nin Yetkilerinin Kısıtlanması teşebbüsü

29.4.1919 tarihli resmî belgede İşkodra Şer’iyye Mahkemesi’nin kadısı YŞM’ye İşkodra Dikte Mahkemesi tarafından yetkisinde olmayan davalara baktığı yönünde itham edildiğini, yetkisi dışında olan bu davaların dosyalarını kendilerine göndermelerini talep ettiklerini ifade etmiştir (AQSH, 1919b). Mesele miras davalarıyla ilgili olduğu

anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Draç (Durrës) Şer'iyye Mahkemesi'nin valiliğe gönderdiği 13.7.1919 tarihli cevap yazısında miras davalarının şer'iyye mahkemelerinin yetkisi altında olduğu vurgulanmıştır (AQSH, 1919b).

Gidişatı yetki kısıtlaması olarak değerlendiren YŞM, zamanın yöneticilerine 24.7.1919 tarihli yazıda şer'iyye mahkemelerinin miras ve vasiyet ile ilgili yetkilerinin alınma teşebbüslerine ve şer'iyye mahkemelerle ilgili personelin işe alınımının Adalet Bakanlığı ve onun bünyesinde bulunan birimler tarafından üstlenmesine tepkisi söz konusu olmuştur. YŞM bu yazıda söz konusu teşebbüslere şiddetle karşı çıkar ve böylesi uygulamaları tekrarlanmaması adına kendi bakış açısını üç madde şeklinde ifade etmektedir:

“a) Kanun yazma yetkisi devletimizin Yüksek Konsey'inin (Këshilli i Naltë) yetkisidir. Bu konseyin oluşturduğu kanunların işlevli olabilmesi için de krallık mührünü taşınması lazımdır.

b) Kanun geçerliliğini geçici de olsa Yüksek Konsey'in üyelerinin çoğunluğu onaylamada mevcut olması gerekmektedir. Bu şartı gerçekleştirmemiş Yüksek Konsey'in çıkardığı kanunlar geçersiz olup icraya konmaması lazımdır.

c) Yazıya bakıldığı zaman sanki Adalet Bakanlığı din işleri bakanlığının sorumluluğunu almaya çalışmasına benzemektedir. Avrupa ülkelerinde Din İşleri Bakanlığı müesseseleri bulunmaktadır. Ancak onlar dini kurumların iş istihdamı, temsilcilerini seçme gibi iç işlerine karışmazlar. Öyle anlaşıyor ki burada yeni bir örnek ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Eğer buna mukabil Müslümanların başkanının maaşını devlet tarafından aldığını, diğer din temsilcilerinin ise kendi cemaatlerinden adlıklarını delil olarak getirirseniz, şunu bilmek lazımdır ki devletimiz Müslümanların vakıflarından vergi almaktadır. Devletimiz de Müslümanların başkanlarına maaşlarını işte bu vergilerden ödemektedir. Dolayısıyla sizin bu emrinizi şer'iyye mahkemeleri ve diğer alt birimlerimize iletemeyiz” (AQSH, 1919b, s. 6-7).

O günlerde YŞM kendini güçlü bir konumda gördüğü için yapılan bu teşebbüslere karşı siyasî yorumlarda bulunarak normal resmî iletişimin dışına çıkmıştır. Yazının devamını şöyle denmektedir:

“Buraya kadar ifade ettiklerimiz meselenin hukuki yönü. Bunun yanında siyasî yönü de bulunmaktadır. Bu yaptırımınız halkımızın çoğunluğunu oluşturan Müslümanlara karşı bir hakaret olup yayımlanması durumunda ülkemizdeki siyasi durumunu feci bir şekilde sarsacaktır. Daha önce gerçekleşen ayaklanmaların sonuçları hepimiz tarafından bilinmektedir. Bu sebepler yüzünden YŞM'nin sizlere tavsiyesi bu emri

iptal etmenizi ve şer'iyye mahkemelerinin yetkilerini eski halinde ya da yeni hükümet kuruluncaya kadar askıda bırakmanızdır. Bizim bu talebimizin kabul görmemesi durumunda delegeler tarafından seçilen YŞK emrinizi geçersiz görüp icraya koymayacaktır" (AQSH, 1919b, s. 8).

Hristiyanların davalarına bakma tartışmasından sonra, yabancı güçlerin Arnavutluk temsilcisi olan General Bardi de Fourtou dinî mahkemelerin yetkisinin kısıtlanması ile ilgili 3.11.1919 tarihli dört maddelik bir yönetmelik hazırlayıp Dikte Mahkemesi, Kadılık ve Başpiskoposluğa göndermiştir. Aslında burada anlaşılan o ki bu faaliyetler teşebbüs olarak kalmıştır, çünkü gelen yönetmelikte şer'iyye mahkemelerinin daha önce var olan yetkileri ifade edilmiş.

Bu yönetmelik dört madde ve onların fıkralarından oluşmaktadır. *Birinci madde* üç fıkradan oluşmaktadır. İlk fıkroda şer'iyye mahkemelerinin yetki alanı ifade edilmektedir. Hiç değişmeyen ana şart söz konusu kişilerin Müslüman tebaadan olmalarıdır. Bunun yanında meselenin ticaret veya arazi ile ilgili olmaması lazımdır. Bu iki şartı taşımayan bir mesele söz konusu olursa, tarafların Müslüman olması durumunda bile, yargı yetkisi sivil mahkemelere ait olduğu ifade edilmiştir. Devamında şer'iyye mahkemelerinin yetkili oldukları alanlar sıralanmıştır: Nikâh, Talâk, Hadâne, Rikkiyyet, Hürriyet, Kısâs, Örf, Gurre⁶, Diyet, Hükûmetu'l-adl⁷, Kasâme⁸, Gâib, Mefkûd, Vasiyet ve Miras. Birinci maddenin ikinci fıkrasında Müslümanlar dâhil bütün topluma bakan yönüyle sivil mahkemelerin yetkisi ifade edilmiştir: Ticaret, ceza, para cezası, kira ve akitlerle ilgili bütün meseleler. Birinci maddenin üçüncü fıkrasında bunun dışındaki meselelerin şer'iyye ve sivil mahkemeler arasındaki irtibat noktası olan kurum tarafından şer'iyye mahkemesine yönlendirilirse o zaman bu mahkemeler bakacaktır. Yoksa sivil mahkemeler bakmaktadır. *İkinci madde* iki fıkradan oluşmaktadır. Birinci fıkroda müsakkafat ve mustegillât vakıflar⁹ ile ilgili meselelere şer'iyye mahkemeleri baktığı ifade edilmiştir. İlk maddede ifade edilenler dışında diğer bütün konulara sivil mahkemelerin baktığı, özellikle şehir ile köyde ikamet edenler arasındaki farklar, mülkün sınırları ve arazilerle ilgili bütün meseleler vurgulanmamıştır. *Üçüncü madde* fıkralara

⁶ Gurre "Cenin düşürülmesinden dolayı ödenmesi gereken tazminat" (İbn-i Nüceym, 1997).

⁷ Hükûmet-i Adl "miktarı şer'an muayyen olmayıp bilirkişinin usul-ü dairesinde takdir ve tayin edeceği diyet" (Mevkûfâtî, 2013, Cilt 4, s. 204).

⁸ Kasâme fâili meçhul cinayetlerde ölenin velileri tarafından o yerin halkından seçecekleri elli erkeğe hâkim tarafından yemin ettirilmesidir (Kâsânî, 2002). Latin harflerle rikkiyyet değil, rikijyet; kısâs değil, kıssas; kasâme değil, kassame olarak yazılmıştır (Bk. AQSH, 1917d).

⁹ Müsakkafât üstü kapalı iş hanı, çarşı ve ev gibi akarlara denilmektedir (Heyet, 1983).

ayrılmayıp şer'iyye mahkemelerinde görülen davaların avukatlık karşılığı ile ilgili durumların şer'iyye mahkemesinin salahiyetinde oldukları ifade edilmiştir. Dördüncü ve son madde iki fıkradan oluşmakta ve Hristiyanların başvurabildikleri dini mahkemelerin yetkileri kısaca ifade edilmiştir. Birinci fıkra da Katoliklerin evlilik ve boşama davalarının Hristiyan, bunun dışındaki Katoliklerle ilgili bütün davalara sivil mahkemelerin bakacağı ifade edilmiştir. İkinci fıkra da ise Başpiskoposluk tarafından tescillenen vasiyetnameler, sivil mahkemelerin kanunları uyarınca yapılmışsa geçerli sayılacağı ve bu mesele ile ilgili itiraz davaları da sivil mahkemeler tarafından bakılacağı belirtilmiştir (AQSH, 1917d).

Yurt dışından gelen yöneticilerin bazen kendi inisiyatifleri olmuştur. Bazen bunlar zemini doğru okuyamamaktan kaynaklanmıştır. Bu yönetmelik de vaktinden önce yapılmış hatalı bir girişimi engellemiştir. YŞM bu vesileyle hem yetkilerini güçlendirmiş hem itibarını korumuştur. Yönetmelikte kısâs, hükûmet-i adl, kasâme, müsakkafat gibi terimlerin geçmesi aslında şer'iyye mahkemelerinin yetki alanını korkulanın tersine genişletmiş oldu. Büyük bir ihtimalle zikri geçen davaların gelmiş olup şer'iyye mahkemeleri tarafından görülmüş olması sebebiyle pratikte zaten var olan bir uygulamayı onay anlamına gelmekteydi.

2.2.3. 1919-1929 Döneminde Şer'iyye Mahkemeleri

Birinci dünya savaşından sonra Avusturya-Macaristan krallığı Arnavutluk topraklarından çekildi. İşkodra ve Goriçe (Korça) bölgesini Fransız, ülkenin geri kalan bölgelerini İtalyan güçlerin işgali altındaydı. Aralık 1918 Arnavut temsilciler İtaliya'yı zorlayarak kendisinden kopardıkları bir izinle Draç Kongresini toplayıp geçici olarak Draç (Durrës) hükümetini kurdular. 1919 Paris Barış Konferansında hem toprakları hem yönetimi hakkında kesin bir çözüme ulaşamayan Arnavutluk temsilcileri Ocak 1920 tarihinde Luşnya Kongresini toplayarak yeni bir hükümet kurdular. Yeni kurulan hükümet Arnavutluk devletinin istiklalini talep edip elde edebilmiştir (Bilge, 1991). Bunun sonrasında Arnavutluk çalışmamızın da odağında olan 1939 senesine kadarki dönemde yerli hükümetler kurmuştur.

2.2.3.1. 1920'de Şer'iyye Mahkemelerinin Yetkilerinin Tescil Edilmesi

Yabancı güçlerin temsilcisi General Bardi de Fourtou dinî mahkemelerin yetkisinin kısıtlanması problemiyle ilgili hazırladığı yönetmeliğe binaen Adalet Bakanlığı bir yönerge hazırlamış dinî kurumlara göndermişti. Yazılı olarak meseleler birçok yönüyle

netlik kazanmıştı ancak tespit ettiğimize göre şer'iyeye mahkemelerinde belirsizlik söz konusuydu.

Elbasan Şer'iyeye Mahkemesi YŞM'ye 3.5.1920 tarihli resmî yazıda lokal sivil mahkemesinin kendilerine artık yetkilerinin eski Türk kanununa göre belirlendiği bildirdiğini ve bundan sonra nasıl davranacakları ile ilgili YŞM'den haber beklediklerini ifade etmiştir (AQSH, 1920b).

YŞM bu bilgilere dayanarak 11.5.1920 tarihinde Adalet Bakanlığı'na yazıp mesele ile ilgili teyit ister. Adalet Bakanlığı cevaben 13.5.1920 tarihli resmî yazıda şunu haber vermektedir: “1305 tarihli krallık kararına göre şer'iyeye mahkemelerinin yetki alanı aşağıdaki konularla belirlenmiştir: Talâk, Nikâh, Nafaka, Hadane, Kısas, Diyet, Erş, Gurre, Hükûmet-i Adl, Kasâme, Gaib, Mefkûd, Vasiyet, Miras” (AQSH, 1920b, s. 4).

Adalet Bakanlığı'nın YŞM'nin başkanlığına gönderdiği 15.7.1920 tarihli resmî yazıda şer'iyeye mahkemelerinin yetkilerinin 24 Şubat 1303¹⁰ tarihli eski Türk kanunu uyarınca devam ettiğini teyit etmiştir. Ek olarak Hristiyan tebaadan miras davalarının şer'iyeye mahkemelerinde görülmemesinin taleplerinin arttığı ifade edilmiştir. Buna göre Adalet Bakanlığı'nın aldığı önleme göre Hristiyanların miras davaları sivil mahkemelerine taşınmıştır. Ancak miras konuları için yeni kanunun hal-i hazırda yazılmamış olmasından dolayı, sivil mahkemeleri şer'iyeye mahkemelerinden yazılı miras taksimi fetvası aldıktan sonra davaları görecekları ifade edilmiştir. Bu prosedürü kabul ettiğini ifade eden YŞM Hristiyanların miras davaları ile ilgili Adalet Bakanlığı'ndan gelen düzenlemeyi emir mahiyetinde 26.7.1920 tarihinde bütün şer'iyeye mahkemelerine göndermiştir. Aynı emir prosedür olarak valiler tarafından da şer'iyeye mahkemelerine gönderilmiştir (AQSH, 1920b).

2.2.3.2. YŞM'nin Tiran'a Taşınması

YŞM İşkodra'da kurulmuştur. İşkodra Arnavutluk'un en büyük şehirlerinden biridir. Ancak bütün devlet makamları Tiran şehrinde bulunmaktaydı. Bundan dolayı YŞM de Tiran'a taşınmıştır. Taşınmasıyla iletişim adresi dışında şer'iyeye mahkemeleri ile ilgili prosedürlerin değişmeyeceğini belirtilmiştir (AQSH, 1919a). 9 Şubat 1920 tarihli Luşnya kongresinde de Tiran başkent olarak seçilmiştir. Aralık 1922 senesinde düzenlenen

¹⁰ Belgede 24 Cemazihâhir 35 / 24 Şubat 303 diye yazmaktadır. 303'ten maksat 1303 senesi olması lazımdır çünkü resmî belgelerde sürekli senenin son üç rakamı ile kaydedilmiştir. Ancak 35 rakamının ne ifade ettiği anlaşılmamaktadır, çünkü 1303 senesi hicri takvimde 702 senesine tekabül etmektedir. Dolayısıyla bir hata söz konusu olması lazımdır.

YŞM'nin yeni tüzüğünde merkez yerlerinin başkent Tiran'da olduğu vurgulanmıştır (AQSH, 1922f).

2.2.3.3. İftanın Kazadan Ayrılması

Avusturya-Macaristan askeri komutanlığı, YŞM ile anlaşma içinde, Müslüman câmianın tüm meselelerini daha kolay kontrol etmek için kadılık makamını müftülük makamıyla birleştirdi ve tüm ilçe başkentlerinde mahkemeler kurdu (Bello, 2013a). Dolayısıyla şer'iyye mahkemelerinin başında *kadı-müftü* unvanını taşıyan görevliler vardı.

1921 senesinde bu çift unvanın ayrılmasına karar verilmiştir. Ulaşabildiğimiz kadarıyla ilk başvuru Cirokastra şehrinin halkı tarafından YŞM'ye 10.12.1920 tarihli dilekçe vasıtasıyla yapılmıştır. Bu dilekçe 50'den fazla şahsın imzasını taşımaktadır. Dilekçeye göre Cirokastra şehrinde Türkiye zamanında şehrin müftüsü olan Celal Dobi adında bir vatandaş ikamet etmektedir. Yeni sistemler iftâ ve kazâ birleşmiş, ancak Müslüman halk, feraiz dışında, her mesele için eski müftüye başvurup meselelerini çözmektedir. Halkın yeni sisteme alışması çok zor olması hasebiyle iftâyı kazâdan ayırıp eski Celal Dobi'yi müftü olarak tayin edilmesi istenmektedir (AQSH, 1921j). Bu dilekçeye verilen resmî bir cevaba ulaşılammıştır.

Böyle bir talep İşkodra belediye başkanından İç İşleri Bakanlığı'na gönderdiği 11.2.1921 tarihli telgrafla yapılmıştır. Bu sefer de dilekçenin sebebi tek kişinin iki makamda birden oturmasının halk tarafından hoş karşılanmadığı ifade edilmiştir. İşkodra şer'iyye mahkemesinin bu talebi YŞM tarafından Başbakanlığa gönderilen 25.7.1921 tarihli 554 no'lu resmî yazısıyla tekrar gündeme getirilmiştir. Buna binaen İç İşleri Bakanlığı YŞM'ye 14.2.1921 tarihinde gönderdiği 903/I no'lu telgrafla İşkodra şehrinde müftülüğün kadılıktan ayrılmasını talep etmiştir. YŞM de bu talebe cevap olarak 16.2.1921 tarihli 145 no'lu resmî yazıda sadece İşkodra müftülüğünü değil, Berat, Elbasan, Cirokastra ve Goriçe şehirlerindeki müftülükleri de kadılıktan ayırdığını haber vermiştir. Bunu “iftânın kazadan ayrılması” olarak ifade etmiştir (AQSH, 1919a).

24.10.1921 tarihli Başbakanlığa gönderilen 749 no'lu resmî yazıyla Berat şehrindeki şer'iyye ofisinde iftâyı kazadan ayrılma talebini iletmiştir. Buna göre Mehmet Jezadi beyi müftü olarak 200 altın frank maaşıyla tayin ettiklerini bildirmişlerdir (AQSH, 1921k).

Bu kararın esas mantığı fetvaların müftü görevini yapan şahıslar tarafından verilmesiydi. Daha önce değinildiği üzere YŞM'nin Müslümanlar topluluğunu¹¹ kurumsal olarak şer'iyye mahkemeleri üzerinden gerçekleştiriyordu. Bunun için şer'iyyelerin merkezleri aslında resmî adlarıyla şer'iyye ofisleri, yani şer'iyye merkezleriydi. Bütün dinî işler oradan organize ediliyordu. Şer'iyye mahkemelerinin kadıları söz konusu merkezlerin başkanlarıydı. Bu merkezlerde artık müftü masası da eklenmiş oldu. Artık kadıların fetva vermeleri tarafından yasaklanmış oldu. Aynı zamanda kadıya fetva verme işi sebebiyle aldığı maaş kısmı artık verilmeyeceği ifade edilmiştir (AQSH, 1922d).

1922 tüzüğünde de bu uygulamanın devam ettiği ifade edilmektedir. Büyük merkezlerde kadının yanında sırf fetva işiyle meşgul olan maaşlı yetkili tayin edilmiştir (AQSH, 1922f).

2.2.3.4. Kadı-Müftü'lerin Haricinde Fetva Verme Yasağı

YŞM'nin başkanı Vehbi Dibra'nın yayınladığı bir genelgede II. derece şer'iyye mahkemelerinin nâiblerinin esas görevlerine dikkat çekmiştir. Kadı-müftülüklere gönderilen 30.3.1921 tarihli 287 no'lu genelgede şöyle denmektedir:

“YŞM'ye II. derece mahkeme hâkimlerinin, yani nâiblerin, gelen meseleler hakkında Müslüman halka fetva verdikleri bilgisi ulaşmıştır. Bunun için zikri geçen hâkimlere şunu bildirmeniz gerekmektedir ki fetva makamı olan I. derece şer'iyye mahkemeleri, yani kadı olmanın yanında müftü makamı olan Kadı-müftülükler dışında başkasının fetva vermesi yasaktır. Bu emir tebliğ edildikten sonra aynı şeyi yapmaya devam eden olursa cezaya çarptırılacaktır” (AQSH, 1921d, s. 1).

Buna göre nâiblerin görevi yargı çerçevesinde olduğu bildirilmiştir. Muhakkak ki uzak şehir ve köylerde her fetva için büyük merkezlerde bulunan I. derece şer'iyye mahkemelerine ulaşmak o günlerin şartlarında zordu. İnsanlar yakınında bulunan şer'iyye ofislerine gidip fetvalarını oradan temin ederlerdi. Ancak şer'iyye mahkemeleri tarafından işlenmesi yasak olduktan sonra miras meseleleri gibi büyük ve önemli konuların ana mahkemelerde işlenmemesi sıkıntılara yol açabilirdi. Prosedürlere riayet YŞM'nin en bariz özelliklerindendi ve bu konuda hep çok dikkatlice davranmıştır.

¹¹ *Müslümanlar topluluğu* sıkça kullandığımız ifadelerden biri. Dinî kurumlar devlete bağlı olmamaları hasebiyle aynı din mensuplarının bir araya gelerek kendi içinde organize edilerek onları topluluk olarak temsil eden kurumların tesis etmesiyle ortaya çıkmışlardır. Dolayısıyla Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Arnavutluk'ta Müslümanlar, Hristiyanlar veya Bektaşiler toplulukları söz konusudur. Biz de orijinalinde çoğu zaman Cemaat-i İslâmiye diye tabir edilen Müslüman halkı *Müslümanlar topluluğu* şeklinde tercüme etmeyi uygun bulduk.

YŞM 28.2.1922 tarihli 89 no’lu yazıda ifade ettiği emirlere göre Kadı-müftü, yani vilayet şer’iyye ofisi başkanları dışında, hiç kimsenin insanlara fetva verme yetkisi olmadığını ilan etmiştir. Bu ilanı İş İşleri Bakanlığı 4.3.1922 tarihinde 2521 no’lu yazı olarak Berat vilayetine göndermiştir. İlane göre şehrin diğer hocaları dahil fetva vermeleri de yasaklanmıştı. Vermiş oldukları tespit edilmesi durumunda kanun gereğince cezalandırılacakları da ayrıca ifade edilmiştir (AQSH, 1921k). Nitekim halka iletilmesi talep edilen bu ilan resmî gazetede yer almıştır (Resmî Gazete, 1922a).

2.2.3.5. 1921 Tarihli Mahkemeler Organizasyon Kanununun Eki ve Miras

Davaları Kısıtlaması

İşkodralı Ahmet Ramadanoviş adlı şahsın İcra Mektebi’nin İşkodra şer’iyye Mahkemesi’nin miras paylaşım kararının işleme koymaması sebebiyle Adalet Bakanlığı’na yönelttiği şikâyet üzerine bakanlık 20.1.1921 tarihinde 59 no’lu rasm  yazısıyla İcra Mektebi’nden açıklamalar talep etmiştir. Uzun açıklamasında İcra Mektebi memuru h k metin yeni kararına göre artık miras davalarının şer’iyye mahkemelerinin yetkisinde olmadığı sebebiyle işleme koymadığını belirtmiştir (AQSH, 1921l).

Sivil mahkemelerin miras konularını ele alması üzerine ve icra memurlarının şer’iyye mahkemeleri tarafından sonuçlandırılan miras davaları kararlarını işleme koymaması sebebiyle gelen birçok şikâyet  zerine YŞM Başkanı 1921 yılında 134/I no’lu yazıyla Başbakanlığa meselenin vuzuha çıkarılmasını talep etmiştir. Yazıda şu şekilde denmektedir:

“Adalet Bakanlığı tarafından bize iletilen 15.2.1921 tarihli 330/II no’lu mahkemeler kanunu ekine göre sivil mahkemelerin nikâh, talâk ve nafaka meselelerini görmeleri yasak olduğu ifade edilmişti. Ancak bunların sonuçları olan miras, vesayet, vekalet, hadane, kısas, vb., bazı şer’î meseleler eklenmemiştir.

Muhtemelen burada bir hata söz konusu olsa gerek.

Buna göre bazı davaların kilitlenmiş durumda olması sebebiyle, hatanın giderilmesi için en yakın zamanda harekete geçip şer’iyye mahkemelerinin daha önce olduğu gibi yetkisinde olan davalarına devam etmeleri konusunda açıklık getirmenizi talep ederiz” (AQSH, 1921c, s. 8)

Ancak Adalet Bakanlığı buna cevaben 13.4.1921 tarihli yazıda h k metin 7.3.1921 tarihli 279 no’lu kararına göre nikâh, talâk ve nafaka dışındaki davaların nerede görüleceğini vatandaşın h r iradesine bırakıldığını ifade etmiştir (Bk. AQSH, 1921l)

Aslında beklenmedik bazı değişikliklerin aniden gündeme getirilmesi kurumlar arasında karışıklığa sebep olmuştur. Bu yüzden her kurum kendine göre hüküm vazeden Adalet Bakanlığı'ndan açıklamalar talep etmiştir. Görüldüğü üzere hem İcra Mektebi hem YŞM hükümetin kararını kendilerine göre yorumlayarak hatalı sonuçlara varmışlardır. Hâlbuki Adalet Bakanlığı İcra Mektebi'ne 31.1.1921 tarihinde 59/II no'lu resmî yazıda bu davalarla alakalı olarak açık bir şekilde yasak gelmediği müddetçe işlerine devam etmelerini emretmişlerdir (AQSH, 1921I). Kanunların parça parça hazırlanıp, arada sonuçları öngörülememiş kararların işleme konmasının sonuçlarıydı. Nitekim 1922 senesinde kadar miras konuları hakkındaki yetki şer'iyye mahkemelerinden alınmıştır.

5.6.1921 tarihinde Bakanlar Kurulu mahkeme organizasyonu ile ilgili bir nizamnâme yayınlamıştır. Bu nizamnâme mahkemeler organizasyonu kanununun eki niteliğindedir. 21 maddeden oluşan nizamnamede Sulh (Gjykata Paqtuesit), Birinci Derece ve Dikte Mahkemesi (Gjykata e Diktimit) olmak üzere üç çeşit mahkemeden bahsedilmiştir (Bk. AQSH, 1921c). 14. Maddede şöyle denir: “Adalet mahkemelerinin aşağıdaki konuları ele alması yasaktır: a) Nikâh, Talâk ve Nafaka, b) Askeriye ve siyasî yönü olan özel mahkemelerin davaları” (AQSH, 1921c, s. 5).

Bunun akabinde YŞM'den hangi kanunlara göre hüküm verdiklerini Bakanlar Kurulu tarafından onaylanması için yazılı bir şekilde talep eder. YŞM de genelde Mecelle'nin bir kısım maddelerinden ibaret olan ve Adalet Bakanlığı'ndan kanunname olarak zikredilen bu belgeyi *Şer'iyye Mahkemelerinin Nizamnâmesi* adı altında göndermiştir (AQSH, 1921c). Prosedürel bir işlem olan bu yazışma dinî mahkemelerin Arnavutluk adalet sistemindeki yerini belirlemesi adına önemlidir.

Bunun yanında burada yeni bir durumla karşı karşıyız. Yasaklanan maddelerin ilki şer'iyye mahkemelerinin yetki sınırlarını ifade etmektedir. Ancak miras davaları kaydı bulunmamaktadır. Aslında bu ilk başta YŞM tarafından çok da net anlaşılmayan bir durum olsa gerek. Çünkü bu nizamname hakkında herhangi bir tepki gösterilmemiştir. Şer'iyye mahkemeleri de miras davalarını işlemeye devam etmişlerdir. Fakat daha sonraki aşamalarda bu hususun net biçimde bildirilmesi üzerine YŞM harekete geçmiştir. Öyle anlaşıyor ki mahkemeler organizasyonu kanunu hemen uygulamaya konmuştu. Mat vilayetinin Lis sancağı şer'iyye mahkemesi ofisine 17.6.1921 tarihli şikâyet yazısında Fatime Lleshi adlı vatandaş vefat eden babasının miras dağılımını belirlemek üzere Lis sancağı devlet ofislerine gittiğini, ancak oradan bu konudaki davalar için şer'iyye mahkemesine göndermeleri gerekirken bunu yapmadıklarını ifade etmiştir. Hatta

Lis sancağının Sivil Davalar Konseyi miras dağılımının kararını vermiş ve ilgili şahsa teslim etmiştir. Resmî kararda şöyle bir ifade de geçmektedir: “Karışıklık olmaması ve davanın dini mahkemede tekrar görülmemesi için bu karar ilgili şer’iyye mahkemesine de bildirilsin” (AQSH, 1921i, s. 14). Buna göre Lis Şer’iyye Mahkemesi 20.6.1921 tarihli 88 no’lu yazısıyla şikâyeti YŞM’ye yönlendirmiştir. YŞM 2.7.1921 tarihli 494 no’lu resmî yazısıyla bu şikâyeti Başbakanlığa iletmıştır (AQSH, 1921i). Bu şikâyete özel bir cevabın gelip gelmediği hususunda herhangi bir bilgiye rastlamış değiliz. Mesele canlı olup günlük tartışmalar arasında olduğundan cevabın gönderilmemiş olması da muhtemeldir.

2.2.3.6. Mahkemeler Organizasyonu Kanunun Eki Akabinde Adalet Bakanlığı’ndan Talep Edilen YŞM’nin Nizamnâmesi Hakkında

20.6.1921 tarihinde onaylanmak üzere Bakanlar Kuruluna gönderilen tüzük 44 maddeden oluşmaktaydı (AQSH, 1921j). YŞM isimden yola çıkarak hukuki bir birime benzerse bile aslında Arnavutluk Diyanet İşleri’nin her türlü faaliyetini kapsamaktaydı. Burada tam metni EK-4’te yer alan 1921 tüzüğünden şer’iyye mahkemelerinin ana özelliklerini ifade bakımından konumuzla ilgili olan maddelere kısaca değinilecektir.

Birinci maddede Arnavutluk Diyanet İşleri’nin başkanının yetkisi belirlenmiştir. Buna göre “Genel Müftü” (Myfti i Përgjithshëm) veya “Kâdi’l-kudât” bütün hocalar, şer’iyye mahkemelerinin hâkimleri ve nâiblerinin başkanı olmanın yanında bütün Arnavut Müslümanların başkanı sıfatını taşıdığı ifade edilmiştir (Md. 1).

Genel Müftü’nün yanında iki müsteşar bulunmaktadır. Birisi “Sekreter” diğeri ise “Fetva Emni” görevini görürdü. Bu üç makam “Yüksek Şer’iyye Kurulu”nu (YŞK - Këshilli i Naltë i Sherisë) oluşturmalarıdır. Bu kurul dini ve şer’î işlerin en yüksek makamıdır. Şer’iyye mahkemelerinin hâkim ve nâibleri bu kurul tarafından tayin edilmekteydi. Bunun yanında imam, hatip, vaiz, müderris, v.b., gibi görevlileri de yine bu kurul tayin ederdi. YŞK aynı zamanda şer’iyye mahkemeleri için temyiz mahkemesi görevini de üstlenmişti (Md. 2-3).

Genel Müftünün görevleri arasında şer’iyye mahkemelerinin hâkimleriyle, medrese yöneticileri ve vakıflar müdürleriyle doğrudan resmî yazışmalarda bulunmaktı. Dolayısıyla şer’iyye hâkimlerinin muhatabı Genel Müftüydü. Müftü şer’iyye mahkemelerine uygun gördüğü her türlü tavsiyede bulunabilir, kendisinden talep edilen yönlendirmeleri bildirme görevi vardı. Aynı zamanda o devlet tarafından bildirilen emir

ve tavsiyeleri, temsil ettiği bütün kurum ve kişilere bildirmekle yükümlüydü (Md. 5/a, b, c). Buna göre Genel Müftü devlet makamları ile Müslümanlar arasında bir köprü vazifesini görüyordu.

YŞK'nın görevleri arasında kadı-müftü ve nâiblik görevinde getirilecek olan kimselerin bilgili olanlardan seçip tayin etmenin yanında müderris, vaiz, imam, hatip, müezzinleri seçmek, medrese, fakülte, cami, mescit, tekke, mezarlık yeri hafızlık okulu binalarına bakmak ve genel olarak Müslümanların maddi durumları ile ilgilenmek (Md. 6/b, c, d, e.). Bu görevler aynı zamanda mesul oldukları bölgelerde kadı ve nâibler için de geçerliydi (Md. 9). Şer'iyeye mahkemelerin hâkimleri en az senede iki kez Müslüman halkın problem ve ihtiyaçlarını yakından görmek, vaizlerin nasihatlerini güçlendirmek, Müslümanların şer-i şerife göre yaşamaları gerektiğini anlatmak için bulundukları vilayeti gezip genel durumla ilgili YŞM başkanına rapor sunma görevleri vardı (Md. 18). Göreve getirilen hâkimlerin Adalet Bakanlığı tarafından tayinleri onaylanır ve en son olarak Başmüftüden Arap ve Arnavut dilinde yazılmış bir ferman alırlardı (AQSH, 1921c).

Bu tüzüğe göre bir vilayetin veya kazanın Müslümanları yaşadıkları bölgenin Müslüman topluluğunu (Cemaat-i İslâmiye) oluşturuyorlardı. Onların başında vilayetin şer'iyeye mahkemesinin hâkimi bulunmaktaydı (Md. 7).

Birinci derece şer'iyeye mahkemelerinin başında kadı, ikinci derece şer'iyeye mahkemelerinin başında nâibler bulunmaktaydı. Bu mahkemeler aşağıdaki alanlarda davalar kabul edip hükmedebilirlerdi: Talâk, Nikâh, Nafaka, Hadâne, Kısâs, Diyet, Ersh, Gurre, Hükûmet-i Adl, Kasâme, Gayb, Mafkûd, Vasiyet ve Miras. Müslümanlar bu konulardaki davaları ister şer'iyeye mahkemelerine ister sivil mahkemelere götürebilirlerdi (Md. 8-9).

Bütün şer'iyeye mahkemeleri Genel Müdürlüğe bağlıydı. İkinci derece şer'iyeye mahkemeleri Genel Müdürlükle iletişime geçmek istediği zaman bunu bağlı olduğu birinci derece mahkemesi vasıtasıyla yapardı. Bu şekilde kadılar da yazışmalardan haberdar olurdu (Md. 10).

Genel olarak hangi vilayette devletin sivil mahkemesi olduysa orda aynı zamanda birinci derece şer'iyeye mahkemesi de bulunmuştu. Buna göre birinci derece şer'iyeye mahkemeleri İşkodra, Tiran, Elbasan, Berat, Avlonya (Vlorë), Cirokastra (Gjirokastër), Goriçe vilayetlerinde bulunmaktaydı.

Oluşturulan bu yeni tüzüğün yürürlüğe geçmesi ile kadı ve nâiblerin görev süresi 2 yıl olarak belirlenmişti. Bu iki senenin sonunda, beklemede daha yaşlı ve tecrübeli birisinin olmaması durumunda, görevlilerin iş performansları başka bir yere tekrar göreve atanmasına mesnet olurdu (Md. 12).

Her birinci derece şer'iyye mahkemesinde genel müdürün yanında bir müftü tayin edilirdi (Md. 13). Görevli hoca, vaiz ve imamlar dışında şer'iyye kadısından izinsiz bir şekilde hiç kimsenin camilerde vaz-u nasihatte bulunmaya yetkisi yoktu (Md. 18).

Dini elbiselerin kullanımı sadece ilmiye sınıfından bilinenler, şer'iyye hâkimleri, şer'iyye çalışanları ve ilim talebeleri tarafından giyinme izni vardı. Bir başkasının bu elbiseleri suiistimal etmemeleri şer'iyye hâkimlerinin göreviydi (Md. 22).

YŞM ile birinci derece şer'iyye mahkemeleri arasında resmî yazışmaların Arnavutça olarak yapılma talimatı devamını koruyordu. Daha önce şer'iyye mahkemeleri arasındaki resmî yazışmaların Arnavutça olması ise daha sonraki bir zamana tehir edilmişti. 1921 tüzüğünde ise şer'iyye mahkemeleri, yani kadı-nâib arasındaki yazışmaların Arnavutça olma şartı koşulmuştu. Arnavutluk'taki vakıflardan mesul olan YŞM'ydi ve bu durum değişmemişti (EK-3: Md. 25-26).

Bu nizamnamenin 27-29. maddelerinde muhâkeme usulü ile ilgili hususlar da yer almıştır. Davanın eda edilişi ve sonuçlandırılışının da şer'iyye mahkemelerinin kanunlarına uygun bir şekilde yapılması gerektiği hususuna dikkat çekilmişti.

29 maddelik bir ilk bölümden sonra maddeler kaldığı yerden “Özel Hükümler” başlığı altında devam ediyordu.

30. maddede şer'iyyenin genel müdürünün yanında İ'lâmât Müdürü (Drejtor t'Ilamevet) denilen bir memur çalışacaktır. Bu müdürün görevi temyiz için gelen davalara bakmaktır. Daha önce temyiz görevini YŞM yaparken, 1921 tüzüğünün yeni bir hükmüne göre temyiz görevini yine şer'iyye mahkemeleri altında bulunan yeni bir makam yapacaktı (Bk. EK-3).

Birinci derece şer'iyye mahkemelerinin normal ve temyiz davaları hakkında bütün kararlar ve Genel Müdürlüğünün dâhil bütün işlemler başına ücret alınıyordu. Bu her zaman var olagelen bir işlemdi. Bu ücretler devletin finans ofislerine intikal ettirilirdi. Alınan her hukuki karar ve yapılan işlem, kim tarafından ifa ediliyorsa aynı zamanda sicillere işlenip kaydedilmesi gerekmekteydi. Şer'iyye hâkimleri ve sekreterler maaşlarını devlet tarafından aldıklarından dolayı herhangi bir işlem için ekstra ücret talep etmeleri kesinlikle yasaktı. Yurt dışında görevli olarak yolculuk yapmaları durumunda bunu

önceden yazılı bir şekilde bildirip karşılığını alırlardı. Eğer yolculuk mahkemeye dava açan bir tarafın maslahatı için yapılacak olursa o zaman ücretini ilgili şahıs karşılaması gerekirdi. Bununla ilgili olarak devlet memurları için Avusturya-Macaristan yönetimi zamanından beri hazırlanmış ve yenilenmiş çok detaylı bir kanun tasarlanmıştı (AQSH, 1917e).

Bu belge YŞM'nin tüzüğü mahiyetindedir. Maddeleri inceleyip diğer tüzüklerle karşılaştırdığımızda aslında 1921 nizamnamesi 1917 senesi tüzüğünün genişletilmiş versiyonudur. 1917 senesinden sonra işini daha sık ve zamanla belirlenmiş prensip ve prosedürlere göre yapan YŞM aslında daha önce teorik olarak yazdıkları pratiklerine tecrübeyi de ekleyerek kendi usulünü yazıya dökmüş ve iç organizasyon kanunu olarak karşımıza çıkarmıştır. Nitekim daha sonra konumuz olacak olan 1923 senesi tüzüğü de bunun bir devamı mahiyetindedir.

2.2.3.7. Şer'iyye Mahkemeler Organizasyon Kanununun Eki Hakkında Tartışmalar

1921 senesinde Arnavutluk'un resmî gazetesinde Avukat Kerim Çelo (Qerim Çelo) tarafında şer'iyye mahkemeleri hakkında bir yazı kaleme alınmıştır. Bu yazıda aslında hatalı bilgilerden oluşan çok basit bir üslupla şer'iyye mahkemelerinin tarihi yazılmıştır. Esas amaç şer'iyye mahkemelerinin yetkisinin kısıtlanması gerektiğini savunmaktır. Devlet artık laik olan kanunlarla yönetildiği, medenî hukukla ilgili davaların da dinî mahkemelerde görülmesi gerekmediği ve bu görevi sivil mahkemelerin ifa etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Aynı zamanda basit davalar için ayrı mahkemeler tutarak ekstradan harcamalar yapmamak gerektiği tezinin savunması yapılmıştır. Müslümanların iç işlerini düzenleyen kurumun mahkeme olarak değil de cemaat/topluluk olarak şekillendirilmesi gerektiği ve buna göre yeni bir tüzüğün oluşturulmasının daha uygun olacağına da dikkat çekilmiştir (Bk. Çelo, 1921).

Söz konusu yazının devletin resmî gazetesinde yer alması ve şer'iyye mahkemelerini doğrudan hedef alması dikkatlerden kaçmamıştı. Bunun için YŞM, C. Nasi isimli İşkodra kadısından gazetenin bir kopyasını temin etmesini talep etmiştir. Bu talebe 18.10.1921 tarihli yazıyla cevap verilmiş olup resmî gazetenin ilgili sayfaları gönderilmiştir (AQSH, 1921c). Birdenbire devletin resmî gazetesinde şer'iyye mahkemeleri ile ilgili yazı yazılması ve onların birçok özelliğinden bahsedilmesi bir tesadüf değildi. Nitekim devletin sonraki adımları da bunu destekler mahiyette atılmıştır.

Dinin devlet işlerine karışmaması bağımsızlıktan sonra oluşturulan Arnavutluk anayasasının her maddesinin temel taşlarından biriydi. Kanunların eksikliği Osmanlıdan tevarüs edilen bazı kanunları uygulamayı zorunlu kılmıştı. Malum olduğu üzere bu kanunlar dinî hükümler referanslıydı. Arnavutluk devletinin ilk anayasası 1914 senesinde büyük güçlerin kontrol mekanizması olan KNK (Uluslararası Denetleme Komisyonu) tarafından hazırlanmıştı. Bu metinde Arnavutluk devletinin resmî dini olmadığı kayıtlıdır (Statuti Organik i Shqipërisë, 1914). Arnavut siyasetçiler tarafından hazırlanana ilk anayasa ise 31 Ocak 1920 tarihli Luşnya Kongresinde oluşturulmuştur. Bu anayasanın da ciddi eksiklikleri olduğu için 1922 senesinde yenilenmiş ve genişletilmiştir. Bu işlemleri Arnavutluk'un parlamentosu, o zamanın resmî adıyla “Arnavutluk Yüksek Konseyi” takip ederdi. Konsey'in anayasa hakkında yaptığı tartışmalar resmî gazetede yayınlanmıştır. Bu tartışmalar arasında devletin resmî bir dininin olup olmaması meselesi de yer almıştır.

1920 anayasasının 27. maddesi şu şekildedir: “Devletin resmî bir dini yoktur. Bütün dinler saygındır ve onları uygulama hürriyeti de temin edilmiştir. Din değiştirmek medenî ve siyasî hak ve hürriyetler hakkında hukukî herhangi bir kısıtlamaya sebep olmaz” (Resmî Gazete, 1922f, s. 2). Zamanın başbakanı Cafer Üpi (Xhaferr Ypi) bu maddede yer alan ikinci cümleyi kaldırma teklifiyle uzun bir tartışma ortaya çıkarmıştır. Tartışmadaki esas mesele, ikinci cümlelerin dinî işleri devlet işlerine karıştırıyormuş intibayı vermesiydi. Tartışmalardan net bir şekilde anlaşılan husus devletin herhangi bir dine tabi olmaması insanlarda hala netlik kazanmamıştı. Bunun esas sebeplerden biri milletvekillerinin büyük bir kısmının İslâm dini ve şeriatını çok iyi tanımalarıydı. Laik bir medenî kanunun var olması gereğini herkes ifade ederdi, ama bunun uygulamaya nasıl konacağı hususunda hâlâ belirsizlikler vardı.

Örneğin bu madde değişikliği taze olan miras meseleleri üzerinden tartışıldı. İkinci cümlelerin anayasa metninde yer almaması gerektiğini savunan kişilere göre bu cümlelerin kastettiğini zaten birinci cümle ifade etme hususunda yeterliydi. Ancak eklenmesi gerektiğini savunan taraf hal-i hazırda zaten devletin içinde dini kriterlere göre hüküm veren şer'iyeye mahkemelerinin varlığını gösteriyordu. Bu mahkemelerin dinî kurumlar olması sebebiyle, dinî mensubiyetin sınırlarının belirtilmesi gerektiği fikrini savunuyorlardı (Resmî Gazete, 1922f) Başbakanın ısrarına rağmen sonuç olarak bu metin olduğu gibi 99. madde olarak anayasaya yerleştirildi. Hatta bu metne sıradaki hüküm de

eklendi: “Din ve inançlar siyasi amaçlar doğrultusunda alet edilemezler” (Zgjanimi i Statutit të Lushnjës, 1922, Md. 93).

Adalet Bakanlığı mahkemeler nizamını düzenleyen kanunun 14. maddesinde¹² ifade edildiği üzere dini mahkemelerin yetkileri hakkında bir talimatname yayınlamıştır. 30.5.1922 tarihli Bakanlar Kurulunca kabul edilip 2.6.1922 tarihinde Arnavutluk devletinin Yüksek Kurulu tarafınca teyit edilen bu talimatnamede nikâh, talâk ve nafaka davalarının din adamları tarafından görüleceği; yani Müslümanların bu alanlardaki davaları Müslüman din adamları, Ortodokslarınkilerini Ortodoks din adamları ve Katoliklerinkilerini de Katolik din adamları görecekları ifade edilmiştir.

Bu talimatnamede “şer’iyye mahkemeleri” yerine “din adamları” ifadesi kullanılması dikkat çekmektedir. Aynı zamanda burada şer’iyye mahkemelerinin yetki alanının çokça daraltıldığı görülmektedir. Bu mesele şer’iyye mahkemelerinde bir şaşkınlık meydana getirmiştir. Şer’iyye mahkemelerinin kadı ve nâibleri sürekli olarak yeni gelen davalar ile ilgili nasıl davranmaları gerektiğini sormaya başlamışlardı. Bazı kadılar ise Başmüftüye protesto mesajları göndermişlerdi. Bu şaşkınlık sebebiyle YŞM başkanı Vehbi Dibra bütün şer’iyye mahkemelerine başbakan ile diyalog halinde olduklarını ve mesele açıklığa kavuşuncaya dek talimatnamede belirtilen konuların dışındaki davaları ikinci bir emre kadar görmemelerini emretmiştir (AQSH, 1922f). Vehbi Dibra’nın 8.7.1922 tarihinde İşkodra Şer’iyye Mahkemesine yazdığı 295 no’lu talimatnamenin metni şu şekildedir:

“Yetki sınırlandırmasına ilişkin yeni kanunun uygulanmasıyla ilgili Adalet Bakanlığı kararı hakkında birçok şer’iyye mahkemesinden şikâyetle bulunan resmi yazılar aldım.

Bu tür şikayetler üzerine, bu konuda Başbakan ile görüşme halindeyiz.

Bu nedenle, bu meselenin sonucu daha sonra bildirileceğinden, şimdilik yukarıda belirtilen yasaya aykırı olarak davranmamak üzere belirtilen davalara bakmaya son verilmesini emrediyorum.

Genel Müftü

Vehbi Dibra” (AQSH, 1922c, s. 9).

Öte yandan Başbakan’a durumla ilgili izahat talebini bildirdi ve bunun memnuniyetsizlik yaratacak büyük bir hamle olduğuna dikkat çekti. Aslında vurgulanmadan kısa bir nizamnamenin bir maddesiyle başlayan bu kısıtlama, 1921 yılı itibariyle zihinleri meşgul

¹² 14. madde: “Adalet mahkemelerinin aşağıdaki konuları ele alması yasaktır: a) Nikâh, Talâk ve Nafaka, b) Askeriye ve siyasî yönü olan özel mahkemelerin davaları” (AQSH, 1921c, s. 5).

etmiş ve şer'iyye mahkemeleri çalışanları gelen çok sayıdaki miras davaları karşısında nasıl davranacakları hakkında bağlı oldukları üst kurumlarla sürekli yazışmada bulunmuşlardır (Bk. AQSH, 1921i).

Bu mesele üzerine başkanlığını Cafer Üpi'nin (Xhaferr Ypi) yaptığı Bakanlar Kurulu, yeni kanunun dini mahkemelerine çizdiği yetki sınırını açıklayıcı mahiyette bir resmî yazı göndermiştir. 29.6.1922 tarihli yazıda miras davalarının artık sivil mahkemelere intikal ettiği ifade edilmiştir.

Daha önce miras davalarının şer'iyye mahkemeleri tarafından görülmesinin sebebinin, bu konuda Arnavutluk devletinin düzenlediği bir kanunun yokluğu olduğu ifade edilmişti. Bu resmî yazıda Bakanlar Kurulu miras kanunun hazırlandığı ve artık bu davaların şer'iyye mahkemeler tarafından görülmesi gerekmediği ifade edilmiştir. Bunun yanında böylesi sivil bir konunun dini mahkemeleri tarafından görülmesi hem de devlet içindeki mekanizmalarda hem toplumda şaşkınlığa sebep olduğu vurgulanmıştır (AQSH, 1921k). Prosedür olarak ise şer'iyye mahkemelerine bu üç konunun dışında bir dava gelmesi durumunda sivil mahkemelerine yönlendirilmesi emredilmiştir.

Bakanlar Kurulu'nun cevap metninde dikkat çeken önemli bir ayrıntı vardır. O da miras kanununun fıkıh ve feraiz kitaplarından uzaklaşmadan hazırlandığı ifadesidir (AQSH, 1922f). Şunu ifade etmek lazımdır ki şer'iyye mahkemelerinin sadece miras ile ilgili hüküm verme yetkisi kaldırılmamıştır. Nikâh, talâk ve nafaka dışında kalan her türlü mesele hakkındaki yetki alanı kaldırılmıştır. Bu aslında gidişatın gösterdiği bir sonuçtu. Ancak ilk safhalarda sıkıntılar yaşanmıştı, çünkü Arnavutluk devleti bu adımların atılmasına hazırlıklı değildi. Bunu yaşanan sıkıntılar da gösteriyordu. Mesela Kosova vilayetinde sivil mahkeme yoktu. İnsanlar zorunlu olarak bütün davalarını şer'iyye mahkemesine gönderiyordu. Ancak şer'iyye mahkemesinin artık belli konuları işleme sokma salahiyeti olmadığı için davalar açıkta kalıyordu. Bu sebeple Kosova şer'iyye Mahkemesi YŞM'ye nasıl davranmaları gerektiğini sorar. Bu soru üzerine YŞM Başbakanlığa talep ve tavsiye mahiyetinde resmî bir yazı gönderir. YŞM 26.8.1922 tarihli resmî yazıda sivil mahkemelerinin bulunmadığı bölgelerde sivil mahkeme kuruluncaya kadar şer'iyye mahkemelerinin muvakkat olarak yetkilerinin dışında iş görebilecekleri ifade ettikten sonra, devletin bu muvakkat yetkilerinin hangi konularda olacağını bildirmesini talep etmiştir (AQSH, 1922f). Ancak bununla ilgili bir cevaba rastlamış değiliz.

2.2.3.8. Aralık 1922 Senesi YŞM Tüzüğü'nün Yenilenmesi

Zamanın ilerlemesiyle YŞM içinde değişik organizasyonlar ortaya çıkıyordu. 1923 senesinde Arnavut Müslüman Topluluğunun ilk kongresi düzenlenecekti, fakat onu hemen öncesinde YŞM kendi tüzüğünü yenileyip onun yayınlamıştır. Tamamı EK-4'te yer alan tüzüğün çalışmamızla ilgili olan kısmı aşağıdaki gibidir.

Katılımcıların 2/3 oyuyla resmiyet kazanan tüzük YŞM'nin başında Kâdi'l-kudât'ın bulunduğunu ifade etmiştir (Md. 1). İlk başta resmiyette Başmüftü diye adlandırılan şer'iyye mahkemeleri başkanının daha sonraki düzenlemelerde kadılığının ön plana getirilmesi dikkat çeken bir husustur. Buna göre diyanet işlerinin temsilci kurumunun hukuki yapısını daha çok önemsemiği söylenebilir. Daha önce Başmüftü kendisiyle beraber 3 kişiden oluşan Başkanlığın yöneticisiydi. Bu sefer Başkanlık'ta 2 kurul daha yer almıştır. Biri, şer'iyye mahkemelerinin kararlarını incelemekle yükümlü olan kuruldur, diğeri de şeyhler kuruludur (Md. 2 ve 3).

Başkanlığın altında ise şer'iyye mahkemeleri geliyordu. Tüzük şöyle demektedir: "Vilayetlerin merkezlerinde ve çevre kazalarda birer şer'iyye mahkemesi bulunacaktı. Vilayetlerdeki şer'iyyelerin başında iftâ görevini yapan bir başkan, başkanın özel kalemi ve lazım olduğu kadar memurları. Kazalardaki şer'iyyelerin başında ise nâibler bulunacaktır." Burada genel olarak hem kadı hem müftü görevini yapan memurlar kastedildiği için, büyük merkezlerde özel olarak sırf fetva işiyle meşgul olacak görevlilerin bulunacağı da kaydedilmiştir (Md. 4). Her kazada özel iç tüzüğe göre seçilen Kâdi'l-kudât'a bağlı bir kurul bulunacaktı. Bu kurul dini işlere bakmakla yükümlü olup cemaat-i müslimînin temsilcisi makamındaydı (Md. 7).

Şer'iyye mahkemelerinin yetki alanı Vasiyet, Nikâh, Talâk, Radâ, Nafaka, Mefkûd, Vakıf, Yetimlerin Mirası konularıyla tanımlanmıştır (Md. 5). Buna göre miras meseleleri sadece yetimler konusuyla sınırlandırılmıştır.

İcra kısmının ise yine Adalet Bakanlığı'nın yetkili kurumları tarafından ifa edileceği karara bağlanmıştır (Md. 6).

YŞM'nin Müslüman topluluğun temsilci kurumu olarak vakıflar, camiler, tarikatlar ve medreseler de bulunmaktaydı. Vakıflarla ilgili hem merkezde genel müdürlük hem diğer eyaletlerde şer'iyye mahkemelerine bağlı temsilci evkaf müdürleri bulunmaktaydı. Tarikatların başında şeyh ve dedeleri bulunuyordu, ancak vakıf malları yine YŞM'nin vakıflar müdürlüğü idaresinde bulunuyordu (Md. 8-13).

2.2.3.9. Şer'iyye Mahkemelerinin 1923 Senesindeki Tüzüğü ve Miras Davalarının Şer'iyye Mahkemelerinden Alınması

Arnavutluk hükümetinin medenî kanunu değiştirmek için önemli adımlar atacağı bilinen bir gerçektir. 1917'de gayr-ı Müslimlerin davalarına bakma hakkının kaldırılmasıyla ilk adım atılmıştı. Çok daha ileri bir ikinci adım, şer'iyye mahkemelerin yetkilerinin bir şekilde sınırlandırıldığı 1922'de atıldı. Bu, o zamana kadar dinî mahkemeler tarafından ele alınan miras davalarıyla başladı. YŞM'ye Başbakanlık'tan gelen bir yazı ile aniden miras konusundaki yetkilerinin kaldırıldığı bildirilmiştir. Başbakanlığın YŞM'ye gönderdiği 29.6.1922 tarihli 1482/III no'lu resmî yazıda şöyle deniyordu:

“Hükümetin Yüksek Şeriat Mahkemesi'ne bildirdiği şekliyle yetkisinin sınırlandırılmasına karar verdiği göz önünde bulundurulduğunda, şer'iyye ofislerinin bazı yetkileri sivil hukuk mahkemelerine devredilmiştir. Bu hususlarda daha fazla açıklama yapmak gereksiz görülmektedir. Vasiyet gibi mahkemelere intikal eden davalar hakkında gerekli olan kanunun teşekkülü sona ermiştir. Meselenin (miras konusunun) diğer hususları ise, yine kaynağını kutsal kitaplardan alan fıkıh ve feraizden esinlenerek kanun şeklinde hazırlanmaktadır. Bütün bunlar devletin dairelerinde karışıklıkları ve anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak için yapılmaktadır. Dinin devlet içinde bütün medenî konulara karışması karışıklıklara, devletin içinde bir devletin varlığına kapı açmıştır. Bu da devlet organizması içinde var olan harmoniyi zedelemektedir. Madem zikri geçen mesele hakkında artık Bakanlar Kurulu kararı bulunmaktadır, o zaman bu emir ve haberi bütün makamlarınıza iletmeniz gerekmektedir” (AQSH, 1922c, s. 6).

İşin sonunda bu emre itaat etmekten başka bir çözüm olmamıştır. 1922 senesinde *Vasiyet Kanunu* resmî gazetesinin iki farklı sayısında yayınlanmıştır (Bk. Resmî Gazete, 1922c; Resmî Gazete, 1922d; Karaj, 2024, s. 103-108). Elimizdeki resmî belgelere göre 1922 senesinden sonra miras davaları ile ilgili herhangi bir şer'iyye mahkemesi kararına rastlanmamıştır. Ancak 1923 senesine kadar *fetva* başlığı altında sorulan sorulara cevap mahiyetinde yazılı belgeler bulunmaktadır. 1923 senesi itibarıyla miras taksimi ile ilgili herhangi bir soru yöneltildiğinde YŞM kazâî olarak değil de fetva olarak cevaplamıştır. Devletin bu konudaki stratejisi belliydi. Amaç zamanın geçmesiyle dini mahkemelerin yetki alanını daraltarak belli bir dönemden sonra hukuki bütün işlemlerin devletin laik mahkemelerinde görülmesini sağlamaktır. Zamana yayılarak yapılan bu işlemin baştan beri belli bir plan üzere kurgulandığını söylemek güç, çünkü Arnavutluk'un idaresinde birbirinden çok farklı siyasi aktör bulunmuştur. Ancak hukukî süreçler konusunda her

hükümetin ortak noktası, yeni bir kanun çıkarmadan eski kanunları ve hukukî düzenlemeleri kaldırmamaktır. Bu yaklaşım hem şer'îye mahkemelerinin ömrünü uzatmıştır hem geçişin daha yumuşak olmasını temin etmiştir. Sürecin bu şekilde işlemesi devletin kurumları ve halk adına büyük bir kazançtı.

Bunun yanında Vasiyet Kanunu İslâm hukukunun hükümlerine göre düzenlenmiş olduğu için, sivil mahkemeler zaman zaman şer'îye ofislerine miras davalarını gönderir, müftü tarafından fetva olarak miras taksimini talep ederlerdi. Özellikle vefat eden kişilerin dinî mensubiyetine bakılmadan, yazılı olarak vasiyette mirasının İslâm hukukuna göre taksim edilmesini talep etmesi durumunda, sivil mahkemeler müftüden fetva alır, ona göre kararlarını beyan ederlerdi.¹³

1922 senesindeki Vasiyet Kanununun İslâm Hukukuna göre hazırlanmış olması ise şu şekilde izah edilebilir: Karışıklık olmaması için, devlet ricali Batıdan edineceği Medenî Kanunu parça parça uygulamaya sokmak istemiyordu. Bunun da tek yolu vardı; kanun bütün hükümleriyle hazır olana kadar yürürlükte olan kanunu uygulamak.

Buna göre yeni resmî gazetede yayınlanan Mahkemeler Organizasyonu Kanunu'nun 13. maddesine göre şer'îye mahkemelerinin görevleri nikâh, talâk, nikâhın sonuçları, mehrin iadesi ve mehir anlaşmasının yerine getirilmemesi durumu, talâktan sonra çocuğun nafakası ve eğitimi meselelerine bakmak olarak ifade edilmiştir (Resmî Gazete, 1923j).

Bütün bu değişikliklerin yol açmış olduğu olumsuzlukları gören ilmiye sınıfı, Başmüftü Vehbi Dibra'nın imzasıyla YŞK (Yüksek Şeriat Konseyi) Arnavutluk Millet Meclisine bazı talepler yöneltmiştir. Başta YŞM'nin birçok hakları çiğnenmiş olması sebebiyle gençlerin şehadeti bilemeyecek hâle gelmeleri gibi bir durum tespiti yapılmış, ardından YŞK'nin ilk talebi şu şekilde ifade edilmiştir: “Madem biz Müslümanlar Hazret-i Kur'an'a göre davranmamız gerek, vakıf, miras, vasiyet ve tahrir-i terike (vefat edenlerin yazılı olarak bıraktıkları mallar) bizim yetkimiz altında bırakılmalıdır” (Myfti i Përgjithshëm Vehbi, 1924, s. 125).¹⁴ YŞM bu konuda ısrarını tekrar dile getiriyordu, ancak hükümet verdiği karardan bir daha geri adım atmamıştır.

¹³ Konuya ilişkin resmî gazetede değişik dava örnekleri görmek mümkün. Çalışmamızın dördüncü bölümündeki miras davalarıyla ilgili değişik örneklere yer verilmiştir.

¹⁴ Diğer 3 talep şu şekildedir:

“2 – Müslümanlar topluluğu olarak organize edilmemizin başında olmamız sebebiyle medreselerimizde okuyan yetim çocuklarının ihtiyaçlarını karşılama adına devlet tarafından bir finansal yardımın tayin edilmesi. 3 – Devletin yönetiminde bulunan vakıf mallarının bize geri verilmesi. 4 – Bizlerde ulusun birliği okulların birleşmesiyle gerçekleşeceği kesin inancı vardır.

2.2.3.10. YŞM'nin 1923'te Birinci İslâm Cemaati Kongresi Vesilesiyle Osmanlı Halifesinden Resmî Olarak Ayrılması

Dinî toplulukların yabancı veya Arnavut din adamları tarafından yönetilmesi ve birçok zaman yabancı dinî-siyasî merkezlere bağlı ve onların hizmetinde olması, hatta Arnavutluk meselesine düşman olması, eskiden beri Arnavut Ulusal Hareketi'ni, kurulduktan sonra bağımsız Arnavut devletini rahatsız etmiştir. Arnavutluk'taki dinî organ ve kuruluşların birçok yabancı merkezden bağımsız hale gelmesi sorunu, ancak yeni Arnavut devletinin istikrar kazanmasından sonra aşılmıştır (Basha, 2018).

Bundan dolayı Arnavutluk devletinin makamları 1922 senesinde Dinî Topluluklar Kanunu'nu hazırladılar. Bu kanunda her dinî topluluk kendi içinde hukukî bir yapıdan ziyade daha çok dini anlatma, dindar kesimi temsil etme, dinî kurumları idare etme amaçlı olarak organize edilecekti. Bu tür hususlar doğrudan ifade edilmezse bile, yapılan düzenlemeler ona işaret etmekteydi. Örneğin 1922 tarihli kanunun tasarısının 18-20. maddelerinde şöyle deniyordu:

“Bundan sonra hiçbir dinî kurum hediye ve hibe dışında vergi toplamayacaktır. Vergi toplama yetkisi devlete aittir. Vakıf malları ve filantropi bağışları laik konseyler tarafından organize ve idare edilip dinî toplulukların bütçesini oluşturacak ve kontrol edeceklerdir. Bütün din adamlarının maaşları dinî kurumların gelirlerinden ve devletin kasasından her dinin mensup sayısı ile doğru orantılı olarak verilecek para yardımıyla karşılanacaktır” (Ligja përmby komitetit fetare, tarih yok, Md. 18-20).

Nitekim dinî toplulukların kurumsal olarak oluşturulması hakkında 1929 tarihli kanunda bu kurumların fonksiyonu sadece vicdan ve inanç özgürlüğünü kullanmak olarak ifade edilmiştir (Resmî Gazete, 1929). Şunu ifade etmek gerekir ki resmî gazetede dinî topluluklar hakkındaki 1922 senesi kanun tasarısının “Dinî Toplulukların Legal Tüzüğü” adı altında sadece 7 maddelik bir kısmı yayınlanmıştır. Buna göre dinî toplulukların iç işlerine derinden karışılmamıştır (Resmî Gazete, 1923h). Müslümanlara bakan yönüyle bu kanunun mefhumlarında derin sıkıntıları vardı, çünkü tarikatları YŞM'den ayırarak ayrı bir dinî topluluk olarak anılmamıştır. Sünnîlik, Bektaşîlik, Rifâîlik, Halvetîlik, gibi tarikatlar, İslâm dininin farklı kollarıymış gibi ifade edilmiştir. YŞM başkanı Vehbi Dibra

Ancak Hazret-i Kur'an ve inanç dersi okullarda yer almayacaksa özel okullar açmak zorunda kalabiliriz” (Myfti i Përgjithshëm Vehbi, 1924, s. 125-126).

resmî yazışmalar yoluyla bunu düzeltmeye çalışmışsa da amacına ulaşamamıştır (Bk. Basha, 2011).

1922 senesinden beri tasarısı üzerinde çalışılan dinî topluluklar hakkında kanunun 1923'te resmî gazetede yayınlanması dinî toplulukların kanuna göre kurumsallaşması anlamına geliyordu. Kurumsallaşarak hem yurtdışındaki farklı merkez ve meşreplerin etki ve baskılarından kurtularak bağımsızlıklarını kazanacaklardı, hem içe yönelik daha sistematik bir organizasyona doğru ciddi adımlar atacaklardı. Esasen bunu en çok isteyen Arnavutluk'un resmî makamlarıydı. Nitekim Müslümanlar adına Şubat-Mart 1923 senesinde düzenlenen Birinci İslâm Cemaati Kongresi, zamanın Başbakanı Ahmet Zogu'nun ısrarları üzerine bir araya gelmiştir (Basha, 2011). Bu kongrenin ana konusu resmî olarak İstanbul merkezli Hilâfet'ten bağımsızlığı ilan etmektir. Nitekim Kanunu'nun 3. maddesine göre dinî toplulukların yurt dışındaki herhangi bir merkezle irtibatları sadece maneviydi (Resmî Gazete, 1923h). Aslında Arnavut araştırmacıların genel ifadelerine göre Arnavutluk'un 1912 senesinde ilan edilen bağımsızlığından sonra Osmanlı veya Türkiye hükûmetiyle herhangi bir organik bağının olduğunu gösterecek somut belgeler şimdiye kadar ortaya çıkmamıştır (Bello, 2015). Hatta Genel Müftü, 1917 senesinde şer'iyeye mahkemelerine göndermiş olduğu emirlere göre Osmanlı Sultanını Arnavutluk'un kralı olarak anmayı yasaklamıştır (Basha, 2011).

YŞM'nin kongre için hazırladığı 13 Aralık 1922 tarihini taşıyan ve 17 maddeden oluşan bir tüzük tasarısı vardı. Onun üzerinden birçok değişiklik yapılarak tüzük genişletilmiş ve 38. maddede YŞM'nin içyapısı ve görevleri daha net bir şekilde ifade edilmişti.

Yeni tüzüğe (Bk. EK-4) göre YŞM, yeni unvanıyla Cemaat-i İslâmiye (Müslümanlar Topluluğu/Komunitesi), Ulemâ Divanı, İlmiye Konseyi ve Cemaat Konseyi olmak üzere üç ana konseyden oluşmaktadır. Bunlardan eski yapıya göre Yüksek Şeriat Konseyi'ne tekabül eden *Ulemâ Divanı* başkentte bulunup Genel Kongre tarafından seçilmiş beş kişi ve bir başkan olmak üzere 6 kişiden oluşmaktadır. Başkanlığını Şeyhülulemâ yapmaktadır. Bu divan Bakanlar Kurulu tarafından onaylanıp 5 yıllık süreyle göreve gelecekti (Md. 1-9). Kadi'l-kudât lakabından vazgeçilmeye özen gösterilmişti.

Mahkeme yapısından uzaklaşarak dinî ve sosyal görevlere yaklaşan yeni yapının ana görev tanımlarında iki ana mesele göze çarpmaktadır: 1-Tarikatların doktrin ve dogmalarına saygı duyarak Müslümanlar arasında birliği sağlamak ve reformlar yaparak Müslümanlığın liberal ve insancıl ruhunu çağdaş ve ulusal bir yaklaşımla sağlamak. 2-mam, vaiz, müderris, müftü, şeyh ve ilahiyatçı yetiştirmek üzere dinî müesseseler kurmak

ve yeni reformlardan sonra medreseleri zamana uygun hâle getirerek ıslah etmek. Beşinci nokta olarak müftüler tarafından getirilen problemlere çözüm üretmek diyerek şer'iyeye mahkemelerini dolaylı yoldan içine almıştır (Md. 11).

İlmiye Konseyleri ise her vilayet ve sancakta bulunup bir başkan ve sancağın yerli Müslümanları tarafından seçilen ikisi ilahiyatçı, ikisi sivil olmak üzere dört üyeden oluşmaktadır ve üç senelik geçerlilikleri vardı. Vilayetlerdeki başkanlar Müftü, sancaklardakiler ise Müftü Yardımcısı unvanını taşırlardı. Müftü ve müftü yardımcılarının bakacakları davalar nikâh, talâk, nafaka ve evlilik sonucu hediyeleşme meselesi çerçevesinde belirlenmişti (Md. 12-14 ve 19). *Cemaat Konseyleri* en az 100 haneden oluşan köylerde vazife yapıyordu. 100 haneden az olan köyler bir araya gelerek gerekli sayıya ulaşınca ortak bir Cemaat Konseyi oluştururlardı. Yerli Müslümanlar tarafından seçilen 4 kişilik Cemaat Konseylerinin geçerlilik süresi 3 yıl olarak belirlenmişti (Md. 21-23).

Müftü ve müftü yardımcılarının görevi genel olarak kendi bölgelerinde mesul oldukları Müslümanların her türlü durumlarıyla ilgilenmekti. Burada özel olarak tarikatlarla ilgili ortaya çıkabilecek sıkıntıları bertaraf etmek de 30. maddede ifade edilmiştir. Bu tür kayıtlar Dinî Topluluklar Kanunu sebebiyle Cemaat-i İslâmiye'den kopma eğilimlerini asgariye indirme çabasıydı. Cemaat-i İslâmiye 37. maddede tarikatların kendi içlerinde veya ortaklaşa düzenledikleri tüzüklere saygı gösterdiğini de belirtmiştir. Bu konu özellikle vakıflar bölümünde geçmektedir.

Bütün bu yeniliklere rağmen şer'iyeye mahkemeleri varlıklarını sürdürüyor ve normal aktivitelerine devam ediyorlardı, ancak kongre çalışmalarının doğal sonucu Arnavutluk İslâm Cemaati'nin bir mahkeme merkezinden ziyade Arnavut Müslüman topluluğunu temsil eden ve iş yapısı ona göre dizayn edilmiş bir kurum olarak temellendirilmesiydi. Buna göre bu toplantının en önemli eseri Arnavutluk Diyanet İşleri'nin tüzüğünün yazılmasıydı. Görüldüğü gibi yeni tüzükte kadı, nâib ve mahkeme terimleri geçmemektedir. Bundan dolayı Cemaat-i İslâmiye yaptığı bir ilanda şöyle demektedir:

“Kadı, nâiblik ve mahkeme terimleri tüzüğümüzden kaldırıldığı için şer'iyeye ofislerinin başkanları artık müftü unvanını kullanacaklardır. Tüzüğe dayanarak Yüksek Şeriat Mahkemesi bundan sonra “Yüksek Şeriat Konseyi” diye isimlendirilecektir ve Arnavutluk devletinin makamlarından bağımsız olarak, temsil ettiği kesimin haklarını korumaya ve her alanda ilerlemeye çalışacaktır. Bundan ötürü başkanlık cemaatin konseyleri de Yüksek Şeriat Konseyi'ne bağlı, bulundukları şehirlerde de lokal devlet kurumlarından bağımsız olduklarını ve hiç

kimsenin kendi işlerine karışamayacaklarını ilan etmektedir” (AQSH, 1923 akt. Basha, 2011, s. 87).

Bütün bunların yanında yeni organizasyonun finansal olarak YŞM’ye olumsuz yansımaları vardı. Dinî camianın iç organizasyonu hakkındaki kanuna göre dinî topluluklar özel dini dernekler statüsündeydi. Finansal olarak da bütçe oluşturma, mülk edinme ve bağış alabilme hakkı tanınmıştı (Resmî Gazete, 1923o). Bu durum Arnavutluk Diyanet İşleri ciddi için bir sıkıntıydı. YŞM başkanı Vehbi Dibra Başbakanlığa 29.9.1921 tarihli 694 no’lu resmî yazıda Meclis’te dinî toplulukların özerk bir yapıya yazdığı intikali hakkında kanun çalışmalarının olduğu ve buna göre YŞM’nin kendi özel bütçesi olacağı, dolayısıyla da şer’iyye mahkemelerinde çalışanların maaşları devlet tarafından ödenmesinin kesileceği duyumunu aldıklarını ifade etmiştir. 500 seneden beri var olan gelenek bu adetin kesilmesi durumunda YŞM’nin kendi imkânlarıyla maaşları ödemeye gücünün yetmeyeceğini, dolayısıyla bu yeni organizasyonun şer’iyye mahkemelerinin kapanma zorunluluğuna varacağını, dolayısıyla var olan uygulamanın devam etmesi gerektiğini vurgulasa bile kanun değişikliği karşısında bir şey yapamamıştır (AQSH, 1921c). 1925 senesinde düzenlenen İkinci Cemaat-i İslâmiye Kongresi’nde durum değerlendirmesi yapan YŞK kendi gelir kaynaklarını şu şekilde ifade etmiştir:

“Cemaat-i İslâmiye’nin genel hazinesinin geliri şöyledir: a) Her vakfın genel gelirinin %8’i, b) Şer’iyye ofislerinin prosedürlerinden elde edilen gelir, c) Finansal açığın kapatılması için elbette Müslüman topluluğun doğal üyesi olan her bir Müslüman ev (aile) mali durumuna göre 1-3 altın para vereceklerdir. Toplama prosedürü ilgili yönetmeliğe göre yapılır. Yukarıda belirtilen kaynaklara ek olarak, Şeriat Yüksek Kurulu, özel düzenlemelerde belirtilene göre Müslüman halkın iradesine uygun bir biçimde başka finansal kaynaklar bulma hakkına sahiptir” (EK-5: 1925 Tüzüğü, Md. 39-40).

2.2.3.11. Nikâh ve Talâk Davalarıyla İlgili Düzenleme

Özellikle 1923 senesi itibariyle şer’iyye mahkemelerinin nikâh işlemleriyle ilgili sicillerin haftalık olarak Kayıt Ofisi’ne gönderilmesi gerektiği emrinden sonra bazı kişiler tanıdıklarının yanında nikâh kıyıp, muhtardan evli olduklarına dair beyanname aldıktan sonra şer’iyye ofislerini atlayarak doğrudan Kayıt Ofisi’ne gittikleri müşahede edilmiştir. Boşanma durumunda ise kararı şer’iyye mahkemesinden alması gerekirken, kadı daha önce evliliğini tescillememiş çiftlere talâk i’lâmı veremezdi. Bundan dolayı kadın başka erkeklerle anlaşıp boşanmadan hukuken evlenme hakkı bulabiliyordu.

İkinci karşılaşılan büyük bir problem ise kocaların yurtdışına göçmen olarak gidip birkaç sene üst üste dönmemeleri, bu süre zarfında hanımlarına nafaka göndermemeleri ve aileleriyle ilgilenmemeleriydi. Şer'iyeye mahkemelerinin bu konuda verdiği kararlar kocaların lehineydi, yani kadınlar tefrik talebinde bulunduklarında buna hükmetmiyorlardı. Hâliyle bu da önemli bir kısım mağduriyetlere yol açıyordu. Zira Dördüncü bölümde de görüleceği üzere kocası yurtdışına çıktıktan sonra ya evinde tek başına kalmış ailesinin maddî ihtiyaçlarını kendisi karşılayan ya da kocasının ailesinde hizmetçi olarak yaşayan ortada bırakılmış hanımların varlığı söz konusuydu.

Üçüncü bir sıkıntı mahalle muhtarları veya imamlar tarafından kıyılan nikâhın devletin ilgili resmî mekteplerine bildirilmemesi problemiydi. Kıyılan nikâhın Kayıt Ofisi'ne götürülmemesi evliliğin devletin önünde tescillenmemiş olması anlamına gelmekteydi.

Bu üç sıkıntıya çözüm olması adına 1923 senesinde meclise bir kanun tasarısı getirilmiştir. Kanunun üç tane maddesi vardı. Bunlardan ilkinde göre mahalle veya köy muhtarı veya imam tarafından kıyılan evliliklerin sivil ofise bildirilmemesi üzerine nikâhı kıyanların 1-6 ay arasında hapis cezasına çarptırılacağı öngörülmüştür. İkinci maddeye göre evli olduğu halde kocasından kaçarak bir başka erkekle evlenen, bu akde şahitlik eden ve söz konusu nikâhı kıyan din adamlarına 6 aydan 3 seneye kadar hapis cezası verilmesi öngörülmüştür. Üçüncü maddeye göre de kocası evinden ayrılmış, ama bir yıl boyunca nafakasını vermemiş kadınların ilgili kurumlara, yani şer'iyeye ofislerine başvurarak talâk hakkını arayabileceği öngörülmüştür. Bu durumda nikâhı iptal edilen kadın, gerekli belgeleri aldıktan sonra başka bir erkekle evlenebilirdi (Resmî Gazete, 1923l).

Bu düzenleme yapıldıktan sonra mecliste tartışmaya açılmıştır. Kanunun gerekliliği ve nereden ortaya çıktığı sorusu üzerine Adalet Bakan Yardımcısı sn. Q. Çelo ilk iki maddenin Ceza Kanunu'nda yer aldığını ifade ettikten sonra, üçüncü maddeyi eklemelerinin sebebi olarak şer'iyeye mahkemelerinden gelen bir davaya göre beş seneden beri hanımından uzakta yaşayan ve nafakasını temin etmeyen bir kocadan bahsedilmesi üzerine formüle edildiğini anlatmıştır. Ali Kıltsyra (Kêlcyra) adlı milletvekili buna benzer durumda olan kadınlarla daha önce de karşılaştığı ve dinî mensubiyete bakılmadan bu konuda çözüm olarak getirilen taslağı kabul ettiğini ifade etmiştir. Düzenlemenin çok kısmî olduğu ve faydadan ziyade zarara sebep olacağı, dolayısıyla Adalet Bakanlığı tarafından daha kapsamlı bir çalışma yapılması gerektiği de milletvekilleri tarafından ifade edildi (Resmî Gazete, 1923l, 1923n).

Genel manada bu kanunun kabul edilmesi taraftarı olan milletvekilleri arasındaki tartışmada anayasanın 27. maddesinin 3. Fıkrasında, Müslümanların aile ve şahsî hakları hakkındaki önlemler dinî âdetlerine göre alınacağı ifade edildiği için, buna aykırı bir kanunun kabulünün hukuken hatalı olduğu üzerinde durulmuştur. Buna çözümü ise YŞM'nin bu kanunu kabul etmelerinde buldular. En son mülâhazalar ise bu kanunun uygulamaya konması şeklinde olmuştur. Bu kanun ilan edildikten sonra gurbete giden kocalarından bir sene kadar ilgi görmeyen kadınlar, dinî kurumların kabul etmemesi durumunda, boşanma belgelerini devletin tanıdığı bir hak olarak sivil mahkemelerden alabileceklerdi. Söz konusu kanun meclisin çoğunluğu tarafından oylanarak kabul edilmiştir (Resmî Gazete, 1923g).

2.2.3.12. Türkiye’de Yaşayan Arnavutlar İçin İstanbul’da Şer’iyye Mahkemesi

Türkiye topraklarında yaşayan Arnavutlar her zaman var olagelmıştır. Buradan yola çıkarak YŞM başkanı Vehbi Dibra 16.11.1922 tarihinde İç İşleri Bakanlığı’na bir dilekçe yazmıştır. Bu dilekçede Türkiye’de yaşayan Arnavutlar için Arnavut YŞM’ne bağlı bir şer’iyye mahkemesi açıp oraya bir temsilci tayin edilmesini, bu göreve de zamanın önemli hocalarından İsmet Dibra’yı uygun gördüğünü ve maaşının Arnavutluk devleti tarafından verilmesini talep etmiştir (AQSH, 1922a).

İç İşleri Bakanlığı bu talebi iki gün sonra Başbakanlığa iletmıştır. Ek olarak İsmet Dibra’ya devletin din adamları için ayırdıkları fondan 1923 senesinde başlayarak aylık 150 altın frank verilmesini ve bu tayinin bundan sonra Dış İşleri Bakanlığı tarafından takip edilmesini teklif etmiştir. Ancak İç İşleri Bakanlığı tarafından 16.12.1922 tarihli YŞM’ye gönderilen resmî yazıda zamanın siyasi ihtiyaçlarına bakılarak İstanbul’da bir şer’iyye mahkemesinin açılmasının uygun görülmediğini ifade etmişlerdir. Buna rağmen resmî yazıda mezkûr şahsa 1923 senesi itibariyle devlet tarafından bir maaş belirlediğini ifade edilmiştir (AQSH, 1922a).

2.2.3.13. Birinci Kongre’n in Sonrası ve 1925’teki İkinci Kongrede Şer’iyye Mahkemeleri

YŞM, yeni isimlendirmesiyle Yüksek Şeriat Konseyi, Müslümanların miras, vasiyet, terike gibi konularda karşılaştıkları zorluklar karşısında 8 Mart 1924’te Adalet Bakanlığı’ndan şu talepte bulunmuştur:

“Nikâh, talâk ve hadâne meseleleri haricinde vakıf, miras, vasiyet, velayet, nafaka ve tahrir-i terike gibi hal-i hazırdaki medenî kanunun içermediği konular bulunmaktadır. Görev yapan hâkimler de sahip çıkmayınca söz konusu davalar birikiyor ve şikâyetlere sebep oluyor. Bu durumda İç İşleri Bakanlığı’ndan bu davaların şeriat şubesinin yetkisine iade edilmesini talep ediyoruz. Bu şekilde Müslüman topluluğun hakkı teslim edilerek işlerinin düzenli bir şekilde yürümesi sağlanmış olur” (AQSH, 1924 akt. Basha, 2011, s. 91).

Ancak İç İşleri Bakanlığı’ndan gelen cevapta dinî kurumlarda işlenen davaların Mahkemeler Organizasyon Kanunu’na göre devam edeceği ifade edilmiştir.

Öte yandan 1923-1924 zaman zarfında Cemaat-i İslâmiye kurulduktan sonra YŞK’ya bağlı medreseler hakkında uzun tartışmalar yapılmış, diyanet okullarının eğitim sisteminin değişip daha modern hale getirilmesi gerektiği Müslüman din adamlarının ortak bir fikri olarak ortaya çıkmıştır. Bunun için farklı şehirlerde bulunup fonksiyonunu eda edemeyen medreseler kapatılmış ve başkentte Yüksek Tiran Medresesi açılmıştı. Bu medrese bir üniversite gibi din ilimlerinde yüksek eğitim verecek ve buradan mezun olan öğrenciler YŞK için insan kaynakları sorununa çözüm getirecekti. Bu konuda YŞK başkanından başlayarak bütün kaliteli hocalar yakından ilgilenerek katkı sağlamışlardır. Onun için dikkatler daha çok eğitime odaklanmıştı. Bunun yanında Cemaat-i İslâmiye ciddi ekonomik sıkıntılarla yüzleşiyordu. Kongre sırasında yapılan tartışmalara baktığımız zaman birçoğu YŞK ve onun alt kurumlarının sunmuş olduğu hizmetlerin karşılığı olarak talep edilen ücretlerin düzenlenmesi meselesi temel konulardan olmuştur (Bisedimet e Kongresit Mysliman, 1925).

1925 senesine gelince ise YŞK İkinci Cemaat-i İslâmiye Kongresi’ni düzenlemiştir. İlk kongre zorunlu olarak devletin de talebiyle reformlar kongresi ise 1925 Kongresi çalışmalarında tecrübelerle dayalı olarak İç Tüzüğü tadil etmiş, bazı yönetmelikler hazırlamış, Arnavutluk’ta İslâm dini ve Arnavutluk Diyanet İşleri ile ilgili 1925’e kadar olan tecrübesini eleştirel bir gözle tahlil etmiştir. Müslümanlar topluluğu olarak kadrolarının kendi sorunları için yaptıkları kongre denebilir (Basha, 2011).

1925 Kongresinin çalışmaları 15 Haziran’da başlamış ve 26 Temmuz’a da sona ermiştir. Kongrede yapılan tartışmalar yazılı olarak kaydedilmiş ve YŞK’nın kendi yayın organı olan Zani i Naltë dergisinde neşredilmiştir (Bk. Bisedimet e Kongresit Mysliman, 1925). Neredeyse bir buçuk ay süren çalışmalarda tüzüğe de yansımış bazı değişiklikler yapılmıştır. Bir önceki tüzüğe göre YŞK’nın Ulemâ Divanı 6 kişiden oluşuyorken, yeni tüzüğe göre 4 kişiye indirilmiştir. Bu değişiklikler finansal sebeplerden kaynaklanmıştır.

YŞK'nın görev tanımında “din ile alakası olmayan hurafeleri yok etmek”, şer'iyyelere bakan yönüyle “şer'iyyelere gelen bütün davaları tahlil etmek ve fetva defterinde kaydedilen kararların tamamını incelemek” ifadeleri eklenmiştir. Ekonomik sıkıntılar sebebiyle şer'iyye ofislerinin her türlü hukûkî hizmet için altın para alacağı kararlaştırılmıştır. Yine kongrenin kararlarına göre bazı sancaklarda “müftü” unvanı kaldırılıp şer'iyye ofisleri kapatılmıştır. Dinî meselelerden sorumlu olarak ofisi olmayan ve sadece nikâh ve talâk meseleleriyle ilgilenecek “nâib” atanmıştır (AQSH, 1924 akt. Basha, 2011). 1923'te kurumsal yapılandırmada seviyelere göre üç çeşit konsey varken, 1925'te *Ulema Divanı* ve *İlmiye Konseyi* isimlendirmeleri kaldırılmış olup Ulema Divanı'nın yeni adı *Yüksek Şeriat Konseyi* ve diğer kurullar için de *Cemaat Konseyi* adlandırılması kullanılmıştır. Bunlara ek olarak her Mayıs ayında olmak üzere senede bir kez toplanıp geçen senenin bütçesini, YŞK ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün faaliyetlerini incelemek amacıyla ücretsiz çalışacak dokuz kişilik Kontrol Konseyi kurulmuştur (Statuti i Trupit (Xhema-atit) Mysliman Shqipëtarë, 1925).

2.2.4. Şer'iyye Mahkemelerinin Kapatılma Süreci

Yerel kanunların modernleştirilmesi çerçevesinde Batı'nın devleti inşa etme modeline uygun olarak 1926 tarihinde Adalet Bakanlığı'nda yeni bir Ceza Kanunu hazırlamak üzere bir komisyon kuruldu. O dönemde Adalet Bakanı Petër Poga ve bakanlık danışmanı Faik Şatku idi. Bunun için 1927'de cumhurbaşkanlığı kararnâmesi ile dört kişiden oluşan bir kanun hazırlama komisyonu kuruldu: Thoma Orollagai, Agah Libohova, Faik Şatku ve Mehdi Fraşiri. Mehdi Fraşiri tarafından dile getirilen, Mecelle'nin bir kenara bırakılacağı ve Medenî Kanun'un kabul edileceği söylentisi her tarafta yayıldığında, Arnavut Ortodokslar tarafı karşı koymazken, sivil nikâhı ve talâkı kabul etmemeleri sebebiyle özellikle Arnavut Katolik Kilisesi temsilcilerinden muhalefet sesleri yükselmeye başladı (Bello, 2013b).

2.2.4.1. Senatoda Medenî Hukuk Kanunu'nu Üzerine Tartışmalar

Medenî Kanun aslında beklenen bir gelişmeydi. Anlatmaya çalıştığımız üzere Kral Ahmet Zogu'nun adım adım yaptığı düzenlemeler hem toplumu hem din adamlarını söz konusu kanunun bir gereklilik olduğuna ikna etmişti. Bunu Arnavutluk Büyük Meclisi'ndeki vekiller arasında cereyan eden tartışmalarda gözlemlemek mümkündür. Nitekim Müslüman vekillerden biri olan N. Dervishi, “Ezmânın tegayyürü ile ahkâmın

tegayyürü inkâr olunamaz” (Cevdet, 1300, s. 29, md. 39) kaidesini delil göstererek Mecelle’nin kendilerine yol gösterdiğini ifade etmiş ve ayrıca “Raiyye, yani tebe’a üzerine tasarruf maslahata menûttur” (Cevdet, 1300, s. 31, md. 58) kaidesine dayanarak da devletin toplumun maslahatına göre tasarrufta bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre Medenî Kanun batı ülkelerinin uzun tecrübesine dayanarak hazırlandığı için eksik yanları olsa bile Arnavutluk toplumu adına da geçerli olacak ve karşılaşılan sıkıntılara uygun bir çözüm sunacaktır. Katolik vekillerden Con Çaba (Gjon Çaba) ise Arnavut halkının ilerleme kat etmesi adına kanunun çok büyük bir önemi hâiz olmasının yanında boşanmaya dair kısmı kabul edemediğini ifade etmiştir. Ona göre boşanma fiili inanca, vicdana ve Arnavut adetlerine zıttır (Resmî Gazete, 1928a). Evliliğin herhangi bir anlaşma olmadığı, Tanrı önünde yapılmış ilâhî bir anlaşma olup devlet tarafından çözülemeyeceği görüşünü vurgulamıştır. Uzunca savunduğu bu yaklaşımı boşanmanın yasal olduğu ülkelerde bozulan evliliklerin çoğaldığı hakkında istatistikî veriler getirerek talâkın suiistimale çok açık olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Bunun yanında anayasada devletin din işlerine karışmadığını, dolayısıyla dinî bir anlaşmaya da karışmaması gerektiğini vurgulamıştır (Resmî Gazete, 1928c).

En önemli Müslüman vekillerden biri Salih Vuçiterni’ydi. Yaklaşık bir buçuk sene boyunca Arnavutluk Diyanet İşleri’nin resmî yayın organı olan *Zani i Naltë* dergisinin neredeyse her sayısında reform, değişim ve modernleşme adına yazılar yazan ve konuyla ilgili sürekli Müslüman din adamlarıyla açıktan tartışmalar yapan söz konusu vekil, Osmanlı’dan bağımsızlığının elde edilmesinden sonra Arnavut toplumunun en büyük kazancının Medenî Kanunun hazırlanması olduğunu vurgulamıştır. Bunun yansıra, Medenî Kanun boşanmayı emretmediğini, her inanca bağlı olan insanlara bu konuda hürriyet tanıdığını, dolayısıyla hiçbir dinî doktrine zararlı olmadığını delillendirmeye çalışmıştır. Ona göre İslâmî ahkâma zıt olarak miras konusunda kadınların erkekler kadar tevârüs etmesi veya kanunun sütanneliği ve süt kardeşliği kurumunu tanımaması sebebiyle esas Müslüman tebaayı rahatsız edeceğini gündeme getirmiştir. Dolayısıyla o güne kadar birçok haktan vazgeçerek en çok fedakârlık yapan Müslüman topluluğu Medenî Kanun vesilesiyle de aynı fedakârlığı gösteriyorlardı. Ancak Arnavut toplumunun manevi değerler ve adetlerine uygunluk arz etmemesi durumunda, işin hazırlama komisyonu tarafından eksik yapıldığı anlamına geldiği ve düzeltilmesi gerektiği kanaatini ifade etmiştir. Ona göre bu kanunun hiçbir maddesi yerli adet ve manevi değerleri göz önünde bulundurmamış, sadece Fransızcadan tercüme edilerek

halkın önüne konmuştur. Bu açıdan bakınca Türk kanundan hiçbir farkı olmadığı tarzda ağır eleştiriler yapmıştır (Resmî Gazete, 1928b).

Meclisteki bu tepkilere rağmen Zani i Naltë dergisinde reform ile ilgili yazmış olduğu yazılara bakıldığında hep değişime ihtiyacı izah ederek Peygamberler hayatından örneklemeler ve dinî delillerle Müslüman halkı yeni açılımlara ikna etme çabası içinde buluruz. En önemli yazılardan birinde “‘Vecednâ âbâenâ’ mantığından kurtulmak istiyorsak değişim ve reformlara açık olmamız lazım. Vatanımızın ilerlemesi için şimdiden çalışmaya başlamamız lazım, yoksa bizler de kötülüklerimizle beraber helak olur gideriz, geride sadece ismimiz kalır” demektedir (Vuçiterni, 1928, s. 469).

Yine Müslüman vekillerden, E. Fraşiri (E. Frashëri), bütün eksikliklerine rağmen Medenî Kanun’un hazırlanmış olmasının Arnavutluk devleti adına çok önemli bir adım olduğunu ifade etmiştir. Kanunun bütün din mensuplarını evlilik ve talâk konusunda hür bıraktığını, ancak bunun yanında Batı’da “Arnavutluk kanunları olmayan bir ülke” gibi yakışsız sözlerin artık söylenmemesini temin ederek ülkeye karşı olan ön yargıları yok edeceğini vurgulamıştır (Resmî Gazete, 1928c). Ferit Vokopola da Medenî Kanun’u savunan önemli Müslüman vekillerden biriydi (Resmî Gazete, 1928d).

Gerekçe Raporunda da detaylı bir şekilde ifade edildiği üzere Mecelle¹⁵’nin eksik yönleri o kadar çoktu ki Türkiye’nin kendisi bile onu kaldırmak zorunda kalmıştır (Resmî Gazete, 1928e). Zamanın ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için sürekli geliştirilmesi gerekiyordu. Bilindiği gibi Tanzimat reformundan önce Osmanlı yönetimi İslâm hukuku ile yönetiliyordu. Yeni ihtiyaçlar karşısında İslâm hukuku ve maksatlara muvafık ahkâm belirlenirdi. Bunlar birçok zaman Örfî Hukuk kategorisinden yeni uygulamalardı. Arnavutluk için de Mecelle’nin eksik yönlerini tamamlayarak ona uygun bir Medenî Kanunun teorik olarak yapılması mümkündü. Ancak zamanın realitesi bunun imkânsız olduğunu gösteriyordu, çünkü Osmanlı’da Mecelle’ye yapılan müdahaleler çok fazla hasara ve hoşnutsuzluğa neden olmuştu. Birçok araştırmacıya göre Batı kanunlarının Osmanlı kanunlarıyla uyum içinde olup olmadığı dikkate alınmadan körü körüne benimsenmişti (Bello, 2013b). Bunun yanında hem Mecelle’yi tanıyan hem onunla uyum içinde yeni kanunlar ortaya çıkaracak hukukçuların eksikliği önemli bir engeldi. Ayrıca dinî bir kanun olması hasebiyle değiştirilmesinin mümkün olmadığı düşüncesi hâkimdi (Resmî Gazete, 1928e). Bunun yanında hem Mecelle’yi tanıyan hem onunla uyum içinde

¹⁵ Mecelle ile kendisinde yazılı olarak var olan kanunlarla yazılı olmayıp kadıların istifade ederek mahkeme kararları için kullandıkları İslam hukuku kaynakları kastedilmiştir.

yeni kanunlar ortaya çıkaracak hukukçuların eksikliği önemli bir engeldi. Ayrıca dinî bir kanun olması hasebiyle değiştirilmesi mümkün olmadığı düşüncesi hâkimdi (Resmî Gazete, 1928e). Bunun yanında medenî kanun olarak İtalya, Fransa, Almanya ve İsviçre gibi başarılı olduğu tecrübelerle dayalı birkaç örnek vardı. Unutmamak lazımdır ki 1912'teki bağımsızlıktan beri Arnavutluk devletinin bütün yöneticileri laik devlet kurma çabaları göstermiştir. Mecelle'nin devam etmesi buna engel bir durumdu.

2.2.4.2. İsviçre Medenî Kanunu'nun Yürürlüğe Girmesi ve Şer'iyeye

Mahkemelerinin Kapatılması

Medenî Kanun Mehdi Frashëri, Agjash Libohova, Thoma Orrollogs dhe Faik Dibra olmak üzere dört kişilik bir komisyondan hazırlandı. Kanun Meclisin 7 Mart 1928 tarihli toplantısında üyelere dağıtılmış ve oylanması talep edilmiştir. Yanında 65 maddelik “Gerekçe Raporu” adlı bir belge hazırlanmış. Bu belgede Mecelle'nin eksik yönlerini ve Medenî Hukuk Kanununun hangi esaslara göre, Fransa, Almanya, İtalya ve İsviçre'nin kanunlarından neleri tercih ederek hazırlandığı ifade edilmiştir (Bk. Resmî Gazete, 1928e). Bu rapor Resmî Gazete'nin 1928 46, 48 ve 50. sayılarında neşredilmiştir.

Rapor çalışması Mecelle'ye yapılan çok detaylı bir incele üzerine yazılmıştır. Mecelle'ye yönlendirilen tenkitlerin çeşit ve mantığını anlamak açısından şunları zikredebiliriz:

“Mecelle'nin büyük kısmı hak ve sorumluluklardan oluşmaktadır. Her ne kadar Mecelle'nin bu kısmı diğerlerine göre daha gelişmiş olsa da bunda da kanun koyucunun izlediği tasnif gerekli uyuma sahip olmayıp özellikle tarafların haklarını tam olarak sağlamayan ve ekonomik kalkınmaya tam olarak hizmet etmeyen ilkeler içermektedir.” “Yine, Mecelle, şartlarla ilgili genel hükümlere sahip olmak yerine, bazı özel hallerde şartlara farklı tesirler vermekle yetinmiş ve diğer haller için hukuk yorumcusunun Arap hukuku kaynaklarına başvurması gerekmektedir. Özellikle şunu zikretmek gerek ki yürürlükteki kanunlara göre şartlar meselesi diğer hukuk sistemlerine nazaran çok farklı ve sebepsiz yere çoğu zaman tarafların aleyhine bir rol oynamaktadır.” “Osmanlı kanun koyucusu Mecelle'nin ilk 100 maddesi ile bazı esaslar koymak istemiş olup genel bir bölüm ihtiyacını kabul etmiştir. Ancak bu hükümlerin çoğu yorum isteyen, denenmesi gereken, çok sınırlı bir alanda uygulanabilen ve bazıları birbiriyle çelişen kaideler topluluğudur. Kısacası bu hükümler ne açık ne de tam ve hukukçuyu Arap hukukunun kaynaklarına başvurma ihtiyacından kurtarmaz” (Resmî Gazete, 1928e, s. 1-3).

Bunun gibi bazen zorlama yorumlar, bazen Mecelle hakkında detaylı olarak bilinmeyen hususlar gibi çok tartışmalı incelemelere, ancak kısmen de tutarlı eksikliklere dayanarak böyle bir Gerekçe Raporu hazırlanmıştır. Hukuken böyle bir değerlendirme raporunun yazılması gerekli ve yapılan işin ciddiyetini göstermesi bakımından önemliydi. Aslında laik bir kanunlar manzumesi hazırlama talebi ve sürecinde olan bir ülkenin, hala Mecelle gibi tamamen dinî hükümlerden oluşan bir kanunu kabul etmesi mümkün gözükmemektedir. Bütün değerlendirmelerden sonra rapor şu not ile sonlanmaktadır:

“Yukarıda belirtilen tüm meseleler ve bu kısa raporda ele alınması mümkün olmayan başka sebepler dolayısıyla, yürürlükteki kanunun iyileştirilmesi hiçbir şekilde makul ve yeterli olmayacağından dolayı Mecelle’yi medenî kanunun diğer modern mevzuatıyla uyumlu olacak şekilde tamamlanması mümkün gözükmemektedir.

Bu nedenle komisyon, Batı ülkelerinin kanunlarından birine dayalı olarak yeni bir Medenî Kanun hazırlanmasını gerekli görmüştür. Komisyonun aralarından seçim yaptığı kodlar iki ana gruba ayırmıştır: 1) Fransız Medenî Kanun’u ve buna dayanan Latin ülkelerinin medenî kanunları 2) Alman ve İsviçre Medenî Kanun’u” (Resmî Gazete, 1928e, s. 4).

Saat 15:00’te başlayan toplantıda Medenî Kanun’un olumlu yönlerinden bahsedilip saat 16:30’da oy birliği ile Meclis tarafından onay almıştır.

1 Nisan 1929’da yeni Medenî Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle dinî medenî kanun yürürlükten kaldırılmıştı. Kanuna göre dini mahkemelerin nikâh, talâk, ayırma, v.b., gibi konulardaki hukuki yetkiler kaldırılmıştı. Ayrıca bütün kayıt sicilleri Arnavutluk mahkemelerine veya savcılıklarına teslim edilmek zorunda bırakılmıştır. Bu tarih itibarıyla eskiden olduğu gibi hukuki kararlar çıkaran kişiler cezaya çarptırılacağı ifade edilmiştir (Bk. AQSH, 1931b). Artık Arnavutluk devleti de Türkiye dâhil diğer pek çok ülkenin yaptığı gibi İsviçre Sivil Kanununu yürürlüğe koymuş oldu.

Adalet Bakanlığı YŞK’ya Müslümanlar topluluğunun kurumsal yapısını daha modern hale getirerek zamanın ihtiyaçlarını karşılamak ve temsil ettiği kesimi daha ileriye taşımak adına 5 Temmuz 1929 tarihinde yeni bir kongre yapmaya davet etmiştir. Arnavutluk Krallığı’nın da isteği bu doğrultuda olduğunu ifade etmiştir (Basha, 2011). Bu kongrede Kral Ahmet Zogu tarafından atılan ilerlemeci adımlar övülmüştür ve kongre üyelerinden eksiksiz bir şekilde kabul edildiği dile getirilmiştir. Yapılan değişikliklerin en önemlisi Medenî Kanun’un yürürlüğe girmesiydi. Bu kongrede YŞK da kanuna göre şekil alıp bunları uygun bir şekilde tüzükte ifade etmesi gerekirdi.

Bu büyük ve önemli bir adımdı. Normalde Müslüman vekillerden büyük tepkilerle karşılanması beklenirken tam tersi bir durum gerçekleşti.

Yeni tüzüğün tasarısı üzerinde günlerce tartışıldıktan sonra bazı değişiklikler yapılmıştı. Arnavutluk coğrafyasını dört büyük bölgeye ayırdıktan sonra oralara başmüftüler atandı. Buna göre Arnavutluk Diyanet İşleri'nin en yüksek yeni makamı Genel Konsey'di. İşkodra, Tiran, Draç, Avlonya, Berat, Elbasan, Goriçe, Cirokastra, Kosova ve Peshkopya şehirlerinden birer sivil temsilci ve başmüftüler Genel Konsey'in üyeleri olarak belirlenmişti. Diyanetin yeni hiyerarşisine göre başmüftülerin bir alt kademesi müftüler, onların da altında müftü yardımcıları bulunurdu. Genel Konsey yeni unvanıyla Diyanet İşlerinin Başkanını seçerlerdi. Seçilen Arnavutluk Diyanet İşleri Başkanı ve başmüftüler Kral tarafından onaylanırdı (Basha, 2011).

1929 senesi büyük adımların atıldığı bir senedir. Hem Medenî Kanun uygulamaya girmiş hem Dinî Topluluklar Kanunu genişletilerek Resmî Gazete'de neşredilmiştir. Buna karşın Üçüncü İslâm Cemaati Kongresinde temsilciler yeni medenî kanunun çok yararlı olacağına ve hem sosyal hayatta hem aile içerisinde özellikle kadın hakları konusunda önemli adımların atılmasında yardımcı olacağına vurgu yapıldı. Üç dinin temsilcileri de yeni medenî kanuna karşı koymadı. Katolik din adamları kanunun talâk bahsini kabul etmemekte ısrar ediyorlardı ve bu maddeyi uygulamamak adına Meclisin dışında Katolik inancı müntesipleri arasında propaganda yaptılar (Basha, 2011).

Resmî evliliklerin dinî kurumlarda yapılması yasak hale gelmekle memurlar ilk defa böyle bir sistemle karşılaşıyorlardı. Bazı durumlarda nasıl davranacaklarını çözebilmiş değillerdi. Mesela, YŞK Başkanlığı'nın Bilişt (Bilisht) şehrinin belediyesindeki bazı memurların resmî nikâhı yaptıktan sonra çiftin camide imam nikâhı yapmaya engel olduklarını haber göndermiştir. Bu anlamda önlemlerin alınmasını talep etmiştir (Bk. AQSH, 1931b). Bu teâmüle alışmamış halk eskiden olduğu gibi özellikle evlilik için direkt olarak dinî kurumlara yönelebiliyordu. Bunun için Katolik Kilisesi dinî kurumların da bağlı oldukları Adalet Bakanlığı'na insanlar tarafından böyle bir hatanın vuku bulduğu ve tekrar olmaması için halkı bilgilendirmeleri gerektiğini yazılı olarak ifade etmiştir (Fletore e Klerit Katolik, 1929).

2.2.4.3. Laik Medenî Kanun Sonrası

Medenî kanunun bağımsızlıktan uzun sayılabilecek bir zaman diliminden sonra hazırlanmış ve yürürlüğe girmişti. Bu durum aslında toplumun ve özellikle de nikâh ve

talâk gibi konuları ilgilendiren dinî kurumların pratik ve psikolojik olarak hazırlık yapmış olma imkânını vermiştir. Buna rağmen iki çeşit sıkıntılı denebilecek durumlara işaret edilecektir.

İlki Adalet Bakanlığı'nın işaret ettiği gibi, nikâh işlemlerinin dinî kurumlarca yapılması yasaklanmış olmasına rağmen Avlonya Katolik Kilisesi papazı sn. Dom Mark Vasa'nın resmî nikâh yapılmadan dinî nikâh kıymıştır. Olay üzerine Adalet Bakanlığı dinî topluluklar riyasetlerine yazarak söz konusu işlemler hakkında dikkat çekmiştir. Emirlere uymayan din adamı da olsa cezalandırılması gerekeceğini özellikle belirtilmiştir. Bakanlığın talebine göre konuyla alakalı hassasiyeti göz önünde bulundurarak kurumlarında çalışan din adamlarına tekrar gerekli emirlerin tembihlenmesiydi (AQSH, 1929a).

Kanunun yanlış anlaşılmasından kaynaklanan ikinci mesele ise devlet dairesinde resmî nikâhı kıydıktan sonra bile imam veya müftüler tarafından dinî nikâhın kıyılıp kıyılmaması şüphesi. Bu durumla karşılaşan Bilişt valiliği YŞK'dan Bilişt müftüsüne dinî nikâh kıymanın yasak olmadığını bildirmesi ve kıymak isteyen Müslümanlara da müftülük olarak bu hizmeti sunmaları gerektiğini ifade etmesini talep etmiştir. YŞK'nın ilgili cevaptan aslında bir yanlış anlaşılma olarak karşımıza çıkan bu mesele bu konuya da netlik kazandırmıştır (AQSH, 1929b).

2.2.5. 1912-1929 Dönemindeki Genel Fikri Dağınıklık

Bağımsızlıktan sonra Arnavutluk hem devlet aparatı açısından hem iktisadi açıdan çok zor dönemlerden geçmiştir. Bu bölümde görüldüğü üzere, genel manada 1922 senesine kadar istikrarsızlığın hükümferma olduğu dönemde, şer'îye mahkemeleri yeniden kuruluşundan sonra çok farklı düzenlemelerden geçmiştir. Buna rağmen esas yapısını komuş olup son güne kadar vazifesini hakkıyla eda etmeye çalışmıştır.

Maddî istikrarsızlığın yanında göze çarpan hususlardan bir diğeri firki dağınıklık. Osmanlı yönetiminden ayrılan Arnavutluk'un hem siyasî hem fikrî bazda en önemli önderleri Müslüman dinine mensup kişilerdir. Bunların büyük bir kısmı din adamı seviyesinde şer'î hükümleri bilen kimselerdi. Ancak bağımsızlık batıya yönelme fikri üzerine kurulmuş ve eyleme dönüşmüş bir düşüncedir. Onun sonrasında laik devlet kurmaktan başka bir çözüm görülmemiştir. Laik bir devlet kurmak isteyen “din adamları” nadiren görülen ve aslında fikrî dağınıklığa sebep olan bir durumdur. Bu fikrî dağınıklık

Arnavutluk dindar yöneticilerini de bazı tartışmalarda çıkmaza sokmuştur. 1916'da şer'iyye mahkemelerinin kurulmasıyla bu mesele iyice sarpa sarmıştı.

1922 senesi anayasa meclis tartışmalarında bunu çok net mülâhaza edebilmekteyiz. Arnavutluk'un ilk anayasası sayılan 1914 tüzüğü'nün 31. maddesine göre:

“Devletin resmî dini yoktur. Herkesin inancını seçmesi ve kamuya açık bir şekilde uygulama hakkı teminat altına alınmıştır. Arnavutluk Prenslığı'nin hiçbir bölgesinde din farkı hiç kimseyi medenî ve siyasî haklardan yararlanmaya, devlette çalışmaya kabul edilme veya devlet tarafından onurlandırılma veya mesleklerini ve değişik aktiviteleri uygulamaya engel saymaya veya dışlamaya sebep olmaz” (Statuti Organik i Shqipërisë, 1914).

Metnen küçük bir değişiklikle 1922 anayasasında 27. maddeye tekabül eden bu hüküm şu şekilde ifade edilmiştir: “Din farkı hiç kimseyi medenî ve siyasî haklardan yararlanmaya mâni olmaz ve haklarını uyulamaya hukukî ehliyetsizlik doğurmaz” (Zgjanimi i Statutit të Lushnjës, 1922).

Bu hüküm Eylül 1922'de Arnavutluk Millet Meclisi'nde tartışmalara konu olmuştur. Zamanın başbakanı Cafer Üpi meclise bu maddede zikredilen ikinci cümleinin kaldırılmasını teklif etmiştir. Ona göre madem devlet din işlerine karışmıyor, o zaman dinî meselelerle ilgili detaylar ifade etmesine gerek olmamaktadır. Devletin dini olmadığı ifadesi son cümleyi de içine aldığını görüşünü savunmuştur. Fakat bu cümleinin kaldırılmasıyla geriye adım atılıp sanki dinlerin miras gibi konulara karışılması izin verilir imajı oluştuğu için bazı milletvekilleri karşı çıkmıştır (Resmî Gazete, 1922f).

Gittikçe dinî bir yön alan tartışma “ahkâm-ı diniyeyi Kuran'a göre belirleyen ulemaya nasıl karşı çıkarız” diyen Süleyman Delvina'nın yaklaşımına varmıştır. Hristiyan dinine mensup olan sn. K. Tasi ise “Hristiyan dini bana Müslüman olduğun için mirastan mahrum olduğumu söylese, ben de ona uymadan devletimin yasasına göre miras payımı alacağımı derim. O zaman bunu siz Müslümanlar da deyiniz” diyerek hangi dine mensup olursa olsun Arnavut vatandaşların muamelat konularında devletin kanununa uymaları gerektiği görüşünü savunmuştur. Ona göre şer'î ahkâma karşı çıkmamak üzere değişiklikler yapılamayacaksa, o zaman çıkıp halka Arnavutluk devletinin Muhammedî dinine mensubiyetini ilan etmek gerektiğini ifade etmiştir. Hristiyanların önemli temsilcileri de bu tartışmada karşı karşıya gelmiştir. Sn. Fan Noli mezkûr cümleinin kaldırılması taraftarı iken, sn. L. Gurakuqi devletin laik olduğunu belirleyen maddenin ilgili her alt maddeye dinî hükümlerin karışmadığını aktarmaya yeterli ise o zaman

şer'iyye mahkemelerinin de tanınmaması gerektiğini demiştir (Resmî Gazete, 1922f, s. 2-3).

İşte bu tartışmalarda “devlet laik ama uygulanan bazı hükümleri dinî” çıkmazını gün yüzüne çıkarmaktadır. Uzun tartışmaların sonunda bu sorunun ileriki toplantılarda ele alınmasına karar verilmiştir. Resmî gazetede yayınlanan sonraki tartışmalarda bu konunun tekrar gündeme alındığı gözükmemektedir, ancak 1925 anayasasında hükmün kaldırılmadığı mülâhaza edilmektedir. Yeni anayasada ilgili hüküm 5. maddede şu şekilde ifade edilmiştir:

“Arnavutluk Cumhuriyeti’nin resmî dini yoktur. Devlet bütün inançları saygı ile karşılamaktadır. Herkesin inancını seçmesi ve kamuya açık bir şekilde uygulama hakkı teminat altına alınmıştır. Din (dinî mensubiyet) hiçbir hukûkî engel teşkil etmez. Din ve inançlar siyasi amaçlar için asla kullanılamaz” (Statuti themeltar i Republikës Shqiptare (1925), 1925).

Bu kayıt 1928 senesi krallık anayasasında aynı şekilde geçmektedir (Bk. Statuti Themeltar i Mbretërisë Shqiptare, 1928).

3. BÖLÜM: ŞER'İYYE MAHKEMELERİNİN YAPISI VE İŞLEYİŞİ

3.1. Arnavutluk Hukuk Sistemi İçinde Şer'iyye Mahkemelerinin Yeri

Arnavutluk devletinin hukuk sistemini dizayn etmeye çalışan Avlonyalı Kemal Bey hükümeti olmuştur. Devletin resmî gazetesi olan *Përlindja e Shqypniës* hazır oldukça yeni anayasa ve kanunların metinleri yayınlanıyordu. 22 Kasım 1913 tarihinde Devlet İdaresi Muvakkat Kanunu ilk yayınlanan kanun olmuştur. Kadılık sistemini kaldıran hükümet İdarî kanunda din işleriyle ilgili en üst makam olarak zikredilen yapılar “Cemaat Meclisleri” diye isimlendirilen din işleri mesuliyetini taşıyan konseyler bulunurdu. Farklı din ve mezhep temsilcilerinden oluşan 6-10 kişilik konseyler vilayet ve sancakların merkezlerinde bulunurlardı. Konseyin seçilen bir başkan ve sekreteri vardı. Bu konseyler vakıf malları ve onlarda tahsil edilen gelir, mescit, tekke ve kilise gibi ibadethaneler, dinî okullar, mezarlar, vb. konulardan mesullerdi (DAP, 2012).

Arnavutluk devletinin ilk anayasası 1914 senesinde KNK tarafından hazırlandığı daha önce geçmişti. Bu anayasaya göre Arnavutluk devletinin resmî dini olmadığı, tüm kùltlerin özgürlüğü ve halka açık uygulamaları garanti altında olduğu, din değışikliğinin hiç kimseyi medenî ve siyasi haklardan yararlanmasını engellemediğı, devlet kurumlarında çalışmak için engel teşkil etmediğı kayıtlıdır (Statuti Organik i Shqipërisë, 1914). 1914 anayasasında yer alan bu ifadeler, aşağı yukarı aynı içerikle 1920 ve 1922 anayasalarında da kaydedilmiştir (Bk. Karaj, 2024, s. 57-60).

Bunun yanında 1914 anayasasına Arnavutluk Prensliği'nin yasama organı Ulusal Meclis'ti (Asambleja Kombëtare) (Statuti Organik i Shqipërisë, 1914). Müslümanların, Katoliklerin, Ortodoksların dini temsilcileri ve Bektaşilerin başkanı meclisin doğal üyeleri idi. Anayasanın 170. maddesine göre bütün dini topluluklar devlet tarafından tanınırdı. Bu topluluklara, kendi içlerinde hiyerarşik olarak organize olma hakkı verilmişti. Kral Ahmet Zogu'un 1928 senesindeki anayasasında da aynısı kaydedilmiştir (Statuti Themeltar i Mbretërisë Shqiptare, 1928).

Daha önce geçtiğı üzere Yüksek Şariat Mahkemesi resmî olarak 1917 senesinde kurulmuştu. Artık hukuk müesseseleri olarak varlıkları gün yüzüne çıkan bu yapılar devletin Adalet Bakanlığı'na bağlanmıştır.

23.7.1920 tarihli *Mahkemeler Düzeni Eki* ise mahkemelerin yapısı ve organizasyonu ile ilgili daha net bilgiler sunmaktadır. YŞM'ye gönderilen bu düzenleme ekindeki maddelere göre Arnavutluk'ta mahkemeler Sulh, Birinci Derece ve Dikte Mahkemesi

olmak üzere üç çeşitti. 18 kazada Sulh, İşkodra, Elbasan, Tiran, Berat, Goriçe gibi büyük merkezlerde Birinci Derece ve İşkodra merkezde bir adet Dikte Mahkemesi bulunuyordu. Çalışan olarak birinci derece mahkemelerinde savcı bulunmaktaydı. Genel olarak Sulh mahkemelerde yargıç, onun yardımcısı, sekreter, mübâşir ve bir çalışan olmak üzere 5 kişiden oluşacaktı. Sulh Mahkemeleri ceza hukuku ile ilgili bütün davalara ve medenî hukuk ile ilgili 75 napolon (altın para) değerinden fazla olmayan davalara bakarlar. Birinci derece mahkemelerinde ise çalışanlar 10 işçiye kadar olabilirdi. Davaların yoğun olduğu yer veya durumlarda ek çalışan istihdam edilecekti. Dikte mahkemesi medenî hukuk ve ceza hukuku davalarına bakan olmak üzere iki çeşitti. Genelde burada 8 kadar çalışan bulunacaktı (AQSH, 1921c, Md. 1-5). Buraya kadar devletin kurumları olan mahkemelerin yapısını tanıttıktan sonra 14. maddesinde şöyle denmektedir: “Adalet mahkemelerinin aşağıdaki konuları ele alması yasaktır: a) Nikâh, Talâk ve Nafaka, b) Askeriye ve siyasî yönü olan özel mahkemelerin davaları” (AQSH, 1921c, s. 5).

Bu düzenlemeden sonra Bakanlar Yüksek Kurulu tarafından YŞM’ye şer’iyye mahkemelerinde hangi kanunlara dayanarak hüküm verdiklerini bildirmelerini talep ettiği resmi yazı gönderilmiştir. Başmüftü Vehbi Dibra da tercümesi Ek-3’te bulunan 44 maddelik YŞM’nin tüzüğünü göndermiştir (AQSH, 1921c).

1922 senesi Arnavutluk anayasasının 80. maddesinde şu şekilde kayıtlıdır: Mahkemeler bağımsızdır. Hüküm verirken kanundan başka bir otoriteye dayanmazlar. Devletin hiçbir erki, yasama ve yürütme, yargı işlerine karışamaz (Zgjanimi i Statutit të Lushnjës, 1922). Dolayısıyla bu madde şer’iyye mahkemeleri de ihtiva etmektedir.

YŞM, 1923 Birinci Cemaat-i İslâmiye Kongresi’yle kazandığı yeni statü ve yapısal reorganizasyonundan sonra YŞK ismiyle kendini şöyle tanımlamıştır:

“Yüksek Şeriat Konseyi, bağımlılık açısından Arnavut devleti ile ilişkilerini koparmış olup bundan sonra bağımsız bir kurum olarak kendi unsurlarının dinî haklarını korumasının yanı sıra ilerleme ve gelişme kat etme adına kendi eylemlerinde her açıdan serbesttir. Bu nedenle başkanlık, cemaat meclislerinin doğrudan Yüksek Şeriat Konseyi’ne bağlı olduğunu ve ihtiyaç duydukları herhangi bir konu ve anlaşma adına kendi bölgelerinde bağımsız olduklarını ve kimsenin ilgili görevlerinde itiraz etme ve engelleme hakkı olmadığını bildirir” (AQSH, 1923 akt.

Basha, 2011, s. 67).

1923 senesi Mahkemeler Organizasyonu Kanunu’nda her dinî topluluğun mahkemeleri nikâh, talâk, nikâhın sonuçları, mehrin iadesi ve mehir anlaşmasının yerine getirilmemesi

durumunda, talâktan sonra çocuğun maddî ihtiyaçları ve eğitimi meselelerine baktıkları ifade edilmiştir (AQSH, 1923c).

Buna göre şer'iyeye mahkemeleri organik olarak devletin herhangi bir mahkemesine bağlı olmamakta oldukları sonucuna varmaktayız. Mahkemeler manzumesinde özel bir statüye sahiplerdi. Dolayısıyla onların çalışma sistemi, atamaları, takip ettikleri hükümler, v.s., tamamen YŞM'ye bağlı, YŞM de hukukî yanları itibariyle Adalet Bakanlığı'na bağlıydı. 1925 senesi sivil mahkemeler organizasyonu kanununda Arnavutluk devletinin mahkemeleri Birinci Derece, Temyiz ve Dikte olmak üzere üçtü. Yeni düzenlemeye rağmen şer'iyeye mahkemeleri Adalet Bakanlığı'na bağlı kalmaya devam etmiştir (Ligje dekret ligje e rregullore të vjetit 1925, 1938). Bu durum 1929 senesine kadar değişmemiştir.

3.2. Şer'iyeye Mahkemelerinin Yapısı

Bu bölümde şer'iyeye mahkemelerinin merkez kurumunu, vilayet ve sancaklarda bulunan şer'iyeye mahkemelerini, mahkemelerdeki çalışanlar ve ödenen maaşlarla ilgili bilgiler sunulmuştur.

3.2.1. Şer'iyeye Mahkemelerinin Merkez Kurumu Yüksek Şeriat Mahkemesi ve Başmüftü

1912 senesi itibariyle başlayan süreçte kadılık müessesesinin iptal edilmesiyle Müslüman din adamlarının en yüksek unvanı “müftü” oldu. Müslümanların din işleri temsilcisi Başmüftü'ydü. Ancak şer'iyeye mahkemelerinin kurulmasıyla din işleri mesuliyetini üstlenen kurum Yüksek Şeriat Mahkemesi adını almış oldu. Dolayısıyla bu kurumun başkanının ana sıfatı *kadılar kadısı* olmasıydı. Nitekim dinî mahkemeler varlığını koruduğu sürece başkanın unvanı hem *Başmüftü* hem *Kadi'l-kudât* olmuştur (1917 ve 1921 Tüzükleri) Bunun yanında 1921 tüzüğüne göre Başmüftünün görevleri arasında YŞM'nin bütün alt birimleriyle yazışmalarda bulunmak, şer'iyeye mahkemelerine uygun gördüğü her türlü tavsiyede bulunmak, kendisinden talep edilen yönlendirmeleri bildirmek ve devlet kurumlarıyla gerekli iletişimi sağlamak olarak ifade edilmiştir (EK-3: 1921 Tüzüğü, Md. 5) Genel olarak Başmüftünün her devirdeki görevleri bunlar olmuştur.

1923 tüzüğüne göre Şeyhülulemâ'nın icâzetli ve millî ahlak sahibi olması, Arnavutça olarak yazmayı bilmesi ve mahkûm olmaması lazımdır (EK-4: Md. 6). 1925 tüzüğünde Başmüftü 25 yaşını doldurmuş olması aranan yeni bir vasıftı (EK-5: Md. 6).

Şer'î mahkemeler sitemine gelince daha önce değindiğimiz gibi kuruluş zamanında merkezi İşkodra, daha sonra ise başkent Tiran'da şer'iyye mahkemelerinin merkezi, yani Yüksek Şeriat Mahkemesi (YŞM) bulunuyordu. 1917-1925 senelerinde hazırlanan kurumsal tüzüklerde YŞM şer'î mahkemeler sisteminin başkanlığıydı. Bütün din görevlileri ve şer'iyye mahkemelerinin hâkimleri onun yönetimi altındaydı. Şahıs olarak YŞM'nin başkanı, Müslümanlar adına her meselede ve her dinî yapının temsilcisiydi. Onun yanında Müsteşar ve Fetva Emmini unvanlarıyla iki âlim zat bulunmaktaydı. Üçü birlikte organ olarak Yüksek Şeriat Konseyini (YŞK), başka bir ifadeyle esasen Yüksek Şeriat Mahkemesi'ni oluşturuyorlardı. Bu sayı 1923 tüzüğünde 6'ya çıkarılmışken 1925 tüzüğünde 4 kişi olarak belirlenmiştir (EK-5: Md. 2). 1929 senesine kadar dinî meseleler ve davalardan mesul olan en yüksek makam YŞK olmuştur. Şer'iyye mahkemelerinin hâkimlerini, imam, hatip, hoca, öğretmen ve diğer görevlileri seçme yetkisi YŞK'ya aitti. Bu organizasyon Müslümanların her işi konusunda yöneticisi olduğu için vakıf ofisleri, medreseler ve yayın organları da sorumlulukları arasındaydı. 1921 tüzüğünde bunlar özel bir maddede açıkça ifade edilmiştir (EK-3: Md. 6).

YŞK'nın merkezi ayrıca Genel Müdürlük diye adlandırılmıştır. Genel Müdürlük'te YŞK'nın yanında temyiz davalarını inceleyip onların nasıl işleneceğini takdir edecek bir İ'lam Müdürü, bütün resmî yazıların kayıt altına alınacak resmî defter, bir Baş Sekreter, sekreter, kâtip ve bir çalışan bulunmaktadır (EK-3: 1921 Tüzüğü, Md. 30-33).

1923 senesindeki Birinci Cemaat-i İslâmiye Kongresi'nin tüzüğüne göre Yüksek Şeriat Mahkemesi'nin yeni adı Yüksek Şeriat Konseyi, eskiden Yüksek Şeriat Konseyi olan kurumun yeni adı ise Ulema Divanı olmuştur. Tüzüğe göre Başmüftünün unvanı Şeyhülulemâ olmuştur. Sistem öncekiyle aynı devam etmiştir (EK-4: 1923 Tüzüğü, Md. 2-5). Bu yeni isimlendirme 2 sene sürmüştür (EK-5: 1925 Tüzüğü, Md. 1).

3.2.2. Vilayet ve Sancaklardaki Şer'iyye Mahkemeleri ve Hâkimleri

YŞM Arnavutluk devletinin kurumsal yapısını takip ederek sivil mahkemelerin bulunduğu her vilayet ve sancakta şer'iyye mahkemesi bulundurmıştır (EK-2: 1917 Geçici Tüzüğü, Md. 10). Buna göre şer'iyye mahkemeleri bulundukları bölgeye göre kendi içinde birinci ve ikinci derece olmak üzere iki çeşit olarak karşımıza çıkar.

Vilayetlerde bulunan şer'iyeler birinci derece mahkemesi olup Kadı-müftü unvanını taşıyan hukukçular tarafından yönetilirdi. YŞM'de olduğu gibi, birinci derece şer'iyye mahkemeleri de sadece mahkeme meselelerinden değil, bulundukların vilayetteki Müslümanların her dinî işinden mesullerdi. Başta mahkemeler olmak üzere, fetva, vakıflar, yetim malları, okullar, vb., her meseleyle ilgilenirlerdi. Bundan dolayı genel adıyla şer'iyye mahkemesi olarak tanınsa bile, esas unvanları *Şer'iyye Ofisi*'ydi. 1917 yılında 271 no'lu resmi yazıyla Avusturya-Macaristan Başkumanda'nın emriyle şer'iyye mahkemelerinin başkanları, başka bir ifade ile kadı ve nâibler, dört kişiden oluşan vakıf komisyonlarının başkanları olmakla da görevlendirilmişlerdir (AQSH, 1917e). Buna göre, şer'iyye ofisleri başkanları, kurumlar arası iletişim evraklarında kullanılan bu ismin dışında *dinî mahkeme* veya *dinî ofis/merkez* gibi değişik isimlendirmelerle gelen evrakları 14.12.1920 tarihli 491 no'lu yazısıyla kabul etmemekle emredilmişlerdir (AQSH, 1920f). Sancaklarda bulunan şer'iyeler ikinci derece mahkemesiydi. Bu mahkemelerin başında nâibler bulunurlardı (EK-2: 1917 Geçici Tüzüğü, Md. 9; EK-3: 1921 Tüzüğü, Md. 13) Nâiblerin Kadı-müftüden farklı olarak fetva işiyle meşgul olmaları yasaktı. Sonraki senelerde aynı sistem devam etmiştir. Yüksek Şeriat Mahkemesi Cirokastra (Gjirokastrë) şer'iyyesine gönderdiği 28.6.1920 tarihli 194 no'lu resmi yazı ile bu hususu vurgulamanın yanında nâiblerin hüküm bildirme evraklarında artık kendi lâkaplarının kadı değil, *nâib* olarak belirtip mühürlerini de ona göre basmaları emredilmiştir (AQSH, 1920e). 1923 tüzüğünde zikredildiği üzere “müftüler şu niteliklere sahip olmalıdırlar: a) Lise mezunu veya icazetli olmak, b) Ahlaklı ve temiz bir biyografiye sahip olmak, c) Arnavutça yazmayı, okumayı ve konuşmayı iyi bilmek ve milli duygulara sahip olmak” (EK-4: Md. 17).

Kadı-müftü ve nâiblerin görev alanı YŞK ile aynı mantık üzereydi. Nasıl ki YŞK cümleten bütün Müslümanların işleriyle ilgilenirdi, kadı-müftü vilayet, nâib de sancaklardaki Müslümanların işleriyle ilgilenirlerdi. Ancak kadı-müftü ve nâiblerin yaptıkları işlemlerin ve aldıkları kararların, YŞK tarafından onaylanması gerekmekteydi. Onaylanmayan işlemler icra edilemezdi (EK-2: 1917 Geçici Tüzüğü, Md. 13).

Şer'iyye Hâkimi bulunduğu bölgenin, yani vilayet veya sancağın kurulu başında bulunurdu. Şer'iyye Hâkimi, ulema ve tanıklarından oluşan kurullara bölgenin cemaati islâmiyesi denirdi (EK-3: 1921 Tüzüğü, Md. 7).

1921 senesi tüzüğüne göre,

“her şer’iyye mahkemesinin hâkiminin en az senede iki kez Müslüman halkın problem ve ihtiyaçlarını yakından görmek, vaizlerin nasihatlerini güçlendirmek, Müslümanların şer-i şerife göre yaşamaları gerektiğini anlatmak için bulundukları vilayeti gezip genel durumla ilgili Genel Müftü’ye rapor sunma görevi vardır” (EK-3: Md. 17).

1923 senesinde oluşturulan tüzükte iki yıl süren bir ayırma gidilmiştir. Vilayetlerde bulunan kurullara *İlmiye konseyi* denmiştir. Bu konseyler bir başkan ve dört üye olarak her ilçede (sancak) kurulurdu. Daha önceki organizasyondan farklı olarak ilmiye konseylerinin üyelerinin yarısı din adamlarından (şeyh, müderris, v.b.), diğer yarısı da sivillerden oluşurdu. Söz konusu konseylerinin başkanları vilayetlerde müftüler, sancaklarda daha önce nâib unvanını taşıyan müftü yardımcılardı (EK-4: 1923 Tüzüğü, Md. 12-14).

Birinci derece şer’iyye mahkemelerinin birinci ve ikinci sekreterleri bulunurdu. İhtiyaç halinde bir yazıcı memur eklenirdi. Ayrıca yetimler ofislerinin işlevselliğini Şer’iyye Hâkimi kontrol ederdi (EK-3: 1921, Md. 34).

3.2.3. Kurumlar Arası İletişim

Prosedürlere riayet başlığı altında işleyeceğimiz üzere şer’iyye mahkemeleri prosedürlere çok dikkat etmiştir. Bunu özellikle resmî iletişim yazışmalarında görmekteyiz. Yüksek Şeriat Mahkemesi, devlete bakan yönüyle Avusturya-Macaristan yönetimi altındayken merkez komuta işlevini gören Bezirskomanda’ya, yerli yönetimler altındayken ise genel olarak Adalet Bakanlığı’na bağlı olmuştur. Öncelikle şunu ifade etmek gerekiyor ki YŞM 1929 senesinde hukukî fonksiyonunu yitirinceye kadar atamalardan başlayarak uyguladığı kanunlara varıncaya kadar her şeylerini bağlı olduğu yönetim kurumlarına bildirip onay almak durumdaydı. Başbakanlığın YŞM’ye gönderdiği 31.7.1920 tarihli 1342-B no’lu resmî yazıda, üst seviye atamaların, değişik iş, proje ve kanunların uygulamaya konmadan evvel Bakanlar Kurulu tarafından onaylanması gerektiği ifade edilmiştir (AQSH, 1920f).

Resmî iletişim kurallarına göre YŞM devlet yetkilileri ile irtibata geçmek gerektiği zaman doğrudan bağlı olduğu kurumla yazışır. Ancak önemli konularda bu kurala istisnai olarak davranılmış ve birçok zaman YŞM başbakanlık ile doğrudan irtibata geçmiştir. Bunun yanında şer’iyye mahkemeleriyle devlet kurumları arasındaki resmî yazışmalar ve haberler YŞM yoluyla gerçekleşmektedir. YŞM’nin altında bulunan şer’iyye ofisleri

bakanlıklar, başbakanlık, cumhurbaşkanlığı veya meclis gibi YŞM'nin üst kademesi olan kurumlarla doğrudan irtibata geçemez. Dolayısıyla devlet tarafından kanun, tüzük veya değişik kararların şer'iyye ofislerinde bildirilmesi YŞM yoluyla mümkündür.

1921 senesinde şer'iyye mahkemelerinin yetkilerinin kısıtlanması teşebbüsü olmuş ve daha sonra bu, gerçekleşmiştir. Bu emir daha şer'iyyelere intikal etmeden Elbasan şehrinin Şer'iyye Mahkemesi, Adalet Bakanlığı'na yetki kısıtlaması hakkında duyum aldığını, ancak resmî yazı gelmediği için bunun gerçek olup olmadığı hakkında bilgisi olmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Adalet Bakanlığı, cevabı 14.7.1921 tarihinde 1255 no'lu yazıyla YŞM'ye göndermiştir. Adalet bakanlığı, cevapta YŞM'ye kanun düzenlemesini bildirerek Elbasan Şer'iyyesi'nin yasal yetkilere göre davalara bakıp bakmadığının kontrol edilmesini talep etmiştir. Aynı gün 1255/I no'lu yazı ile Elbasan Şer'iyyesi'ne konuyla ilgili YŞM'ye gerekli bilgileri aktardıklarını yazmışlardır. 16.7.1921 tarihinde ise YŞM 1255/II no'lu yazıyla Elbasan Şer'iyyesine gerekli bilgileri aktarmıştır (AQSH, 1921).

Aynı şekilde tersten bir iletişim, yani YŞM'nin yapmış olduğu değişiklikler veya değişik kararların halka bildirilmesi söz konusu olduğunda YŞM, Başmüftü vasıtasıyla devlet yetkililerine bildirilir, onlar da halka iletirlerdi (EK-4: 1923 Tüzüğü, Md. 5).

Örnek olarak Berat Şer'iyye Mahkemesi'nde iftanın kazadan ayrılması durumu hâsıl olduğunda, YŞM bu kararını İç İşleri Bakanlığı'ndan teyit ettirdikten sonra, İç İşleri Bakanlığı haberi Berat Valiliğine naklederek halka iftanın kazadan ayrıldığını ve fetva almak üzere sorumlu olan müftüye giderek ücretsiz bir şekilde fetva alabileceklerini bildirmelerini emretmiştir (AQSH, 1921k).

YŞM yapısında ise nâiblerin hâkimlik yaptığı İkinci Derece mahkemelerinin Başkanlık'la irtibata geçmek istediğinde muhakkak bağlı olduğu Birinci Derece mahkemesine yazıp, onun vasıtasıyla YŞM'ye ulaşması gerekmektedir. Kadı-müftünün hiyerarşideki konumunu koruma adına bu önemli bir usûlî kaideydi (EK-3: 1921 Tüzüğü, Md. 10).

İlk dönemlerde Osmanlıca yazışmalara izin verilmiş, bu durum müsamaha ile karşılanmışsa da, normalde yazışmaların resmî dili Arnavutçaydı. Bu kural Avusturya-Macaristan yönetimi döneminde de geçerliliğini korumuştur. YŞM'nin kurumsal resmî iletişim dili Arnavutçaydı (EK-3: 1921 Tüzüğü, Md. 25). Bunu düzgün bir şekilde sağlamak için her ofiste Arnavutça okuma yazmayı bilen kâtip bulundurulurdu (EK-2: 1917 Geçici Tüzüğü, Md. 37; EK-3: 1921 Tüzüğü, Md. 38).

Avusturya-Macaristan yönetiminin merkez komutasının YŞM'den talebi valilikler (Bezirkskomanda) ve jandarma tarafından halka veya resmi makamlara iletilecek idârî meselelerin Arnavutçaya tercüme edilip hazır bir şekilde birer nüsha ilgili birimlere gönderilmesidir. Buna göre YŞM başkanının talimatı muvakkat olarak belgelerin Türkçe olarak yazılıp, yanında Arnavutça olarak kısaltılmış hali eklenmesi emredilmiştir (AQSH, 1917c).

Şer'iyeye mahkemeleri ile YŞM arasındaki iletişimin ana konuları genel olarak mahkemelerin belli konularda nasıl hareket edeceği hakkındadır. Özellikle usûl-ü muhâkemata dair düzenlemelerin detaylı olmaması, belli başlı kanunların ya kısmen ya da tamamen eksik olması, kanunların değişime uğraması veya başka kurumların taleplerinin olması gibi farklı sebeplerden dolayı doğal olarak bu konularda sualler çokça mevcuttur.

Nadir de olsa, şer'iyeye hâkimi bir konuya hukukî olarak nasıl bir çözüm getirmesi gerektiği hususunda tereddüt yaşaması durumunda, doğru kararı vermek adına YŞM ile irtibata geçirdi. 3.11.1921 tarihli 100 no'lu resmî yazıyla İşkodra kadısı YŞM'ye dinî hukukî bir mesele hakkında danışmak üzere yazı yazmıştır. Miras davası hakkında olan yazıda Murat Çauşi'nin oğlu Mehmet'in, karısı Lütfiye, kızı Adliye ve amcaoğlu Mahmud Çauşi'nin oğlu Ali'yi arkada bırakarak öldüğü ifade edilmiştir. Ancak Ali, merhumun vefatından önce dinden dönmüş, mürted olmuştur. Vefatının ardından ise tekrar İslam'a dönmüştür. Bu arada merhumun mirası paylaşılmamıştır. Kadının sorusu Ali'ye mirastan pay düşüp düşmeyeceği hakkındadır. Genel Müftü, konuyla alakalı cevapta Ali'nin Müslüman olarak kabul edilip mirastan pay alabileceğini ifade etmiştir. Ancak bunun yanında şer'iyeye mahkemesi kadısına sırf mirastan pay alsın diye Müslüman olduğu anlaşılması durumunda mirastan mahrum bırakılması gerektiğini de söylemiştir. Olabildiğince dikkatli olmalarını tavsiye etmiştir (AQSH, 1921f).

3.2.4. Şer'iyeye Mahkemeleri Çalışanları ve İlgili Prosedürler

Bağımsızlıktan sonra yeni anayasa ve yasalar bütünü oluşturmak isteyen devlet adamlarının e büyük engeli Batı'da yetişmiş, laik hukuk düzenini yakından tanıyan ve dil bilen hukukçuların olmayışıdır. Ülkede yetişmiş hukukçuların kahir çoğunluğu İstanbul'da okumuş, İslâm hukukunu tanıyan ve dil olarak da Arapça, Osmanlıca ve Farsça'ya hâkim olan profildeydiler. Arnavutça olarak hazırlanan birçok yazılı yasa metninde tamamen Osmanlıca hukuki terimlerin kullanılması göze çarpan en bariz

elementlerden biridir. Sivil mahkemelerin bu zorluğu karşısında ise şer’iyye mahkemelerinde böyle bir sıkıntı söz konusu değildi. Müftü ve hâkimler alanlarında yetişmiş ve İslâm hukukunu çok iyi bilen şahsiyetlerdi. Onların eksikliği Arnavut Dilini yeteri derecede iyi bilememeleridir. Çalışmamızın “Şer’iyye Mahkemelerinde Kullanılan Dil” alt başlığında izah edildiği üzere, bu sorun zamanla aşılmıştır.

Arnavutluk'ta özerk İslâm teolojisi çalışmasının organizasyonu ile yeni nesil din adamları, şer’iyye kadıları ve İslâm âlimleri hazırlamak mümkün olacaktı. Bu, Arnavutluk Diyanet İşleri'nin bağımsızlık derecesini artıracak ve sonunda daha önce Türkiye, Mısır veya diğer Müslüman ülkelerden gelen yabancı adayların davet edilmesinden vazgeçmeyi netice verecekti (Bello, 2013a).

3.2.4.1. İşe Alınma Prosedürü

İşe alma yetkisi 2301/I no’lu 23.8.1917 tarihli karara göre Korpskomanda adına Bezirskomanda’ya¹⁶ aittir. Ancak işe alma prosedürü 17.11.1917 tarihli talimatname ile değiştirilmiştir. Buna göre işe alım yetkisi yine Bezirskomanda’ya, teklif hakkı ise ilgili kuruma aittir. Aynı zamanda Bezirskomanda bir kişiyi görevlendirme durumunda Ana Komuta, şer’iyye mahkemeleri, vakıflar müdürlükleri, adalet müdürlükleri gibi ilgili kurumların düşüncesini de alır ancak son karar kendisine aittir. Acil bir durum söz konusu olduğunda Bezirskomanda ilgili kurumlara danışmadan geçici olarak bir kişiyi bir göreve atayabilir. Kesin görevlendirme ise ilgili kurumlara danışıldıktan sonra Ana Komuta tarafından yapılır (AQSH, 1917e, 1918f).

Korpskomanda’nın talimatname yoluyla bildirdiği diğer bir şart akrabalık bağı olan kişilerin aynı birimde çalışma yasağıydı. Bu nedenle, sahte bilgilerle aynı ofiste çalıştıkları tespit edilen kişiler hakkında disiplin cezası verilmesi öngörülmüştü (AQSH, 1917e).

Buna göre YŞM’nin ana gövdesini oluşturan çalışanlar, hep Başkanlık tarafından seçilirdi. Bu pratik, tüzüklerde net bir şekilde ifade edilmiştir.

“Şer’iyye mahkemelerinin hâkim ve nâibleri, müderrisler, vaizler, imam ve hatipler, hocalar, din deri öğretmenleri ve şer’iyyelerin diğer bütün çalışanları bu kurul tarafından seçilir ve görevlendirilir. Aynı zamanda maaşını kendi gelirlerinden verdiği şahıslar hakkında devlete referans verme hakkı yine bu kurula aittir (EK-3:

¹⁶ Korpskomanda Avusturya-Macaristan yönetiminde Merkez Komutayı, Bezirskomanda ise Ana Komutanın bir alt birimini, yerel yönetimi ifade ederdi.

1921 Tüzüğü, Md. 2). Şer’iyye mahkemelerine ek görevli almak için teklifte bulunma yetkisi YŞM’ye aittir (EK-2: 1917 Geçici Tüzüğü, Md. 43). Ek görevli alma veya personeli azaltma yetkisi Genel Müdürlüğe aittir” (EK-3: 1921 Tüzüğü, Md. 44).

1923 tüzüğüne göre ise müftü va nâibler oylama ile seçilirdi. Naiblerin oy pusulaları ait olduğu vilayetin İlmiye konseyine gönderilir, bu meclis de en çok oy alan 3 kişiyi seçer ve Divan’a sunar. Divan üçünden birini seçer ve resmî menşuru (ilan) verirdi (EK-4: Md. 18).

Her çalışanın görev alanı belirlenmişti. Genel olarak görev alanı yazılı olarak net bir şekilde ifade edilmemişse de muhtemelen şefevî olarak ve tecrübeden yola çıkarak az çok çalışanlar kendi alanlarını belirlemişlerdi. 1923 tüzüğünde ise müftü ve müftü yardımcılarının görev çerçevesi aşağıdaki gibi maddeler halinde kaydedilmiştir:

“Müftü ve müftü yardımcılarının görevleri, 19. maddede belirtilen temel hususlar dışında; görevler şunlardır: a) Divan’ın belirlediği görevleri yerine getirmek, b) Ülkedeki medreseleri sürekli denetlemek, c) Doğma ve kurumlarına saygı duyarak tarikatlar arasındaki soğukluğu gidermeye özen göstermek, d) (Muhammedî olsun, Hristiyan olsun) Arnavutlar arasındaki sevgiyi güçlendirmek ve baz olarak dayanışma ve millî ahlakı sürdürmek, e) İmamı bulunan bütün köylerle birlikte kendi yöresini senede iki defa denetlemek” (EK-4: Md. 30).

1925 senesinin tüzüğünde ise YŞK’nın çalışanlarına temel vazifelerini ifa etmeye engel olan başka işlerle meşgul olmaları yasaklanmıştır (EK-5: Md. 50).

Birinci derece şer’iyye mahkemelerinde birer *sekreter* görevlendirilmişti. Yetimlerin mallarıyla ilgili genel organizasyondan mesul olan şer’iyye mahkemelerinin başkanları olmakla birlikte esasında Sekreter aynı zamanda çalıştığı şer’iyye mahkemesinin mesul olduğu Müslüman yetimler ofisinde müdürlük görevini de yürütmekteydi. Dolayısıyla onlar, yetimlerin kefilleri durumundaydılar. Sekreterlerin seçimi yazılı imtihanla gerçekleşirdi. Sınav sonuçları YŞM merkezine gönderilip, sınavı kazanan kişi hakkında devletin ilgili müesseseleri tarafından da onay alındıktan sonra sonuç açıklanırdı. Sekreterlerde aranan temel şartlardan birisi, ileri seviye Arnavutça konuşma ve yazma idi (EK-2: 1917 Geçici Tüzüğü, Md. 33-36). YŞM tarafından Pekin (Peqin) şer’iyye mahkemesine sekreter olarak atanan Yunus Balhüsa (Jonus Balhysa) sadece Türkçe bilmesi sebebiyle işe alınamayıp onu yerine sn. Mahmut Efendi Koni alınmıştır (AQSH, 1917c).

Kosova şer'iyyesine gönderilen talimatnamede sekreterin işe alınma prosedürü detaylı bir şekilde izah edilmiştir. Buna göre şer'iyye mahkemesinin, resmî gazete veya belediye vasıtasıyla sınavdan 15 gün önce halka ilanda bulunması, sınavı hazırlaması için YŞM'ye de haber vermesi gerekmektedir. YŞM hazırladığı sınavı kapalı bir zarf içinde şer'iyye mahkemesine gönderirdi. Zarf şer'iyye mahkemesinin konseyi önünde açılır ve cevaplanmış hali açıldıktan en fazla iki saat sonra tekrar zarfa konması gerekmektedir. Zarfın mühürlenmiş bir şekilde YŞM'ye tekrar gönderilmesi gerekirdi (AQSH, 1921h). Her şer'iyye ofisinde bir de *mübâşir/kâtip* bulunurdu. Bunlar, mümkün olduğunca ileri düzeyde Arnavutça bilmeleri gerekmektedir. İhtiyaç halinde ek görevli işe alınması ön görülmüştü (EK-2: 1917 Geçici Tüzüğü, Md. 33 ve 37).

Zikri geçtiği üzere esas çalışanlar YŞM tarafından seçilir ve atanırdı. Bunlar Yüksek Şariat Kurulu, kadı-müftü veya nâib konumunda olacak görevlilerdi. Bunun dışında daha pratik yollar takip edilir ve sekreter, kâtip, bazen de nâib seviyesinde çalışanlar yerli makamlar tarafından YŞM'ye ismen teklif edilirdi. Teklif edilen isimler çevreden tanınan yahut resmî gazetede verilen ilan sonucunda gerekli makamlara başvuran şahıslar olabilir. İlanda çalışılacak pozisyon, şehir, maaş, son başvuru tarihi gibi bilgiler sunulurdu. Örnek:

“Müsabaka

Leş ve Puka sancaklarının müftü ofislerinde aylık maaşı 100 altın frank olarak hazine bütçesinde kaydedilmiş iki sekreter atanacaktır. İlgili kişiler dilekçe yoluyla İşkodra Müftülüğü'ne başvuruda bulunabilirler. Dilekçeler gelecek ayın 25'ine kadar kabul edilip 30'unda Cemaat-i İslâmiye'nin Konseyi yanında imtihan olmaya hazırlansınlar.

İşkodra, 9.8. 1923” (Resmî Gazete, 1923k, s. 4).

Gerekli tetkikler yapıp kabul aldıktan ve devletin resmî kayıtlarına eklendikten sonra Başkanlık kabul cevabını gönderirdi. Bu işleme Avusturya-Macaristan yönetimi altındayken de özellikle riayet edilmiştir. 1920 senesinde dönemin Başbakanı olan Süleyman Delvina'nın YŞM'ye gönderdiği resmî yazıda da bu prosedüre titizlikle riayet edilmesi gerektiği ifade edilmiştir (AQSH, 1922c). Devletin ilgili kurumlarından muvâfakatın alınması özellikle de maaşların Maliye Bakanlığı tarafından ödenmesi sebebiyleydi. Örneğin aşağıda örneğini verdiğimiz işe kabul belgesinin YŞM'nin dışında bir de Maliye Bakanlığı'na gönderilmiştir.

İşe alınacak şahısların belge olarak özgeçmişleri talep ediliyordu. Eksik olması halinde işlem yapılmazdı. Atanacak kişinin geçmişte yaptığı görevler, yaşı, medenî hâli, bir eve

sâhip olup olmadığı, hangi okullardan mezun olduğu, verilecek maaşının miktarı özgeçmişte bulunması gereken bilgilerdi (AQSH, 1917e). 1921 senesinde Özgeçmiş Mektebi kurulmuş olup ilgili kanun çıkmıştır. Prosedürlerle ilgili maddelerin dışında şahsın kendi eliyle yazması gerektiği özgeçmişte

“ad-soyadı, doğduğu yer ve tarih, mezun olduğu okullar ve hâkim olduğu diller, hangi sınav veya unvanla atandığı, aylık maaşı, atanma sayısı ve tarihi, işe başlama tarihi; daha önce nerede, hangi zaman zarfında ve hangi maaşla çalıştığı; medenî hâli, mal varlığı; işten çıkarılma tarihi, sebebi, hangi cezayla, işten çıkarılma resmî yazısının no ve tarihi; izinli olduğu tarih ve zaman zarfı” (AQSH, 1921k, s 15).

İstenen bilgilerin çokluğu sebebiyle bu tarihten sonra hazırlanan özgeçmişler de çok uzun. Özgeçmiş örneği aşağıdaki gibidir:

“ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyadı	: İsmail Yakup Çupaj
Doğum Yeri	: Burgayet sancağının Lis köyünde
Yaş	: 25 yaşında
Medenî hali	: Evli ve bir çocuk sahibi
Okul Bilgileri	: Konstadinopol’da ilk ve ortaokul mezunu
Dil Bilgileri	: Arnavutça ve Türkçe
Son İş ve Maaşı	: Burgayet sancağının sekreteri, maaşı 100 k.” (AQSH, 1917e, s. 139).

İşe alınma hakkında YŞM’den Başbakanlığa talep örneği:

“Arnavutluk Başbakanlığı’na

Bu mektup aracılığıyla, Başkanlığa Yüksek Şeriat Mahkemesi tarafından 25.10.1921 tarihli 21 no’lu görüşmede yapılan görüşmede, ilgili şer’iyye mahkemesinin 24.8.1921 tarihli 29 no’lu teklifi üzerine Leskovik şehri şer’iyye mahkemesinde 145 frank maaşıyla sekreter olarak sn. Abdullah Ahmet’in atanması onaylanmıştır. Onay ve maaşının ödenmesi için gerekli kurumlara bildirmek üzere sunulmuş olup sonucu bize bildirmenizi rica ederiz.

Genel Müftü” (AQSH, 1921k, s. 160).

Devlet tarafından kabul örneği:

“Tiran’daki Yüksek Şeriat Mahkemesi’ne

Sn. Abdullah Ahmet'in 145 frank maaşıyla Leskovik Şer'iyye Mahkemesinde sekreter olarak atanması için mektebinizin 26.10.1921 tarihli 655 no'lu teklif kabul edilmiştir.

İşinin ilk gününden başlayarak maaşın ödenmesi için Maliye Bakanlığı'na bilgi verilmiştir.

Tiran, 29.10.1921" (AQSH, 1921k, s. 161).

YŞM tarafından şer'iyye mahkemesine bildirme örneği:

“Şer'iyye Mahkemesi Başkanı'na

Korpskomanda'nın 27.2.1917 tarihli 401 no'lu emri üzere şer'iyye ofisine aşağıdaki isimler kabul edilmiştir:

1. Smajl Cabia, 160 koron ve %25 zam maaşıyla 1 Ocak 1917 itibariyle Sekreter ve yetimler mesulü olarak;
2. Arslan Boriçi, 100 koron ve %25 zam maaşıyla 1 Ocak 1917 itibariyle Kâtip olarak;
3. İbrahim Muriki, 80 koron ve %25 zam maaşıyla 1 Ocak 1917 itibariyle Mübâşir olarak;
4. Abas Hüseyin, 70 koron ve %25 zam maaşıyla 1 Ocak 1917 itibariyle işçi olarak” (AQSH, 1917e, s. 169).

3.2.4.2. Şeriat Ofislerinde Çalışanlarda Aranılan Şartlar

Avusturya-Macaristan yönetimi zamanında şer'iyye mahkemelerinde memur olmak adına lazım olan şartları Genel Memuriyet Şartları ve YŞM tarafından gerekli görülen şartlar diye ikiye ayırabiliriz.

Genel Memuriyet Şartları Merkez Komuta tarafından 1069 no'lu resmî yazıda iki bölümde ele alınan 13 madde halinde sıralanmıştır. *Birinci bölümde* Genel Kurallar adı altında şerefli bir hayat geçirmiş, 18 yaşını doldurmuş, Arnavut, Bosna veya Avusturya-Macaristan vatandaşı olması ve çalıştığı birimde üstü veya altında çalışanlarla akrabalık bağının olmaması şartları ifade edilmiştir. İkinci bölümde ise işinin hakkını vermesi, işiyle ilgili gizli bilgi ve belgelerle ilgili mahremiyeti koruması, güvenilirliği zedeleyecek işlerden uzak durması, meslektaş veya emri altında çalışan kişilere karşı saygılı ve şikâyetinin olması durumunda bunu resmî olarak ifade etmesi gibi memurun yaptığı göreve yönelik dikkat etmesi gereken hususlar ifade edilmiştir (AQSH, 1917e).

Aynı zamanda Arnavutluk Meclis Başkanı tarafından gönderilip 9.10.1921 tarihinde YŞM'ye ulaşan Yöre Memurları Kanunu'na göre Vali, Sancak Başkanı, Polis Müdürü,

vb., yönetici konumunda olan memurların yerli olması yasaklanmıştır. Burada zikredilmeyen şer'iyye mahkemeleri, YŞM tarafından eklenip şer'iyye mahkemelerine de aynısı uygulanmıştır (AQSH, 1921j).

Bu şartlara ek olarak YŞM'nin kendisi de kurumun dinî profiline uygun özelliklere dikkat edecek şekilde bazı şartlar eklemiştir. Buna göre daha önce geçtiği gibi başmüftü, müftü ve nâiblerde aranan ortak özellikler icâzetli ve millî ahlak sahibi olması, Arnavut dilini iyi bilmesiydi. Bunun yanında şer'iyyelerin sekreter ve kâtip gibi konumlarda bulunan kişilerde aşağıdaki özellikler aranır.

1 – Müslüman Olmak: Öncelikle şunu ifade etmek lazım ki şer'iyye mahkemelerinde sadece İslâm dinine mensup olan kişiler atanabilirdi. Diğer dinlerin mensupları şer'iyye mahkemelerinde herhangi bir makamda çalışamazlardı (AQSH, 1917d).

2 – “Sekreterler namuslu, bilgili ve yetenekli kimselerden seçilecektir” (EK-3: 1921 Tüzüğü, Md. 36).

3 – Arnavut Diline Hâkim Olmak: Bu şart bağımsızlıktan sonra resmî dairelerde çalışacak olan herkes için koşulmuştur. Ancak burada zikretmemizin sebebi okumuş Müslümanların genelde yüksek seviyede bildikleri dil Osmanlıca ve Arapça olması sebebiyle YŞM'nin bütün tüzüklerinde de şart olarak geçiyor olmasıdır. Bu şart ister hâkim ister sekreterler ve yazı işleri memuru hakkında olsun istihdam şartı olarak karşımıza çıkmaktadır (EK-3: 1921 Tüzüğü, Md. 37).

4 – Fıkıh Bilgisi: Fıkıh bilgisine sahip olmak hâkimler için doğal bir şart olmanın yanında ilk dönemlerde YŞM bunu sekreter konumu için de şart koşturmuştu. Korpskomandaya gönderilen 20.3.1917 tarihli resmî yazıda sekreterler hakkında şöyle denmiştir:

“Arnavutça ve fıkıh bilgisi. Fıkıh bilgisine sahip olmaya memurlar şer'iyyelerin pratik işleri, kararların nasıl ifade edileceği ve feraizin nasıl taksim edildiğini bilmeden sekreterlik yapamaz. Arnavut dili imtihanından sonra bir süre tanınıp şer'iyyelerin meseleleri hakkında da bir imtihan yapılacaktır” (AQSH, 1917e, s. 229).

1923 senesindeki dinî topluluklar organizasyonu hakkındaki kanunda ise Arnavutluk devleti tarafından yönetici konumunda olacak din adamlarının şu özellikleri taşıması gerektiği kaydedilmiştir: Arnavutluk pasaportunun olması, Arnavutça bilmesi, sivil ve siyasi haklardan istifade etme hakkı, Arnavut asıllı veya ailesinin en az üç kuşaktan beri Arnavutluk'ta yaşıyor olması (Resmî Gazete, 1923o).

3.2.4.3. İşten Çıkarılma

İşten çıkarılma aslında çok karşılaşılan bir durum değildi, ama buna rağmen olası haller için tüzüklerde böyle bir prosedür öngörülmüştü. Buna göre 1917 tüzüğünde kadı ve nâiblerin işten kovulması ile ilgili aşağıdaki prosedür ifade edilmiştir:

“Kadı-müftü ve naibler sebepsiz yere işten atılamazlar. Böyle bir zorunluluk hâsıl olursa mesele Yüksek Şer’iyye Mahkemesi tarafından görülecektir. Suçun tespit edilmesi durumunda Yüksek Şer’iyye Mahkemesi hem ilgili şahsa hem devletin yetkili makamlarına haber verecektir. Tespit edilen suç cezayı gerektiren türdense o zaman davası sivil mahkemelerinde görülecektir. Şer’iyye mahkemeleri çalışanlarının yerleri ancak faydalı görülmesi durumunda değiştirilecektir. Buna göre bütün şer’iyye çalışanları ve din adamlarının davaları Yüksek Şer’iyye Mahkemesi tarafından görülürler” (EK-2: Md. 12).

1921 tüzüğünde ise takip edilen pratik biraz daha farklı olmuştur.

“Başmüftü ve YŞK’nın diğer iki üyesi kendi iradeleri dışında sebepsiz olarak görevlerinden alınamaz. Görevden almaya sebep olacak bir durumun söz konusu olması halinde diğer iki YŞK üyesi ve 1-2 kadıdan oluşan özel bir mahkeme kurulması gerekmektedir. Bunun yanında hakkında araştırma yapmak üzere devlet tarafından 42 kişi belirlenmektedir. Suçun bu özel mahkemenin çoğu tarafından tespit edilmesi durumunda iki nüsha olmak üzere protokol imzalanır. Nüshalardan biri devlet makamlarında diğeri ilgili şahsa teslim edilir. Suçlu bulunan YŞK üyesinin istifa etmemesi durumunda otomatik olarak görevine son verilir. Bu olaydan sonra söz konusu kişi hakkında mahkûmiyet kararı belgesi tescillenir” (EK-3: Md. 4).

Aynı tüzüğe göre bazen faydalı görülmesi veya başa gelen belli bir sıkıntıyı aşmak amacıyla matuf olarak kadı veya nâiblerin yerlerinin değiştirilmesi ile ilgili olarak aşağıdaki madde kaydedilmiştir:

“Bu tüzüğün yürürlüğe girmesiyle kadı ve nâiblerin görev süresi iki yıldır. İki senenin sonunda, beklemede daha yaşlı ve tecrübeli birisinin olmaması durumunda, görevlilerin iş performansları başka bir yere tekrar göreve atanmasına mesnettir. Ancak görevin çıkarı veya genel menfaat dolayısıyla kadıların iki senelik süre zarfı dolmadan yeri değiştirilebilir” (EK-3: 1921 Tüzüğü, Md. 12).

Buna göre YŞM işe alınma şartlarını tamamlayamaması veya kurumun ana misyonuna uymayan bazı tavırların gösterilmesi durumunda önlem alınırdı. Örnek olarak YŞK’nın 21.12.1920 tarihli 1127 no’lu resmî yazıya göre sekreter konumunda olan sn. Şaban

Nuredini liyakatsizlik sebebiyle işten çıkarılmış olup onun yerine sn. İsmail Jakupi atanmıştır (AQSH, 1920c). Bu kararların metin örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

Örnek 1:

“YŞK’nın 14.1.1924 tarihli 2 no’lu karara göre görev sırasında insanlara kötü davranış şikâyeti üzerine İşkodra müftüsü sekreteri sn. İsmail Cabiya (Ismail Xhabija) görevden alınmıştır” (Transferim e pushim nëpunësash Sher-i, 1923, s. 127).

Örnek 2:

“YŞM’nin teklifi üzerine Bakanlar Kurulu yaşının ilerlemesi sonucu işlerini vaktinde yapamaması sebebiyle Cirokastra kadısı olan sn. Süleyman Lelo’yu görevden almaya karar vermiştir.

Bu kurul Fier şehri nâibini, Cirokastra müftüsü olarak, Kukis (Qukës) nâibini sn. Abdullah Hahmiu’yu Fier nâibi olarak, sn. Hacı Süleymani’yi de Kukis nâibi olarak atamıştır” (Resmî Gazete, 1922b, s.3).

3.3.5. Şer’iyye Mahkemelerinin Sayısı ve Bulundukları Yerler

1888 senesi itibariyle, Arnavutluk bölgesinin hala Osmanlı’nın yönetimi altındayken vilayet, sancak ve kaza/nahiyelere bölünmüştü (prefektürë, nënprefektürë dhe krahinë) (DAP, 2012). İşkodra, Kosova, Yanina ve Manastır olmak üzere toplamda dört vilayete ayrılmıştı. Onların altında 26 sancak ve bunların da altında kazalar vardı. Bu durum 1913 senesine kadar devam etmiştir. 1912-1913 senesinde Londra Konferansında Arnavutluk’un sınırları belirlendiğinde toplam bölgenin %40’ı sınırların dışında bırakılmıştır. Buna göre Arnavutluk yeniden dizayn edilerek 10 vilayete/il (prefektura) bölündü. 1914’te Kral Vid zamanında ise bu sayı 7’ye indirilmiştir. Vilayetler haliyle daha da küçüldü. Onların altında alt-vilayetler/ilçe/sancak (nënprefektura) bulunuyordu. 1924 senesinde vilayetler Berat, Dibra, Draç, Elbasan, Cirokastra, Goriçe, İşkodra ve Avlonya olmak üzere 8 merkezden ve toplamda 39 alt-vilayetten oluşuyordu (Ndarja Administrative 1912-2015, tarih yok).

Buna göre şer’iyye mahkemelerinin birinci ve ikinci derece mahkemeleri olarak organizasyonu senelere göre değişiklik arz etmiştir. 1917 senesine ait bir evrakta 5 birinci, 19 de ikinci derece şer’iyye mahkemesi kaydedilmiştir. Birinci derece şer’iyye mahkemeleri İşkodra (Shkodër), Draç (Durrës), Tiran, Elbasan ve Berat şehirlerinde bulunurdu. İkinci derece şer’iyye mahkemeleri hiyerarşik olarak birinci derece şer’iyye mahkemelerine bağlıydı. Buna göre İşkodra birinci derece mahkemesinin altında Leja

(Lezhë), Puka, Luma, Bunya, Kruma ve Gora ikinci derece şer'iyye mahkemeleri bulunurdu (EK-2: 1917 Geçici Tüzüğü, Md. 10).

No.	Birinci Derece Şer'iyye Mahkemesi	İkinci Derece Şer'iyye Mahkemesi
1.	İşkodra (Shkodër)	Leja (Lezhë), Puka, Luma, Bunyay, Kruma ve Gora
2.	Draç (Durrës)	Şiyak (Shijak)
3.	Tiran	Kavaya (Kavajë), Peşkopi (Peshkopi), Burgayet (Burgajet) ve Kruya (Krujë)
4.	Elbasan	Gramş (Gramsh) ve Pekin (Peqin)
5.	Berat	Luşnya (Lushnjë), Skrapar, Mallakastır (Mallakastër) ve Fier
Toplam	5	17

Tablo 1: 1917 Senesinde Birinci ve İkinci Derece Mahkemelerinin Sayısı ve Bulundukları Yerler

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur, AQSH, 1917c.

Genel olarak hangi vilayette devletin Birinci Derece sivil mahkemesi varsa, orda aynı zamanda Birinci Derece Şer'iyye Mahkemesi de bulunmaktaydı. Bunlar İşkodra, Tiran, Elbasan, Berat, Avlonya, Cirokastra (Gjirokastrë), Goriçe vilayetleriydi (EK-3: 1921 Tüzüğü, Md. 10).

İkinci derece şer'iyye mahkemeleri; Draç birinci derece mahkemesinin altında Şiyak (Shijak) ikinci derece şer'iyye mahkemesi; Tiran birinci derece mahkemesinin altında Kavaya (Kavajë), Peşkopya (Peshkopi), Burgayet (Burgajet) ve Kruya (Krujë) ikinci derece şer'iyye mahkemeleri; Elbasan birinci derece mahkemesinin altında Gramş (Gramsh) ve Pekin (Peqin) ikinci derece şer'iyye mahkemeleri; Berat birinci derece mahkemesinin altında Luşnya (Lushnjë), Skrapar, Mallakastra (Mallakastër) ve Fier ikinci derece şer'iyye mahkemeleri bulunurdu (AQSH, 1917c). Bu yerleştirme tam olarak Arnavutluk'un idari bölümleriyle 100% uyumluluk göstermezdi. YŞM kendine göre imkânları ve ihtiyaçlar nispetinde mahkeme bulundururdu.

Aralık 1922 senesi YŞM'nin statüsüne göre vilayetlerin merkezlerinde ve çevre kazalarda birer şer'iyye mahkemesi bulunacaktı. Vilayetlerdeki şer'iyyelerin başında iftâ görevini yapan bir başkan, başkanın özel kalemi ve lazım olduğu kadar memurları bulunacak; kazalardaki şer'iyyelerin başında ise nâibler bulunacaktır (AQSH, 1922f).

Prosedür gereği bir davacı davasını şer'iyye veya sivil mahkemelerinden birini tercih ederek baştan sonuna kadar tek mahkemede takip etmesi gerekirdi. Bir mahkemeden başka bir mahkemeye intikal ettirilmesi yasaktı. Bu husus özel olarak YŞM'ye 14.7.1921 tarihli 1255 no'lu resmi yazı ile Adalet Bakanlığı tarafından bildirilmişti (AQSH, 1921i).

3.2.6. Şer'iyye Mahkemelerinin Gelirleri ve Çalışanlara Ödenen Maaşlar

YŞM, iki kaynaktan gelir elde ediyordu: Birincisi vakıf mallarından, ikincisi sunmuş olduğu hizmetlerden. Evkaf müdürlükleri YŞM'nin yapısında bulunup, vakıflar YŞK tarafından idare edilirdi. 1917 geçici tüzüğünde ise “birinci ve ikinci derece şer'iyye mahkemeleri gördükleri dava başına ücret alacaklardır. Bu meblağ aylık olarak devletin mahallî yönetimine devredilecektir” diye kayıtlanmıştı (EK-2: Md. 38). Dolayısıyla bu iki kaynaktan elde edilen gelirlerin tamamı devlet kasasına aktarılıyordu. Nitekim toplanan miktarın tesliminde gecikmenin olduğu 1920 senesinde 13.10.1920 tarihli 3814 no'lu resmî yazıyla Bakanlar Kurulu tarafından YŞM'ye teslimin tekrar geciktiği ve söz konusu yazıyı alır almaz eldeki miktarların alelacele Maliye Bakanlığı'na teslim edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Tekrar gecikmesi durumunda maliye ofislerinin mesul tutulacağı bilgisi aktarılmıştır (AQSH, 1920g).

Bu durumda YŞM'nin bütün çalışanlarının maaşları devlet tarafından karşılanıyordu. Devlet memurlarının da çift maaş alması yasaktı (AQSH, 1920c). 1914 anayasasının 177. maddesinde şu şekilde denirdi:

“Devlet genel bütçesinden din adamlarının yanı sıra tanınmış tüm kültlerin devamını sağlamak için gerekli gördüğü miktarı tahsis ederek önlemler almalıdır; ayrıca bu kültlerin şu anda sahip olduğu gayrimenkulleri de dikkate alınacaktır” (Statuti Organik i Shqipërisë, 1914).

Şer'iyye memurlarının maaşları devlet tarafından ödenmekteydi. Bu sebepten ötürüdür ki kadı, müftü, sekreter ve kâtiplerin insanlardan özel ücret talep etmeleri hem devlet makamlarından hem şer'iyye mahkemelerin yönetimi tarafından yasaklanmıştı. Bunun yanında yurt dışında görevli olarak yolculuk yapmaları durumunda bunu önceden yazılı bir şekilde bildirip karşılığını alıyorlardı. Yolculuk, mahkemeye dava açan taraflardan

birinin maslahatı için yapılması durumunda ücretini ilgili şahıs karşılamak zorundaydı (EK-2: 1917 Geçici Tüzüğü, Md. 41-42; EK-3: 1921 Tüzüğü, Md. 42-43).

Bu durum Ahmet Zogu'nun 1923 dinî topluluklar organizasyonu kanunuyla değişmiştir. Bu tarih itibariyle dinî topluluklar kendi bütçelerini gelirlerinden oluşturup devlet tarafından da yardım fonu almaktaydılar. Devletin 1925-1926 zaman zarfı hakkında resmî gazetede yayınlanan senelik bütçede YŞM'ye yardım olarak 100.000 altın frank ayrılmıştı (Resmî Gazete, 1925). Nitekim 1925 senesi tüzüğünde Müslüman Topluluğu'nun reel ve olası gelir kaynakları şu şekilde ifade edilmiştir:

“Cemaat-i İslâmiye'nin genel hazinesinin geliri şöyledir: a) Her vakfın genel gelirinin %8'i, b) Şer'iyye ofislerinin prosedürlerinden elde edilen gelir, c) Finansal açığın kapatılması için elbette Müslüman topluluğunun doğal üyesi olan her bir Müslüman ev (aile) mali durumuna göre 1-3 altın para vereceklerdir. Toplama prosedürü ilgili yönetmeliğe göre yapılır. Yukarıda belirtilen kaynaklara ek olarak, Şeriat Yüksek Kurulu, özel düzenlemelerde belirtilene göre Müslüman halkın iradesine uygun bir biçimde başka finansal kaynaklar bulma hakkına sahiptir” (EK-5: Md. 39-40).

Özellikle şer'iyye mahkemelerinin kapandığı 1929 senesinde Arnavutluk devleti dinî topluluklara özel bir fon ayarlamıştır. Bakanlar Kurulu 30.5.1929 tarihli toplantısında şu karara varmıştır: Maliye Bakanlığı devletin fonundan Müslümanlar Topluluğu'na ıslahat için aktarılmak üzere Adalet Bakanlığı'na 6000 altın frank tahsis etme yetkisi vermiştir (Basha, 2011).

YŞM'nin İşkodra Şer'iyye Mahkemesi'ne 7.2.1917 tarihli 401 no'lu yazıda belirttiğine göre çalışanların maaş kriterlerini şu şekilde belirlemişti:

- “1. Sekreterlik ve yetimlerin mesulü olarak aylık 140-200 koron.
2. Kâtip olarak 80-120 koron.
3. Diğer çalışanlar 70-80 koron” (AQSH, 1917e, s. 15).

1921 tüzüğünde maaşlar meselesi şu şekilde gündeme gelmiştir: “Merkez vilayetlerde ve kazalarda bulunan şer'iyye mahkemelerinin çalışanlarının maaşları özel yönetmelikte belirlendiği gibi ödenir” (EK-3: Md. 14). Ayrıca her konsey toplantısı için üyelere Divan Konseyi tarafından belli bir ücret ödenirdi (EK-4: 1923 Tüzüğü, Md. 27).

No	Ad Soyadı	Görev	Aylık Maaş (Koron)	Kıdem Sebebiyle Maaş Zammı (Koron)	Toplam Maaş (Koron)
1	Sn. Vehbi	Genel Müftü	650	%30 195	845
2	Sn. Veis Naili	Müsteşar	420	%30 126	546
3	Sn. Yunus Buliki	I. Sekreter	220	%20 44	264
4	Sn. Recep Dibra	II. Sekreter	200	%30 60	260
5	Sn. İsa Domni	Kâtip	120	%30 36	156
6	Sn. Ahmet Osmani	Mübâşir	80	%25 20	100
7	Sn. Tahir Etihem	İşçi	80	%30 24	104

Tablo 2: Yüksek Şeriat Mahkemesi'nin Çalışanlar Listesi ve Maaşları

Kaynak: AQSH, 1917e, s. 320.

Ad Soyadı	Görev	Aylık Maaş (Lira)	Kıdem Sebebiyle Maaş Zammı (Lira)	Toplam Maaş (Lira)
M. Celal	Kadı-müftü	320	%50 160	480
Selami	Sekreter	160	%50 80	240
İbrahim	Sekreter	120	%45 54	174
İbrahim	Mübâşir	70	%45 31	101
Necip	İşçi	70	%40 28	98
Toplam		740	353	1093

Tablo 3: Berat Şer'iyye Mahkemesi'nin Çalışanlar Listesi ve Maaşları

Kaynak: AQSH, 1917e, s. 49.

3.2.7. Şer'iyye Mahkemelerinin Prosedürü ve Resmî Yazışma Kuralları

YŞM'nin vurgulanması gereken en önemli özelliklerden biri prosedür ve resmî yazışmalara riayetidir. İkinci bölümde “1921 Tarihli Mahkemeler Organizasyonu Kanunun Eki ve Miras Davaları Kısıtlaması” başlığı altında ele aldığımız “İşkodralı Ahmet Ramadanoviq” örneği icra memurlarının kararları bazen düzgün okuyamadığını ve netliğin olmadığı bir meselede yorum yaparak yönlendirme almadan hareket ettiklerini görmekteyiz. Aslında bu tecrübesizliğin bir göstergesiydi. Hâlbuki şer'iyye mahkemelerinin hem resmî yazışmalarında hem takip edilen işlemlerde özellikle şer'iyye mahkemelerinin devlet kurumlarıyla olan ilişkilerinin kritik zaman dilimlerinde

prosedürlere titiz bir şekilde riayet göze çarpmaktadır. Muhakkak ki bu Osmanlı döneminden tevarüs edilen yazışma ve kayıt tutma kültürünün bir getirisiydi.

Yazışmalarda en sıcak tartışmaların olduğu diğer bir konu 1922 senesinde miras davalarının şer'iyeye mahkemelerinin yetkisinden alınmasıydı. YŞM başkanı, şer'iyeye mahkemelerine yasaklara göre davranmalarını emrederken devlet kurumlarına nedenleri sorması göz çarpmaktadır.¹⁷

Pırmet (Përmet) şehrinin İkinci Derece Şer'iyeye Mahkemesi'nin nâibi YŞM'ye gönderdiği 18.12.1921 tarihli 355 no'lu resmî yazıda toplumda baş gösteren iki problemden bahsedip bunlarla ilgili önlemlerin alınmasını talep etmiştir. Nâibin ifadesine göre problemlerin birincisi kişilerin şer'iyeye mahkemesine başvurmadan aralarında evliliklerin yapılması, ikinci problem ise kocaları uzak diyarlara gidip dönmemeleri üzerine kadınların tek başlarına başka erkeklerle evlenmesi. Bu durumda önlem sivil mahkemeler tarafından alınması gerekmektedir. Ancak bir nâib makamı dolayısıyla sivil mahkemelerine resmi yazı gönderemediği için prosedür gereği YŞM'ye yazmıştır. Yazıda bu tespitleri YŞM'nin Sulh Sivil Mahkemesine (Gjyqi i Paqtit) iletmesini talep etmiştir. YŞM de nâibin tespitlerini yerinde görüp meseleyi Adalet Bakanlığı'na bildirmiştir (AQSH, 1921g).

Benzer durumda bulunan Skrapar İkinci Derece Mahkemesi 22.2.1922 tarihli 6 no'lu resmi yazıda YŞM'ye evliliği resmi olarak sona erdirilmeden veya iddet süresini bitirmeden yeni evlilik yapan kadınlar konusunda önlem alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunun için de devletin resmî kurumları uyarılıp bu türlü meselelerin takip edilmesi gerektiği teklif edilmiştir. Bunun üzerine YŞM Başbakanlığa yazmıştır (AQSH, 1922b).

Aynı problemin devam ettiği Fier Birinci Derece Mahkemesi 98 no'lu 21.8.1922 tarihli resmi yazıda da ifade edilmiştir. Ancak bu sefer YŞM hukuki yetkisi olmadığını ifade ederek meseleyi üzerine almamıştır (AQSH, 1922b).

3.2.8. Yüksek Şeriat Mahkemesi'nde Çalışanların Nitelikleri

Korpskomanda'nın 2.2.1917 tarihli 401 no'lu resmî yazıda Şer'iyeye hâkimleri dışında YŞM'nin yapısındaki çalışanları aşağıdaki gibi tasvir etmiştir.

“a) İşkodra'daki Yüksek Şeriat Mahkemesi:

¹⁷ Bk. Bu çalışma, İkinci Bölüm, “Şer'iyeye Mahkemelerinin 1923 Senesi Tüzüğü ve Miras Davalarının Şer'iyeye Mahkemelerinden Alınması”.

1 Baş Sekreter: Almanca bilen. Maaşı 220-240 k.

1 Arşiv işini yapan ikinci sekreter. Maaşı 180-240 k.

1 Kâtip. Maaşı 80-120 k.

1 İşçi. Maaşı 70-100 k.

b) şer'iyye Mahkemeleri

1. Birinci Derece şer'iyye Mahkemeleri:

1 Müftü-kadı Yardımcısı.

1 Sekreter: Sekreterlik yapmanın yanında yetimlerin varlıklarından mesul. Maaşı 180-240 k.

1 Kâtip. Maaşı 80-120 k.

1 Mübâşir. Maaşı 70-80 k.

1 İşçi. Maaşı 70-80 k.

2. İkinci Derece şer'iyye Mahkemeleri:

1 Nâib Yardımcısı.

1 Sekreter: Sekreter: Sekreterlik yapmanın yanında yetimlerin varlıklarından mesul. Maaşı 140-160 k.

1 Kâtip ve Mübâşir. Maaşı 70-80 k" (AQSH, 1917e, s. 15).

Cirokastra vilayetinin şer'iyye mahkemeleri çalışanları listesi örneği:

No	Ad Soyadı	Mesleği	Yer	Maaş Bazık – İki katlı (İtalyan Lirası)	Notlar
1	Suleiman Lelo	Kadı	Cirokastra	300 – 600	
2	Celal Dobi	Müftü	“	230 – 460	
3	Kazım Koniari	Kâtip	“	130 – 260	
4	Bairam Babameto	Öşurcü	“	80 – 160	
5	Dervish Hilmi	Kadı	Libohova	300 – 600	
6	Vehip Adem	Kadı-müftü	Delvina	200 – 400	
7	Şamet Kore	Kâtip	“	110 – 220	
8	Xhemali Mane	Kadı	Permet	300 – 600	
9	Lutfi Shado	Nâib	Leskovik	240 – 480	
10	Mehmet Telha	Müzhür	“	80 – 160	
11	Zihni Mehmet	Nâib	Ersek	240 – 480	
12	Abdurahman Fehim	Kadı	Klisura	300 – 600	

Tablo 4: Cirokastra Vilayetinin Şer’iyye Mahkemeleri Çalışanlar Listesi ve Maaşları

Kaynak: AQSH, 1920g, s. 20.

3.3. Şer’iyye Mahkemelerinin Görev ve Yetkisi

Belirli bir davaya hangi mahkeme tarafından bakılacağını anlatan kurallara görev ve yetki kuralları denmektedir. Görev bir davaya o yerdeki hukuk mahkemelerinden hangisi tarafından bakılacağını, yetki de davaya hangi yerdeki görevli hukuk mahkemesi tarafından bakılacağını anlatır (Günay, 2003). Mahkemelerin görev ve yetkisini belirlemek için ele alınan mahkemelerin konumlarını da bu başlık altında incelemek gerekmektedir. Ancak Arnavutluk’ta bizim incelediğimiz dönemde özellikle şer’iyye mahkemelerinin muhâkeme usûlü ile ilgili kanun ve kuralların detaylı olarak organizesi söz konusu olmadığından dolayı, şer’iyye mahkemelerinin bulundukları yerleri bir önceki başlıkta ele alınması uygun görülmüştür. Görev ve yetki kurallarına gelince, bu başlıkta görüleceği üzere hem dinamik bir ortam söz konusu hem kuralların azlığından dolayı teknik anlamlarıyla ele alınması zorlanılan bir konu.

Şer’iyye mahkemeleri, genel itibariyle görev ve yetki alanları laik bir devlet düzeni tarafından belirlenmiş, şer’î davaları ele alan, dinî özel mahkemeler statüsündedirler.

Dolayısıyla görev ve yetkileri sürekli güncellenmiş ve ihtiyaç olduğu sürece hayatta kalabilmiş mahkemeler düzenidir. Daha önce belirtildiği gibi şer’iyye mahkemelerinin varlığı, özellikle mütekâmil bir medenî kanunun var olmayışından kaynaklanmıştır. 1929’da Medenî Kanun’un uygulamaya girmesiyle artık şer’iyye mahkemelerine -başka bir ifade ile Mecelle Kanunu’na- ihtiyaç olmadığından hem Mecelle’nin hükümleri hem şer’iyye mahkemeleri lağvedilmiştir.

Şer’iyye mahkemelerinin görev ve yetki alanı 1917 geçici tüzüğünde dokuz başlık altında ifade edilmiştir. Bunlar;

1. Nikâh,
2. Talâk,
3. Nafaka,
4. Vasiyet,
5. Miras,
6. Kısâs,
7. Kasame,
8. Gayb,
9. Mefkûddur.

Tüzüğün metnine göre şer’iyye mahkemelerinin “bu alanlarda dava görme salahiyeti bulunmaktadır”. Bunun hemen altında “Taraflar razı ise miras ve vasiyet davalarını sivil mahkemelere intikal ettirebilirler. Müslüman olmayanlar ise davalarını şer’iyye mahkemelerinde göremezler” denmektedir (EK-2: Md. 8).

YŞM, ilk başta Osmanlı’dan tevarüs ettiği mahkemeler sistemini devam ettirmeyi düşünmüş olmalıdır ki Hristiyan dinine mensup olanlar da şer’iyye mahkemelerine başvurulardı. Ancak bu çok uzun sürmedi. Bezirskomanda 6.8.1917 yazıyla şer’iyye mahkemelerinin sadece Müslüman olanların davalarına bakma salahiyeti olduğunu hatırlattıktan sonra “Müslüman olmayanların davalarına bakma salahiyeti yoktur. Bu emre uymanız ve naiblere haber vermeniz rica olunur” (AQSH, 1917d, s. 9) denmiştir. 18.8.1917 tarihli resmî yazıda ise;

“30 Haziran 1917 tarihine kadar Hristiyan vatandaşlar tarafından “Evlilik, Aile, Miras, Vasiyet” ile ilgili şer’iyye mahkemelerine başvuru I. Ve II. derece mahkeme davaları bu mahkemelerde görülecektir. Bu tarihten sonra, yani 1 Temmuz 1917 tarihi itibarıyla Şer’iyye Mahkemelerine gelen davalar ya sivil

mahkemelerine gönderilip oradan görülecektir, ya da kendi dini mahkemelerinde görülecektir” (AQSH, 1917d, s. 10).

Müslüman olan taraflar razı ise miras ve vasiyet davalarını sivil mahkemelere intikal ettirebilirlerdi. Müslüman olmayanlar ise davalarını şer’iyye mahkemelerinde göremezlerdi (AQSH, 1917d). Ancak 10.9.1917 tarihli 4214/IX no’lu Malî Genel Müdürlüğün YŞM’ye gönderdiği resmî yazıda bir dava üzerinden Hristiyan tebaanın doğrudan şer’iyye mahkemelerinde dava görme hakkı olmadığı, ancak sivil mahkemenin miras taksimi işlemi talep ettiğinde şer’iyye mahkemelerinin buna cevap vermek durumunda olduğu ifade edilmiştir (AQSH, 1917b).

İstikrar kazanmaya doğru ilerlerken verilen emirlere %100 uymayanlar da çıkmıştır. Nitekim YŞM başkanı Vehbi Dibra bu konuyu tekrar gündeme getirip bu emrin nâiblere ulaştırılması konusunda ısrarını ifade etmiştir. 6.8.1917 tarihli resmî yazıda şu şekilde denmiştir: “Şer’iyye mahkemelerinin sadece Müslüman olanların davalarına bakma salahiyeti vardır. Müslüman olmayanların davalarına bakma salahiyeti yoktur. Bu emre uymanız ve nâiblere haber vermeniz rica olunur” (AQSH, 1917d, s. 9).

Buna rağmen Tiran Şer’iyye Mahkemesi’nin Hristiyan bir kişinin Müslüman birine şer’iyye mahkemelerinde vekil olma hakkının olup olmadığı sorması üzerine, YŞM, 31.7.1917 tarihli cevabıyla, şer’iyye mahkemelerinde Hristiyanların Müslümanlara vekâletinin geçerli olduğunu ifade etmiştir (AQSH, 1917d).

Hala iletişimin zayıf bir Arnavutça ve el yazılarıyla yerine getirildiği bu dönemde arada karışıklıklar da olmuştur. Buna benzer bir durumda 1920 senesinde Tiran’daki sivil mahkeme ile yerli şer’iyye mahkemesi arasında gerçekleşen yazışmaların sonunda, artık şer’iyye mahkemesinden alınmış bazı yetkiler hakkında, sivil mahkemeden ise tam tersine 1305 Türk kanununa göre eski yetkilerinin geri verildiği haberi yer almıştır. Tiran Şer’iyye Mahkemesi bu hususu YŞM’ye soruyor, o da meseleyi Adalet Bakanlığı’na götürüyor. Adalet Bakanlığı’nın 5.7.1920 tarihli 204/I no’lu cevabında şer’iyye mahkemelerinin 14 konudaki davalara bakabildiği ifade edilmiştir. Bunlar Talâk, Nikâh, Hadâne, Kisâs, Diyet, Erş, Gurre, Hükûmet-i ‘Adl, Kasâme, Gayb, Mefkûd, Vasiyet ve Mirastı (AQSH, 1920b). Nitekim YŞM’nin 1921 senesi tüzüğünde ise şer’iyye mahkemelerinin görev ve yetkileri, muhtemelen “nafaka” maddesi unutulmuş, 13 madde halinde aşağıdaki gibi ifade edilmiş olup devamında “Müslümanlar bu alanların dışındaki davaları ister şer’iyye mahkemelerine ister sivil mahkemelere götürebilirler” denmiştir (EK-3: 1921 Tüzüğü, Md. 8). Tüzükteki bu son cümle, şer’iyye mahkemelerinin hukukî

alanını belirlemek amacıyla kaydedilmiş olsa gerek. Daha önce değindiğimiz gibi, şer’iyye mahkemeleri özellikle Müslüman câmia için her dinî mesele için başvuru bir yeri. Şer’iyye mahkemelerinin salahiyetinde olmayan bir dava söz konusu olduğunda, Müslüman da olsalar bu kişiler sivil mahkemelere yönlendirilmek zorundaydı. Her talep edilen davayı görmeleri kesinlikle yasaktı. Görülmesi durumunda bile İcrâ Mektebi o kararı hukuken tanımazdı. Buna rağmen bu mahkemeler Müslümanların her türlü sosyal mesele ile ilgili çare arama adına başvurdukları kurumlardı. Bütün kararları İslâm hukukuna göre verirlerdi (Basha, 2011).

23.7.1920 tarihli Mahkemeler Düzeni Eki’nin 14. Noktasında şöyle ifade edilmektedir:

“Adalet Mahkemelerinin aşağıdaki alanlarla ilgili meselelere bakması yasaktır:

- a) Nikâh, talâk ve sonuçlarıyla ilgili,
- b) Askerî ve özel mahkemelerin meseleleri” (AQSH, 1921i, s. 3). Dolayısıyla bu alanlardaki davalar sadece dinî mahkemelerde görülebilirdi. Burada feraiz ve diğer başlıklar sivil mahkemelerde de görüldüğü için zikredilmemiştir. 1922 senesinde resmî gazetede yayınlanan *Sivil Devletin Tüzüğü*’nün (Rregullorja e shtetit civil) 73. maddesine göre nikâh dinî mahkemelerde yapılır, arkasında da “devletin ilgili kanunlarına karşı çıkılmadan” diye kayıt konulurdu. 74. maddede ise ilk eşten boşanmadan yeni bir evlilik yapılamayacağı ifade edilmiştir (Resmî Gazete, 1922e).

YŞM’nin 1923 senesinde düzenlenen tüzükte de 5. maddede şer’iyye mahkemelerin yetkisi şu şekilde ifade edilmiştir: “Müftü ve müftü yardımcılarının şeriatla ilgili konulardaki yetkileri aşağıdakilerle sınırlıdır: a) Nikâh ve talâk, b) Nikâh ve talâkın sonucu olarak malî borçlar (nafaka); c) Çeyizin iadesi ve çeyiz sözleşmesinin uygulanmamasından kaynaklanan meseleler” (EK-4).

Yaptığımız araştırmalara göre, 1922 senesinde devlet makamları tarafından miras kanununun hazırlanmasıyla şer’iyye mahkemelerinden miras davaları görme yetkisi tamamen kaldırılmış olup bir daha iade edilmemiştir. Miras davaları sivil mahkemelerde görülmek üzere devlet tarafından *Vasiyet Kanunu* hazırlanmıştır. Bu kanun kısmen İslâm Hukukuna göre düzenlenmiştir, ancak temelde İslâm miras hukuku hükümlerini iptal etmiştir. Zira yeni düzenlemeye göre bütün mirasçılar ve payları vefat eden şahsın vasiyetine göre belirlenirdi (Bk. Resmî Gazete, 1922c). Buna rağmen sivil mahkemeler 1922 senesinden sonra da talepler üzerine İslâm miras hukuku hükümlerine itibar etmek zorunda kalmışlardır. Hem Müslüman hem gayr-ı Müslimlerden miras taksiminin feraize göre yapılmasını vasiyet olarak bırakan insanlar bulunmaktaydı. Bu durumlarda devletin

mahkemelerinde İslâm hukukunda yetkili yargıçların olmaması¹⁸ sebebiyle, bu davalar sivil mahkemelere ulaştıktan sonra şer'iyeye ofislerine gönderilir, oradan şer'iyelerin taksim usûlüne göre kadı veya müftü tarafından miras paylaşımı yapıldıktan sonra, tekrar devletin sivil mahkemesine gönderilirdi. Buna göre karar sivil mahkemeler tarafından tescillenirdi (Bk. Karaj, 2024, s. 43-45).

Zikri geçtiği üzere, Vasiyet Kanunu resmî gazetede yayınlandıktan sonra, şer'iyeye mahkemeleri artık miras davalarına bakmamışlardır. Bu durumda sivil mahkemeler birçok zaman İslâm Hukukunun feraiz hükümlerini bilen yargıçların eksikliği ile karşılaştığı için, daha önce gayr-ı Müslimler hakkında uygulanan metodu takip etmişlerdir. Kararı şer'iyeye mahkemeleri vermemesine rağmen esas uygulanan İslâm miras hukuku hükümleriydi (Bk. Karaj, 2024, s. 153-162).

1923 senesinde resmî gazetede yayınlanan Mahkemeler Düzenlemesi Kanunu'nun 16. maddesinde Arnavutluk devletinin yeni kanunlarına uymayan Osmanlı kanunlarının iptalini, 13. Maddesi ise şer'iyeye mahkemelerinin görev ve yetki alanını şu şekilde ifade etmiştir:

“Her dinî mahkemenin aşağıdaki davalara bakma salahiyeti vardır:

- a) Nikâh.
- b) Talâk.
- c) Nikâh sonucu malî sorumluluklar (nafaka).
- d) Çeyizin iadesi ve iadesizlikten kaynaklanan davalar.
- e) Talâktan sonra çocuğun nafakası ve hadane” (Resmî Gazete, 1923b, s. 3).

Nikâh, talâk ve bunların sonuçlarıyla ilgili yetkiler ise Medenî Kanun uygulamaya girinceye kadar hep dinî mahkemelerde bulunmuştur.

3.4. Şer'iyeye Mahkemelerinde Muhâkeme Usulü

Şer'iyeye mahkemelerinin özel bir muhâkeme usulüne rastlanmadığı gibi, sivil mahkemelerinin herhangi bir muhâkeme kanununa atıflar da çok az bulunmaktadır. Yerine getirilmesi gereken bir ihtiyaç olarak görülen bu eksiklik Goriçe Şer'iyeye Hâkimi

¹⁸ Nitekim YŞM'nin 1920 senesinde Adalet Bakanlığı'na gönderdiği bir yazıda sivil mahkemelerdeki yargıçların şer'î hükümleri tanımaması sebebiyle şer'iyeye hâkimlerinin ciddi bir şekilde eğitilmesi gerektiğidir. Her kanunun laik bir anayasa üzerine kurulacağı çok net bir şekilde anlaşılan Arnavutluk'ta sivil hâkimlerinin İslâm Hukuku alanında eğitilemeyeceği belliydi. Şer'iyeye kadı ve müftüleri ise hem Arnavut dili hem sivil mahkemelerin prosedürlerini bilmeme durumundan dolayı eğitilme gerekliliği ifade edilmiştir. Aynı zamanda birçok kişi özellikle miras konularıyla ilgili şer'iyeye mahkemelerine başvuruyordu. Şer'iyeye hâkimleri bunları sivil mahkemelere doğru yönlendirmeleri gerekmektedir. Onun için YŞM'ye göre bu eğitimin gerekliliği adaleti yerine getirmek adına yapılması lazımdı (AQSH, 1920b).

tarafından yazılı olarak bazı tavsiyeler beraberinde YŞM’ye bildirilmiştir. Tavsiyenin temelinde sivil mahkemelerde uygulanan bazı usulleri şer’iyye mahkemelerinde uygulamaktır (AQSH, 1923d). Ancak YŞM’nin tüzükleri, mahkeme kararları ve ulaşılan genelgelerden yola çıkarak bazı noktalara işaret edilmiştir.

Davacı şer’iyye mahkemesine yazılı olarak başvurmakla dava açabilirdi. Yazı örneği aşağıdaki gibidir:

“Muhterem Yerli Şer’iyye Mahkemesi’ne

İkodra’da iskân eden Miras Votsi (Mirash Voci) beyefendi akrabamız olan ve Koplik kazasından Nikola’ya 60 groş (para birimi) borcu vardır.

Şimdi Nikola öldü ve biz akrabaları olarak borcunu bize ödenmesini talep etmekteyiz. Ancak söz konusu borçlu bizi mirasçılar olarak tanımamaktadır. Şer’iyye mahkemesinden talebimiz isbat-ı veraset yapıldıktan sonra Miras Votsi’den borcun istenmesini sağlamak.

28.7.1917

Mirasçı Maraş Lutsa” (AQSH, 1917b, s. 88).

Bu yazı üzerine dava açılır, taraflara dava ile ilgili bilgiler sunulur ve davanın görüleceği tarih bildirilirdi. Tarafların şer’iyye mahkemelerine çağırılması yazılı bir şekilde tek defa bildirilirdi. Mahkemede hazır olmayan taraflara ücretsiz olarak bir vekîl-i musahhar¹⁹ belirlenip diğer tarafla anlaşarak dava görülürdü (EK-2: 1917 Geçici Tüzüğü, Md. 26). Ücretsiz vekîl-i musahhar bulunamaması halinde ücretli vekîl-i musahhar tayin edilirdi. Ücretini ya temsil ettiği taraf ya da davayı kaybeden taraf öderdi (EK-2: 1917 Geçici Tüzüğü, Md. 26; EK-3: 1921 Tüzüğü, Md. 27). Ulaşılabildiği kadarıyla sonraki tüzüklerde ve resmî evraklarda vekîl-i musahhar zikredilmemektedir. Bu uygulamanın kaldırıldığına dair herhangi bir belgeye rastlanmamıştır, ancak YŞM’nin 26.11.1928 tarihli 968/II no’lu resmî yazıda vekîl-i musahhar uygulamasına geçilme emri verilmiştir. Söz konusu yazıda erkek tarafının mahkemede hazır olmaması sebebiyle talâk davalarının birçok zaman muallakta kaldığını, bunun yanında kadınların sürekli mahkemelerde gezmek zorunda kaldıklarını ve buna rağmen çözüm bulamadıkları ifade edilmektedir

¹⁹ TDV İslam Ansiklopedisinde vekîl-i musahharla ilgili şu şekilde izahat yapılmıştır:

“Dâvalı mahkemeye gelmemekte, vekil de göndermemekte direnirse kendisine tebligat yapılarak gıyabında dâvaya devam edilebilir. Ancak bu dâvaların beyyine ile ispatı esastır. Ayrıca Hanefiler bu durumda dâvalının zorla mahkemeye getirilmesi, bu mümkün olmadığı takdirde onun haklarını savunmak üzere mahkemece bir vekil (vekîl-i musahhar) tayin edilip dâvaya onun huzurunda bakılması gerektiği görüşündedirler” (Yavuz, 1994, s. 15).

(AQSH, 1928a). Bu durumlara vekîl-i musahhar uygulamasıyla çözüme kavuşturulmuştur.

Taraflardan birinin hazır bulunmayıp temsilcisinin bulunduğu mahkeme davalarında, gaip olan şahsın kararı almamak için saklandığı ve iskân adresinin bulunmadığı durumlar vakidir. Bu hallerde ilgili şahsa karar ulaştırılamıyor ve kararın uygulanması çıkmaza giriyordu. Bunu engellemek için Goriçe Şer'iyye Mahkemesi'nin 25.6.1925 tarihli 72 no'lu resmî yazıyla sorması üzerine YŞK'nın 22.7.1925 tarihli 293 no'lu resmî cevap yazısında İcra Kanununun 29'uncu ve Sivil Prosedür Kanununun 26'ncı maddelerine dayanarak kararın mahkeme salonunda okunması ve resmî herhangi bir defterde ilan edildikten sonra temyiz süreci olan 14 gün içinde itiraza rastlanmaması durumunda kararın icra etabına geçeceği ifade edilmiştir (AQSH, 1925b).

Mahkemeye davet örneği:

“Çağrı

Davalı: Kaya Beg kızı ve Nasuf Kaşı hanımı Havva

Davacı: Yetim olan Hacı Süleyman Beg Tivari ve Brahim Beg Tivari'nin vâsîsi.

24.6.1918 tarihinde öğleden sonra saat 3'te mahkemeye çağrılıyorsunuz.

Şer'iyye kanununa göre mahkeme günü hazır olmamanız durumunda dava gıyâben görülecektir.

Tarafıma çağrının ilk parçası mahkeme davetçisi olan sn. Brahim Muriki tarafından bildirilmiş olup ben de 20.6.1918 tarihinde imzalamış bulunmaktayım.

Bu çağrı sn. Havva'ya evinde bildirilmiştir.

İşkodra 18.6.1918

Davetçi

(İmza)” (AQSH, 1918c, s. 82).

Davalı şahsın mahkeme çağrısı evrakını aldığına dair şahitlik belgesi de doldurulurdu. Bu belge üç bölümden oluşurdu. Birinci bölümde davet edilen kişinin, ikinci bölümde teslim eden görevlinin ve üçüncü bölümde çağrı belgesinin ulaştırıldığına dair şahidin ifadeleri imzalı bir şekilde yer alırdı. Bunun bir örneği aşağıdaki gibidir:

“No. 61

Ulaştırma Belgesi

17.8.1920 tarihinde öğleden önce saat 9'da mahkemede hazır bulunmak üzere YŞK tarafından davet edildiğime dair resmî evrakı aldığımı kabul ediyorum.

İşkodra, (saat), (tarih).

Davalı

(İmza)

Söz konusu çağrı evrakını Rus mahallesinde sn. Yusuf Demir’e teslim ettiğimi ve imzanın kendisine ait olduğunu tasdik ediyorum.

İşkodra, (saat), (tarih).

Davetçi

(İmza)

Mekzûr davetçinin çağrı evrakını (...şahsın ismi...) bizim huzurumuzda teslim ettiğine şahitlik ediyoruz.

(Yer ismi), (saat), (tarih).

Şahit:

(İmza)

Şahit:

(İmza)” (AQSH, 1920a, s. 153).

Mahkeme kararlarına *i’lâm* denirdi. Kararlar şer’iyye defterlerinde kaydedilir ve YŞM tarafından kontrol edilmek üzere merkeze de gönderilirdi. İ’lâmların birer kopyası imzalı bir şekilde taraflara teslim edilirdi (EK-2: 1917 Geçici Tüzüğü, Md. 11). 1921 senesi tüzüğünde temyiz davalarında tarafların kefilleri de olması gerektiği öngörülmüştü. Dolayısıyla i’lâmın birer nüshası kefillerine verilmesi göz önünde bulundurulmuştur. Temyiz davalarında “davayı kazanan taraf karar yazısını aldığı anda bir nüshasını davalı olduğu kimseye ulaştırmak zorundadır”. Ulaştırmaması durumunda davalının kendisi mahkemeye gelip ödemeyi yaparak ilgili karar belgesini alabilirdi (EK-3: Md. 11).

3.4.1. Şer’iyye Mahkemelerinde Davanın Geciktirilmeden Görülmesi Hakkında

Davaların görülme zamanı mahkemelerde sıkıntılı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sıkıntının giderilmesi için YŞM’nin tüzüklerinde “Şer’iyye hâkimleri şer’iyye mahkemelerinin kanununa uygun olan davaları geciktirmeden ve tarafsız bir şekilde ifa edeceklerdir” denmiştir. Bu kurallara uygun davranmayan şer’iyye hâkimleri YŞM tarafından azarlanıp kanuna uygun olarak cezaya çarptırılacaklardır (EK-2: 1917 Geçici Tüzüğü, Md. 27). “Cezaya çarptırılacaktır” ifadesi 1921 tüzüğünde hafif eksiklikler için “Başkanlık tarafından ikaz”, ağır durumlar için ise “ceza” ile değiştirilmiştir (EK-3: Md. 28).

3.4.2. Şer'iyye Mahkemelerinin YŞM'den Davalar Hakkında Görüş Talep Etmesi

İşlerin hala netlik kazanmadığı ilk senelerde daha çok karşılaştığımız bu pratik aslında kurumlar arası çok doğal bir iletişim versiyonudur. Çalışmamızda ayrı bir başlık olarak ele alınmasının sebebi bu pratiğin var olduğu ve sağlıklı bir şekilde işlediğini teyit babındandır. Bu bölümün “Kurumlar Arası İletişim” alt başlığında anlatıldığı üzere ilk adıyla YŞM, sonraki adıyla YŞK mahkemeleri, bazı özel durumları yakından takip etmeye çalışmış; kendisine başvurulduğu zaman, bilinen bilgiler olsa dahi, her soru ve yazıya fevkalade bir ciddiyetle cevaplar vermiştir. Konumuza ışık tutması açısından burada iki örneğe yer verilecektir.

Buna YŞK'ya taraflardan birinin mahkeme duruşmasında hazır bulunmayıp kararı almamak için de saklandığı veya meskeninin nerede olduğu bilinmediği durumlarda nasıl davranılması gerektiğini sorulması üzerine ilgili kanunları hatırlatarak cevap vermesini örnek olarak gösterebiliriz. YŞK'nın Goriçe Şer'iyye Mahkemesi'ne gönderdiği 22.7.1925 tarihli 293 no'lu resmî cevap yazısında İcra Kanununun 29'uncu ve Sivil Prosedür Kanununun 26'ncı maddelerine dayanarak kararın mahkeme salonunda okunması ve herhangi bir resmî defterde ilan edildikten sonra temyiz süreci olan 14 gün içinde itiraza rastlanmaması durumunda kararın icra etabına geçeceği ifade edilmiştir (AQSH, 1925b).

Konumuza uygun olarak Peşkopya Nâib'inin YŞM'ye 7.2.1918 tarihli 28 no'lu resmî evrakta, talâk vaki olmadan başka bir adamla evlenen kadın ve onun nikâhını kıyan şahıslar hakkında nasıl davranılması gerektiğini sorması zikredilebilir. YŞM'nin 25.2.1918 tarihli 155 no'lu resmî cevap yazısına göre, şâhitlerin huzurunda bir imam tarafından kıyılıp hem hukuken yasadışı hem dinen bâtil olan bu evliliğe katılan herkesin yalan şahitlik suçundan yargılanmaları gerektiği ve ilgili işlemleri yapmak üzere bu davanın Bezirskomanda'ya rapor halinde iletilmesi gerektiği cevabı alınmıştır (AQSH, 1918e).

3.4.3. Şer'iyye Mahkemeleri Kararlarının Temyizi

Şer'iyye mahkemelerinin kararları temyiz için YŞM'ye gönderileceği öngörülmüştür (EK-2: 1917 Geçici Tüzüğü, Md. 11; EK-3: 1921 Tüzüğü, Md. 3). *Müddet-i itiraz* denilen şikâyeti bildirme süresi 14 gün olarak belirlenmiştir (EK-2: 1917 Geçici Tüzüğü, Md. 11). Bu süre 10.2.1918 tarihinde yenilenmiştir. Yenilemenin yanında hükm-ü gıyabî ile ilgili bir düzenleme gündeme gelmiştir. Şöyle ki hükm-ü gıyabî hakkında da itiraz hakkı

süresi mahkemenin kararı resmi olarak ilan edildikten sonra 14 gün olarak tespit edilmiştir²⁰ (AQSH, 1918f).

1921 senesi tüzüğünde ise Şer’iyyelerin Genel Müdürlüğü’nde temyiz davalarını inceleyip onların nasıl işleneceğini takdir edecek bir *Î’lâm Müdürü* öngörülmüştür ve şikâyet bildirme süresi 21 güne çıkarılmıştır (EK-3: 1921 Tüzüğü, Md. 30). Temyiz davaları için ilgili belgeler ve gerekli notlarla birlikte dosya Şer’iyye Dikte Mahkemesine gönderilmeliydi. Yukarıda işaret edildiği üzere bu durumda diğer adımlar şu şekilde atılır:

“Davayı kazanan taraf karar yazısını aldığı anda bir nüshasını davalı olduğu kimseye ulaştırmak zorundadır. Bunun yanında temyiz evraklarına eklenecek bir kefil bulması gerekir. Kazanan taraf karar yazısının bir nüshasını davalı olduğu kimseye ulaştırmazsa, o zaman davalının kendisi mahkemeye gelip ödemeyi yaparak ilgili karar belgesini alabilir. Temyiz talebi için *ilamın* teslim olduğu günden itibaren 21 günlük bir süre tanınmaktadır” (EK-3: 1921 Tüzüğü, Md. 11).

Temyiz davalarında işaret edilmesi gerekli prosedürlerden birisi de YŞM’ye gelen itiraz veya şikâyet davaları, yerli şer’iyye mahkemeleriyle irtibat halinde takip edilmiştir. Şer’iyye mahkemesinin kararının temyizinin talep edilmesi yerli mahkemelerin aradan çıkarılmasına sebep olmazdı. Nitekim YŞM hem hâlihazırda var olan gerekli bilgileri hem de güncellenmesi gereken veya yerli kurumlardan edinmesi gereken bilgileri yine şer’iyye mahkemesi yoluyla temin ederdi. Temyize başvuran şahsa sonuç kararını da şer’iyye mahkemesi vasıtasıyla ulaştırırdı (Bk. Karaj, 2024, s. 123-127).

Aşağıda örnek teşkil etmesi bakımından bir temyiz davası başvurusuna yer verilmiştir.

²⁰ Kruya şehri kadısı temyiz anlamında itiraz ile karar itirazı arasında fark gözeterek Sulh Mahkemesi (Gjykata Paqtuese) itiraz hakkı zamanını 5 güne indirmesi üzerine YŞM’ye bu kararın şer’iyye mahkemeleri için de geçerli olup olmadığını sorar. Şer’iyye sicillerinde müteaddit olarak karşımıza çıkan bu bilgi talebi yazısına YŞM’den cevabı bulabilmiş değiliz.

Konu	Boşama kararına erkek tarafından temyiz davası
Taraflar	Hasan Sadiu kızı Fahrie Sadiu
	Selim Hasmuça oğlu Hüseyin Hasmuça
Başvurulan Mahkeme	Yüksek Şer'iyye Mahkemesi
Davanın Şerhi	Elbasan Birinci Derece Şer'iyye Mahkemesi Kori (Korrë) köyünden Hasan Sadiu kızı Fahrie Sadiu'nun başvurusu üzerine Selim Hasmuça oğlu Hüseyin Hasmuça ile olan evliliklerinde son verilmesi karar vermiştir. Bunun üzerine Hüseyin Hasmuça Elbasan Birinci Derece Şer'iyye Mahkemesine temyiz davası açmıştır. Bu dava söz konusu olan Şer'iyye Mahkemesi tarafından YŞM'ye iletilmiştir.
Karar	YŞM'nin kararına ulaşılammıştır.

Tablo 5: Boşama Kararına Erkek Tarafından Temyiz Davası Örneği

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur, AQSH, 1918e.

3.4.4. Şer'iyye Mahkemelerinin Kararlarının İcrası

Şer'iyye mahkemelerinin icra yetkisi bulunmamaktaydı. Dinî mahkemeler kararları itibariyle devlet mahkemesi sayıldığından dolayı icra makamı sivil mahkemelerle aynıydı. 1921 tüzüğünde şu şekilde ifade edilmiştir: “Şer'iyyelerin kesinlik kazanan hükümleri Adalet Bakanlığı'nın icra ofisi tarafından yürürlüğe konulacaktır” (EK-3: Md. 6).

Arnavutluk'un 1914 senesi anayasasına göre icra mekanizması sancağı yöneten Mutasarrıfın yetkisi altındaydı. Mutasarrıfın mahkemeler ve icra makamı ile ilgisi şu iki maddede özetlenmiştir: “Mahkemeler mülki idareden bağımsız olduğu için Mutasarrıf hiçbir şekilde davalara müdahale edemez. Ancak kararların uygulanması için uygun yardım ve desteği sağlamakla görevlidir (Md. 107). Jandarma ve polisin doğrudan sorumluluğu altındadır (Md. 2)” (Statuti Organik i Shqipërisë, 1914).

Müslümanların hukukî işlerinden sorumlu olan şer'iyye mahkemeleri olması hasebiyle bir Müslümanın şer'î emirleri çiğnemesi durumunda Yüksek Şeriat Mahkemesi'nin 148 no'lu 26.2.1918 tarihli emriyle şer'iyye mahkemeleri Berzinskomanda'ya haberiletmesi gerekirdi. Bu haber üzerine Berzirkomanda ilgili kişiye ceza keserdi (AQSH, 1918f).

1922 senesi Luşnya anayasasına göre kral veya prensin olmaması dolayısıyla devlet Yüksek Konsey tarafından yönetilirdi ve kanunların icra edilmesini kontrol ve takip eden

bu makamın temsilcileriydi (Zgjanimi i Statutit të Lushnjës, 1922, Md. 60). 1925 anayasasında icra Cumhurbaşkanı'na (Statuti themeltar i Republikës Shqiptare (1925), 1925), 1928 anayasasında da Kral'a (Statuti Themeltar i Mbretërisë Shqiptare, 1928) bağlıdır.

İcra Mektebi'nin şer'iyye mahkemesi kararlarını işleme koymaması durumunda ise YŞM devletin sivil mahkemelerine yönlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. 7.3.1918 tarihli resmi yazıda Gora (Gorë) İkinci Derece Şer'iyye Mahkemesi YŞM'ye mahkeme kararı ile kocasından ayrılmış çocuklu bir kadının eski eşi tarafından mehir ve nafakanın temin edilmemesi gibi davaları karşısında nasıl hareket etmeleri gerektiğini sormuştur. YŞM'nin 17.3.1918 resmi yazılı cevabına göre şer'iyye mahkemesinin kararlarının icra edilmesi meselesi ile ilgili sorumlu olan makam İcra Mektebi olduğu ifade edilmiştir. İcra Ofisinin meseleyi çözememesi durumunda devletin ana mahkemesi olan Sulh Mahkemesine (Gjyqi Paqtues) başvurması gerektiği haber verilmiştir (AQSH, 1918e). 1921 senesi tüzüğüne göre “Şer'iyye mahkemelerinin her kararı Genel Müdürlüğe gönderilip tasdik ettirilmesi gerekmektedir. Tasdikli olmayan kararlar infaz edilemezler. Tasdikli kararlar ise gerekli olduğu vakitte İcra Mektebi tarafından infaz edilecektir” (EK-3: Md. 14).

3.4.5. Şer'iyye Mahkemelerinde Alınan Resim ve Harçlar

Şer'iyye mahkemeleri tıpkı bir devlet kurumu gibi yapmış olduğu işlemler hakkında belli bir ücret almaktaydı. 1917 tüzüğünde bu mesele açıkça ifade edilmişti: “Birinci ve ikinci derece şer'iyye mahkemeleri gördükleri dava başına ücret alacaklardır. Bu meblağ aylık olarak devletin lokal yönetimine devredilecektir” (EK-2: Md. 38). 1921 tüzüğünde “Bu ücretlerden tahsil edilen gelir fatura karşılığında devletin finans ofislerine teslim edilmektedir” (EK-3: Md. 39) cümlesi eklenmişti. 1925 tüzüğünde ise, şer'iyye ofislerine özellikle nikâhları kayıt altına alınması görevi verildiği için buna bağlı olarak “kayıtlı olmayan evlilik sonucu ortaya çıkan davalara evlilik ücretinin iki katı alındıktan sonra dava incelenecektir” (EK-5: Md. 41) denmiştir.

Bunun yanında gittikçe resmî evrakları daha ciddi ve sistematik olarak hazırlanan şer'iyye mahkemeleri çalışanları hem yazılı kararlarda hem de senelik raporlarda alınan ücreti yazılı olarak belirtiyorlardı. Örneğin müftülük tarafından verilen miras taksimi fetvaları üzerinde ücret olarak 5 altın frank (AQSH, 1923a), talâk i'lâmı üzerinde 10 altın frank (AQSH, 1928b) kaydı bulunmaktadır. Hatta ödemenin yapılmaması durumunda

ilgili işlemin kaydı ilan edilmeyip ödemenin yapılmasına kadar muallak kalırdı (AQSH, 1928b).

Fetva Sayısı	Nesil Sayısı	Vergi		Nikâh Sayısı	Sınıfı	Vergi		Talâk Sayısı	Vergi		Not
		Frank	%			Frank	%		Frank	%	
1	2	3	0	1	Birinci	40	0	5	36	0	
2	1	4	0	11	İkinci	220	0	0	0	0	
	0		0	5	Üçüncü	50	0	0	0	0	
3	0	7	0	17		310	0	5	36	0	Ekim Toplam
0	0	0	0	11	İkinci	220	0	1	5	0	
0	0	0	0	3	Üçüncü	30	0	0	0	0	
0	0	0	0	1	Dördüncü	5	0	0	0	0	
0	0	0	0	15		255	0	1	5	0	Kasım Toplam
1	3	5	0	1	Birinci	40	0	0	0	0	
2	1	4	0	1	İkinci	20	0	0	0	0	
1	2	3	0	1	Üçüncü	30	0	0	0	0	
1	5	10	0	0			0	0	0	0	
5		22	0	3		90	0	0	0	0	Aralık Toplam

Tablo 6: Draç Şer'iyye Mahkemesi Tarafından Ekim-Aralık 1927 Zaman Aralığında

Verilen Fetva, Yapılan Nikâh ve Talâk Davaları Hakkında İstatistiki Bilgiler

Kaynak: AQSH, 1928b, 26.

3.4.6. Davaların Kaydedildiği Defterler veya Şer'iyye Sicilleri

Şer'iyye mahkemelerinde görülen bütün davalar ve insanlara verilen bütün belgelerin kaydedilmesi gerekirdi. Şer'iyyelerin ele aldığı ve insanlara verdiği bütün belgeler kayıt defteri olarak YŞM'ye gönderilirdi. YŞM bütün bu kayıtların kontrolünü yapardı. Çoğu zamanda, özellikle de şer'iyyelerin ilk senelerinde kadı sicillerinde kaydedilen meselelerin genelde geniş versiyonu Osmanlıca olarak yazılmıştır. Defterlerin son sayfalarında ise bütün bu kayıtların Arnavutça özeti ile karşılaşılacaktır. Daha önce birkaç sefer zikri geçtiği gibi bu şekilde yapılması Avusturya-Macaristan yöneticilerinin formüle ettiği bir şekildir.

Sırf Arnavutça yazılan kadı sicilleri bulunduğu gibi, sırf Osmanlıca yazılan kadı sicilleri de bulunmaktadır (AQSH, 1918a). Ulaşılan örnekler arasında 30-40 sayfadan oluşan defter olduğu gibi, 350 ve daha fazla sayfadan oluşan defter de vardır.

Kayıt şekli oldukça basittir. İlk satırın sol tarafında sıra numarası yazmaktadır. Bir alt satırda hemen dava veya isdâr olunan belgenin konusu kısaca izah edilmiştir. En sonunda davanın sonucu veya belgenin verilmiş versiyonu yazılmıştır. Ana metin belgenin verilmiş zamanın tarihiyle sona ermektedir. Metnin alt sağında belgeyi veren kişinin unvanı ve ismi bulunmaktadır. Bununla ilgili olarak aşağıda bir örnek verilmiştir.

“No 36

Büyük Dibra şehrinin Hünkâr mahallesinden Kadi Guza kızı sn. Nezahet, Tiran Şer’iyye Mahkemesi’nde ilgili kayıt defterinde isimleri yazılı şâhitler ve Büyük Dibra’nın Derviş Mustafay mahallesinde iskân eden kocası sn. Demir Muhyiddin Muka huzurunda, kocasıyla beraber yaşama imkânı bulamadıklarından dolayı, nikâhın bazı gelirleri, nafaka ve her türlü haktan feragat ederek muhâlea gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Hazır bulunan kocası sn. Demir’in doğrulamasından sonra ilgili kişilerin talebi üzerine gerekli olan belge verilmiştir.

Müftü

M. Kılıçı” (AQSH, 1923f, s. 7).

3.5. Şer’iyye Mahkemelerinde Kullanılan Dil

Dil meselesi sürekli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Arnavutçanın tek resmi dil olması İsmail Kemal Bey zamanından başlayan bir mesele olup 10 sene sonrasına bakıldığında zaman tam olarak çözülmüş olmadığı anlaşılmaktadır. Şer’iyye sicil defterlerinin kadı sicillerinin büyük çoğunluğu Osmanlıca olarak yazılmıştır. Ancak Arnavutluk hükümeti ısrarla dil meselesi üzerinde durmuştur. Çok uzun zaman sonra bağımsızlığını kazanmasına rağmen etrafı topraklarından olabildiğince koparmak isteyen düşmanlarla çevrili bir halkın kendi dili etrafında toplanması bir ihtiyacın sonucudur. Bunun yanında yeni bir devlet kurmak için ciddi uğraşı ortaya koyan devlet adamlarının kurmak istedikleri nizamda dil birliği esaslı bir meseleydi. Dil Arnavut toplumunun kendi kimlik inşasında önem arz eden temel bir unsurdur. Yeni kurulan devlet ve onun resmî makamlarının dili Arnavutça olmak zorundaydı.

Ancak şer’iyye mahkemeleri için bu aşılması kolay olmayan bir durumdu, çünkü kadı ve müftülerin büyük bir çoğunluğu Arnavutça olarak eğitim almamış hayatları boyunca Osmanlıca okumuş ve yazmışlardı. Bu durumda memurların Arnavut dilini öğreninceye

kadar zaman tanınmış ve bu durum anlayışla karşılanmıştır. Örneğin YŞM Arnavutça bilmeyen memurları adına Arapça veya Osmanlıca'yı kullanma izni talebine olumlu cevap gelmiştir. Bunun yanı sıra yabancı dilde yazılan kararların muhakkak Arnavutça olarak özetinin yazılması şartı koşulmuştur (AQSH, 1918d).

Dilin önemine dair ihtiyacın farkında olan Arnavutluk'taki Büyük Güçlerin kontrol kurulu tarafından 1914 senesinde hazırlanan anayasada şu kayıt bulunmaktadır: “Yerli okullarda Arnavutça eğitim zorunludur. Din dersleri (Arnavutça dışında) ancak kültün dilinde yapılabilir” (Statuti Organik i Shqipërisë, 1914, Md. 179). Buna göre din derslerinin Arnavutça yapılmaması durumunda, kültün diline göre, yani Müslümanlar Osmanlıca, Katolik Hristiyanlar Latince ve Ortodoks Hristiyanlar Yunanca yapabileceklerdi. Bunun dışındaki bütün derslerin Arnavutça işlenmesi gerekirdi.

YŞM'nin 1917 tüzüğüne göre dini vaaz ve sohbetler Arnavutça ve Arapça olmak üzere iki dilde yapılacaktı (Bk. AQSH, 1917d, Md. 14-15). Dava kararlarına ise Arnavutça olarak özet bir bilgilendirme metni eklenmesi gerekiyordu (Shpuza, 2019).

“Arnavutluk Arapçayı tam olarak bilen ulemaya sahip oluncaya kadar resmi yazılar muvakkaten Türkçe olarak ve yanlarında Arnavutça özeti ile hazırlanacaktır. YŞM ile birinci derece şer'iyye mahkemeleri arasında resmi yazışmalar Arnavutça olarak yapılacaktır. Şer'iyye mahkemeleri arasındaki resmi yazışmaların Arnavutça olması ise daha sonraki bir zamana tehir edilmiştir” (EK-2: 1917 Tüzüğü, Md. 28).

Avusturya-Macaristan yönetiminin Merkez Komutası resmî dairelerdeki çalışanların Arnavut dili konusundaki eksikliklerini fark etmiş olup bu konuyla ilgili olarak özel girişimlerde bulunmuştur. 1917 senesinde 719 no'lu talimatnamede bu sıkıntı dile getirilmiş ve YŞM, şer'iyye hâkim ve sekreterleri seviyesindeki memurların kaliteli bir şekilde Arnavutça okuma ve yazma bilme, bunun yanında güzel yazı yazmayı da öğrenme gerekliliğini ifade etmiştir. Dil konusunda eksikliği olan memurlara 3-6 aylık bir süre tanınmış, bu zaman zarfı içerisinde ilerleme kat etmeleri gerektiği bildirilmiştir. Buna ek olarak konuyu takip edip gerçekleştirmek adına dil komisyonları kurulmuştur. Bu komisyonlar çalışılan mektebe göre memurların ulaşması gerektiği dil seviyesini tespit edip ilerleme kat etmek adına hangi dil programlarını takip etmeleri gerektiğini bildirirlerdi (AQSH, 1917e).

Merkez Komuta'nın 10.6.1918 tarihli 3724/II resmî yazısında şer'iyye mahkemelerinin kabul edilen dilekçeler, açılan davaların evrakları, şikâyetler, tutanaklar, avukatların itirazları gibi kayıtlarının Arnavutça olma zorunluluğunu ifade edilmiştir. Ancak

yukarıda ifade ettiğimiz gibi Arnavutça bilen insan kaynaklarının azlığı sebebiyle ilk başlarda bilmeyenler tarafından mahkeme kararlarının yabancı dilde yazılabileceği, fakat bunun yanında muhakkak Arnavutça olarak özetin yazılması şartı koşulmuştur. Hatta Arnavutça olarak gelen belgeleri anlamamaları durumunda bunların özetinin Osmanlıca yazılabileceği ifade edilmiştir (AQSH, 1918d). YŞM de Cirokastra Şer'iyye Mahkemesi'ne gönderdiği 5.7.1920 tarihli 214 no'lu resmî yazıda muhabere-i resmiyenin Arnavutça dışında bir dilde olmaması gerektiğini emretmişlerdir (AQSH, 1920f). Resmi işlemlerini Arnavutça yapmak zorunluluğuna rağmen, başka bir istisna Arap dilinin kullanılmasının gerekli olduğu durumlardı. Hâkimin Arapçayı iyi bilmediği hallerde Osmanlıca (Türkçe) kullanımına geçici olarak izin verildi (Bello, 2013a).

Gittikçe yeni adımlar atılmıştır. Bunun için 24.6.1922 tarihli resmi yazıda resmi dilin tek olarak Arnavutça olduğu ifade edilmiştir. Arnavutça yazılmayan resmi evrakların devlet dairelerinde geçersiz sayılacağı (AQSH, 1922c) ifade edilip yabancı dil kullanımının kaldırılması istenmiştir. Aslında bu sefer hangi yabancı dilin kast edildiği belirtilmeden genel olarak yabancı diller yasaklanmıştır.

YŞM'nin bütün tüzüklerinde görüldüğü üzere özellikle sekreter ve mübâşir/kâtip memurlarının muhakkak Arnavutça bilmeleri gerektiği kaydedilmiştir (EK-3: 1921 Tüzüğü, Md. 37-38). YŞM, Arnavutluk devletinin birçok konudaki hassasiyetlerinde olduğu gibi bu konudaki hassasiyetlerine de dikkat etmiştir. Ancak kazavari olaylar da olmamış değildir. Yüksek Şeriat Konseyi toplantısında, Cumhurbaşkanı Köşkünün temel atma töreninde resmi dili unutarak Arapça olarak yaptığı dua nedeniyle hükûmetin YŞM başkanına karşı öfkesini dile getiren Adalet Bakanlığı'nın yazısı okunmuştur. Bakanlık, Yüksek Şeriat Konseyi'nin başkanlığına her durum ve zamanda duaların ana dilinde yapılması için tüm mekteplerine bir genelge gönderilmesini tavsiye etmiştir (Basha, 2011).

Dil meselesi YŞM'nin şer'iyye mahkemelerine gönderdiği 3.2.1921 tarihli 106 no'lu talimatnamede gündeme gelmiştir. YŞM'nin ifadeleri şu şekildedir:

“Şeriat ve diğer hususlara gelince, yazışmalar ulusal dilde yapılacağından, Yüksek Şeriat Mahkemesi'nin kadı-müftü ve nâiblerin iyi düzeyde Arnavutça dilini konuşma ve yazmayı bilmeleri gerekir. Bu nedenle, bu emrin tarihinden itibaren her memurun ana dilini hem yazma hem de okumayı öğrenmekle yükümlü olduğunu bildiririz. Tüm görevliler, Yüksek Şeriat Mahkemesi tarafından sınava tabi tutularak dil seviyesi kontrol edilecektir” (AQSH, 1921c).

“Mbrotja Kombëtare” gazetesi 12 Mayıs 1921 yayınında YŞM’nin Arnavut dilinin kullanımı ile ilgili bir emrini yayınlayıp, altında “Genel Müftüyü alkışlıyoruz” notunu eklemiştir (Bello, 2015).

1923 senesindeki tüzükte vaiz ve hatiplerle ilgili Merkez Kurul (Këshilli Qendror) hutbe ve vaazlarını Arnavut dilinde ve zamanın ihtiyaçlarına göre hazırlayacağını ifade etmiştir (AQSH, 1922f). 1929 senesinde yer alan Üçüncü Cemaat-i İslâmiye Kongresi’nin tüzüğünde artık Arapça kompleksinden de kurtulmuş olarak tüm vaaz (ve hutbelerin) din dili Arnavutça olması gerektiği belirtilmiştir (Basha, 2011).

4. BÖLÜM: ARNAVUTLUK ŞER'İYYE MAHKEMELERİNDE AİLE VE MİRAS HUKUKU UYGULAMALARI

Çalışmamızda geçtiği üzere şer'iyye mahkemelerinin ele aldığı meseleler aile hukuku hakkındadır. Yetkisi dâhilinde olmayan davalar devletin ilgili mahkemelerinde çözüldü. Mahkemelerin uygulamış oldukları kanunlar hakkında birinci ve ikinci bölümlerde tespit ve izahatı yapılan materyaller dışında yazılı olarak herhangi bir belgeye rastlamış değiliz. Osmanlı aile hukuku, kadıların kanun yerine İslâm hukuku esaslarına dayanarak uyguladığı bir sistemdir. Bu durum hukukta istikrarsızlık veya belirsizlik oluşturmamıştır (Aydın, 1996). Aynı durum Arnavutluk şer'iyye mahkemeleri ve kadıları için geçerli olmuştur.

Aile konularında Osmanlı devletinde en son uygulanan kanunun 25 Ekim 1917 tarihinde uygulamaya giren Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'dir (Aydın, 1998). Ancak Arnavutluk'taki şer'iyye mahkemelerinin hiçbir evrak veya mahkeme kararında kararnâme ile ilgili bilgilere rastlanabilmiş değildir. Dolayısıyla YŞK 1912 senesinde Osmanlı ile irtibatlarını resmî olarak olmasa da pratikte kesmiş oldukları için Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'ni de kanun edinmemişlerdir. Şer'iyye mahkemelerinin uyguladıkları kanunlar İslâm hukuku hükümlerinden ibaret ve bu da ilgili yerlerde *Mecelle* ismiyle ifade edilmiştir (Bakınız Resmî Gazete, 1922b, s. 5). Aslında *Mecelle*'de aile hukuku ile ilgili hükümler bulunmamaktadır ve bunun eksikliği Arnavutluk medeni kanununun gerekliliği dillendirilirken de ifade edilmişti (Resmî Gazete, 1928a). Buna göre *Mecelle* ismiyle İslâm hukuku kastedilmiştir. Nitekim daha önce bahsettiğimiz şer'iyye mahkemelerine yönelik gazete tenkit yazısında da *Mecelle*'den "İslâmî veya Arap kanunlar" diye bahsedilmiştir (Bk. Çelo, 1921; AQSH, 1921c).

Osmanlı'da İslâm aile hukuku, Hanefî mezhebinin görüşlerine dayanarak uygulanmıştır (Aydın, 1996). Arnavutluk şer'iyye mahkemelerinde mezhepten bahsetmek oldukça zordur, çünkü mezheplerin zikri geçmemektedir. Ancak Osmanlı'nın İslâm hukuku uygulamasına ve bunun yanında kullanılan terminoloji ve uygulamaya dayanılarak Arnavutluk'un Hanefî mezhebini kanun edindikleri söylenebilir.

Şimdiye kadar teorik olarak izahatı yapılan birçok kaidenin uygulanışını kurumlar arası iletişim evrakları ve kadı sicillerinde kaydedilen değişik mesele ve davalardan yola çıkarak nişan, nikâh, talâk ve miras alanlarında şer'iyye mahkemelerinin değişik uygulamaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Birçok uygulama veya kararın dayandığı kural

ve kanunun yazılı olmamasından dolayı, bunların tespiti ele alınan meselelerin karar bilgilerine dayanılarak gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında verilen kararların İslâm hukukuna uygunluğu tespit edilmiştir. Araştırmamızın konusu olan meselelerle ilgili ister hüküm ister usul açısından bütün detayları açıklayan metinler bulunmamaktadır. Ancak özellikle değişime uğrayan veya özel önemi haiz meseleler hakkında resmî belgeler yazılmış ve şer’iyye mahkemelerine bilgi olarak aktarılmıştır. İleride bunun örnekleri görülecektir.

Çalışmamızda yer verilen örnekler hem zaman hem konu açısından zengin bir yelpazeye sahip olmak adına olabildiğince farklı sene ve konulara göre seçilmiştir. Öne çıkan konular *Nişan ve Nikâh*, *Boşanma Uygulamaları* ve *Miras Davaları* olmak üzere üç ana başlık altında toplanmıştır. Bu ana konuların bütün alt başlıklarına örnek göstermek tez çalışmamızı yersiz bir şekilde şişireceği için, zamanın ana problemlerini ele alan ve İslâm hukukunun uygulanıp uygulanmadığının tespiti için yeterli olacak şekilde misaller gösterilmesi tercih edilmiştir.

Yöntem açısından önce çalışılan konunun İslâm hukukuna göre tanım ve ana hükümleri hakkında özet bilgiler verilmiştir. Arkasında şer’iyye davalarından örneklerle yer verilmiştir. Buna göre nikâh konusuyla ilgili ister hüküm ister usul açısından bütün detayları açıklayan metinler bulunmamaktadır.

Daha net bir şekilde anlaşılması için örnekler tablo halinde gösterilmiştir. Tablo içinde bulunan metinler şer’iyye mahkemeleri belgelerindeki bilgilerden oluşturulmuştur.

4.1. Nişan ve Nikâh

4.1.1. İslâm Hukukuna Göre Nişan ve Nikâh

İslâm hukuku kitaplarında “hıtbe” başlığı altında incelenen nişanlanma bir evlenme sözünden ibarettir. Hıtbe, belirli bir kadınla evlenme isteğini açıklayarak bunu kadına veya ailesine bildirmektir (Zuhayli, 1985). Nişanlanma, tarafların birbirleriyle evlenmek hususunda anlaşmalarıyla gerçekleşir, ancak bu anlaşma hukuken taraflara evlenme mecburiyeti yüklediği gibi, bozma durumunda da bir tazminat ortaya çıkmaz (Aydın, 1985). Nikâh ise “Eşlerden her birinin hukuken diğerinden yararlanmasını öngören ve her birine eşi nezdinde haklar ve onun üzerine görevler yükleyen bir sözleşmedir” (Hallâf, 1938, s. 13).

Aile hukuku İslâm hukuku muamelât bahsinin müstakil bir bölümünü teşkil eder. Klasik fıkıh âlimleri onu ibadetlerle muamelât arasında yer verirken, çağdaş İslâm hukukçuları ahvâl-i şahsiye içerisinde yer vermektedirler (Aydın, 1985).

Evlenmenin unsurları, taraflar ve irade beyanıdır. Taraflar, evlenecek olan eşler veya bunların velileri; irade beyanı ise evlenenlerin icab ve kabulleridir (Kâsânî, 2002).

Nikâhın şartları ise in'ikâd, sıhhat (geçerlilik), nefâz (yürürlük) ve lüzum (bağlayıcılık) olmak üzere dört çeşittir. İn'ikad şartları ehliyet, meclis birliği, evlenme mâniin olmayışı, icab ve kabulün uygunluğudur. Sıhhat şartları şahitlerin olması ve ikrahın olmamasıdır. Tarafların veya velilerinin rızalarının alınmasının gerekli olduğu durumlarda bu rızanın alınmış olması bir nefâz şartıdır. Son olarak da nikâh akdi esas itibariyle lâzım akitlerdendir. Taraflardan birinin onu feshetme salahiyeti yoktur (Karaman, 1985).

Nikâh akdinin unsurlarından veya in'ikâd, sıhhat, nefâz ve lüzum şartlarından birisinin eksik oluşu akdin neticelerinin ve hukuki niteliğinin farklı oluşunu gerektirir. Buna göre nikâh bütün şartların yerine getirilmiş olması durumunda *sahih*; unsurları ve in'ikâd şartları tamam olup, sıhhat şartlarında eksiklik bulunan evlenme akdi *fâsid*; unsurları veya in'ikâd şartlarından birisi eksik olan evlenme akdi *bâtıl*; unsurları, in'ikad ve sıhhat şartları tamam olan, fakat nefâz şartlarında eksiklik bulunan evlenme akdi *mevkûf* ve diğer şartları tamam olup lüzum şartlarında eksiklik bulunan evlenme akdi *gayr-ı lâzım* diye tanımlanır (Yaman, 1999).

Nikâh, iki şahit huzurunda tarafların irade beyanlarıyla diğer şartlar gerçekleşmişse akdedilmiş olur. Buna göre din adamının hazır bulunması şart olmadığı gibi, dini bir merasim de gerekmez (Karaman, 1985). Ancak erken dönemlerden itibaren onun hukuki yönünü bilen hâkim, naib, noter gibi din ve hukuk adamları huzurunda yapılmasına özen gösterilmiştir (Aydın, 1996).

Evliliğin sonuçları, kadın ve kocanın haklarından ibarettir. Kadının hakları mehir ve nafakadır. Mehir erkeğin evlenirken kadına verdiği yahut taahhüt ettiği para veya maldır. Mehir erkeğin bir vecibesi olup doğrudan doğruya kadının malıdır (Kâsânî, 2002). Kocanın karşılamakla yükümlü olduğu nafaka ise, yaşayabilmek için asgari masraflardır. Nafakanın şümulüne yiyecek, giyecek, mesken, tedavi ve ilaç ve bazı durumlarda hizmetçi masrafları girer (Serahsî, tarih yok). Kocanın hakları ise kadının kocasına itaati, kocanın evinde ikamet ve onu gözetmesi ve onun izni olmadan burayı terk etmemesidir (Mevsilî, 1937).

4.1.2. Şer’iyye Mahkemelerinde Nişan ve Nikâh Uygulamaları

İslâm hukukuna göre akdın sıhhatine zarar vermeyen teknik düzenlemeler ibâha alanında yer alır, dolayısıyla hukukçular tarafından belirlenmesine izin verilmiştir. Örfî hukuku oluşturan ve kısmen yerli örf ve âdetlere, çoğunlukla da padişahın koymuş olduğu kanunlara göre şekillenen bu tür düzenlemelerde İslâm hukukunun temel prensiplerine aykırılığın olmamasına dikkat edilmesi yeterlidir (Bk. Aydın, 1996). Şer’iyye mahkemeleri durumda bu düzenlemeleri yapan kişiler yönetici konumunda olan YŞM üyeleridir.

Her toplumda olduğu gibi Arnavutluk Müslümanlarının kendi inanç, kültür ve hukuk sistemlerine göre nişan ve nikâh yapma biçimi vardır. Buna göre kültürel ve resmî her işlem için belli prosedürler söz konusudur. Bu işlemler büyük oranda İslâm hukuku geleneğinden şekillenmiştir. Bunun yanında yerli bazı düzenlemeler de söz konusudur. Aşağıdaki alt başlıklarda şer’iyye mahkemelerinin nikâh işlemiyle ilgili değişik durumlar karşısında nasıl davrandıklarını ve şimdiye kadar çalışmamızda anlatılan usul ve prensiplerin nasıl uygulandığına dair değişik örnekler üzerinde durulacaktır.

4.1.2.1. Şehâdetnâme

Evlenme mâniinin olmaması nikâh akdinin in’ikâd şartlarındandır (Karaman, 1985). Bunun için nikâh işleminden önce kişiler arasında evliliğe herhangi bir mâniin olmadığı tespit edilmesi gerekmektedir. Osmanlı hukuku pratiğinde nikâhı, kadı ve naibler dışında normal din adamları da kıyabilirdi. Ancak bunlar, daha önce mahkemeye başvurup evlenmelerinde sorun olmadığını kanıtlayarak izin belgesi getirenlerin nikâhını kıyıyorlardı. Bu belge “izinnâme” diye isimlendirilirdi. Burada evlenme mâniin olmadığını tespit eden makamın hukukçulardan oluşması önem arz etmektedir (Aydın, 1996).

Bunun gibi Arnavutluk şer’iyye mahkemelerinde de evlilik akdini gerçekleştirmek için tarafların resmî *şehâdetnâme* getirme şartı vardı. Bu düzenleme YŞK’nın şer’iyye mahkemelerine gönderdiği 2.2.1923 tarihli 866/II no’lu resmî yazıyla bildirilmiştir (AQSH, 1923e). Buna göre birbirini evliliğe kabul eden taraflar bu taleplerini muhtara bildirirlerdi. Bundan sonra muhtar, ilgili şahısların isimlerini kaydederek nikâh yapmak istedikleri ve evlenmelerine herhangi bir mâniin olmadığını muhtarlık üyelerinin de tanıklığıyla yazılı bir şekilde ilgili şer’iyye mahkemesine bildirirdi. Bu evrakın bir örneği aşağıdaki gibidir:

“Slanitsa’nın (Sllanicë) Graçan köyünden Şakir kızı Meruşe, Sulo Manja (Manja) ile kendi isteğiyle nikâhlanmak istiyor ve evliliklerine herhangi bir mâni yoktur. Bu kayıt Muhtarlık tarafından şer’iyye mahkemesine bildirilmiştir” (AQSH, 1921e, s. 8).

Bu metnin altında muhtar ve muhtarlık üyelerinin mühürleri veya imzaları bulunmaktadır. Evliliği kabul edilen şahısların nikâh bilgileri özel resmi bir defterde kaydedilir ilgili makamlara gönderilirdi.

Görüldüğü gibi Osmanlı’daki izinnâme Arnavutluk şer’iyye mahkemelerinde *şehâdetnâme* diye isimlendirilmiştir. Ancak bu belgeyi veren muhtarlık makamındaki kişilerin İslâm hukuku bilgi seviyesi bize meçhuldür.

4.1.2.2. Başlık Parası Yasağı ve Küçük Yaşta Evlilik

Küçük yaşta evlilik ve başlık parası meseleleri aslında birbirinden farklı konulardır. Bazı bölgelerin küçük yaşta yapılan evliliklerin yasaklanmasına karşı çıkmalarının sebebi başlık parası almaları olduğu için bu iki konunun birlikte ele alınması uygun görülmüştür. İslâm hukukunun normlarına göre nikâh akdinin şartları arasında tarafların rızalarını izhar etmeleri yer almaktadır (Karaman, 1985). Nikâhın sonuçları arasında kocaya vacip olmak üzere yüklenmiş olan evlendiği kadına mehrin verilmesi yer almaktadır. Mehir evliliğin tabii bir neticesi olması itibariyle, nikâh anında belirlenmezse veya hiç konuşulmazsa da kadının bu hakkı zayi olmaz (Hallâf, 1938). Mehrin yanı sıra kadının velisine verilen bir ücret de toplum içerisinde âdet olarak yerleşmiştir. Buna yaygın ifadesiyle *başlık parası* denmektedir. Hesaplanma ve ödenme zamanı evlilikten öncedir. Karıştırılrsa bile mehirle başlık parası arasında ne mülkiyet ne de ödeme ve ceza koşulları açısından herhangi bir benzerlik veya bağ yoktur. Biri hukukî diğeri sosyal iki ayrı vakıa olarak devam etmiştir (Aydın, 1985).

Evlilik yaşına gelince İslâm hukukuna göre “en düşük evlilik yaşı” hakkında kesin bir hüküm bulunmamaktadır. Çoğu fukaha, velisinin küçük çocuğu adına nikâh akdi kıyabileceğini belirtmiş, ancak cinsel ilişki için ergenliğe kadar beklenmesi gerektiğini de eklemişlerdir (Serahsî, tarih yok). Baba veya dedenin velayetleri altındaki kız çocuğunu evlendirmeye dair yapmış oldukları nikâh akdi bağlayıcıdır. Bunda kızın muhayyerliği yoktur. Çünkü baba ve babanın babası velayetleri altındaki çocukların menfaatine aşırı derecede düşkün ve onlara karşı çok şefkatlidirler. Baba ve dede haricindeki akrabaların velayetleri altındaki küçük kızlar için kıldıkları nikâh akdedilmiş

olur ama bulûğa erdiğinde kız bu nikâhı kabul edip etmeme muhayyerliğine sahip olur. Bu evliliği çıkarına uygun görmezse, feshedebilir (Mevsilî, 1937). Aslında bu konuda kız ve erkek çocuk arasına bir fark konulmamıştır. Fukahanın izin verdiği mesele, küçük bir çocuğun yetişkin bir insanla evlenerek aile yaşamını sürdürmeleri değildir. Hiçbir âlim, küçük bir çocukla cinsel ilişkiye girmeyi onaylamamıştır.

Hanefî fakihlerden İbn-i Semâ'a babanın evlendirmesi durumunda da kadının muhayyerlik hakkının olduğunu savunmaktadır. Ebu Hanife ile akran olan İbn-i Şübrûme (ö. 144/761) ve Mu'tezileden olan Ebû Bekr el-Esam'a (ö. 200/816) göre ise babalar küçük erkek veya kız çocuklarını ergenlik çağına gelmeden evlendiremezler (Serahsî, tarih yok). Aynı zamanda velinin nikâhtan evvel kızına danışmadan onu evlendirmesi sünnete muhalefet olarak kabul edilmiştir (Mevsilî, 1937).

Bununla birlikte konu hakkında bağlayıcı nasların olmaması bu hükümlerin çoğunluğunun fukahanın yaşadığı günün toplumsal şart ve ihtiyaçlarının etkisiyle şekillenen yorumlar olduklarını göstermektedir. Zaman ve mekânın değişmesiyle bu tür hükümlerin de değişme ihtiyacı muhakkaktır. Nitekim Hukûk-ı Aile Karamâmesi Ebû Bekr el-Esam'ın görüşünü tercih ederek evlilik çağına ulaşmayan küçüklerin nikâhlarının hiç kimse tarafından akdedilemeyeceğine hükmetmiştir (Acar, 2003).

Arnavutluk örneğinde hem zamanın kültürüne hem YŞM'nin aldığı önlemlere baktığımızda dindar ailelerde kızın nişanının küçük yaşta yapılması yaygın bir adetti. Ali Başa'nın tespitlerine göre 1912'den sonra Arnavutluk'taki üç dinî topluluğun inananları arasında bazı örfî hukuk normlarının olduğunu kanıtlayan bir dizi belge de bulunmaktadır. Bunların arasında ebeveynin rızasını almadan kızına nişan takma hakkı, görücü usulü kurumu, vb., dini mensubiyetten bağımsız olarak aile hayatında önemli bir rol oynamaya devam etmiştir. Bu adetler 1912-1939 döneminde ve sonrasında da ülkeyi meşgul eden çok önemli sorunlardı (Basha, 2011).

İslâm diniyle doğrudan ilgisi olmayan bu geleneklere karşı, özellikle 1918 itibariyle, sert tepkiler ortaya konmuştur. Kızların bu şekilde nişanlanması İslâm dininin esas normlarına aykırı olmamasına rağmen, suiistimallerin yaygınlaşması sebebiyle 1919 senesinin sonunda YŞK, kızların onayları olmadan nişan takmanın yasadışı olduğuna dair bir karar çıkarmıştır. Ancak Kruya şehrinden başlayarak nişan karşılığında yüklü miktarda para almış olan aileler tarafından yeni düzenlemeye karşı “adetlerimizi koruma” sloganı altında protesto sesleri yükselmeye başlamıştı (Basha, 2011).

Arnavut Müslüman toplumunda bu alanda büyük sıkıntılardan biri evlilik öncesi nişanların nikâh yerine konması ve buna bağlı olarak alınan başlık parasıydı. Bunyay (Bunjaj) Şer’iyye Mahkemesi nâibinin YŞM’ye gönderdiği 4.6.1918 tarihli 32 no’lu resmî yazının içeriği, yörede bu sıkıntının nasıl bir şekil aldığını görmek açısından önem arz etmektedir. Nâibin ifadesine göre Büyük Mâlisiya (Malesia e Madhe)’nin âdetlerinden biri nişan sözü için ödenen başlık parasıydı. Toplumun alışkanlıklarına göre erkek tarafı kızın velisine 700-800 koron ödemesi yaptıktan sonra nikâh kıyılır ve kız kocasının yanına giderdi. 2-3 ay kocasının evinde kaldıktan sonra beğenmemesi veya bir başka erkekle tanışıp onu tercih etmesi durumunda başına buyruk olarak babasının evine dönebilirdi. Kızın, herkesten habersiz bir şekilde gerçekleştirdiği bu davranışı kendi ailesine kocasını beğenmediğini veya bir başkasıyla evlenmek istediğini söyleyerek izah ederdi. Sonuçta bu davranış babası için iyi bir haber teşkil ederdi, çünkü ikinci bir defa para alma fırsatı doğardı. Nâibin izahatına göre bu şekilde nikâh kıymış birçok erkek haklarını şer’iyye mahkemelerinde ararlardı. Bunyay şer’iyyesinin bu sıkıntılı durumlara bulduğu çözüm nişan yapıldıktan sonra kocaya *itaât-i i’lâm*²¹ denilen bir evrak verilmesiydi. Ancak bu da meseleye çözüm getirmediği için terk edilen kocalar YŞM’ye tekrar yazı yazıp çare aramışlardı. YŞM başkanına göre meselenin tek çözümü yalancı şahitlikle²² yapılan ikinci evliliklere suçluları Bezirkskomanda’ya haber vererek cezaya çarptırılmalarını sağlamaktı. Bunun için 16.4.1918 tarihli 339 no’lu resmi cevapta böyle bir durumla karşılaşılın bütün imam ve şer’iyye çalışanlarına muhakkak hemen Bezirkskomanda’ya haber vermeleri emredilmiştir (AQSH, 1918e).

Yine toplumun başına açtığı büyük sıkıntıları sebebiyle bu tür adetlerden kurtulmak adına, YŞK devletin resmî kurumlarından destek alarak, nikâhsız yapılan nişanlar hakkında bütün vilayetlere 3 maddeden oluşan 8.8.1923 tarihli 167 no’lu kararı resmî yazıyla bildirmiştir. Resmî gazetede yayınlanan metin aşağıdaki gibidir:

- “a) Nikâhsız yapılan nişanların şer’iyye mahkemesinde hiçbir hukukî geçerliliği yoktur. Bu durumda açılan davalar şer’iyyelerden kesinlikle reddedilecektir.
- b) Kızların evlilik adına satılması hem devletin yasaları hem dinî ahkâm tarafından merdûd ve yasak olduğundan dolayı, şer’iyye ofislerine bu şekilde intikal eden davanın olması durumunda gerekli cezayı vermesi için devletin ilgili makamlarına haber vermek zorundadırlar.

²¹ Elimizdeki belgelerde itaat-i i’lâm örneğine rastlayabilmiş değiliz.

²² İlk kocadan boşanmamış bir kadının ikinci evliliğine şahitlik etmek yalancı şahitlik suçu olarak değerlendirilmiştir.

c) Bu karar hem yayınlanmak üzere resmî gazeteye hem bütün şer’iyye ofislerine ve Cemaat-i İslâmiye konseylerine bildirilecektir.” (Resmî Gazete, 1923f, s. 2)

İslâm hukukuna göre mümeyyiz çocuğun yaptığı nikâh akdi velisinin iznine bağlıdır. 7-15 yaş aralığında yapılan bu evlilik ancak velinin izniyle geçerlilik kazanmaktadır (Mevsili, 1937). İslâm hukukunca geçerli olmasına rağmen, ortaya çıkan sıkıntılar sebebiyle YŞK bu tür evlilikleri hukuken geçersiz saymış ve gerekli belgeleri vermemişlerdir. Bu durumu Tablo 7’deki örnekte görebilmekteyiz.

Konu	10 yaşındaki çocuğunun evliliğini kaydettirmek üzere babanın açtığı dava
Taraflar	İsak Muça Elbasan Şer’iyye Mahkemesi
Başvurulan Mahkeme	Yüksek Şeriat Mahkemesi
Davanın Şerhi	Bu dava temyiz kategorisinde yer almaktadır. Godoleş (Godolesh) köyünden İsak Muça isimli vatandaş 10 yaşındaki çocuğunun Selim Salla adlı şahsın kızıyla nikâhını kıymak ister. Başvuru mektubunda dediği gibi, damadın çocuk yaşta olması sebebiyle yerli Elbasan Şer’iyye Mahkemesi’ne nikâh işlemi yapmak üzere başvurduğunu ancak çocuğun yaşı müsait olmadığı gerekçesiyle reddedildiğini ileri sürmektedir. Şahsın talebi YŞM tarafından Elbasan Şer’iyye Mahkemesi’nin kararını düşürüp nikâhı geçerli sayarak gerekli belgeleri vermek üzere emir vermesidir.
Karar	YŞK 8.2.1923 tarihli 1352 no’lu Elbasan Şer’iyye Mahkemesi’ne gönderdiği üzere evlilik düzenlemeleri sonrası 10 yaşındaki çocuğun nikâhının yasadışı sayılması sebebiyle şahsın talebini reddetmiştir.

Tablo 7: Mümeyyiz Çocuğun Evliliği Örneği

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur, AQSH, 1923f.

Küçük yaşta evlilik normal bir uygulamaydı ancak aile içi baskı veya şiddete maruz kalan genç kızların kaçmak zorunda kaldığı durumlar da az değildi. Seme İsufi adında bir genç kızın valiliğe gönderdiği isyan yazısında şu noktalar sıralanmıştır:

- “1 – Bana sormadan nişan taktılar,
- 2 – Kocam beni aldıktan sonra dövmüştür,
- 3 – Aç bırakmıştır,
- 4 – Ufak bir kızken kocayı reddetmeye cesaret edemedim,
- 5 – Evlendikten sonra utancımın dolayısı annemle beraber gitmek zorunda kaldım,
- 6 – Hüküm geri dönmek üzere olacaksa peşinen şunu söyleyeyim ki kocam denen adama dönmem, ölürüm veya intihar ederim daha iyi” (AQSH, 1917f, s. 7).

Aşırı yaygınlaşan bu uygulama hakkında İç İşleri Bakanlığı’nın 3.1.1926 tarihli 10 no’lu kararda şu tespit yapılmıştır: Küçük yaşta nişan yoluyla evliliği kısılan kızlar büyüyünce kocalarını sevmiyor, dolayısıyla ayrılıyorlardı. Bu da insanlar arasında kavgâ ve cinayetlere varacak derecede büyük sıkıntılara sebep oluyordu. Buna göre söz konusu kararda 17 yaşından evvel yapılan nişan veya nikâhların hukuk karşısında geçersiz olacağına karar verilmiştir. Bu karardan sonra, Vehbi Dibra’nın emriyle Berat Şer’iyye Mahkemesi tarafından birkaç gün öncesinde 14 yaşında bir erkek çocuğuna kıydığı nikâhı iptal etmesini emretmiştir (AQSH, 1926). Görüldüğü üzere bu düzenlemeler hem ahkâm-ı şer’iyyeye uygunluk arz etmekte hem toplumda baş gösteren bir sıkıntıyı çözmek adına atılmış önemli bir adımdır.

4.1.2.3. Hükümsüz Nikâh Şartları

Nikâh sözleşmelerinde öne sürülen ve tarafların hak ve menfaatlerini koruyan koşulların geçerliliği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu konuda farklı âlimler tarafından yapılan yorumlar ve içtihatlar ortaya çıkmıştır. İslâm hukukçuları genel olarak bu şartları *ta’likî* ve *takyîdî* olmak üzere iki kategoride ele almışlardır. Ta’likî şartlar nikâh akdini ayrıca vuku bulacak bir olay ya da gelişmeye bağlayan şartlardır. Şartın gerçekleşmesi nikâhı etkilemektedir. Bu şartlar hukuken geçerlidir (Hallâf, 1937). Takyîdî şartlar ise taraflara fayda sağlayan, fakat akdin gereği olmadığı gibi ona uygun da düşmeyen, hakkında nas bulunmayan ve âdet hâline de gelmiş olmayan şartlar fâsid şartlardır, akitlerde ileri sürülemez; sürülürse akit mûteber, şart fâsid ve hükümsüz olur (Karaman, 1985).

Tablo 8 ve 9’da fâsid şartlardan olan takyîdî şartın koşulduğu örnekte şer’iyye mahkemesi söz konusu şartı geçersiz sayıp kararı ona göre bağlamıştır.

Konu	Fâsid şartın gerçekleştirilmemesi üzerine dava
Taraflar	Süleyman Ulkinaku (Ulqinaku) kızı Havva Ulkinaku
	Korab Can (Xhani) oğlu Tahir Can
Başvurulan Mahkeme	Leja (Lezhë) Birinci Derece Şer'iyye Mahkemesi
Davanın Şerhi	Süleyman Ulkinaku (Ulqinaku) kızı Havva Ulkinaku Korab Can (Xhani) oğlu Tahir Can ile evlidir. Havva Ulkinaku Leja şehrinde ikamet etmek şartıyla evlilik yaptığını ifade etmiştir, ancak evlilikten sonra kocası İşul (Ishull) köyüne götürüp birlikteliklerine orada devam etmişlerdir. Bunun üzerine kadın nikâh şartının gerçekleştirilmesi için kocasına dava açmıştır.
Karar	İslâm hukukuna göre bu şartların evliliğe etkisi olmaması ve gerçekleştirilmek üzere hukuki bir zorunluluğunun dayatılamaması üzerine Leja (Lezhë) Birinci Derece Şer'iyye Mahkemesi'nin kadısı hukuken çözülemeyeceği için meselenin taraflarca iyilikle çözülmesi gerektiğine karar vermiştir.

Tablo 8: Nikâhta Fâsid Şartın Koşulması 1

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur, AQSH, 1920d.

Konu	Oturacak şehri nikâh şartı olarak belirleyen kadına açılan dava
Taraflar	Hüseyin Şabani (Hysen Shabani) Ayşe Şabani (Aishe Shabani)
Başvurulan Mahkeme	Yüksek Şeriat Mahkemesi
Davanın Şerhi	Hüseyin Şabani isimli kişi Ayşe Şabani ile evlidir. Ancak ailecek Tiran şehrinde oturacakları anlaşılınca hanımı reddeder çünkü Leja (Lezhë) veya İşkodra (Shkodër) şehirlerinde oturma şartı ile evlenmiştir.
Karar	YŞM kadının kocasına dönmesi gerektiğine karar vermiş ve bu kararı nikâhlarının kıyıldığı Leja Birinci Derece Şer'iyye Mahkemesi'ne de göndermiştir. Buna cevaben Leja Birinci Derece Şer'iyye Mahkemesi kadına ulaşıldığını, ancak kocasına dönmeye razı olmadığını ifade etmiştir.

Tablo 9: Nikâhta Fâsid Şartın Koşulması 2

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur, AQSH, 1921g.

4.1.2.4. Şer'iyye Mahkemesinde Nikâhın Hukuken Geçersizliği ve İstisnaları

Şer'iyye mahkemesinin kurallarına uygun yapılmayan veya geçerliliği şer'iyye mahkemeleri tarafından tescillenmeyen evlilikler hukuk karşısında geçersiz sayılmıştır. Aşağıdaki örneklerde görüldüğü şekilde resmî olarak yapılmayan nikâh üzerine gelen davalar mahkemeler tarafından reddedilmiştir.

Ancak şer'iyye mahkemeleri bu durumlarda belli bir tetkik yaptıktan sonra geçersizlik kararı vermiştir. Tablo 8'deki örnekte olduğu gibi hayatta gerçekleşmiş reel fiillerin tek bir belgenin yokluğu sebebiyle nefyedilmesi söz konusu olmamıştır. Çünkü İslâm hukukunda akitler sözlü tasarruf nev'indendir (Karaman, 1985; Bk. Kâsânî, 2002). Onun için nikâh işlemi şer'iyye mahkemesinde yapılmamış olmasına rağmen maddî delillere dayanarak geçerli kabul etmiştir. Diğer taraftan şahitsiz yapıldığı veya resmî olarak şahitlerle yapılmadığı tespit edilen nikâhların peşi bırakılmayıp durumun düzeltilmesi için çaba sarfedilmiştir.²³

²³ Bunu Kavaya (Kavajë) şehrinde jandarmada çalışanı Hüseyin Manga örneğinde görebiliriz. Resmi evrakta şahit olarak gösterdiği kişilerin gerçekte şahitleri olmadıkları tespit edilince söz konusu şahsın yaşadığı şehirdeki şer'iyye mahkemesine meselenin takibi istenir (AQSH, 1923e).

Buna göre Tablo 10'da şer'iyye mahkemesinde kıyılmayan nikâhın İslâm hukuku şartlarını taşıması sebebiyle geçerli kabul edildiği, Tablo 11'de ise resmî evraklarla evliliğini ispat edemeyen şahısların şahitleri getirinceye kadar nikâhlarının kabul edilmeyişi mülâhaza edilmektedir.

Konu	Şer'iyye mahkemesinde kıyılmayan nikâhın geçerli sayılmaması
Taraflar	Bekir Lami oğlu Aguş (Agush) Lami Muharrem Kusi kızı İke Kusi
Başvurulan Mahkeme	YŞM
Davanın Şerhi	Temyiz davası başvurusunda bulunan Bekir Lami oğlu Aguş Lami, Muharrem Kusi kızı İke Kusi ile dışarıda evlendiğini ifade etmektedir. Dışarıda evlenmiş olması şer'iyye mahkemelerinde nikâh kıymadıkları, ancak şahitlerin önünde nikâh kıydıkları anlamına gelmektedir. Bir buçuk senedir evli olduklarını iddia eden Aguş Lami, hanımının hamile kaldığını fakat çocuğun doğduktan sonra öldüğünü ifade etmiştir. Bu olaydan sonra Yakup Loe Dibra isimli şahsın tahrik ve teşvikiyle hanımı kaçmış olup söz konusu bayanın evli olduğuna dair mahkeme kararı olmadığı için Yakup Loe Dibra ile evlenme işlemleri yapmak üzere oldukları ifade edilmektedir. Meselenin çözüme kavuşması için şer'iyye mahkemelerinden kadının evli olduğuna dair i'lâm isdâr olunması lazım ki yeni evliliğin yapılması mümkün olmasın. 6.2.1920 tarihini taşıyan temyiz davası talebi üzerine YŞM, Tiran Şer'iyye Mahkemesi'nden lazım olan tetkikleri yapmasını emretmiştir. Tiran Şer'iyye Mahkemesi Aguş ve İke'yi kadı ve şahitlerin huzuruna çıkarıp ifadelerini almıştır. İfadelerine göre dünyaya gelen çocuk meselesi iki taraftan da kabul edilmiştir. Ancak buna rağmen sonuç olarak Tiran Şer'iyye Mahkemesi kadısı iki şahsın arasında resmî olarak nikâhın gerçekleşmediğine hükmetmiştir.

	YŞM'nin önüne gelen bu karar kabul edilmemiştir. Ağuş'un ifadesine göre mahalle muhtarlığı bu iki şahsın evli olduklarına şahitlik etmiş olmanın yanında sancağın resmî kayıtlarında evli olduklarına dair belgeler bulunmaktaydı. Şer'iyye mahkemelerinde kıyılan nikâh akitleri valiliğin kayıt ofisine gönderilerek devletin kütüklerine giriş yapıldı. Bu durumda söz konusu kişiler şer'iyye ofislerini atlayarak doğrudan kayıt ofisine gitmiş evliliklerini başka yollarla ispat etmişlerdir. Bu bilgiler ışığında YŞM 7.1.1920 tarihli 364 no'lu resmî yazıyla Tiran Şer'iyye Mahkemesi'nin valilikten ilgili evrakları alıp ona göre karara varmasını talep etmiştir. Emri yerine getiren şer'iyye mahkemesi valilik kayıt belgesine ulaştıktan sonra YŞM'ye göndermiştir.
Karar	Bunun sonunda YŞM 13.1.1920 tarihli resmî yazıyla, Tiran Şer'iyye Mahkemesi'ne belgelerin işaret ettiği ve çocuğun dünyaya geldiği iki taraftan kabul edilmesi sebebiyle davalı olan kişiler arasında evliliğin geçerli olduğu kanaatini belirtip şer'iyye mahkemesine buna göre karar vermesini emretmiştir.

Tablo 10: Nikâhın Şer'iyye Mahkemesinde Kıyılmamasına Rağmen İslâm Hukukunun Şartlarını Taşımaya Sebebiyle Geçerli Kabul Edilmesi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur, AQSH, 1920d.

Dava	Kocanın eksikliği durumunda şahitler vesilesiyle evliliğin belgelendirilmesi talebi
Başvuran	Süleyman Bey kızı Hamide
Başvurulan Mahkeme	Pekin (Peqin) Şer'iyye Mahkemesi
Meselenin Şerhi	Süleyman Bey kızı Hamide'nin yazılı ifadesine göre kendisi beş yıl önce hâlihazırda vefat etmiş olan Demir Sina adlı vatandaşıyla evliydi. Kocasının vefatından sonra kendisine kalan miras kısmını almak üzere Demir Sina'nın mirasçılarından olan Hacı Züher'in Hamide'nin merhumla olan nikâhını reddetmesi sebebiyle Sulh Mahkemesi'ne dava açmıştır. Fakat Sulh Mahkemesi'ndeki davayı kazanmak için merhumla olan evliliğini belgelendirmesi gerekmiştir. Yine ifadesine göre hem evlilik belgesi kaybolmuş hem nikâhı kıyan imam vefat etmiş olduğundan, nikâh şahitlerinin ifadelerini alarak Pekin (Peqin) Şer'iyye Mahkemesi'nin yeni bir evlilik belgesi vermesini talep etmektedir. Şer'iyye kadısı meseleyi YŞM'ye bildirerek bu konuda nasıl davranması gerektiği hakkında yönlendirme talep etmiştir. YŞM'nin 8.8.1923 tarihli 755 no'lu resmî yazıdaki ifadesine göre şahitleri mahkemeye getirip ifadelerinin alınması durumunda Pekin Şer'iyye Mahkemesi gerekli belgeyi vermeye emredilmiştir.
Karar	Konuyla ilgili mahkeme kararına ulaşılamamıştır.

Tablo 11: Nikâhın Hukuken Geçersizliği

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur, AQSH, 1923e.

4.1.2.5. Çok Eşlilik ve Şartları

İslâm hukukuna göre poligami caiz olup bir erkek aynı anda en fazla dört kadınla evli olabilir (Mevsilî, 1937). Çok eşliliğin meşru olabilmesi için temel iki şartın yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunlar eşler arasında adaleti gözetmek ve eşlerin nafakasını temin etmeye güç yetirebilmektir (Sibâ'î, 1999). Bunlardan maksat şeklî ve maddî yönden lazım olan adalettir. Bu da eşlere zaman ayırmada, barınma, yeme içme ve giyim gibi aslî ihtiyaçlarını gidermede eşit davranma şeklinde ifade edilmiştir (Kâsânî, 2002). Aynı

şekilde bir erkeğin evlendiği bakire, dul, eski, yeni, Müslüman veya kitabî kadınların hepsi eşit haklara sahiptirler. Bu bakımdan eşler arasında bir farklılık olmaması gerekmektedir (Mevsilî, 1937).

Adaleti sağlama konusunda yetersiz olan, bir başka ifade ile eşlerine haksızlık ve zulüm yapma potansiyeline sahip olan erkeklerin aynı anda birden fazla kadınla evlenmesi caiz değildir (Hallâf, 1938). Ancak evlilik yaparlarsa bu evlilik geçerli olur (Sibâ'î, 1999).

Araştırmamızın konusu olan zaman aralığında birden fazla eşle evlilik hâlâ geçerli olup kütüklerde resmî olarak kayda geçmekteydi. Berat şehrindeki resmî dairenin ikinci eşle evliliği kaydetmemesi üzerine Berat Şer'iyye Mahkemesi YŞM'ye bildirip çözüm talep etmiştir. Bunun arkasında YŞM konuyla ilgili gerekli düzeltmelerin yapılması için İçişleri Bakanlığı'na 4.8.1923 tarihli 658 no'lu resmî yazı göndermiştir. Sonuç olarak İçişleri Bakanlığı'nın Berat Şer'iyye Mahkemesi'ne problemi çözdüklerini 10.8.1923 tarihli 1049 no'lu yazıyla bildirmişlerdir (AQSH, 1923f). Dolayısıyla bu adet hukukî olarak devam etmiştir.

Kaynaklarda Arnavutluk için aile ilişkilerini ilk defa hukukî bir temele oturtan, çok eşliliği yasak hâle getiren ve evliliği yasal işlemlere uygun olarak yapmayanlar için cezai tedbirlerin 1929 senesi medenî kanunu vesilesiyle Kral Zogu tarafından belirlendiği ifade edilmiştir (Bk. Dodaj, 2019). Hâlbuki resmî evraklarda çok eşlilik 1 Ocak 1928'de uygulamaya konan yeni Ceza Kanunu ile yasaklanmış olup Adalet Bakanlığı 24.9.1928 tarihli 2310 no'lu resmî yazıyla ilgili hükmü uygulamada tesâhül gösterenlerin cezaya çarptırılacağı vurgulanmıştır. Ceza Kanunu'nun bir nüshası YŞK'ya 25.1.1928 tarihinde gönderilmiştir (AQSH, 1928b).

Bazı diğer çalışmalarda çok eşliliğin Bolşevik etkisinden dolayı yasaklandığını iddia edilse bile (Yalçın, 2017), aslında daha önce ele alındığı üzere yeni medenî kanunun özellikle Fransa ve İsviçre medenî kanunların karışımı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çok eşlilikle ilgili iki örneğe yer verilecektir. İlkinde çok eşlilik şartlarının da zikredildiği YŞK ile Dış İşleri Bakanlığı arasında gerçekleşen iletişim belgeleri sunulmuştur. İkinci örnekte ise çok eşlilik yasaklandıktan sonra istisna talep eden bir vatandaşın durumu ele alınacaktır.

Örnek 1

Dış İşleri Bakanlığı tarafından YŞK'ya gönderilen 12 Ekim 1925 tarihli 2885/I no'lu resmî yazışmada, Selanik'teki Arnavutluk Konsolosluğu'nun yönelttiği iki eşlilik hakkında sorusu ele alınmıştır. Mesele şu şekilde izah edilmiştir:

“Selanik’teki Konsoloslüğumuzun bize bildirdiğine göre sn. Sabri Koka kendisinde dört çocuğu olan ilk eşini boşamadan altı hafta önce ikinci eşle evlenmiştir. Çocuklarıyla birlikte kendi ailesinin yanında bulunan eş kocasını iki eşli evlilik hakkında mahkemeye vermiştir. Bu sebepten ötürü Selanik’teki mahkemenin kâtibi zikri geçen konsolosluğa yönelerek şu soruları sormuştur:

1 – Arnavutluk’ta Müslümanlar için iki evlilik yasal mı? Yasal değilse hangi mevzuata göre yasak olduğunu bildirmenizi rica ederiz.

2 – Arnavutluk’ta iki evlilik cezalandırılan bir eylem midir? Cezalandırılıyorsa lütfen hangi kanuna göre yapıldığını bildirmenizi rica ederiz” (AQSH, 1925a, s. 1).

YŞK bu yazıya 26.10.2915 tarihli 575 no’lu yazıyla cevaplamıştır. YŞK’nın bu yazısına göre Arnavut Müslümanlarının iki hanımla birden evli olmaları şu şartlarla mümkündür:

- 1 – Hanımlar arasında eşitlik ve adaletin sağlanması.
- 2 – Eşitlik ve adaletin yeme, içme, giyinme ve barınma konusunda sağlanması.
- 3 – Bu eşitlik ve adaleti sağlamak üzere yeterli mal varlığının olup olmamasının tespit edilmesi.
- 4 – Bu adaleti sağlayabilmesinin işareti olan ahlakına bakılması.
- 5 – Sağlığı hakkında rapor getirmesi.

Cevabın sonunda bu şartlardan birinin yerine getirilmemesi durumunda şer’iyye mahkemelerinin çok eşli nikâhı kıymaları yasak olduğu zikredilmiştir (AQSH, 1925a, s. 2). Görüldüğü üzere YŞK’nın cevabı aslında İslâm hukukunda çok eşlilik için lazım olan “eşler arasında adaleti gözetmek” ve “eşlerin nafakasını temin etmeye güç yetirebilmek” şeklinde daha önce bahsi geçen şartları zamanın diliyle daha net anlaşılabilecek tarzda ihtiva etmektedir.

Örnek 2

Hasan Züber Spahiu adlı vatandaş YŞK’ya yönlendirdiği 7.6.1928 tarihli dilekçede ilk hanımının ağır hasta olması sebebiyle ailesine bakamadığı, dolayısıyla ikinci eşle evlilik yapmak istediğini ifade etmiştir. İlk eşinin ihtiyaç sahibi olması sebebiyle onu bu durumda boşamak istemediğini, dolayısıyla kanundan istisna edilerek iki eş ile birden evli olmasına izin talep ettiğini arz etmiştir. Aslında İslâm hukukuna uygunluk arz eden bu talep 1928 senesinde geçerliliğini yitirdiğinden dolayı YŞK’nın Adalet Bakanlığı’na sunduğu bu talep ret cevabı almıştır (Bk. AQSH, 1928b).

4.1.2.6. Bâtıl Evlilik

İslâm hukukuna göre nikâhın in'ikâd şartları arasında evlenme manileri yer almaktadır. Evlenme manilerden maksat nikâh akdi yapmaya kalkışmayı gayr-ı meşru kılan durum ve ilişkilerdir (Karaman, 1985). Evliliğin manileri sürekli ve geçici olmak üzere iki grupta ele alınmıştır. Sürekli evlenme engelleri nesep, sıhriyet ve radâ sebebiyle kişiler arasında akrabalık bağı oluşturan unsurlar yer almaktadır. Geçici evlenme engellerini ise din farkı, üç kere boşama, dört kadınla evli olma, kadının nikâhlı olması ve zevcenin hısımlı olma oluşturmaktadır (Hallâf, 1938).

Buna göre hukuken evli olup talâk yapmayan kadınlar başka evlilik yapamazlar. Fakat karşımıza mefkûd durumu çıkmaktadır. Mefkûd kaybolmuş, hayatta olup olmadığı bilinmeyen şahsa denir (Mevsilî, 1937). İslâm hukukuna göre kayıp kategorisinde olan kişilerin ölmüş olarak değerlendirilmesi için Hanefî mezhebine göre zann-ı galip ile hükmedilir. Zann-ı galibin oluşması için söz konusu şahsın akranları vefat etmiş veya mefkûdun doksan yaşına ulaşmış olması gibi karineler ile mümkün sayılmıştır (Karaman, 1985).

Osmanlı hukuku tecrübesine bakıldığında özellikle XIX. ve XX. asırlarda savaşların yoğun olduğu dönemde erkeklerin çoğu savaşa gitmek zorunda kaldı ve birçoğu geri dönemedi. Bu durumda eşleri için belirsizlik ve zorluklar yaşandı. Eşlerinin şehit olduğu kesin olmadığı için yürürlükteki Hanefî mezhebine göre kocalarının gaipliğine veya nafaka bırakmamasına dayanarak boşanma talebinde bulunamamaktaydılar. Durumu çözmek adına Hanbeli mezhebinden istifade edilerek Heyet-i İftâiye²⁴ tarafından hazırlanan bir fetva ile 29 Ramazan 1334/5 Mart 1916 tarihi itibarıyla kadınlar boşanma hakkını elde etmiş oldular (Aydın, 1985). Heyet-i İftâiye fetvasına göre kocası altı ay veya daha fazla süre nafaka bırakmadan gaip olan kadına tefrîk hakkı tanınmıştır. Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nin 126. maddesi de bu yönde düzenlenmiştir (Acar, 2011).

Osmanlı devleti ile ilişkilerin 1912 itibarıyla sonlandırılmış olması sebebiyle Arnavutluk'ta Heyet-i İftâiye tarafından hazırlanan bu fetvadan istifade edilmesi mümkün olamamıştır. Ulaşılan mesele ve davalar arasında bâtil evlilik örnekleri; *birincisi* söz konusu ilk kocadan talâk almayan kadınların yaptığı yeni evlilikler, *ikincisi* birkaç seneliğine yurt dışına göçmen olarak giden kocalarının hükmen ölmüş mefkûd

²⁴ İkinci Meşrutiyet'ten sonra bir fetva koleksiyonu (Muhîtu'l-Fetâvâ) hazırlamak üzere oluşturulan kurul (Aydın, 1985).

kategorisinde değerlendirilmesi sonucu yeni evlilik yapan kadınlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda değindiğimiz üzere, Hanefi mezhebine göre bu şekilde gaip olan kocalar hakkında tefrik talep edilemez. Buna göre Peşkopya Nâib'i YŞM'ye 7.2.1918 tarihli 28 no'lu resmî evrakta ismi zikredilmeyen bir kadın talâk yapmadan başka bir adamla evlenmiştir. Bu evlilik şahitlerin huzurunda bir imam tarafından kıyılmıştır. Şer'iyye nâibi bâtil ve yasadışı olan bu evliliği kıyan imam, şahitlik eden ve evlenen şahısların cezalarını sormaktadır. 25.2.1918 tarihli 155 no'lu resmi evrakla cevap veren YŞM bu evliliğin bâtil olduğu ve bu fiile katılanların yalan şahitlik suçundan yargılanmaları gerektiğini ifade etmiştir. Elbette şer'iyye mahkemelerinin cezaî müeyyide salahiyeti olmadığından dolayı, YŞM, bu davayı Bezirskomanda'ya rapor halinde iletilmesini emretmiştir (AQSH, 1918e). Nitekim YŞM konuyla ilgili şer'iyyelere gönderdiği 20.12.1917 tarihli 831 no'lu resmî yazıyla eski kocalarından boşanmayan kadınlara yeni nikâh kıyan imam ve muhtarlar Bezirskomanda'ya ihbar edilerek cezalandırılacaklarını bildirmiştir (AQSH, 1917a).

Yukarıda değindiğimiz gibi bâtil ve yasadışı evliliğin diğer bir örneği göçmen kocaların yurt dışına gittikten birkaç sene sonra kadınların başka erkeklerle evlenmesiydi. YŞM'nin Burgayet Şer'iyye Mahkemesi'ne gönderdiği 5.2.1918 tarihli 100 no'lu yazıda sn. Duleman Voka hanımı Nimet, kocasının beş senedir yurtdışında göçmen olarak bulunması sebebiyle şeriatın kanunlarını çiğneyerek başka bir kişiyle evlilik yaptığını haber vermektedir. Bunun üzerine Burgayet halkı valiliğe yazarak bu evliliğin yapılmasına katılıp şer'î kanunları çiğnemiş olan herkesin cezalandırılmasını talep etmiştir. Burgayet valiliğinin YŞM'den talebi halkın isteği üzerine suçluların şer'iyye mahkemesi tarafından cezaya çarptırılmasıdır. Ancak bunu yapamayacağını bilen YŞM söz konusu problemin yerli komutaya bildirilmesi ve cezaî müeyyide kendi mahkemeler tarafından belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir (AQSH, 1918e). YŞK ve şer'iyye hâkimleri klasik fetvaya sadık kalarak yeni bir içtihatla bulunmamışlardır.

4.1.2.7. Müslüman Kadının Gayr-ı Müslim Erkekle Nikâhı

Bahsi geçtiği üzere İslâm hukukuna göre din farkı evlenme engelleri arasında yer almaktadır. Bu durumda Ancak Müslüman bir kadının, ehl-i kitaptan da olsa, Müslüman olmayan bir erkekle evlenmesi yasaktır (Zuhaylî, 1985). Evlenme manileri in'ikâd şartları arasında yer aldığına göre bu şekilde yapılan nikâh işlemi de bâtil olur (Karaman, 1985). YŞM hem Müslümanların temsilci kurumu hem mahkeme sıfatıyla bu hükmü

uygulamıştır. Nitekim ele aldığı davalarla yetinmeyip dinimizce uygun olmadığına dair haber edildiği vakıalarla özel olarak ilgilenip çözmeye çalışmıştır. Buna örnek Müslüman bir kadının Ortodoks bir erkekle evlendiği haberini alması üzerine 14.2.1922 tarihli 62 no’lu resmi yazıyla Cirokastra (Gjirokastrë) Birinci Derece Şer’iyye Mahkemesi’ne gönderdiği talebi gösterilebilir. Yazıda böyle bir durumun var olup olmadığının tespiti talep edilmektedir (AQSH, 1922b). Tablo 12’de yer alan mesele konumuza örnek teşkil etmektedir.

Konu	Müslüman bir kadının Hristiyan bir erkekle nikâhı
Taraflar	Mustafa Dana kızı Fatime Dana
	Anastas Nikola
Başvurulan Mahkeme	Kruxa (Kruja) İkinci Derece Şer’iyye Mahkemesi
Davanın Şerhi	Mat şehrinin Filketas (Fëlqetas) köyünden Ortodoks inancına sahip olan Anastas Nikola, Müslüman olan Mustafa Dana kızı Fatime Dana’yı evlenmek üzere Kruxa (Kruja) şehrine getirmiş olup mahkemeye nikâhlanmak üzere başvurmuştur.
Karar	Tarafların nikâhı şer’an caiz olmaması sebebiyle bâtil olduğuna karar verilmiştir. Kruxa Nâibi bu konuyla ilgili şer’an yasak olduğu kararını YŞM ve Valilik ile resmî olarak paylaşmıştır.

Tablo 12: Müslüman Bir Kadının Hristiyan Bir Erkekle Nikâhı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur, AQSH, 1918e.

Mat şehri nâibi Muhtar Zaimi 21.2.1918 tarihli 86 no’lu resmî yazıyla YŞM’yi konuyla ilgili bilgilendirmektedir. Yazıdaki ifadelere göre söz konusu kadın daha önce evli olup kocası tarafından boşanmıştır. Ohri’nin Belica köyünden Hristiyan dinine mensup olan Anastas Nikola ile tanışmış olup evlenmek istemiştir. Müslüman olan Fatime’nin nikâhının şer’an geçersiz olması üzerine, kadının kendisi “Hürriyet zamanında İstanbul’da Hristiyan olup ismini Maria (Meryem) olarak değiştirdim” ifadesini vermiştir. Fakat hem mensup olduğu aile hem kendisiyle ilgili tanıdıklarının ifadelerinden yola çıkarak Müslüman olduğu anlaşılmaktadır. Naibin şahitliklerine göre bu bilgilere rağmen, meselenin ciddiyetini göz önünde bulundurmayan Avusturya-Macaristan yerel yönetici kurum, nikâhlarını kabul edip şahıslara evlilik belgesi vermiştir. Bu bilgiler ışığında YŞM tarafından mezkûr kişilere karşı önlem alınması talep edilmektedir. YŞM

meselenin takipçisi olarak yerel yönetime söz konusu bilgileri aktararak nikâhın geçersizliğini talep etmiştir²⁵ (AQSH, 1918b).

Farklı iki dosyada karşılaşılan bu meselenin devamıyla ilgili bir belgeye ulaşılamamıştır, ancak meselenin ana fikrini ifade etmesi açısından yer verdiğimiz bilgiler yeterli olmaktadır. Bu örnekte YŞM'nin sırf mahkeme olarak değil de Müslümanların hukukî, dinî ve toplumsal her bir problemiyle ilgilendiği anlaşılmaktadır.

4.2. Boşanma

4.2.1. İslâm Hukukuna Göre Boşanma

Lügatte talâk kısıtlamanın kaldırılması ve boşaltma anlamına gelmektedir (Cürcânî, 1983). Şer'î olarak ise nikâh kaydının kaldırılması (İbn-i 'Âbidîn, 2003), yani “şer'an nikâh ile sabit olan evlilik bağının kaldırılması” anlamına gelmektedir (Mevkûfâtî, 2013, Cilt 2, s. 175). Talâk Kitap, Sünnet ve İcmâ ile sabit olan bir hükümdür (Mevsilî, 2002). Evlilik *talâk*, *fesih*, *muhâlea* ve *tefrîk* şeklinde sona erer (Bk. Mevsilî, 2002). Aslında talâk kelimesi genel olarak hem kocanın tek taraflı bir irade beyanıyla yaptığı boşamayı hem muhâlea ve hem tefriki içine alır (Aydın, 1985).

Talâk yapılış şekline göre *ahsen*, *hasen* ve *bid'î* olmak üzere üç çeşittir. Ahsen talâk “kadına cinsi yakınlıkta bulunmadığı bir temizlik devresinde, bir talak boşayarak iddeti bitinceye kadar kadını terk etmektir” (Mevkûfâtî, 2013, Cilt 2, s. 176). Hasen talâk “boşayacağı kadın cinsi yakınlıkta bulunmuş olduğu kadın ise, içinde cinsi yakınlık bulunmayan üç temizlik devresinde birer defa boşamaktır” (Mevkûfâtî, 2013, Cilt 2, s. 176). Bid'î talâk kişinin, karısını bir kelimeyle yahut bir temizlik halinde üç talâk ile boşamasıdır (Mergînânî, 2019).

Sonuçları açısından talâk *ric'î* ve *bâin* olmak üzere iki çeşittir. Ric'î talâk kadının dört ay on günlük iddet süresinde yeni bir nikâh işlemi yapmadan tekrar evlilik hayatına dönelebildiği talâk çeşididir. İddet süresi içinde evlilik hayatına dönülmezse bu boşama bâin talâka dönüşür. Buna göre koca yeni bir nikâh akdi yapmadan eski hanımına dönemez. Aralarındaki ihtilafın devam edip tekrar boşanırlarsa bir daha zikredilen hükümler geçerlidir. İkinci talâktan sonra tekrar birlikteliklerine döner ve üçüncü defa boşanırlarsa, o zaman son boşama iddet beklenmeden bâin talâk olur ve aralarında

²⁵ YŞM, Bezirskomanda'ya gönderdiği resmî yazıda İslâm dininden vazgeçtiğini ifade eden Fatime Dana'nın hapsedilmesi ve Müslüman dinine dönünceye kadar tavsiyelerde bulunulması gerektiğini ifade etmiştir (Bk. AQSH, 1918b).

beynûnet-i kübrâ meydana gelir (Hallâf, 1937). Bu durumda kadının doğal bir şekilde bir başka erkekle evlenip onunla cinsî münasebette bulunmadıkça ve sonra bu kocasından da ayrılmadıkça ilk eşiyle evliliğe geri dönemez. Bu hususta icmâ vaki olmuştur (Mevsilî, 2002).

Diğer boşanmalardan muhâlea, kocanın karısıyla bir bedel karşılığında anlaşarak yapmış olduğu boşanmadır (Serahsî, tarih yok). Tefrîk hâkimin kararıyla meydana gelen boşanmadır (Kâsânî, 2002). Fesih, akit sırasında mevcut olan yahut sonradan meydana gelmiş bulunan bir bozukluk ve eksiklik sebebiyle nikâh akdinin salahiyetli şahıs ve makam tarafından bozulması, evlilik ilişkisinin sona erdirilmesidir. Fesih talâk sayılmamaktadır (Karaman, 1985).

Tek taraflı yapılan talâkın gerçekleşmesi için bir mahkeme kararına ihtiyaç yoktur. Bazı hukukçular hâkimin kararını şart koşarken esas hükme göre muhâlea da kocanın kabulüyle boşanma gerçekleşir (Karaman, 1985). Diğer boşanma çeşitleri hâkim tarafından gerçekleştirilir (Aydın, 1985; Mevsilî, 2002). Tehdit altında karısını boşayan kimsenin de boşaması geçerlidir (Mergînânî, 2019). Çünkü nikâh, talâk ve azat etme gibi, kendisinde şart muhayyerliğinin sahih olmadığı muamelelere ikrah tesir etmez (Mevsilî, 2002).

Kocanın akıl hastalığı, cüzzam, alaca ve saçkıran gibi diğer hastalıklara duçar kalması, karı-koca arasında şiddetli geçimsizlik, kocanın karısına kötü muamele, kocanın görevi olan nafakayı temin etmemesi veya edememesi yahut evini terk edip yabancı diyarlara gitmesi ve senelerce kendisinden haber alınamaması durumlarında tefrik devreye girer (Yaman, 1999).

4.2.2. Şer’iyye Mahkemelerinde Boşanma Davaları

Şer’iyye mahkemelerine gelen meseleler basit ifade verme tarzından karmaşık davalara varıncaya kadar çok çeşitlidir. Şer’iyye mahkemelerinin bu alandaki özellikleri ve işleyişini ifade edecek bazı örnekler ele alınmıştır.

4.2.2.1. Boşanmada Mahkeme Kararının Gerekliliği

Daha önce ifade ettiğimiz gibi şer’iyye mahkemeleri nikâh, talâk ve bunların sonuçlarıyla ilgili davaları 1929 senesine kadar ele almıştır. Müslüman tebaanın evlenmiş veya

boşanmış olma statüleri şer’iyye mahkemelerinden alınan resmî belgelerle ortaya konardı. Tablo 13’teki örnekte bunun bir uygulamasını görmekteyiz.

Bahsi geçtiği üzere İslâm hukukunca bir kadın sadece bir erkekle evli olabilir. İlk kocadan boşanmamış bir kadının başka bir erkekle evlilik yapması yasak olup evlilik manileri arasında yer almaktadır (Bk. Karaman, 1985).

Konu	Kadının mahkeme kararı olmadan boş sayılmaması
Taraflar	Kâmil Bey
	İsmete Hanım
Başvurulan Mahkeme	Sivil mahkeme
Davanın Şerhi	Yazılarda anlaşıldığına göre Kâmil Bey (soyadı geçmemekte) İsmete Hanım ile evlenmiştir. Daha sonra ayrılmışlardır. Ancak boşanma prosedürleri hukukî çerçevede gerçekleşmemiştir. İsmete Hanım kocasından ayrıldıktan sonra Mustafa Bey Alay (Bej Allaj) ile evlenmek istemiştir ve dava Başbakanlığa kadar ulaşmıştır.
Karar	Başbakanlık 676/I no’lu 5.11.1921 tarihli resmi yazıda kadın tarafından talâkın ancak şer’iyye mahkemesine dava olarak açılıp söz konusu makamdan onaylanması durumunda geçerli olacağını ve bu işlemi yapmadan başka bir erkekle evlenemeyeceğini belirtmiştir.

Tablo 13: Mahkeme Kararı Olmadan Talâkın Geçerli Sayılmaması Hakkında

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur, AQSH, 1921f.

Başbakanlığın cevabında anlaşıldığı üzere talâkın gerçekleştiğine dair şer’iyye mahkemesinden i’lâm almayan kişilerin evlilikleri sona ermiş sayılmazdı. Dolayısıyla boşandığını ispatlayamayan kadınlar başka erkekle evlenemezlerdi.

4.2.2.2. Engellilik Sebebiyle Boşanma Talebi

Talâk kocaya ait bir hak olduğu için boşanma işlemi yapmak üzere mahkeme yolunu daha çok kullanan kadındır. Kadın, re’sen boşama gerçekleştiremediğinden İslâm hukuku ona mahkeme yolunu tanımıştır. Ancak özellikle Hanefi mezhebinde bu yol olabildiğince sınırlı tutulmuştur (Karaman, 1985). Hukûk-ı Âile Kararnâmesi ise İmâm-ı Muhammed’in “kadın, hasta veya kusurlu ve sakat olan erkekle beraber yaşadığı takdirde

zarar göreceği her sebeple hâkime başvurabilir” yaklaşımına meylederek tefrik imkânını biraz daha genişletmiştir (Aydın, 1985).

Konu	Altı seneden beri kocası sakatlanan kadının boşama talebi
Taraflar	Mane Fazlia (kadın)
	Kocası Banu Rustemi
Başvurulan Mahkeme	Bunyay (Bunjaj) İkinci Derece Şer’iyye Mahkemesi
Davanın Şerhi	Bunyay (Bunjaj) şehri İkinci Derece Şer’iyye Mahkemesi’ne gelen davaya göre 20 yaşında olan Mane Fazlia (kadın) Dragobia köyünden Banu Rustemi ile evlidir. Ancak eşi altı sene önce çalıştığı iş yerinde kaza geçirip duvarın altında kalmıştır. Bu kaza sebebiyle ayakları kırılmış ve sakat kalmıştır. Bunun üzerine Mane Fazlia Bunyay (Bunjaj) İkinci Derece Şer’iyye Mahkemesi’ne bir başkasıyla evlenmek üzere boşanma davası açmıştır. Meseleyi karara bağlayamayan nâib davayı YŞM’ye intikal ettirmiştir.
Karar	YŞM bu durumda boşamayı uygun görmeyip evliliğin sonlandırılması talebini reddetmiştir. Mahkemenin ifadesine göre kocanın fiziki sakatlığı tefrike yeterli olmayıp boşama sadece erkeğin rızasıyla yapıldığı takdirde geçerli olacağına karar vermiştir.

Tablo 14: Kocası Sakatlanan Kadının Boşanma Davası

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur, AQSH, 1918e.

Tablo 14’te görüldüğü üzere, Arnavutluk Yüksek Şer’iyye Mahkemesi tefrik konusunda Hanefi mezhebinin klasik hükmünü benimsemiştir. Buna göre kocanın iş kazasında sakatlanması tefrik talebi için hukuken uygun bir sebep sayılmamıştır.

4.2.2.3. Geçimsizlik Sebebiyle Boşanma Talebi

Hukukçular kadınlar tarafından gelen boşama taleplerini indirgemek için tefrik sebeplerini dar tutmaya çalıştıklarını bir önceki başlıkta zikretmiştik. Tablo 15’teki örnekte geçimsizlik sebebiyle boşanma talebi davası açılan şer’iyye mahkemesi tetkiklerden sonra talebi reddetmiştir.

Konu	Kocasının evinden ayrılan kadının zorla tekrar iade edilmesi üzerine babası tarafından dava açılması
Taraflar	Emrullah İbrahim Zeksi kızı Cemile (Xhemile) Zeksi Rustem Beyta (Bejta) oğlu Danin Beyta (Bejta)
Başvurulan Mahkeme	YŞM ve Leja (Lezhë) Birinci Derece Şer'iyye Mahkemesi
Davanın Şerhi	Bu mesele birkaç etaptan ibarettir. Olay Kruya şehrinin Kürak (Qyrak) köyünden olan Emrullah İbrahim Zeksi'nin akrabası olan Mustafa Hüseyin Zeksi'nin YŞM'ye dava intikali hakkında 9.8.1921 tarihli yazılı talep ile başlar. Bu dilekçe Emrullah İbrahim Zeksi'nin olay dolayısıyla hapiste olması sebebiyle onun akrabası olan Mustafa Hüseyin Zeksi tarafından yazılmıştır. Yazıdaki olayın özeti şudur: "Emrullah İbrahim Zeksi kızı Cemile Zeksi Rustem Beyta oğlu Dani Beyta ile evlenmiştir. Söz konusu bayan 3-4 sefer kocasının evinden kaçmış ve babası her seferinde geri götürmüştür. En son kızın 'o ev bana haram olmuştur' demesi üzerine babası evinde tutmuştur. Olay şer'iyye mahkemesine intikal etmiş ve Kruya şehri kadısı hanımın kocasına dönmesine karar vermiştir. İcra makamı jandarma yardımıyla ve kanının akmasına sebep olacak yaralamalarla kızı zorla kocasının evine götürmüşlerdir. Babası hapse düşmüştür. Bizler davanın YŞM'ye taşınmasını talep etmekteyiz" (AQSH, 1921g, s. 13-14). Bu dilekçe gelir gelmez YŞM başkanı 9.9.1921 tarihli 597 no'lu resmi yazıyla Kruya Şer'iyye Mahkemesi'ne Kürak Emrullah İbrahim Zeksi'nin kızı Cemile'nin davası sebebiyle hapsedilmişse, hemen serbest bırakılması için gerekli işlemler yapılmasını emretmiştir. Cemile'nin durumunun nasıl geliştiği haberini telgraf makinesinin yanında beklediğini ifade etmiştir. Aynı gün gelen cevap telgrafında Cemile'nin babasının hapiste olmadığını ve kızın durumu şer'iyyenin konseyinde

	tartışıldıktan sonra kocasının emrine itaat kararı verilmiş olup uygulandığı denmiştir. Bir sonraki gün, 10.9.1921 tarihli 597/I no'lu yazıyla YŞM kendilerine yazılı olarak gönderilen dilekçede Cemile'ye karşı şiddet uygulanıp yaralara sebep olunduğu ifadelerinin bulunduğunu ve bunun kanuna zıt olduğunu hatırlattıktan sonra böyle davranma hakkını nereden aldıklarını sorarak itapta bulunmuştur. Aynı gün yetişen cevaba göre şer'yye mahkemesinin herhangi bir şiddet eylemine neden olmadığı ifade edilmiştir. Yine aynı gün devam eden uzaktan diyalog YŞM'nin anlatılanlara göre Cemile Zeksi'ye kocasının evinde geline yakışır bir şekilde değil de bir köle muamelesi yapıldığı anlaşıldığı için, herkese hakkını teslim edecek şekilde meselenin sağlıklı bir çözüme ulaşmasını sağlamaları tavsiyesi ile yazı dizisi sona ermektedir.
Karar	Son karar kızın kocasına iade edilmesidir. Buna göre YŞM dava intikali dilekçesini reddetmiştir.

Tablo 15: Boşanma Davası Reddi Örneği

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur, AQSH, 1921g.

4.2.2.4. Talâktan Sonra Mehr-i Müecceli Ödeme İcbarı

Yerli adetlere göre mehirler çeyiz parası olarak 0.25 kg altın ölçeğinde başlar daha sonra mehrin geri kalanı ödenirdi. Çeyiz parasının verilmemesi nikâh prosedürüne başlamamak anlamına gelirdi. Birçok zaman kızların aileleri mehrin miktarını orantısız bir şekilde yüksek turalardı. Hem devlet yetkilileri hem YŞM'nin sorunlar masasına konu olan ciddi problemlerden birisi de bu olmuştur (Basha, 2011).

İslâm hukukuna göre kocanın, hanımına mehrini vermesi nikâh yapmış olmanın ortaya çıkardığı sonuçlardandır. Talâk vuku bulduğu zaman mehir yerine getirilmemişse onu ödemek kocanın görevleri arasında yer almaktadır (Kâsânî, 2002).

Tablo 16'daki davada, boşanan kadın, alamadığı mehri talep etmektedir. Dava bilgilerinde görüldüğü gibi talâkın gerçek olduğunu tescillemesi adına kadın üç şahidin ismini kaydetmiştir. İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre talâkın gerçekleşmesi için şahitlere ihtiyaç yoktur (Karaman, 1985). Ancak Hanefî mezhebine göre hem talâk hem

ric’at durumunda iki şâhit getirmek müstehaptır (Mevsilî, 1937). Geniş toplumlarda kimin kiminle evlendiği, ne zaman ve nasıl boşandığı kolayca bilinmesi mümkün değildir. Bu durumda talâk için de şahitlik gerekli görüldüğünden dolayı Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi’nde “Hanımını boşayan koca durumu hâkime beyan etmeye mecburdur” maddesi eklemiştir (Yaman, 1999, s. 110). İki erkeğin şahit olabildiği gibi, bir erkekle iki kadının şahitliği geçerli olmaktadır (Serahsî, tarih yok).

Konu	Talâk davası başvurusu
Taraflar	Hüseyin Bey Şazi kızı Hürriye
	Esad Bey
Başvurulan Mahkeme	İşkodra Şer’iyye Mahkemesi
Davanın Şerhi	Başvuru metninde şöyle denmektedir: “Bendeniz Esad Bey’in nikâhı altındaydım. Bugün beyim isimleri altta yazılı olan şâhitler karşısında boşamıştır. Bu yüzden Esad Bey’i şeriata göre belirlenmiş mehr-i müeccel’i ödeme icbârı ile nikâhımızı bozmanızı rica ediyorum. Şâhitler: 1) Tophane mahallesinde oturan Sadık Anamali 2) Ndotsaj mahallesinde oturan Cemal Begu 3) Büyük Rus mahallesinde oturan Yusuf Aluş Ferhadi”.
Karar	Konuyla ilgili karar bulunamamıştır.

Tablo 16: Şâhitler Huzurunda Gerçekleştirilen Talâkın Mahkeme Tarafından Tasdiklenip Kocaya Mehr-i Müecceli Ödetme Hakkında Örnek

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur, AQSH, 1918e, s. 91.

Talâk, mahkemenin önünde gerçekleşmezse de şahitler olduğu müddetçe mahkemede geçerlilik kazanırdı²⁶. Boşanan kadınlar talâkın resmî varlığını kanıtlayan belgeleri şer’iyye mahkemelerinden alırlardı. Örnek 14’te izah edildiği üzere bunun için mahkemelere başvurup gerekli bilgileri sunarlardı. Şahit ismi geçerse o zaman ilgili kişiler mahkemede şahitlik etmek için çağırılırlardı. İşlemin sonunda boşanmanın varlığı kanıtlanırsa talâk kayıtlara geçer ve talep eden tarafa gerekli belge verilirdi.

²⁶ Mahkemenin dışında gerçekleştirilen fiillerin hukuki geçerlilik kazanması meselesi için bk. Karaj, 2024, s. 129-132.

4.2.2.5. Talâk-ı Selâse ve Mehir ile Nafaka Borcu

İslâm hukukunda hanımını talâk-ı selâse denilen birden üç talâkla boşamak bid'at boşanma çeşidi sayılmış olmakla birlikte hukuki geçerliliği tartışılmaz (Kâsânî, 2002). Talâkın kesinlik kazanmasıyla kocanın eski hanımına karşı iddet süresinde nafaka ve mehri vermemişse mehri borcu ortaya çıkmaktadır (Karaman, 1985). Tablo 17'deki örnekte bu iki meseleyle ilgili bir dava ele alınmıştır.

Konu	Talâk-ı selâseden sonra mehri ve nafaka davası
Taraflar	Hacı Adem kızı Fatime
	Mehmet Ali Kolonya
Başvurulan Mahkeme	Luşnya Şer'iyye Mahkemesi
Davanın Şerhi	Kadın tarafından yapılan başvuru metninde evlendikten iki buçuk ay sonra sn. Mehmet Ali Kolonya hanımını talâk-ı selâse ile boşadığı ifade edilmektedir. Ancak boşamanın sonucu olan 420 frank ve nafaka koca tarafından ödenmemektedir.
Karar	Şer'iyye mahkemesi kadın lehine karar vermiştir.

Tablo 17: Boşanmadan Sonra Mehri ve Nafaka Davası Örneği

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur, AQSH, 1928a.

İki sayfa uzunluğunda olan karar metninde söz konusu dava süreci izah edilmektedir. Buna göre öncelikle sn. Mehmet Ali Kolonya mahkemeye çağrılmış. Görüşmede çiftin evlilik belgesi olmadığı için gerekli belge istenmiştir. Gelen nikâh belgesinde evlilik tarihi 17.2.1928 şeklinde kaydedilmiştir. Fakat sn. Mehmet Ali evlilik tarihinin yanlış olduğunu, bunun yanında gerekli hazırlıkları yapmak üzere davanın 1 ay ertelenmesini talep etmiştir. Şer'iyye mahkemesi sonraki duruşmayı 12 gün sonrasına, yani 8.5.1928 tarihinde bırakmıştır. Bu sefer koca tarafı ilgili tarihte hazır olmayınca kendisine haber gönderilerek duruşmanın 2 gün daha, yani 10.5.1928 tarihine ertelendiği iletilmiştir. İkinci duruşmada da hazır olmayınca mahkeme duruşması 3 gün daha, yani 13.5.1928 tarihine ertelenmiştir. Koca yine gelmeyince kendisine vekîl-i musahhar olarak Müderris İskender Efendi tayin edilmiştir. Duruşmayı kadının avukatı başlatmıştır. Durumu izah etmiş olup kocadan talep edilen hususları dile getirmiştir. Vekîl-i musahhar talâkın nerede ve ne zaman gerçekleştiğini belgelendirmeleri gerektiğini söyler. Kadının avukatı beş şahidin ismini zikrettikten sonra Behcet Ali adlı şahit sorguya alınır ve kendisi bir bir

olayı izah etmiştir. Bunun akabinde vekîl-i musahharın başka sorusu olmamıştır. Böylece dava, şahitlerin çağrılıp dinlemesi için dört gün sonrasına, yani 17.5.1928 tarihine ertelenmiştir. Şahitler hakkında başka yerli vatandaşlardan tezkiye belgesi oluşturulunca gelen isimlerin şahitliğe uygunluğu tespit edilmiştir. Şahitler dinlendikten sonra 19.5.1928 tarihi karar ilanı günü olarak belirlenmiştir (AQSH, 1928a).

4.2.2.6. Vekîl-i Musahhar Uygulaması

Klasik fıkıh kitaplarında *vekîl* (Serahsî, tarih yok) veya *musahhar* (İbn-i 'Âbidîn, 2003) olarak geçen *vekîl-i musahhar* gaip olan kimse adına kadı tarafından tayin edilen vekile denmektedir (İbn-i Nüceym, 1997).

Şer'iyye mahkemelerinin vekîl-i musahhar uygulaması daha önce açıklanmıştı (Bk. Karaj, 2024, s. 107-109). Osmanlı İslâm hukukundan alınan bu pratiğin Ebû Yûsuf'un görüşü olduğu rivayet edilmektedir (Sadrüşşehîd, 1978). İmâm-ı Muhammed'in de aralarında bulunduğu Hanefî fukahânın bir kısmı hâkimin gaip aleyhine kararlarının verilmesine karşı çıkmışlardır (Bilmen, 1970). Prensipite gıyabi yargılamaya karşı çıkan Hanefîler (İbn-i Nüceym, 1997) *kaçak hasım*²⁷ durumunda mahkemenin kurulmasına izin verip gaip adına bir vekîl-i musahhar tayin etmeyi uygun görürler (İbn-i 'Âbidîn, 2003). Klasik Hanefî uygulamaya göre, kadı, gaip olan kişiye üç farklı gün olmak üzere iki şâhidin yanında bir haberci gönderir. Bu haberci söz konusu şahsı mahkeme duruşmasına davet eder. Eğer bundan sonra gelmezse, o zaman onun adına bir vekîl-i musahhar tayin edip mahkemeye devam eder (Sadrüşşehîd, 1978). Üç kere davet etmeyi ihtiyat olarak değerlendiren sonraki Hanefî fakihleri bu davetiyeyi bire indirmişlerdir. Nitekim Mecellenin 1834. maddesi buna göre düzenlenmiştir (Akgündüz, 1986).

Arnavutluk Yüksek Şer'iyye Mahkemesi de bu uygulamayı 1917 ve 1921 senelerindeki tüzüklerde kaydetmiştir.

Gıyâbî yargılama şer'iyye mahkemelerinin normal prosedürleri arasında yer almaktadır. Halil Ahmet Ramadani isimli şahsın Yüksek Şer'iyye Mahkemesi'ne arz ettiği dilekçede gıyâbî yargılama söz konusudur. Dilekçeye göre söz konusu şahıs vefat etmiş amcasının mirasçısıdır. Amcası Murat Efendi vefat edince geride bıraktığı Paşo Hanımın mehrini ödememiştir. Mehri almak üzere mirasçıya dava açan Paşo Hanım şer'iyye mahkemesi tarafından gıyâbî yargılama ile haklı görülmüştür. Bu durumda merhumdan kalan miras

²⁷ Davet edildiği halde duruşmaya gelmeyen kimseye hasm-ı mütevârî, yani kaçak hasım denmiştir (Akgündüz, 1986).

malından mehir parası düşülmesi gerekmektedir. Halil Ahmet Ramadani İslâm hukukuna uygun düşmediği gerekçesiyle gıyaben yapılan mahkemenin kararına itiraz edip uygulamayacağını belirtmektedir (AQSH, 1918e). Konuyla ilgili karara ulaşlamamıştır. Tablo 16'daki vekîl-i musahhar usulünün uygulanışını da görebilmekteyiz.

4.2.2.7. Muhâlea

Muhâlea sökmek, çıkarmak anlamındaki “hul” kökünden gelmektedir (Mevsilî, 1937). Fıkıh kitaplarında daha çok hul’ olarak geçen muhâlea kadının mal karşılığında kocasından boşanmasıdır. Buna göre boşanmak isteyen kadın kocasına bir miktar para teklif eder. Kocasını kabul ettiği anda boşanmış olurlar (Hallâf, 1938). Muhâlea bâin talâk olarak değerlendirilir (Serahsî, tarih yok). Aslında muhâlea ameliyesi dinî ve hukukî geçerliliğini anında kazanır, dolayısıyla hâkimin kararına ihtiyaç yoktur (Karaman, 1985). Ancak devletin yanında resmiyet kazanması ve boşanma hakkında ilgili belgeyi almak için mahkemeye gidip ilgili işlemlerin yapılması şart. Tablo 18’de görüldüğü üzere şer’iyye mahkemeleri de bu prosedürü İslâm hukuku kriterleri içinde gerçekleştirmiştir.

Konu	Muhâlea davası
Taraflar	Himmet Bekir Prapaniku kızı Raziye Prapaniku Fikri Ragıp Varvaritsa (Varvarica)
Başvurulan Mahkeme	Yüksek Şer’iyye Mahkemesi
Davanın Şerhi	Goriçe şehrinde yaşayan Fikri Ragıp Varvaritsa adlı vatandaş Raziye Prapaniku adlı hanımını ayırıp Dibra bölgesinde bulunan babasının yanına gönderip nafakasız vaziyette bırakmıştır. Bu durum üzerine kadın tarafı Dibra Şer’iyye Hâkimi yoluyla YŞK ile iletişime girerek Goriçe Şer’iyye Mahkemesi tarafından Fikri Ragıp Varvaritsa’nın evliliği sonlandırmakla ilgili muhâlea teklifi göndermiştir.
Karar	Goriçe Şer’iyye Mahkemesi YŞK’ya Fikri Ragıp Varvaritsa’nın teklifi kabul ettiğini bildirmesi üzerine YŞK’nın Dibra Şer’iyye Mahkemesi’ne artık Raziye Prapaniku’nun kocasından boşandığı ve iddeti bekledikten sonra yeni evlilik yapabileceğini bildirmiştir.

Tablo 18: Muhâlea Davası Örneği

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur, AQSH, 1925b.

4.3. Miras Hukuku

Şer'iyye mahkemeleri davalarına baktığımızda tüm mülk menkul ve gayrimenkul mallar, İslam miras hukuku hükümlerine göre paylaştırılmış. Bizim incelediğimiz örneklerde mal terike hem değer hem hisse olarak nasıl dağıtılması gerektiği kaydedilmiştir. Başta miras hukukunun temel ilkeleri açıklandıktan sonra örnek bazı davalar ele alınacaktır.

4.3.1. İslâm Miras Hukuku

Fıkıh literatüründe bu bölümle ilgili kullanılan temel terimler *irs*, *mîrâs* ve *ferâiz*dir. *İrs* sözlükte “kök, temel; birinin diğerinden devraldığı eski durum, bakiye; bir şeyin bir kişi veya topluluktan diğerine geçmesi, başkasından kalan, tevarüs edilen şey” anlamına gelip miras ile eş anlamlıdır (Fîrûzâbâdî, 2005, s. 164). *İrs* şer'î ıstılahta bir kimsenin ölümünden sonra malının haleflik yolu ile başkasına intikal etmesidir (Mevsilî, 1937). *Miras ilmi* ölen bir kimsenin mal varlığının akıbetini düzenleyen kuralların bütünüdür ifade eder (Aktan, 2020).

Farz “takdir etmek, belirlemek, kesmek” manalarına gelir (İbn-i Nüceym, 1997). Buna göre fıkıhın bu bahsine ferâiz adı verilmiştir, çünkü ferâiz hisseleri eksiğe ve fazlaya ihtimali olmayacak kat'î bir şekilde tam olarak miktarları ortaya konmuştur (Mevsilî, 1937). Mirasın *vâris*, *mûris* ve *mevrûs* olmak üzere üç rûknü vardır (İbn-i 'Âbidîn, 2003). Ölen kimsenin miras olarak bıraktıklarına “tereke” veya “muhallefât” denir (Aktan, 2020).

Miras ilminde gözetilen en önemli gaye ölenin geride bıraktığı terekede hak sahibi olan kimseleri tespit etmek ve mevcut terekeyi bu hak sahiplerine adaletli bir şekilde paylaştırmaktır (İbn-i 'Âbidîn, 2003; Sofuoğlu, 2010). Bunun için kanunî mirasçıların ve paylarının belirlenmesinde İslâm miras hukuku kendine özgü bir anlayış ve usule sahiptir (Aktan, 2020). Bu bölüm fıkıh literatüründe “kitâbü'l-mîrâs”, “kitâbü'l-mevâris” ve özellikle “kitâbü'l-ferâiz” olarak ifade edilmektedir (Döndüren, 1991).

İslam miras hukuku ile ilgili ayrıntılı düzenlemelerin büyük bölümü Kur'an-ı Kerim'de yer almaktadır. Buradan kalan boşluklar da Sünnet ve İcmâ tarafından doldurulmuştur (İbn-i 'Âbidîn, 2003). Mirastan istifade edecek kimselerin belirlenmesi mûrisin elinde

bırakılmamıştır. Dolayısıyla mirasçıya vasiyet²⁸. Ancak mal sahibi en fazla üçte bir kadar mirasçı olmayan kimselere vasiyette bulunabilir (Serahsî, tarih yok).

İslâm Miras Hukukuna göre mirasçılık sebepleri üçtür. Bunlar kan hısımlığı, evlilik ve velâdır (İbn-i Nüceym, 1997). Bunun yanında mirasçılıktan söz edebilmek için veraset sebepleri yanında bazı şartların bulunması gerekir. Bunlar mûrisin hakikaten vefat etmiş olması veya vefat etmiş olarak takdir edilmesi, mûris öldüğü sırada vârisin hayatta bulunması ve irs cihetinin bilinmesi (İbn-i 'Âbidîn, 2003). Üçüncü şart mâniin olmaması olarak da ifade edilmiştir (Ebû Zehra, Tarih yok).

Miras payları ile pay sahiplerinin aile içi sorumlulukları arasında kendine özgü hak ve yükümlülükler sistemi çerçevesinde ve hukukî yaptırımlarla desteklenen bir denge gözetilmiştir (Aktan, 2020).

Tereke veya terike, ölen kimsenin miras olarak bıraktığı her şeydir. Aynında başkasının hakkı bulunmayan, ölenin bıraktığı bütün mallardır diye de tarif edilmiştir (Aktan, 2008). Hanefilere göre terike “mallar ile mala bağlı haklardır”. Diğer müçtehitlerin çoğuna göre terike mallar ile “mala bağlı kaydı bulunmaksızın” haklardır (Karaman, 1985).

Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşe göre tereke üzerindeki haklar öncelik sırasına göre dördttür. Önce ölenin teçhiz ve tekfini için gerekli masraflar karşılanır (Mevsilî, 1937) Sonra borçlar ödenir ve kalan malın üçte birinden vasiyetler infaz edilir. Vasiyet yerine getirildikten sonra miras bölüştürülür (Serahsî, tarih yok).

Bazı durumlar mirasçılığa mâni sayılır ve vârisi verasetten mahrum bırakırlar. Bunlar mûrisini kasten öldüren mirasçı, din farkı, gayr-ı Müslimler için dâr farkı ve kölelik olmak üzere dört diye ifade edilmiştir (Mevsilî, 1937). Günümüzde köleliğin yokluğu bu durumları üçe indirger. Ancak bunlara irtidat, veled-i mülâ'ane, veled-i zina, ölüm anının bilinmemesi ve peygamber hısımlığı eklenmiştir (Aktan, 2008).

İslam hukukuna göre miras bırakanın ana ve babası her durumda mirasçı olur. Ölen kimsenin erkek evladı, ana babası veya dedesi bulunmuyorsa civar hısımlar yani öncelikle ölenin kardeşleri, bunlar da yoksa amca ve amcaoğulları mirasçı olabilirler (Sofuoğlu, 2010).

Terekeye hak kazananlar sırayla farz sahipleri, neseben asabe olanlar, sebeben asabe olanlar, köleyi azat edenin asabesi, red sahipleri, zevi'l-erhâm, mevlâ'l-müvâlât, nesebi

²⁸ Hanefî mezhebine göre vasiyet, bir kimsenin sahip olduğu malın aynını veya menfaatini bağış şeklinde ölümüne bağlı olarak temlik etmesidir (Aktan, 2008).

sabit değilken nesebi ikrar olunan kimse, terekenin üçte birinden fazla miktarda kendisine vasiyet edilen kimse ve Beytülmal olmak üzere on sınıftır (Mevsilî, 1937).

İslam miras hukukunda mirastaki payları tek tek belirlenmiş mirasçılara “ashâbu’l-ferâiz” denmiştir (İbn-i Nüceym, 1997). Bu gruptaki mirasçılar on iki tanedir. Bunlar: (1) koca, (2) karı, (3) baba, (4) babanın babası (cedd-i sahih), (5) ana, (6) ana bir oğlan kardeş, (7) ana-baba bir kız kardeşler, (8) ana bir kız kardeşler, (9) baba bir kız kardeşler, (10) kız, (11) oğlun kızları ve onların kızları ve (12) nine (cedde-i sahiha)’dır. Ashâb-ı ferâiz için ikide bir (1/2 nısf), üçte iki (2/3 sülüsain), üçte bir (1/3 sülüs), altıda bir (1/6 sūdüs), dörtte bir (1/4 rub’) ve sekizde bir (1/8 sümün) olmak üzere altı farklı oran takdir edilmiştir (Ebû Zehra, Tarih yok).

Ashâbü’l-ferâizin hisseleri dağıtıldıktan sonra geride kalan mallar asabeye dağıtılır (İbn-i Nüceym, 1997). Bunlar farz olan belli hisseleri yoktur, ancak yalnız başlarına mirasçı olduklarında terekenin tamamını alırlar (Mevsilî, 1937). Hisselerinin belirlenmemiş olması duruma göre farklılık arz edebileceği anlamına gelmektedir. Örneğin oğullar, öz veya baba bir erkek kardeşlerin hisseleri tayin edilmemiştir. Bunlar yalnız başına oldukları zaman ashâb-ı ferâizden arta kalanın tamamını, kız kardeşleriyle birlikte oldukları zaman ise ikili birli paylaşacaklarını göstermektedir (Aktan, 2008).

Asabeler *sebebiyye* ve *nesebiyye* olmak üzere iki çeşittir. Asabe-i sebebiyye ölenin kan hısımları değil de başka bir sebeple muris olurlar. Bu sebepler azat etme ve velâ anlaşmasıdır (Ebû Zehra, Tarih yok). Nesebiyye olanlar da üç kategoridir: *binefsihi asabe*, *biğayrihi asabe* ve *asabe maa’l-ğayr*. Ölenin öncelikle oğlu, oğul oğlu, aşağı doğru oğul oğulları, babası, dedesi ve araya kadın girmeyen dedelerin babaları, öz erkek kardeşler, baba bir erkek kardeşler, sonra sırayla bunların çocukları, öz amcalar, baba bir amcalar ve sırayla bunların çocukları binefsihi asabedirler (Aktan, 2008). Biğayrihi asabe öz veya baba bir erkek kardeşlerinin asabe olmaları sebebiyle asabe olan kadınlardır. Ana-baba bir veya baba bir kız kardeşler, kızlar veya oğul kızları ile beraber bulunduklarında asabe maa’l-gayrdır (Karaman, 1985).

4.3.2. Osmanlı Devletinde Miras Uygulaması

Osmanlı devletinde de mülk olan her türlü malın paylaşımında ferâiz kurallarına uyulmuştur. Ancak bunun yanında Osmanlı hükümdarları tarafından konulan hukuk kurallarından oluşan örfi hukuk da mevcuttu. Onun için Osmanlı hukuk sistemi ikili bir yapıya sahiptir (Çakır, 2016). Örfi hukuk nassın belirlemediği alanda uygulanmıştır.

Bunun en önemli örneklerinden biri arazi hukukudur. Toprak çeşitlerinden biri Beytülmal'e ait *arâzî-i mûmelleke* veya *arâzî-i havz* denilen arazilerdir. Bunlar çalıştırdığı müddetçe çiftçilerin kullanımına bırakılır, satılmaz ve çalıştıran çiftçi vefat edince mülk olarak mirasçılara devredilmez (İbn-i 'Âbidîn, 2003). Osmanlılarda *mirî arazi* denilen bu topraklar hakkındaki hüküm, tamamen Beytülmal'e ait olmasıydı (Karadağ, 2016). Osmanlı devleti ferâiz ahkâmından ayrı bir intikal sistemiyle tarihte ilk defa olmak üzere bu çeşit toprakları çalıştıran çiftçinin belli mirasçılara kalmasına hükmetmiştir (Şafak, 1977). Bu uygulamanın hukukî terimi “intikâl”dir. *İntikâl* Osmanlı hukukunda arazinin üzerindeki tasarruf hakkının ülû'l-emr tarafından tespit edilen hak sahiplerine geçmesi demektir. Başka bir deyişle buna “âdi intikal” da denmiştir (Akgündüz, 2000b).

Beytülmal arazilerinin bu statüyü kazanma yolları beştir: 1 – Fetih anında rakabesi Beytülmal'e ait olmak üzere alıkonulan arazi. 2 – Fetih anında ne şekilde verildiği veya alındığı belli olmayan araziler. 3 – Mülk iken sahibinin vârisiz ve vasiyetsiz vefat etmesi. 4 – Aslı itibarıyla mülk iken zamanın geçmesiyle kime ait olduğunun belirsiz hale gelmesi. 5 – Rakabesi Beytülmal'e ait olmak üzere devlet reisinin izni ile ihya olunan ölü topraklar (Şafak, 1977).

Mirî arazi, icâreteynli vakıflar ve mukâtaalı vakıfların mirasçılara intikali eşit bir şekilde gerçekleştirilmiştir (Akyılmaz, 2007). Tatbikatı Ebussu'ûd Efendi tarafından formüleleştirilmiş bu uygulamaya göre çalıştıran çiftçi vefat edince aynı şekilde tasarruf etmek şartıyla oğluna kalırdı (Şafak, 1977). Ancak söz konusu tasarruf hakkından istifade edecek varislerin sıralaması zaman zaman farklılık göstermiştir. Arnavutluk'un Osmanlı'dan ayrıldığı 1912 senesinde geçerli olan sıralama 1867 Tarihli Tevsî-i İntikâl Nizamnâmesinden 1913'e kadar devam etmiştir.

“Nizamnameye göre mirî arazi ile gayr-ı sahih vakıflarda intikal hakkına sahip mirasçılar sırasıyla şöyledir:

- 1 – Erkek ve kız çocuklar,
- 2 – Torunlar,
- 3 – Ana-baba,
- 4 – Ana-baba bir ve baba bir erkek kardeşler,
- 5 – Ana-baba bir ve baba bir kız kardeşler,
- 6 – Ana bir erkek kardeş,
- 7 – Ana bir kız kardeş,
- 8 – Eş” (Akyılmaz, 2007, s. 493).

İslâm hukuku açısından bakıldığında mümelleke arazinin hukukiliği hakkındaki tartışmalar Hz. Ömer (r.a) halifeliği döneminde Irak'ın fethedilmesiyle ortaya çıkmıştır. İlk kesin kararlar da onun zamanında alınmış ve Beytül mâl arazileri meşruiyet kazanmıştır (Şafak, 1977).

4.3.3. Miras Hukuku Uygulamaları

4.3.3.1. 1912-1929 Arnavutluk Miras Hukuku Hakkında Genel Bilgiler

Bu başlıkta miras dava ve kararlarına yer verilmiştir. Daha önce ifade edildiği üzere miras ve vasiyet alanında şer'iyeye mahkemelerinin hem Müslüman hem gayr-ı Müslim tebaaya bakma yetkisi vardı. Bu yetki öncelikle 1917 senesinde kısıtlanmıştır. Devletin bu tarihteki karara göre Hristiyan dinine mensup vatandaşların miras davalarına bakma yetkisi sivil mahkemelerine devredilmiştir. Ancak sivil mahkemelerin, kararları şer'iyelerden fetva aldıktan sonra ilan edecekleri belirlenmişti. 1922 senesinde devletin hazırladığı Vasiyet Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle resmîyette Müslüman tebaanın miras davalarına bakma yetkisi tamamen sivil mahkemelere devredilmiştir. Vasiyet Kanunu'nun pratiklik açısından yetersiz kalması sebebiyle Hristiyan tebaa hakkında uygulanan pratik, Müslümanların talepleri olması durumunda tekrar uygulanmıştır. Bundan dolayı 1922 senesinden sonra resmî gazetede yayınlanan miras davalarında sivil mahkeme ve komisyon raporlarının yanında ilgili kadı veya müftüler tarafından verilen fetvaları da bulmaktayız (Bk. Karaj, 2024, s. 43-45).

Miras taksimi pratiği ile ilgili zikredilmesi gereken önemli bir husus tarla, ev veya başka taşınmaz mülk cinsinden eşit bir şekilde taksimi zor olan terekenin satılığa konduğu ve satılınca para olarak dağıtıldığıdır. Birçok zaman resmî gazetede bir miras davası veya devlete borcu olması sebebiyle malına haciz konan kişiler hakkındaki açıklamaların yanında mülk satımı haberi de geçerdi. Sahip olunan mal varlığının tamamı zikredildikten sonra fiyatı, nereden satın alınabileceği ve satılık süresinin ne kadar uzayacağı ifade edilirdi. İlk ilandan sonra satılmaması durumunda, yeni bir kararla tekrar satılığa konardı (Bk. Resmî Gazete, 1923g).

Miras konusunda önemli bir faktör din farkı meselesiydi. İslâm hukukuna göre din farkı mirasa engeldir (Ebû Zehra, Tarih yok). Arnavutluk gibi Hristiyanlarla Müslümanlar arasında evliliklerin vuku bulması adiyattan olduğu toplumlarda bu hükmün uygulanması birçok insanı haklarından mahrum etmek anlamına gelirdi. Arnavutluk devletinin ilk anayasasının 31. maddesinde devletin resmî dinî olmadığı, herkesin inancına saygı

duyulduğu ve din farkının “hiç kimseyi medenî ve siyasî haklardan yararlanma” hakkından mahrum kılmayacağı açık bir şekilde ifade edilmiştir (Statuti Organik i Shqipërisë, 1914). Bu hükmün sonuçlarından biri din farkının mirasa engel olmamasıdır. 1922 tarihli anayasada 27. maddeye tekabül eden söz konusu hüküm, Eylül 1922’de Arnavutluk Millet Meclisi’nde yeniden ele alınmıştır. Ancak bir değişikliğe gidilmemiştir. Okuduğumuz davalarda şer’iyye mahkemelerinde din farkı özelliğinde miras davasına rastlanmamış, kurumlar arası iletişim evraklarında da tartışma meselesi olmamıştır (Bk. Resmî Gazete, 1928c).

4.3.3.2. Miras Dava Kararlarının İncelenmesi

Bu başlık altında sivil mahkemelerle irtibatları ifade edilerek kadı, müftü veya nâib tarafından ifa edilen miras taksimi fetva veya kararlarından örneklere yer verilmiştir. Miras taksimi temyiz davalarının birçoğu Resmî Gazete’de ilan edilmiştir. Bu şekilde ilgili kişilerin haber alma imkânı bulunmaktaydı. Nitekim gazete haberlerinde söz konusu davaların sonuç kararlarına yer verilmemiştir. Çalışmamızı ilgilendiren kısım müftülerin fetvaları ve kadıların kararları olduğu için, davaların dinî olmayan tarafları ele alınmamıştır.

Bu davalar Sulh Mahkemesi’nde görülmüştür. Prosedür olarak, sivil mahkemeler tarafından yayınlanan miras taksimi veya fetva belgesi temyiz davası durumunda delil olarak kullanılırdı. Davacı duruşmada hazır bulunmazsa dava otomatik olarak düşer, miras taksimi geçerlilik kazanırdı (Resmî Gazete, 1923e).

Örneklerde mülâhaza edileceği üzere arazi ve arazi dışındaki mülk olmak üzere iki çeşit taksimden bahsedilir. Genelde arazi taksimi Osmanlının örfî hukuku, onun dışındaki mülklerin taksimi ise şer’î hukuka göre yapılmıştır. Usul olarak önce örnek zikredilmiş arkasında onun İslâm hukuku ve Osmanlı devletinin arazi örfî hukukuyla kıyaslanması yapılmıştır.

Örnek 1

“Lazo Stavri Opari, eşi Viki Kole, bir anne ve babadan olan kız kardeşleri Sanda ve Paraşkevi (Parashqivi) ile babadan olan erkek kardeşi Kristo’yu geride bırakarak öldü.

Bu durumda merhum Lazo Stavri’nin mirası nasıl bölünür?

Cevap:

Serveti (12) on iki hisseye ayrılır. Bunlardan:

Nike Kole (3) üç hisse alır.

Sandra ve Paraşkevi (4) dörder hisse alır.

Kristo da (1) bir hisse alır.

Kadı-Müftü” (Resmî Gazete, 1923i, s. 4).

Söz konusu fetvanın sonuçlarına göre Kristo Cüşi (Gjyshi) adlı vatandaşın ölümü üzerine dul kalan hanımı, aynı zamanda Lazo Stavri’nin kız kardeşi ve mirasçıları arasında olan Sandra, Lazo Stavri’nin diğer varisleri olan Viki, Paraşkevi, Kristo ve bunlara ek olarak Apostol Vasil Vılko’ya dava açmıştır (Bk. Resmî Gazete, 1923i).

Bu örnekte de Ortodoks bir aile söz konusudur. İslâm miras hukukuna göre ashâbü’l-ferâizden aynı anne ve babadan kız kardeşleri 2/3-şer olarak 8 ve hanımı ¼ olarak 3, asabeden de baba tarafından erkek kardeşi 1 hisse tevarüs eder (Bk. Karaman, 1985).

Müftü tarafından yapılan taksim İslâm miras hukukuyla uyum içindedir.

Örnek 2

“Dimitri Gega, gururlu eşi Angelina ve erkek kardeşi Kozma’nın bir anne ve babadan olan oğlu Sotiri, diğer kardeşi Stefan’nın bir anne ve babadan olan oğlu Gaki, kardeşi Stefan’ın bir anne ve babadan kızları olan yeğenleri Afrodit ve Maria’yı arkada bırakarak öldü.

Bu durumda merhum Dimitri Gega’nin mülk ve arazileri²⁹ nasıl paylaşılır?

Cevap:

- (8) sekiz hisseden 2’sini Angelina ve 3-er hisseyi Sotir ve Gaki alır.
- Afrodit ve Maria’ya hisse düşmez.

Goriçe Kadı-Müftüsü

A. Rıza” (Resmî Gazete, 1923c, s. 4).

Davanın şerhine göre mirasçılardan Gaki ve Angelina, Amerika’da adresi bilinmeyen bir şehirde yaşayan Stefan Gega’yı ortak olarak miras kalan gayr-ı menkul mallarının fizikî olarak bölümlenmesi gerçekleştirilmesi üzere Sulh Mahkemesi’nde dava açmışlardır (Resmî Gazete, 1923c).

Bu örnekte de aile gayr-ı Müslimdir. Ashâbü’l-ferâizden zevcesine ¼ olarak 2 ve asabeden olan iki kardeş oğullarına da 3-er hisse düşmektedir (Bk. Karaman, 1985).

Müftü tarafından yapılan taksim İslâm miras hukukuyla uyum içindedir.

²⁹ Mülk ve arazi ayrı ayrı talep edilmesine rağmen bu fetvada müftü tarafından sadece mülk taksimi yapılmıştır.

Bu örnekte talep edilmesine rağmen mülk ve arazi ayırımı yapılmamıştır. Ayrıntıları bize meçhul olmakla birlikte arazi mülk sayılmıştır.

Örnek 3

“Nikola Şomo, oğlu Gaki ile kızları Vasile, Angelina ve Tane’yi arkada bırakarak öldü. Ardından Tane, oğulları Zahari, Kristak ve Spiro ile kızları Olga ve Ekaterina’yı arkada bırakarak öldü. Sonra Angelina, oğlu Menela; kızları Eleni ve Aleksandra; daha önce vefat etmiş oğlunun oğulları Elefther ve Guri ile oğlunun kızı Margarita’yı arkada bırakarak öldü. Ardından Gaki, kız kardeşi Vasile’yi arkada bırakarak öldü.

Ölen Nikola Şomo’nun serveti nasıl bölünür?

Cevap:

Serveti (40) kırk hisseye bölünür. Bunlardan:

- Vasile (24) yirmi dört hisse alır.
- Zahari (2) iki hisse alır.
- Kristak (2) iki hisse alır.
- Spiro (2) iki hisse alır.
- Eleni (2) iki hisse alır.
- Aleksandra (2) iki hisse alır.
- Menela (4) dört hisse alır.
- Olga (1) bir hisse alır.
- Ekaterina (1) bir hisse alır.

Toplam (40) kırk hisse.

Goriçe, 31.3.1923

Müftü” (Resmî Gazete, 1923e, s. 3-4).

Goriçe Sulh Mahkemesi’ne yapılan başvuruda davacı Nikola Şomo’nun mirasçılarından olan torunu Menela Şomo’dur. Bu dava miras paydaşı olduğu şahıslara açılmıştır. Davanın açıklamasında ifade edildiği üzere miras taksimi sadece evrakta kalmış ve arsaların en güzel kısımlarını akrabalarına vermeyi teklif etmesine rağmen onlarla bir türlü anlaşmaya varamadıklarını, dolayısıyla hangi kısmı kimin alacağı belirlenmemiştir³⁰. Davanın nedeni taksimin fizikî olarak kime hangi parça düştüğünü

³⁰ Miras davalarında sık olarak karşımıza çıkan dava çeşitleri çoğunlukla ev veya arazi gayr-ı menkul mallarının hukukî taksimi yapıldıktan sonra fizikî olarak kimin hangi bölümleri alacağı hususunda tarafların anlaşamamaları sebebiyle devletin sivil mahkemelerine başvurulmasıdır. Öyle anlaşılmaktadır ki bazen mirasçıların yurtdışında veya konumu bilinmeyen yerlerde ikamet etmeleri sebebiyle mahkemelere başvurma zorunluluğu hâsıl olmuştur.

belirlemek, parçalara ayıramıyor durumda olması halinde ise satılıp para olarak varislere dağıtılması meselesidir (Resmî Gazete, 1923e).

Üç kademeli bir durum söz konusudur. Birinci aşamada vefat eden Nikola Şomo'nun mirasçıları hepsi asabeden olmak üzere oğlu ve üç kızıdır. İslâm miras hukukuna göre oğlu, kız kardeşlerinin iki mislini tevarüs eder. Onun için oğula 2, kızlara da birer hisse düşmektedir. İkinci aşamada vefat eden Nikola Şomo'nun kız kardeşi Tane arkada hepsi asabeden olmak üzere oğlunu ve iki kız çocuğunu bırakmıştır. Bu durumda da Tane'nin 1 hisse olan mirası birli ikili olmak üzere oğlu $\frac{2}{4}$ ve kızları $\frac{1}{4}$ 'er olarak tevarüs ederler. Bu durumda Tane'nin oğlu olan Manela'nın kız çocuğu hacb olunur. Son kademede Nikola Şomo'nun oğlu Gaki vefat edince bütün serveti tek mirasçısı ve hayatta kalmış olan Vasile adlı tek kız kardeşine kalır. Vasile toplamda babasından 1 ve erkek kardeşinden 2 olmak üzere toplamda 3 pay tevarüs eder. Kesirleri eşitlediğimizde Vasile'ye 24; Tane'nin üç oğluna 2-şer, iki kızına 1'er; Agnelina'nın oğlu Manela'ya 4 ve iki kızına 2-şer hisse düşmektedir (Bk. Karaman, 1985).

Örnek 4

“Ahmet Coli (Xholi), hanımı Adila, oğlu Mustafa ve kızları Hatice, Hidayete ve Fehime'yi arkada bırakarak öldü. Ardından Hatice, kocası Şakir; oğulları Şaban ve Sıtkı; kızları Hanuşe, Sâcide ve Münevvere'yi arkada bırakarak öldü. Onun ardından Fehime kızı Müzafere'yi bırakarak öldü. Onun da ardından Müzafere babası Hamdi'yi arkada bırakarak öldü.

Bu durumda Ahmet Coli'nin arazileri, yani toprakları nasıl bölünür?

Cevap:

Araziler (tarlalar) (20) yirmi hisseye ayrılır. Bunlardan:

- Mustafa (5) beş hisse alır.
- Hidayete (5) beş hisse alır.
- Hamdi (5) beş hisse alır.
- Şaban, Sıtkı, Hanuşe, Sacide ve Münevver (1) birer hisse alır.

Goriçe, 9.5.1923

Goriçe Müftüsü” (Resmî Gazete, 1923g, s. 3-4).

Bu fetva Ahmed Coli kızı Fehime'nin kocası Hamdi Asım Babani'nin açtığı dava dolayısıyla yayınlanmıştır. Ahmet Coli'nin mirasından payı kalan Hamdi Asım Babani arazinin bölüşmesini talep etmekte. Mirasçılar aralarında anlaşamadıklarından dolayı Hamdi Asım Babani meseleyi mahkemeye götürmüştür. Davanın hâkimi yazılı olarak

miras taksiminin davalıların gıyabında fetvaya göre yapılmasını belirlemiştir (Bk. Resmî Gazete, 1923g)

Miras başlığı altında izah edildiği gibi İslâm hukukuna göre taksim payları nas tarafından belirlenmiştir. Buna göre söz konusu örnekte vefat eden zevcin tartışma götürmez mirasçıları ashâbü'l-ferâizden zevcesi, asabeden de bir oğlu ve üç kızıdır. Ancak metinden anlaşılan ilk adımda Ahmed Coli'nin ashâbü'l-ferâizden zevcesine pay ayrılmamıştır. Aynı zamanda erkek ve kız çocukları arasında hisseler birli ikili değil eşit bir şekilde paylaşılmıştır. Bu taksim İslâm miras hukuku hükümlerine uygun düşmemektedir. Osmanlı dönemi miras taksimi kararları hakkında çalışmalar yapan araştırmacılar buna benzer pek çok örneğe de rastlamışlardır (Bk. Çakır, 2016).

Bunun yanında ikinci ve esas ihtimal arazinin mülk değil de mirî olmasıdır. Maalesef bunu teyit etmek için elimizde yeterli bilgi olmamakta, çünkü elimizdeki belgelerde bu hususu açık bir şekilde ifade eden kayıtlara rastlamış değiliz. Buna rağmen mirî arazinin kullanım hakları miras hukuku açısından baktığımızda Osmanlı devletinden ayrıldığı 1912 senesinde geçerli olan *âdi intikalin* sıralamasına göre ilk sırada kız ve erkek çocuklar bulunmaktadır (Bk. Akyılmaz, 2007). Buna göre Ahmet Coli'nin vefatından sonra arazi tasarruf hakkı eşit bir şekilde 4 çocuğu arasında bölünür. Ahmet Coli'nin kızlarından Hatice vefat edince arkada beş çocuğu ve kocası kalmıştır. Hatice'ye babadan kalan arazi hisseleri zevci mahrum kalarak beş çocuğuna eşit bir şekilde birer hisse olarak dağıtılır. Ahmet Coli'nin diğer kızı Fehime vefat edince arkada kocası ve kızı kalmıştır. Fehime'nin bütün hisseleri kızı Müzafere'ye ve kocası mahrum kalır. Ancak Müzafere de vefat edince, bu durumda hisselerin tamamı Fehime'nin kocası Hamdi'ye intikal eder. Buna göre arazi tasarruf hakkı hisseleri Örnek 4'teki taksimde uygun bir şekilde paylaştırılmıştır. Sonuç olarak müftünün miras taksimi Osmanlı'nın mirî arazi tasarruf hakkı miras sistemiyle birebir uyum içindedir.

Örnek 5

“Dimitrak Yorci Prokri (Dhimitraq Jorgji Proqri), eşi Dimano, annesi Taso Kilia, kızı Tomaina ve erkek kardeşi Lazi'yi arkada bırakarak öldü. Sonra Tomaria³¹, annesi Dimano ve amcası Lazi'yi arkada bırakarak öldü. Bu durumda ölen Dimitrak Yorci'nin serveti ve toprakları nasıl bölünür?

Cevap:

a) Mülkünün (24) yirmi dört hisseye ayrılır. Bunlardan:

³¹ Tomania ve Tomaria farklı yazılmıştır. Evraklardan aynı kişi olduğu anlaşılmaktadır.

- Taso Kilia (4) dört hisse alır.
- Dimano (7) yedi hisse alır.
- Lazi (13) on üç hisse alır.

Toplam (24) yirmi dört hisse.

b) Dimitrak'in toprakları, yani tarlaları, Dimano'ya kalır.

Goriçe, 23.4.925

Müftü" (Resmî Gazete, 1924c, s. 7).

Bu davada Dimano İlia Temel adlı davacı, Dimitrak Yorci'nin mirasçısı olan Lazi Yorci ve Taso Kili'ye dava açılmıştır (Bk. Resmî Gazete, 1924c)

İsimlerden anlaşıldığı kadarıyla Ortodoks mezhebine mensup Hristiyan Arnavut vatandaşlarıdır. İslam hukukuna göre aynı dine mensup kişiler arasında mirasçılık cereyan eder (İbn-i Nüceym, 1997). Gayr-ı Müslimlerin miras paylaşımı Osmanlı mahkemelerinde İslâm miras hukuku kurallarına göre yapılmaktaydı (Gümrükçüoğlu, 2018). Arnavutluk şer'iyye mahkemelerinde bu uygulamanın devam ettiği görülmektedir. Bahsi geçtiği üzere medenî kanunun eksikliği sebebiyle şer'iyye mahkemelerinin uyguladığı taksimden başka miras taksimi kanunu yoktu. Bundan dolayı şer'iyye mahkemeleri başka dine mensup olanların da miras davalarını görmüşlerdir (Bk. Karaj, 2024, s. 102-106).

İslâm miras hukukuna göre Dimitrak öldüğünde ashâbü'l-ferâiz olarak kızı, annesi ve zevcesi; asabe olarak da erkek kardeşi kalmıştır. Buna göre kızına ½ olarak 12, annesine 1/6 olarak 4, zevcesine 1/8 olarak 3 ve erkek kardeşine 5 hisse kalmaktadır. Daha sonra Tomaria vefat edince mirasçıları ashâbü'l-ferâiz olarak annesini ve asabe olarak amcasıdır. Bu durumda annesine 1/3 olarak 1 ve amcasına 2 hisse intikal etmektedir. Sonuçta Dimano'ya kocasından 3 ve kızından 4 olmak üzere toplamda 7; Lazi'ye kardeşinden 5 ve torunundan 8 olmak üzere toplamda 13 hisse düşmektedir (Bk. Karaman, 1985).

Sonuç olarak Dimitrak Yorci Prokri'nin arazi dışındaki mülk kısmı ferâiz hükümlerine uygun olarak taksim edilmiştir. Ancak müftü arazinin tamamını merhumun hanımına bırakmıştır. Hâlbuki arazi de diğer mallar gibi aynı taksime tabi tutularak (Mevsilî, 1937) ayrıca yazılmaması gerekirdi. Bu örnekte de Osmanlı'nın mirî arazi miras intikali uygulaması da geçerlidir. Arazi ilk önce Dimitrak Yorci Prokri'nin Tamara adlı kızına geçmiştir. O vefat edince 1867 Tarihli Tevsî-i İntikâl Nizamnâmesi'nin sıralamasına göre arazi tasarruf hakkı annesine kalması gerekmektedir (Bk. Akyılmaz, 2007).

Örnek 6

“Ragıp Dışnitsa (Ragip Dishnica), eşi Şerife; oğulları Tefik, Bekir, Ramazan, Abdül ve kızları Zehra, Behiye ile Nesika’yı arkada bırakarak öldü. Ardından Zehra annesi Şerife, bir anne ve babadan erkek kardeşi Ramazan’ı arkada bırakarak öldü. Ardından Behiye, kocası Kasım, oğlu Cemal ve kızı Nurka’yı arkada bırakarak öldü. Merhum Ragıp Dışnitsa’nın toprak (arazi) ve mülkü nasıl bölünür?

Cevap:

Mülkü 1059 hisse, arazilerini 14 hisseye bölünür.

- (224) hisse Ramazan,
- (168) hisse Bekir,
- (168) hisse Tefik,
- (168) hisse Abdül,
- (84) hisse Nesike
- (160) hisse Şerife,
- (21) hisse Kasım,
- (42) hisse Cemal,
- (21) hisse Nurka,
- (2) hisse Ramazan,³²
- (2) hisse Bekir,
- (2) hisse Tefik,
- (2) hisse Abdül,
- (2) hisse Nesike,
- (2) hisse Şerife,
- (1) hisse Cemal,
- (1) hisse Nurka alır.

Toplamda 1056 hisse.

Goriçe, 16.3.1923

Kadı-Müftü” (Resmî Gazete, 1923m, s. 3)

Söz konusu fetva, davası Şerife Seit Plasa’nın, Ragıp Dışnitsa’nın mirasçılarından Abdül Dışnitsa, Bekir Dışnitsa, Kasım Sera, Cemal, Nurka, Kasım Sera’nın çocukları Nesika’ya açılan dava üzerine verilmiştir (Resmî Gazete, 1923m).

Üç kademeli bir miras davası söz konusudur. İlk aşamada vefat eden Ragıp Dışnitsa geride zevcesini, dört oğlunu ve üç kızını bırakmıştır. İslâm miras hukukuna göre ashâbü’l-ferâizden zevcesi 1/8 olarak 11, asabeden erkek çocukları 14-er ve kız çocukları

³² Bu noktadan sonra arazi hisseleri başlamaktadır.

da 7-şer hisse tevarüs etmektedir. İkinci aşamada vefat eden Ragıp Dişnitsa'nın kızı Zehra, annesi olan Şerife'yi ve bir anne ve babadan erkek kardeş Ramazan'ı bırakmıştır. Bu durumda ashâbü'l-ferâizden annesine Zehra'nın 7 hissesinin $\frac{1}{3}$ 'ü ve asabeden kardeşine aynı hissenin $\frac{2}{3}$ 'ü kalmaktadır. Üçüncü aşamada Ragıp Dişnitsa'nın diğer kızı Behiye'nin arkada bıraktığı ashâbü'l-ferâizden kocasına 7 hissenin $\frac{1}{4}$ 'ü, asabeden de oğluna $\frac{2}{4}$ 'ü ve kızına $\frac{1}{4}$ 'ü kalmaktadır. Sonuç olarak Ragıp Dişnitsa'nın eşine toplamda $11 + \frac{1}{3} \times 7$, dördüncü oğlu Ramazan'a $14 + \frac{2}{3} \times 7$ ve diğer mirasçılara zikredilen hisseler düşmektedir. Kesirler eşitlendiğinde Ramazan 224, Bekir 168, Tefik 168, Abdül 168, Nesike 84, Şerife 160, Kasım 21, Cemal 42 ve Nurka 21 hisse tevarüs etmiştir (Bk. Karaman, 1985).

Mirî arazinin Osmanlıdaki haklar taksimine göre Ragıp Dişnitsa'nın arazisi sıraya göre anne ikinci sırada olduğu için oğul ve kızlara eşit paylara dağıtılacaktır. Buna göre her çocuğa ikişer hisse paylaştırılır. Ragıp Dişnitsa'nın kızı olan Zehra vefat edince miras sırasına göre anne kardeşten önce geldiği için 2 hissesi de annesine kalmaktadır. Buna göre Ragıp Dişnitsa'nın hanımına 2 hisse düşmektedir. Ragıp Dişnitsa'nın bir diğer kızı olan Behiye vefat edince arkada kocası ve iki çocuğu kalmıştır. Yine Osmanlıdaki sıralamaya göre çocuklar eşten önce geldiği için Behiye'nin hissesi eşit bir şekilde iki çocuğuna intikal etmektedir. Buna göre her çocuğa birer hisse düşmüştür (Bk. Akyılmaz, 2007, s. 493).

Görüldüğü gibi mülk hisseleri İslâm miras hukuku, arazi kullanım hakları da 1867 Tarihli Tevsî-i İntikâl Nizamnâmesi ile uygunluk arz etmektedir.

Örnek 7

“Sümbüle, oğulları Mustafa, Hüseyin ve Ali ile kızı Fatma'yı arkada bırakarak öldü. Ardından Ali, oğlu Salih ile kızları Necibe, Rukiye, Behiye ve Nefise'yi arkada bırakarak öldü. Ardından Salih, bir anne ve babadan olan kız kardeşleri Necibe, Rukiye ve Nefise ile amcaları Mustafa ve Hüseyin arkada bırakarak öldü. Ardından Behiye, eşi Ramazan ve oğlu Resul'ü arkada bırakarak öldü. Ardından Mustafa, oğulları Hasan, Süleyman ve Nuri'yi arkada bırakarak öldü.

Ölen Sümbüle'nin serveti ve toprakları (tarlaları) nasıl bölünür?

Cevap:

a. Serveti 189 hisseye bölünür. Bunlardan:

- Hüseyin (57) hisse alır.
- Fatma (27) hisse alır.
- Necibe (12) hisse alır.

- Rukiye (12) hisse alır.
- Nefise (12) hisse alır.
- Ramazan (3) hisse alır.
- Resul (9) hisse alır.
- Hasan, Süleyman ve Nuri de 19-ar hisse alır.

b. Arazileri 240 hisseye bölünür. Bunlardan:

- Fatma ve Hüseyin (60)'ar hisse alır.
- Necibe, Rukiye, Nefise ve Resul (15)'er hisse alır.
- Hasan, Süleyman ve Nuri (20)'er hisse alır.

Goriçe, 19.3.1923

(V)³³ Kadı-Müftü" (Resmî Gazete, 1923d, s. 4).

Bu davada davacı; Hüseyin, Fatime, Hasan ve Nuri'dir. Dava; Rukiye, Necibe, Nefise, Ramadan ve Süleyman Mustafa'ya kaşı açılmıştır. Aynı şekilde burada da paydaşların, miras malını fizikî olarak taksim etmeye yeltenmemeleri sebebiyle Sulh Mahkemesi'ne başvurulmuştur (Bk. Resmî Gazete, 1923d).

Bu meselede beş kademeli bir miras denklemi söz konusudur. İslâm hukuku açısından ilk kademedede Sümbüle vefat edince arkada birli ikili dağıtılmak üzere üç oğlu ve bir kızı kalmıştır. İkinci kademedede Sümbüle'nin oğullarından Ali vefat edince yine birli ikili dağıtılmak üzere oğlu Salih ile kızları Necibe, Rukiye, Behiye ve Nefise'yi mirasçı olarak bırakmıştır. Üçüncü kademedede Ali'nin tek oğlu Salih, anne ve baba bir dört kız kardeş³⁴ ve iki amcasını mirasçı olarak bırakmıştır. Ashâbü'l-ferâizden olan dört kız kardeşine 2/3 oranda birer, asabeden olan iki amcasına da 1/3 oranda yine birer hisse düşmektedir. Bu durumda kız kardeşlerin babalarından aldıkları 1 oranlarına kardeşlerinden aldıkları 2/3x1/4 oranları, amcaların analarından aldıkları ikilik oranlarına yeğenlerinden aldıkları 1/3x1/2 oranları eklenir. Dördüncü kademedede Ali'nin son kızı olan Behiye vefat edip arkada ashâbü'l-ferâiz olarak hanımının mirasından ¼ oranda hisse alan zevci Ramazan ve asabe olarak anasının mirasından ¾ oranda pay oğlu Resul'ü bırakmıştır. Beşinci ve son kademedede Sümbüle'nin ilk oğlu Mustafa asabeden eşit paylarla hisse alan üç erkek

³³ Vekâleten.

³⁴ Ana metinde Salih'in kızlarından Behiye Ali'nin kız kardeşi olarak gözükmemektedir, ancak bu ya bir basım hatası ya da müftü hesaplamayı yanlış yapmış olması gerekmektedir. Hesaplama basım hatası olarak kabul edilerek yapılmıştır. Bu kabul arazi taksimine de uymaktadır.

çocuğunu bırakmıştır. Pay kesirleri eşitlendiğinde örneğin metnindeki hisseler ulaşmaktadır (Bk. Karaman, 1985).

Arazi taksimine de Beytül mâl arazisi hükümleri uygulandığında her mirasçıya eşit pay verilir. Buna göre Sümbül'ün tarlaları dört çocuğuna dağıtılır. Çocuklarından Ali vefat edince onun haklar mirası beş çocuğuna taksim edilir. Ali'nin çocuklarından biri vefat edince onun kısmı diğer kardeşlere eşit paylarla dağıtılır. Dolayısıyla Ali'nin çocukları hem babalarının hem kardeşlerinin tarla haklarından istifade etmiştir. Şer'î taksime göre Ali'nin oğlu Salih'in mirasçıları arasında amcaları da gözükmektedir, ancak Osmanlı örfî miras kanununa göre kardeşlerin sıralaması amcalardan önce gelir ve onları mahrum eder. Ali'nin Behiye adlı kızı vefat edince şer'î mirasçı olarak zevci ve oğlu kalmıştır, ancak bu durumda da örfî miras kanununa göre oğul, zevci mahrum eder. Dolayısıyla tarla kullanım haklarının tamamı Behiye'nin çocuğuna kalır. En son aşamada Sümbüle'nin oğullarından Mustafa vefat edince üç oğlu eşit olarak mirastan istifade ederler (Bk. Akyılmaz, 2007, s. 493). Buna göre hisseleri örneğin metninde kayıtlı olduğu şekliyle ortaya çıkmaktadır.

Anlaşıldığı üzere mülk hisseleri İslâm miras hukuku, arazi kullanım hakları da 1867 Tarihli Tevsî-i İntikâl Nizamnâmesi ile uygunluk arz etmektedir.

4.3.3.3. Şer'îyye Mahkemeleri'nin Miras Taksim Belgesi

Daha önce şer'îyye mahkemelerinin insanlara verdikleri karar belgelerine *i'lâm* denildiği ifade edilmişti. Miras belgeleri ile ilgili resmî bir evrak bastırılmış olup, kadı ve müftüler boşluklarda dava şerhi ve ilgili bilgileri el yazısıyla doldurarak davalılara verilirdi. Bu son başlıkta bu belgelerden birkaç örnek verilecektir.

Örnek 1

“Fetva
Yüksek Şeriat Konseyi
Goriçe Müftülüğü Ofisi
No: Tarih: 30 Ağustos 923³⁵

Ücreti 5 (beş) altın frank

³⁵ Tarihin çift ya da üç haneli yazılması yaygın bir yazılış şekliydi. Buna göre 23 veya 923 ile kastedilen 1923 senesidir.

Soru: Koçi Mustafay, oğlu Miftar ile kızları Aliye ve Minka'yı arkada bırakarak ölmüştür. Ardından Miftar, bir anneden olan kız kardeşleri Aliye ve Minka'yı arkada bırakarak ölmüştür. Ardından Minka, oğlu Şefki'yi arkada bırakarak ölmüştür.

Bu durumda vefat edenlerin mülk ve arazileri mirasçılara nasıl taksim edilir?

Cevap:

- a. Mülk malları Aliye ve Şefki arasında eşit bir şekilde taksim edilir.
- b. Arazilere bakan yönüyle de Aliye ve Şefki arasında eşit bir şekilde taksim edilir.

Goriçe Müftüsü" (AQSH, 1923a, s. 33).

Örnek 2

"4.6.1927

No. 50

Alıcının Adı Soyadı: Maliq Cano

(Nereli olduğu anlaşılmayan el yazısıyla kaydedilmiştir)

Nesil Sayısı: 1

Ücreti 2 altın frank

KONU:

Oğlan veya bir kız çocuğu olmayan Rapo vefat etmiş olup arkada baba bir Behiye adlı kız kardeşini ve akrabalarından Malik'i bırakmıştır. Rahmetlinin mirası nasıl taksim edilecektir?

Cevap:

Behiye ye bir hisse düşer.

Malik'e de bir hisse düşer.

Toplam 2 hisse" (AQSH, 1922g, s. 133).

SONUÇ

Genel anlamda 1384-1912 zaman diliminde beş asırdan fazla Osmanlı'nın hâkimiyeti altında kalan Arnavutlar XX. y.y.'ın başlarında bağımsızlıklarını elde etmiştir. Osmanlı hâkimiyeti altındayken toplumun önemli bir kısmı Müslümanlığı kabul etmiştir. Zaman içerisinde Osmanlı kültürü, bir bakıma İslam kültürü, Arnavut coğrafyasında eğitim, hukuk, askeriye, din, iktisat gibi hayatın her alanında hâkim olmuştur. Dolayısıyla Arnavutluk'ta da diğer Balkan ülkeleri gibi uzun yıllar İslam hukuku uygulanmıştır.

İslam'ın Arnavutlar arasında yayılması zorlama ile değil süreç içerisinde eğitim ve kültürel sebeplerle gerçekleşmiştir. Osmanlı devlet sistemi içerisinde Arnavutlar yalnızca askeri alanda değil, idari ve siyasi alanda da oldukça etkili olmuşlardır. Ayrıca kültürel anlamda da Arnavutların Osmanlı Medeniyetine önemli katkıları olmuştur. Arnavut asıllı birçok şair ve ilim adamı yetişmiş, önemli tekkelerde Arnavut şeyh ve sûfiler vazife yapmıştır. Arnavutların Osmanlı toplumu içerisindeki kültürel etkinliği hem Balkanlarda Müslümanlığın daha kolay yayılmasına yardımcı olmuş hem de İslam kültürünü zenginleştirmiştir.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Arnavut entelektüel, düşünce adamı ve siyasetçiler artık Osmanlı'dan ayrılma vaktinin geldiğini sezip bu yönde daha somut adımlar atmaya başlamış ve çeşitli kongreler toplamışlar. Arnavut vilayetlerinin bağımsızlığı için çaba göstermişlerdir. Ancak bağımsız Arnavutluk İsmail Kemal Bey'in önderliğinde 1912 yılında ve Avlonya'da kurulmuştur. Arnavut devletini kuranlar Osmanlı kültürü ile yetişmiş aydın ve siyasetçilerdir. Böylece 500 seneden fazla Osmanlı yönetimi altında kalan Arnavutlar Avrupa'nın ortasında kendi ayakları üstünde durmayı öğrenme yolunda ilk adımlarını atmaya başlamışlardır.

Bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Arnavutlar, yeni bir devlet olma heyecanıyla birçok alanda atılımlar ve yenilikler yapmışlardır. Yeni hükümet Avusturya ve İtalya gibi büyük devletlerin denetimi altında laiklik ilkesine dayanan yeni bir hukuk sistemi kurmaya çalışmıştır. Ancak şer'i hukuktan laik hukuka geçiş süreci kolay olmamıştır. Hükümet iktisadi ve kültürel birçok problemle baş etmek zorunda kalmıştır. Bu zorluklarla baş edemeyen Avlonya hükümeti iki yıl sonra istifa etmek zorunda kalmıştır.

Bu süreçte toplumun çoğunluğunu oluşturan Müslüman kesimin yeni hükümette oldukça etkin olduğunu söylemek mümkündür. Müslümanları hükümette din adamları ve entelektüeller temsil ediyordu. Müslüman din adamları, Osmanlı'dan tevarüs ettikleri dini

kurumları korumak istiyordu ancak bu o kadar da kolay değildi. Zira bu konuda bir ön hazırlıkları yoktu ve örnek alacakları halkı Müslüman olan seküler devlet modeli de o dönemde bulunmamaktaydı. Tüm bu zorluklar geçiş dönemini diğer din mensubu Arnavutlar için olduğu gibi yeni kurulan devlette öncü konumda olan Müslümanlar için daha da zorlaştırmaktaydı.

Müslümanların başta gelen zorluklarından birisi Osmanlı'dan tevarüs ettikleri dinî ve kurumsal yapıları modernize edememeleriydi. Bir yandan seküler bir devlet modelini benimseyip bir yandan da dini kurumları olduğu gibi korumak son derece zordu. Müslümanları temsil eden kurumların kapanması ve yerine yenilerinin kurulmaması bu ilk dönemin en önemli problemlerinden birisiydi. Bu problemin ortaya çıkmasının önemli sebeplerinden birisi de devlet sisteminin dağınıklığı ve hukuki açıdan yeterli düzenlemelerin henüz yapılamamış olmasıdır.

1912-1916 arasında yaşanan bu kargaşadan sonra 1916 yılında Yüksek Şeriat Mahkemesi (YŞM) kurulmuştur. Yüksek Şeriat Mahkemesi'nin kurulması ile birlikte medeni hukuk alanında Müslümanların problemleri önemli ölçüde çözülmüştür. Şer'iyye mahkemeleri kendilerine bağlı alt mahkemeleri kurarak Arnavutluk'un tüm bölgelerinde hukuki alt yapıyı tamamlamıştır.

1912'de kadılık nizamının lağvedilmesiyle ülkenin kadıları/hâkimleri yetkisiz, sıradan din adamı konumuna düşürülmüşlerdi. Dinî toplulukların liderleri ise 1914 anayasasıyla prenslik ilan edilen yeni yönetim sisteminin esas meclisi olan Ulusal Meclis'in (Asambleja Kombëtare) doğal üyeleri olmuşlardır. 1916 senesinde Arnavutluk'un Avusturya-Macaristan yönetimi altına girmesiyle birlikte yukarıda ifade edildiği gibi Yüksek Şeriat Mahkemesi kurulmuştur. Böylece din adamlarına yeniden yargıçlık statüsü verilmiştir. 1929 senesine kadar bütün hükümetler, dinî topluluklara hukukî statü vermek ve hukuki haklarını korumak konusunda hassas davranmışlardır.

Müslümanların hukuki hakları, Şer'iyye mahkemelerinin kurulmasıyla birlikte hem hukukî/dini hem de sosyal açıdan koruma altına alınmıştır. Bu mahkemelerin hâkimleri Osmanlı zamanında olduğu gibi İslâm hukukuna göre hüküm vereceklerdi. Kurumsal bir yapıya kavuşmasıyla birlikte Müslüman camia, karışıklık ve dağınıklıktan kurtulmaya başlamıştır. Böylece Arnavut Müslümanları, mahkeme, medrese, müftülük, cami, vakıf ve hayır kurumlarını yeniden organize etmeye başlamışlardır. Bu kurumsallaşma süreci hukuk, din, iktisat, eğitim ve kültür gibi hayatın her alanında Müslümanların daha faal olmasına katkı yapmıştır.

Şer'iyye mahkemelerinin kurulmasının temel sebebi Osmanlı sonrası oluşan hukuki boşluğu ortadan kaldırmaktı. Zira yeni bir medeni kanun yürürlüğe girmemişti. Bu sebeple Osmanlı dönemindeki şer'i mahkemelere yeniden dönüş yapılmıştır. Osmanlı döneminde yürürlükte olan mahkemelerde görev alan kadıların birçoğu henüz hayatta olduğundan dolayı eski mahkeme sistemini yeniden kurmak zor olmadı. Bu mahkemelerde Osmanlı döneminde olduğu gibi İslam hukuku uygulanmıştır.

Mahkemelerde görev alan din adamları bu sürecin geçici olduğunun farkındaydı. Hükümet medeni kanunu Avrupa'dan almayı istemekteydi. Zira Arnavutluk'ta önemli oranda Katolik ve Ortodoks Hristiyanlar da yaşamaktaydı. Tek bir devlet olabilmek için tüm Arnavutlar için geçerli bir hukuk sistemine geçme arzusu sebebiyle dini topluluklar politikacılar için önemli bir hedefti.

Şer'iyye mahkemeleri özel mahkeme statüsündeydi. 1917 yılında YŞM'nin iç işleyişi hakkındaki yazılı ilk tüzükte muhâkeme usulü belirlenmiştir. Bu tüzükte medenî kanunların girişlerinde bulunan bilgilere benzer konular bulunmaktadır. Ancak tüm kanunlar yazılı değildi. Arnavutça olarak yazılı olmayan bu kanunlar hâkimlik yapan kadı, müftü ve nâibler tarafından biliniyordu. Dolayısıyla bütün işlemler yargıçlar tarafından kolayca yürütülmekteydi.

Şer'iyye mahkemelerinde nikâh, talâk, miras ve bunlara bağlı konularla ilgili işlemler yapılmaktaydı. Şer'iyye mahkemeleri hem dinî hem hukuki kararlar çıkarabilir, devletin mahkemeleri gibi davalar açabilirdi. Bir bakıma bu mahkemeler hem müftülük hem de yargıçlık misyonunu üstlenmişti.

Hukukî bir yapı inşa eden YŞM'in başında Başmüftü veya Kâdi'l-kudât bulunurdu. Bu durumda kurum olarak her dinî ve hukukî meselelere bakan YŞM temsilci mekteplerine şer'iyye ofisi de denmiştir. Şer'iyye ofislerinin başında, duruma göre vilayet sayılan şehirlerde Birinci şer'iyye mahkemesi statüsündeki ofislerde Kadı-müftü, sancak veya nahiye sayılan kasaba ve köylerde ikinci derece şer'iyye mahkemesi statüsündeki ofislerde Nâib bulunmaktaydı. YŞM devlete bakan yönüyle Adalet Bakanlığı'na bağlı olup iktisadî olarak da Adalet Bakanlığı tarafından finans ediliyordu. 1923 sonrasında ekonomik açıdan değişen durum YŞM'nin ciddî iktisadî sıkıntılarla karşılaşmasına sebep olmuştur.

Şer'iyye mahkemeleri kuruluşlarından sonra kısa süre içinde sistemini oturtmuştur. Hatta bu kurumlar Arnavutluk devletinin siyasi istikrarsızlık döneminde belki de bu istikrarsızlıktan en az etkilenen kurumlardan birisi olmuştur. Bu yönüyle YŞM'nin,

Arnavut halkına toplumsal, eğitimsel, hukukî ve dinî açıdan istikrar adına çok büyük katkıda bulunduğu söylenebilir. Zira medenî kanunun eksikliği halkın gündelik hayatta karşılaştığı problemlerin çözümünde ciddi sorun çıkarmaktaydı.

Mesela miras kanunu olmayan bir ülkenin miras alanındaki davaları çözümülemesi düşünülemez. Arnavutluk'ta miras kanunu ve ilgili mahkemeler olmadığından miras davaları için şer'iyye mahkemeleri bir alternatif olmuştur. Müslümanlar dışındaki tebaanın davalarını görme salahiyeti bulunmayan şer'iyye mahkemeleri, devletin sivil mahkemeleri vasıtasıyla Hristiyan tebaanın da miras davalarına bakmıştır. Sivil mahkemelere yönelen Hristiyan tebaanın miras dava kararları şer'iyye mahkemelerine intikal ettirilip kadı-müftünün fetvasına göre bu davalar çözüme kavuşturulurdu. Bu yakın alakadan dolayı 1922 senesinde devlet kurumları tarafından hazırlanan Arnavutluk'un miras alanında ilk kanunu, İslâm hukukunun vasiyet hükümlerine göre düzenlenmiştir. Yazılı vasiyetin olmaması veya tarafların mirası İslâm hukukuna göre taksimini talep etmesi hâlinde sivil mahkemeler, yine kadıya başvurarak kadıların görüşüne göre karar beyan etmiştir. Bu uygulama 1929 senesine kadar devam etmiştir.

Bu çalışmada ulaştığımız sonuçlardan birisi de şer'iyye mahkemeleri'nin görev ve yetkisi nikâh, talâk ve bunların sonuçları olan meseleler hakkında 1929 senesine kadar devam etmiştir.

Mahkemelerin miras davalarıyla alakalı yetkileri ise 1922 senesine kadar devam etmiştir. Arkasından bu yetki sivil mahkemelere devredilmiştir. Sivil mahkemeler her ne kadar İslâm hukuku hükümlerince düzenlenen Vasiyet Kanunu'na göre hüküm vermeye devam etmişlerse bile, teknik olarak bu davalar YŞM'nin görev ve yetkisinde değillerdi. Şer'iyye mahkemelerinin hem genel hem dava kararları hakkında temyiz işlemi YŞM'nin merkezine başvurarak yapılabilirdi. Ele aldığımız dava ve durumlara dayanarak diyebiliriz ki YŞM, kendi hâkim ve mahkemelerini hiçbir zaman kayırmamıştır. Baktıkları tüm davalarda, bu davalar ister Müslümanlarla alakalı ister Müslüman olmayanlarla alakalı olsun, adalet ve ahlaki mülahazaları korumaya özen göstermiştir.

Yine yaptığımız araştırmaların sonucunda YŞM'nin genel manada dinî ahkâma muhalefet etmediğini, kararlarda İslâm hukukunun Osmanlı devletindeki versiyonunu titizlikle uyguladıkları tespit edilmiştir. Bunun yanında zorunluluk teşkil etmediği sürece hükümet tarafından yapılan yeni düzenlemeleri olduğu gibi kabul etmiştir. Buna rağmen miras davalarını ele alma yetkisi kaldırılma sürecini yakından takip etmiş, meseleyi dinî, siyasi ve toplumsal yönden savunmaya çalışmıştır. Ama sonuçta devletin kararlarına

saygı duymuş akabinde gerekli desteği sağlamıştır. Aynı şekilde Dinî Topluluklar Kanunu'nun metninde Müslümanların tarikatlara göre farklı gruplara ayrılması meselesine de sert bir şekilde karşı çıkmıştır.

Şer'iyye mahkemelerinin dava görme performansı takdire şayan bir özelliği idi. Davaların çok geciktirildiği ile ilgili şikâyetlere neredeyse hiç rastlanmadığını söyleyebiliriz. Bu meseleye ihtimam gösteren YŞM iç tüzük metinlerinde davaların geciktirilmemesi ile ilgili özel bir madde eklemiştir. Belli konu veya davalarda nasıl davranacağı hakkında tereddütte kalan hâkimler, YŞM ile, YŞM de devlet kurumlarıyla sürekli danışmış, Arnavutluk'un kanunlarını çiğnememeye özen göstermiştir.

1919-1925 senelerinde özellikle çok yoğun çalışan şer'iyye mahkemelerinin İslâm hukuku hükümlerini çok büyük bir titizlikle uyguladıklarını mülâhaza edilmektedir. Bu açıdan şer'iyye hâkimlerinin İslâm hukukunu çok iyi tanıdıkları ve nasıl uygulanacağı hakkında yeterli bilgi ve tecrübeye sahip oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın dördüncü bölümde ele alınan meselelere bakıldığında sosyal ve ekonomik açıdan sıkıntılı meseleler olarak karşımıza çıkan din farkına rağmen yapılmış evlilikler, kocalarının sakatlıkları sebebiyle genç kızlar tarafından boşanma talepleri, talâk-ı selâse durumları, miras konuları gibi davaların kararları, İslâm hukukunun hükümlerine göre değerlendirilmiştir.

Batı kültürüne doğru yönelmiş ve hatta Avusturya-Macaristan gibi batı ülkeler tarafından yönetildiği devrede bile Arnavutluk devletinin yöneticileri İslâmî hükümler mecmuasını hukuk sistemlerinin parçası olarak kabul etmiş kararlarını onaylamıştır. Arnavutluk hükümetleri sadece bununla kalmayıp şer'iyye mahkemelerindeki çalışanlarını devlet memuru olarak değerlendirip bir dönem maaşlarını kendisi vermiş, diğer bir dönemde ise Yüksek Şeriat Mahkemesi'nin bütçesine katkıda bulunmuştur. Bu açıdan onları bir gerileme sebebi değil de devletin hukuk sistemini ayakta tutmak adına esaslı bir unsur olarak kabul etmiştir.

1923 senesi dinî toplulukları, vakıf statüsüne çeviren kanunun çıkmasıyla hemen olmamışsa bile Ceza Hukuku Kanunu'nun çıkmasıyla özellikle 1925 ve sonrasında şer'iyye mahkemelerinin etkisi gitgide azalmıştır.

Devletin mahkemeleri şekillendikçe, gerekli kanunlar hazırlanıp uygulamaya konuldukça YŞM'nin hukukî yetkileri de doğal süreç içerisinde azalmıştır. Nihayet 1929 yılında Arnavutluk Medenî Kanunu'nun uygulamaya girmesiyle birlikte YŞM'nin hukukî

yetkileri de fiilen kaldırılmış oldu. Şer'iyye mahkemelerinin ofisleri de müftülüklere dönüştürülerek şer'iyye mahkemeleri tamamen ortadan kaldırıldı.

Osmanlı döneminde toplumun her kesimini etkileyen kararlarıyla Arnavutluk kültür tarihinde derin izler bırakmış olan şer'iyye mahkemeleri, Arnavutluk devletinin kuruluş sürecinde de önemli rol oynamıştır. Hem siyasi hem de hukuki açıdan yeni Arnavutluk devletinin kuruluşuna katkı sunmuştur. Güvenliğin sağlanması yanında toplumsal hayatın evlilik ve miras gibi iki önemli alanında hukuki düzenin korunmasına katkı yapmıştır. Bundan dolayı Arnavutluk üzerinde söz sahibi olan Avusturya-Macaristan hükümeti gibi yabancı bir devlet bile 4 yıllık bir aradan sonra şer'iyye mahkemelerini kurmak zorunda kalmıştır.

Şer'iyye mahkemelerinin yapısı, işleyişi, tarihsel süreçte oynadıkları rol ve İslâm hukukuyla bağdaşmasının ele alındığı bu tezde ulaşılan sonuçların daha farklı alanlarda yapılacak çalışmalarla zenginleştirileceğini ümit ederim. Mahkeme kayıtları, yalnızca hukuk tarihi ve İslam hukuku açısından değil kültür tarihi açısından da incelenmelidir. Ayrıca İslam hukukunun uygulamada karşılaştığı zorluklar ve diğer hukuk sistemlerine göre sahip olduğu avantajları görmek için de şer'iyye mahkemelerinin arşivlerinin detaylı incelenmesi gerektiğini düşünüyoruz. Diğer Balkan ülkelerindeki şer'iyye mahkemeleri ile karşılaştırmalarının yapılması da araştırmacıları bekleyen önemli bir problemdir. Tezimizin, yeni araştırma alanlarının ortaya çıkmasına katkı sunması ve genç akademisyenlere yardımcı olması en büyük temennimizdir.

KAYNAKÇA

- Acar, H. İ. (2003, Mayıs-Ağustos). İslâm Hukukunda Evlenme Ehliyeti Bakımından Küçüklerin Evlendirilmesi Problemi. *Dini Araştırmalar*, 3(16), 125-140.
- Acar, H. İ. (2011). Tefrik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40, 277-279.
- Akgündüz, A. (1986). İslam ve Osmanlı Hukukunda Gıyapta Yargılama Müessesesi. *BELLETEN*, 50(196), 169-200.
- Akgündüz, A. (1996). Galle. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 13, 338-339.
- Akgündüz, A. (2000a). İ'lâm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 27, 72-73.
- Akgündüz, A. (2000b). İntikâl. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 22, 353-356.
- Akgündüz, A. (2009). İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'îye Mahkemeleri ve Şer'îye Sicilleri. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 14, 13-48.
- Aktan, H. (2008). *Mukayeseli İslâm Miras Hukuku*. Akademi Yayınları.
- Aktan, H. (2020). Miras. *Türkiye Diyanet İşleri İslâm Ansiklopedisi*, 30, 143-145.
- Akyılmaz, S. G. (2007). Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1), 471-502.
- Anastasi, A. (2018). *Historia e të drejtës kushtetuese në Shqipëri 1912-1939*.
- AQSH. (1917a). [Kërkesa të personave të ndryshëm dërguar GJLSH mbi dhënie leje martese, Defter no: 17, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1917b). [Korespondencë e GJLSH dhe GJSH Tiranë, Shkodër, etj..., Defter no: 16, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1917c). [Rregullore e Bezirskomandës dërguar GJLSH..., Defter no: 9, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1917d). [Rregullore të GJLSH..., Defter no: 2, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1917e). [Rregullore, qarkore, urdhëresë të GJLSH si dhe korespondencë me Kryekomandën..., Defter no: 8, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1917f). [Kërkesa të grave të ç'kurorëzuara drejtuar GJLSH..., Defter no: 19, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1918a). [Fragment i një regjistri të GJSH së Beratit mbi çështje trashëgimie, Defter no: 16, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1918b). [Korespondencë ndërmjet GJLSH dhe Bezirskomandës mbi ndalimin e një gruaje me besim mysliman për tu martuar me një të krishterë, Defter no: 19, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.

- AQSH. (1918c). [Lutje të personave të ndryshëm dërguar GJLSH mbi ndarjen e pasurive të lëna trashëgimi..., Defter no: 17, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1918d). [Qarkore e Berzirkskomandës dërguar GJLSH mbi përdorimin e gjuhës shqipe gjatë proceseve gjyqësore, Defter no: 5, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1918e). [Rregjistra, kërkesa padi, lista dhe korespondencë ndërmjet GJLSH dhe zyrave të sherisë Tiranë, Shkodër, Berat, etj..., Defter no: 20, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1918f). [Urdhëresë e Berzirkskomandës dërguar GJLSH, Defter no: 2, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1919a). [Korespondencë e GJLSH me Myftininë e Beratit për krijimin e sherijes në Tiranë, Defter no: 4, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1919b). [Rregullore, relacione dhe korespondencë e GJLSH..., Defter no: 2, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1920a). [Korespondencë ndërmjet GJLSH dhe GJSH Tiranë, Shkodër, Korçë, Gjirokastrë mbi dërgimin e akt njoftunive..., Defter no: 18, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1920b). [Vendime të GJLSH si dhe korespondencë me Ministrinë e Brendshme..., Defter no: 2, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1920c). [Defter no: 6, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1920d). [Kërkesa të personave të ndryshëm dërguar GJLSH mbi dhënie leje martese, vendime mbi caktimin e të drejtës së burrit..., Defter no: 19, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1920e). [Korespondencë ndërmjet GJLSH dhe Kryesisë së Këshillit të Ministrave mbi organizimin e gjyqeve sheri me dy shkallë, Defter no: 1, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1920f). [Korespondencë ndërmjet GJLSH dhe GJSH Gjirokastrë, Defter no: 9, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1920g). [Korespondencë ndërmjet GJLSH dhe GJL Tiranë, Korçë..., Defter no: 5, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1921a). [Defter no: 13, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1921b). [Korespondencë ndërmjet Gjyqit të Lartë të Sheriatit me MPB mbi ndarjen e Myftillikut të Shkodrës nga Kadilliku, Defter no: 4, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1921c). [Ligje, vendime të GJLSH si dhe korespondencë..., Defter no: 1, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.

- AQSH. (1921d). [Qarkore e Këshillit të Naltë të Sheriatit dërguar gjithë myftinive, Defter no: 8, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1921e). [Udhëzim e korespondencë e GJSH Berat me zyrat eprore e mvarësë dhe anasjelltas..., Defter no: 30, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1921f). [Vendime të GJLSH si dhe korespondencë me GJSH Tiranë, Shkodër, Skrapar, etj, Defter no: 19, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1921g). [Vendime të GJLSH, leje martesë, dëshmi, kërkesa të personave të ndryshëm si dhe korespondencë..., Defter no: 31, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1921h). [Vendime të Këshillit të Lartë të Sheriatit..., Defter no: 9A, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1921i). [Vendime, qarkore të GJLSH dhe korespondencë ndërmjet GJSH Tiranë, Korçë..., Defter no: 5, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1921j). [Vendime, qarkore, letër dëshmi të GJLSH..., Defter no: 9, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1921k). [Vendime, qarkore, letërdëshmi të GJLSH..., Defter no: 10, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1921l). [Defter no: 10, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1922a). [Korespondencë ndërmjet MPB me Kryeministrinë mbi shqyrtimin e kërkesës së GJLSH..., Defter no: 9, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1922b). [Korespondencë ndërmjet GJLSH Kryeministrisë, GJSH Gjirokastrë, Peshkopi, Krujë mbi ndalimin e martesës së vajzave pa mbushur moshën..., Defter no: 25, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1922c). [Qarkore dhe korespondencë e GJLSH me Kryesinë e Këshillit të Ministrave..., Defter no: 2, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1922d). [Qarkore e kryesministrisë dërguar gjithë organeve vartëse, Defter no: 7, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1922e). [Qarkore mbi dërgimin e shtojcës së ligjit të organizimit të gjykatoreve sheri, Defter no: 1, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1922f). [Vendime të GJLSH, qarkore dhe korespondencë me MPB, Defter no: 8, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1922g). [Korespondencë ndërmjet GJLSH me GJSH Durrës, Berat, Korçë, etj..., Defter no: 24, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1923a). [Akt-gjylame, procesverbale të GJSH Shkodër, deklarata, çertifikata..., Defter no: 28, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.

- AQSH. (1923b). [Defter no: 44, Fon no: 163], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1923c). [Defter no: 5/a, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1923d). [Qarkore dhe korrespondencë e GJLSH me GJSH Korçë e Durrës..., Defter no: 17, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1923e). [Qarkore e GJLSH, lutje të personave të ndryshëm dhe korespondencë me zyrat e sheriatit..., Defter no: 29, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1923f). [Regjistër prokurash pjesëtim trashëgimie çkurorëzime e padira civile, Defter no: 27, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1924). [Regjistër i lidhjeve të kurorave për persona të ndryshëm, Defter no: 90, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1925a). [Defter no: 31, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1925b). [Defter no: 32, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1926). [Defter no: 28, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1927). [Rregullore të Gjyqit të Naltë të Sheriatit..., Defter no: 2, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1928a). [Vendime, procesverbale të GJSH Tiranë, Pogradec, etj..., Defter no: 33, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1928b). [Qarkore e Ministrisë së Dretësisë të KKLSH, lista dhe korespondencë me zyrat e sheriatit..., Defter no: 32, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1929a). [Kopje Qarkore e Ministrisë së Drejtësisë drejtuar Kryesisë së YŞK..., Defter no: 45, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1929b). [Qarkore e Ministrisë së Drejtësisë drejtuar Prokurorisë së shtetit si edhe korespondencë..., Defter no: 44, Fon no: 482], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1931a). [Defter no: VIII – 136, Fon no: 155], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (1931b). [Fon no: 155], Tiran, Arnavutluk.
- AQSH. (tarih yok). [Defter no: 1, Fon no: 882], Tiran, Arnavutluk.
- Atalar, M. (1980). Şer’iye mahkemelerine dair kısa bir tarihçe. *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 303-328.
- Atar, F. (2003). Mahkeme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27, 338-339.
- Aydın, M. Â. (1985). *İslam - Osmanlı Aile Hukuku*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay.
- Aydın, M. Â. (1989). Mecelle’nin Hazırlanışı. *Osmanlı Araştırmaları*, 9(9), 31-50.

- Aydın, M. Â. (1993). Çocuk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8, 361-363.
- Aydın, M. Â. (1996). *İslâm ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Aydın, M. Â. (1998). Hukûk-ı Âile Kararnâmesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 18, 314-318.
- Aydın, M. Â. (2003). Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28, 231-235.
- Bardakoğlu, A. (2001). Kasâme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24, 528-530.
- Basha, A. (2011). *Rrugëtimi i fesë Islame në Shqipëri 1912-1967*.
- Basha, A. (2012). *Islami në Shqipëri gjatë shekujve*.
- Basha, A. (2013). Krijimi i Gjyqit të Naltë të Sheriatit. *Zani i Naltë*, 2, 8-14.
- Basha, A. (2018). 95 vjet nga Kongresi I-rë Mysliman Shqiptar. *Zani i Naltë*, 22, 97-111.
- Bello, H. (2009). *Osmanlı ve Arnavut Kaynaklarına Göre Arnavutluk'ta 1911 Malisörler İsyanı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bello, H. (2013a). Roli i Austro-Hungarisë për organizimin e institucioneve të fesë Islame në Shqipëri në vitet 1916-1918. *Zani i Naltë*, 3, 38-49.
- Bello, H. (2013b). Mexheleja - Kodi Civil Osman dhe trashëgimia juridike osmane në Shqipërinë e viteve 1912-1929. *Zani i Naltë*, 2, 39-48.
- Bello, H. (2015). *Marrëdhëniet Shqiptaro-Turke 1912-1939*. Qendra e Studimeve Albanologjike, Instituti i Historisë.
- Bilge, M. L. (1991). Arnavutluk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 3, 383-390.
- Bilmen, Ö. N. (1970). *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* (Ciltler 1-8). Bilmen Yayınevi.
- Bisedimet e Kongresit Mysliman (1925). *Zani i Naltë*, 4-5, 501-546.
- Bozbora, N. (1997). *Osmanlı Tönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğu'nun Gelişimi*. Boyut Kitapları.
- Cevdet, Ahmet. (1300). *Mecelle-i Ahkâm-ı 'Adliyye*. Matba'-i Osmâniyye.
- Cürcânî, A. b. (1983). *et-Ta'rîfât*. Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- Çakır, A. (2016). Osmanlı Devleti'nde İslam Miras Hukukuna Uymayan Tereke Paylaşımları Üzerine Bir Çalışma. F. Gedikli içinde, *II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bilgileri* (s. 115-137). On İki Levha Yay.
- Dağcı, Ş. (1998). Hükûmet-i Adl. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 18, 463-464.

- DAP, D. I. (2012). *100 vjet administratë*. Pegi Yay.
- Dodaj, B. (2019). *Kontrata e Martesës, zhvillimi dhe aplikimi i saj në republikën e Shqipërisë*. Basilmamış Doktora Tezi.
- Doğan, K. C. (2019). Osmanlı Devleti Klasik Çağında Kadılık Kurumu ve Fonksiyonları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 34-40.
- Döndüren, H. (1991). Ashâbü'l-Ferâiz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklpedisi*, 3, 467-468.
- Egro, D. (2012). Nga perandoria osmane në shtetin shqiptar: disa aspekte të trashëgimisë dhe të ndërprerjes së trashëgimisë osmane. *Studime Historike*, 1-2, 171-182.
- Ekinci, E. B. (2005). Osmanlı Devleti'nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(5), 417-439.
- Erçin, A. (2015). Osmanlı Devleti'nde Kadı ve Şer'i Mahkemeler. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E - Dergisi*, 2(1), 15-23.
- Fîrûzâbâdî, M. E. (2005). *el-Kamûsu 'l-Muhît*. Müessesetü'r-Risâle li't-Tibâ'a ve'n-Neşri ve't-Tevzî'.
- Fletore e Klerit Katolik. (1929). *Akte Civile*, 1-4. Erişim için: [https://drive.google.com/file/d/1pOmpSKeV2_0MV6qL0zZT3ejqvP0XhXqE/view], Erişim Tarihi 22/5/2023.
- Floqi, K. (1913). Gjygjësia në Shqipëri-I. *Përlindja e Shqipërisë*, 1, 3.
- Frashëri, K. (2013). *Si ndikoi marrëveshja e Zogut me Pashicën tek kufijtë e Shqipërisë*. Erişim için: [https://shqiptarja.com/lajm/si-ndikoi-marreveshja-e-zogut-me-br-pashicin-tek-kufijte-e-shqiperise], Erişim Tarihi 18/01/2024.
- Gümrükçüoğlu, S. O. (2018). İstanbul Kadı Sicillerine Göre Gayr-i Müslimlerin Sosyal ve Hukuki Konumları (XVI. ve XVII. Yüzyılları). *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 241-260.
- Günay, M. (2003). *Osmanlı Sonrası Bulgaristan Türklerinin Dînî Yönetimi ve Özel Yargı Teşkilatı*. Rumeli Araştırmaları Merkezi Yay.
- Hallâf, A. (1938). *Ahkâmu 'l-Ahvâli 'ş-Şahsiyye fi 'ş-Şerî'ati 'l-İslâmiyye*. Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye.
- Heyet. (1983). Mal. *el-Mevsû'atü 'l-Fıkhiyyetü 'l-Kuveytiyye*, 36, 31-42.
- Ibrahimi, N. (1998). *İslâmi Në Trojet Iliro – Shqiptare Gjatë Shekujve*. Erişim için: [https://www.iium.edu.my/deed/quran/albanian/temanexhat2.html], Erişim Tarihi 15/04/2021.
- INSTAT. (2011). *Rezultatet Finale të Censurit të Popullsisë dhe Banesave 2011 në Shqipëri*. Erişim için:

[https://www.instat.gov.al/media/3058/main_results__population_and_housing_census_2011.pdf], Erişim tarihi 02/03/2021.

İbn-i ‘Âbidîn, M. E.-i. (2003). *Hâşiyetu Raddi’l-Muhtâr ‘al’d-Durri’l-Muhtâr* (Ciltler 1-6). Dâru ‘Âlemi’l-Kütüp.

İbn-i Nüceym, Z. (1997). *el-Bahru’r-Râik Şerhu Kenzi’d-Dekâik* (Ciltler 1-9). (Z. ‘Umeyrât, Dü.). Dâru’l-Kütübi’l-’İlmiyye.

Karadağ, H. (2016). Osmanlı Devleti’nde Toprak Mülkiyetinin İktisadi Sistemler Açısından Değerlendirilmesi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 45-65.

Karaman, H. (1985). *Anahatlarıyla İslam Hukuku II*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Karaj, E. (2024). *Osmanlı Sonrası Arnavutluk’ta Şer’iyye Mahkemeleri ve İslâm Hukukunun Tatbiki*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kâsânî, A. E. (2002). *Bedâi’u’s-sanâi’ fî Tertîbi’s-Şerâi’* (Ciltler 1-7). Daru’l-Kütübi’l-’İlmiyye.

KMSH. (tarih yok). *Historiku i Komunitetit Mysliman të Shqipërisë*. Erişim için: [<https://www.kmsh.al/komuniteti-mysliman-i-shqiperise/historiku/>], Erişim Tarihi 10/7/2021.

KMSH. (2015). Transferim e pushim nëpunësash Sher-i. *Zani i Naltë*, 1, 127.

Koçak, M. (1996). Gurre. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 14, 211-212.

Komision. (2007). *Historia e popullit shqiptar* (Cilt 3). Toena Yay.

Ligja përmbi komunitetet fetare. (tarih yok). Erişim için: [https://knfsh.al/wp-content/uploads/2019/02/Ligji_i_Zogut_mbi_komunitetet_fetare.pdf], Erişim Tarihi 21/3/2021.

Ligje dekret ligje e rregullore të vjetit 1925. (1938). (Cilt 2). Danıştay Kanunlar Mecmuası Yayınları, Tiran.

Luarasi, A., & Omari, L. (2005). *Historia e shtetit dhe e së drejtës në Shqipëri*. Luarasi Yay.

Maden, F. (2011). Arnavutluk’un Bağımsızlık Süreci (1877-1913). *Avrasya Etüdleri*, 155-196.

Mergînânî, A. (2019). *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti’l-Mübtedî* (Ciltler 1-2). (S. Bektâş, Dü.). Dâru’s-Sirâc.

Mevkûfâtî, M. (2013). *Mevkûfât Mültekâ Tercümesi* (Ciltler 1-4). Sağlam Yayınevi.

- Mevsilî, A. (1937). *el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muhtâr* (Ciltler 1-5). Dârul'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- Myfti i Përgjithshëm Vehbi. (1924). *Zani i Naltë*, 4, 125-126.
- Ndarja Administrative 1912-2015. (tarih yok). Erişim için: [https://shtetiweb.org/2017/04/18/historia-e-ndarjes-administrative-te-shtetit-shqiptar-1912-2015/], Erişim Tarihi 14/06/2021.
- Okur, K. H. (2007). İslam Hukukunda Miras Engeli Olarak Müslüman ve Gayrimüslim Arasındaki Din Ayrılığı. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7(3), 95-120.
- Qerim Çelo. (1921). Mbi Gjyqe të Sheriatit. *Resmî Gazete*, 21.
- Resmî Gazete. (1922a). 1. Erişim için: [https://bksh.al/uploads/_/originals/a51857a9-9b79-4886-a915-908bbadab2b0.pdf], Erişim Tarihi 14/06/2021.
- Resmî Gazete. (1922b). 5. Erişim için: [https://bksh.al/uploads/_/originals/a51857a9-9b79-4886-a915-908bbadab2b0.pdf], Erişim Tarihi 17/04/2023.
- Resmî Gazete. (1922c). 16. Erişim için: [https://bksh.al/uploads/_/originals/b5647fc5-484b-4ece-82fb-60f55e300870.pdf], Erişim Tarihi 11/08/2021.
- Resmî Gazete. (1922d). 17. Erişim için: [https://bksh.al/uploads/_/originals/b5647fc5-484b-4ece-82fb-60f55e300870.pdf], Erişim Tarihi 21/10/2022.
- Resmî Gazete. (1922e). 33. Erişim için: [https://bksh.al/uploads/_/originals/b5647fc5-484b-4ece-82fb-60f55e300870.pdf], Erişim Tarihi 21/10/2022.
- Resmî Gazete. (1922f). “Bisedimet e Këshillit Kombëtar”, 40. Erişim için: [https://bksh.al/uploads/_/originals/b5647fc5-484b-4ece-82fb-60f55e300870.pdf], Erişim Tarihi 19/09/2023.
- Resmî Gazete. (1923a). 3. Erişim için: [https://bksh.al/uploads/_/originals/1b163d32-f3ee-4740-9c6b-9bdc497b9112.pdf], Erişim Tarihi 01/02/2023.
- Resmî Gazete. (1923b). 6. Erişim için: [https://bksh.al/uploads/_/originals/1b163d32-f3ee-4740-9c6b-9bdc497b9112.pdf], Erişim Tarihi 23/08/2022.
- Resmî Gazete. (1923c). 10. Erişim için: [https://bksh.al/uploads/_/originals/1b163d32-f3ee-4740-9c6b-9bdc497b9112.pdf], Erişim Tarihi 19/11/2022.
- Resmî Gazete. (1923d). 19. Erişim için: [https://bksh.al/uploads/_/originals/9510fe46-27ce-422a-bbd8-70db31d3ff89.pdf], Erişim Tarihi 04/03/2023.
- Resmî Gazete. (1923e). 21. Erişim için: [https://bksh.al/uploads/_/originals/9510fe46-27ce-422a-bbd8-70db31d3ff89.pdf], Erişim Tarihi 10/012/2022.
- Resmî Gazete. (1923f). 24. Erişim için: [https://bksh.al/uploads/_/originals/9510fe46-27ce-422a-bbd8-70db31d3ff89.pdf], Erişim Tarihi 14/08/2023.

- Resmî Gazete, (1923g). 26. *Erişim için*: [https://bksh.al/uploads/_/originals/9510fe46-27ce-422a-bbd8-70db31d3ff89.pdf], Erişim Tarihi 16/04/2021.
- Resmî Gazete. (1923f). 29. *Erişim için*: [https://bksh.al/uploads/_/originals/9510fe46-27ce-422a-bbd8-70db31d3ff89.pdf], Erişim Tarihi 25/07/2022.
- Resmî Gazete. (1923i). “Shpalljet e Gjyqevet Dega Civile”, 31. *Erişim için*: [https://bksh.al/uploads/_/originals/0c4fa577-9de3-4f04-b57e-cfc71994b592.pdf], Erişim Tarihi 28/11/2021.
- Resmî Gazete. (1923j). 36. *Erişim için*: [https://bksh.al/uploads/_/originals/0c4fa577-9de3-4f04-b57e-cfc71994b592.pdf], Erişim Tarihi 09/05/2023.
- Resmî Gazete. (1923k). 41. *Erişim için*: [https://bksh.al/uploads/_/originals/0c4fa577-9de3-4f04-b57e-cfc71994b592.pdf], Erişim Tarihi 01/12/2021.
- Resmî Gazete, (1923l). 51. *Erişim için*: [https://bksh.al/uploads/_/originals/0c4fa577-9de3-4f04-b57e-cfc71994b592.pdf], Erişim Tarihi 13/06/2021.
- Resmî Gazete, (1923m). 22. *Erişim için*: [https://bksh.al/uploads/_/originals/9510fe46-27ce-422a-bbd8-70db31d3ff89.pdf], Erişim Tarihi 15/10/2022.
- Resmî Gazete. (1923n). 52. *Erişim için*: [https://bksh.al/uploads/_/originals/e520e131-5a7e-4f43-bfeb-0e03a71029d2.pdf], Erişim Tarihi 03/09/2022.
- Resmî Gazete. (1923o). “Statuti Legal i Komuniteteve Fetare”, 2. *Erişim için*: [https://bksh.al/uploads/_/originals/1b163d32-f3ee-4740-9c6b-9bdc497b9112.pdf], Erişim Tarihi 27/04/2023.
- Resmî Gazete. (1924a). 33. *Erişim için*: [https://bksh.al/uploads/_/originals/d4e18e71-52cd-4612-a263-9fb1700cdb5b.pdf], Erişim Tarihi 10/06/2021.
- Resmî Gazete. (1924b). 46. *Erişim için*: [https://bksh.al/uploads/_/originals/5125296b-fabe-4916-ad78-3573d8d92840.pdf], Erişim Tarihi 13/09/2023.
- Resmî Gazete. (1924c). 4. *Erişim için*: [https://bksh.al/uploads/_/originals/be29c9c3-b80d-4b03-838a-2240c1b743d8.pdf], Erişim Tarihi 24/08/2022.
- Resmî Gazete. (1925). 20. *Erişim için*: [https://bksh.al/uploads/_/originals/dc65e4d8-dafd-4165-a8a7-9b04d7eeff10.pdf], Erişim Tarihi 13/09/2023.
- Resmî Gazete. (1928a). 40. *Erişim için*: [https://bksh.al/uploads/_/originals/fa2a055f-44d5-4f33-9f26-b00f8b1ad8fa.pdf], Erişim Tarihi 10/11/2023.
- Resmî Gazete. (1928b). 41. *Erişim için*: [https://bksh.al/uploads/_/originals/fa2a055f-44d5-4f33-9f26-b00f8b1ad8fa.pdf], Erişim Tarihi 09/05/2022.
- Resmî Gazete. (1928c). 42. *Erişim için*: [https://bksh.al/uploads/_/originals/fa2a055f-44d5-4f33-9f26-b00f8b1ad8fa.pdf], Erişim Tarihi 24/07/2022.

- Resmî Gazete. (1928d). 43. *Erişim için*: [https://bksh.al/uploads/_/originals/fa2a055f-44d5-4f33-9f26-b00f8b1ad8fa.pdf], Erişim Tarihi 09/09/2023.
- Resmî Gazete. (1928e). 48. *Erişim için*: [https://bksh.al/uploads/_/originals/fa2a055f-44d5-4f33-9f26-b00f8b1ad8fa.pdf], Erişim Tarihi 04/11/2022.
- Resmî Gazete. (1928f). 50. *Erişim için*: [https://bksh.al/uploads/_/originals/fa2a055f-44d5-4f33-9f26-b00f8b1ad8fa.pdf], Erişim Tarihi 01/12/2023.
- Resmî Gazete. (1929). 38. *Erişim için*: [https://bksh.al/uploads/_/originals/9697b7eb-6747-48d9-8d6e-e4e464d00ba7.pdf], Erişim Tarihi 26/04/2023.
- Rruga, I. (2011). *Arnavutluk'ta Hristiyanlık ve İslamiyetin Tarihçesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sadrüşşehîd, H. Ö. (1978). *Kitabü Şerhi Edebi'l-Kâdî* (Ciltler 1-3). (M. Hilâlî's-Serhân, Dü.) Dâru'l-'Arabiyye li't-Tibâ'a.
- Serahsî, E. B. (tarih yok). *el-Mebsût* (Ciltler 1-30). Dâru'l-Ma'rife.
- Shpuza, G. (2019). Kongresi i Parë Mysliman Shqiptar (1923), sanksionim i mëvetësisë së Bashkësisë Islâmë të Shqipërisë dhe themeli i zhvillimit kombëtar dhe bashkëkohor të saj. *Zani i Naltë*(26), 70-86.
- Sibâ'î, M. b. (1999). *el-Mer'e Beyne'l-Fikh ve'l-Kânûn*. Beyrût: Dâru'l-Virâk li'n-Neşr ve't-Tevzî'.
- Sofuoğlu, H. (2010). *İslam Hukukunun Uygulanması Açısından Manisa Şer'îye Sicilleri (1625-1650)*. Basılmamış Doktora Tezi.
- Statuti i Trupit (Xhema-atit) Mysliman Shqipëtarë*. (1925, Temmuz). *Erişim için*: [<http://licodu.cois.it/?p=212&lang=en>], Erişim Tarihi 18/03/2024.
- Statuti Organik i Shqipërisë*. (2023). *Erişim için*: [<http://licodu.cois.it/?p=370&lang=en>], Erişim Tarihi 15/02/2023.
- Statuti Themeltar i Mbretërisë Shqiptare*. (1928). *Erişim için*: [<https://shtetiweb.org/wp-content/uploads/2012/10/Statuti-i-Mbretnis-Shqiptare.pdf>], Erişim Tarihi 17/5/2023.
- Statuti themeltar i Republikës Shqiptare (1925)*. (1925). *Erişim için*: [<http://licodu.cois.it/?p=379>], Erişim Tarihi 15/02/2023.
- Swire, J. (2005). *Shqipëria ngritja e një mbretërie*. Dituria.
- Şafak, A. (1977). *İslam Arazi Hukuku ve Tatbikatı*. Türdav Basım Yayım.
- Bozatay, Ş. A., Konur, A. D. (2014, Haziran). Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10), 71-89.

- Vuçiterni, S. (1928, Ocak). Myslimani i sotshëm si do të jetojë nesër. *Zani i Naltë*, 3, 467-472.
- Yalçın, İ. (2017). Günümüz İslam Aile Hukuku Kanunlarında Çok Eşlilik. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1707-1725.
- Yaman, A. (1999). *İslâm Aile Hukuku*. Marifet Yayınları.
- Yavuz, C. (1994). Dâva. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 9, 12-16.
- Zehra, M. E. (Tarih yok). *Ahkâmü't-Terikât ve'l-Mevârîs*. Dâru'l-Fikri'l-'Arabî.
- Zehra, M. E. (Tarih yok). *el-Alvâlû'sh-Shahsiyye*. Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 3. Baskı.
- Zekaj, R. (2012). *Zhvillimi i kulturës Islâme te shqiptarët gjatë shekullit XX*. AIITC Yay.
- Zgjanimi i Statutit të Lushnjës*. (1922). Erişim için: [<http://shtetiweb.org/wp-content/uploads/2012/10/Zgjerimi-i-Statutit-te-Lushnjes-1922.pdf>], Erişim Tarihi 15/02/2023.
- Zuhaylî, V. (1985). *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletuhu* (Ciltler 1-10). Dâru'l-Fikr.

EK

Ek 1: Arşiv Örnekleri

Nr. 67 **Diftesë** 153

Diftoj s'e mora thirrjen e Gjyqit me të cillen thirrjen m'u gjetë prane tij,
me 17/10/1912 n' orë 9 P. dite.
Elkhadri, me _____ 191 _____

 I PADITUNI

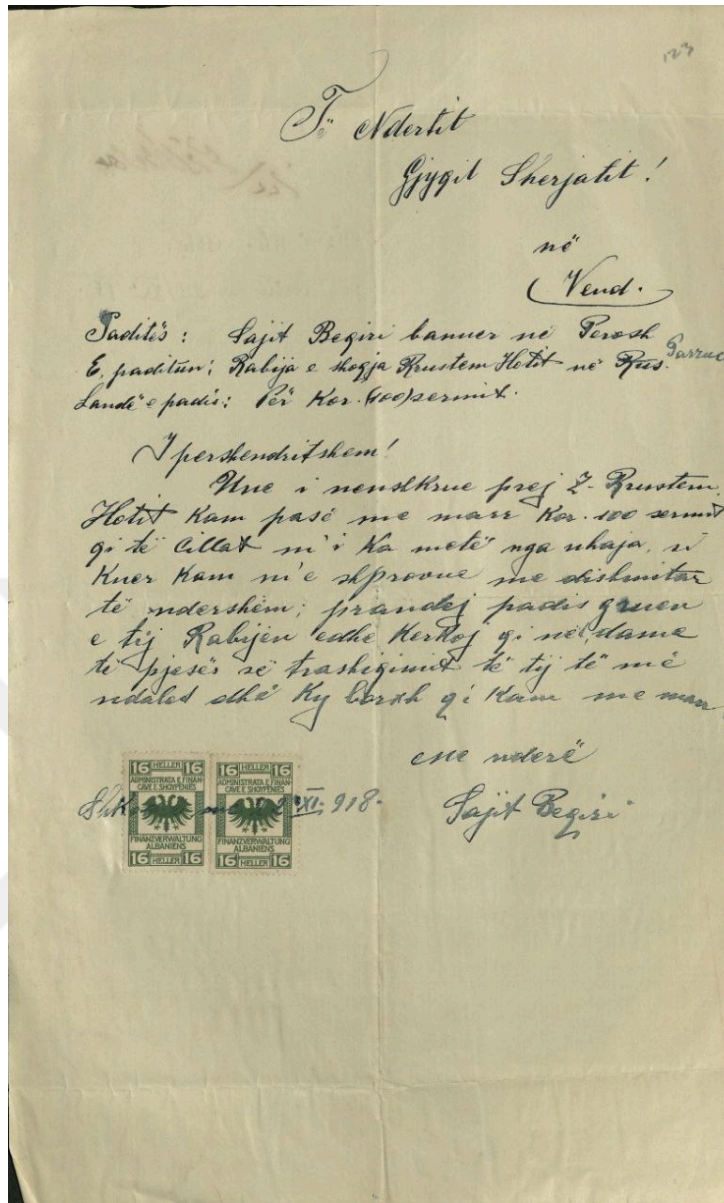
Vertetoj se thirrjen e permendun i a dorzova I Jusuf Ramnit
në lagje Ruse dhe nenshkrimi është i tij.
Elkhadri, me _____ 191 _____ F TUESI

Vertetojmë se Ftuesi i permendun i a dorzoj thirrjen _____
në prani t' onë.
_____, me _____ 191 _____

DISHMITAR: _____ DISHMITAR

Mahkemeye Çağrısı Aldığına Dair Belge

Kaynak: AQSH, 1920a, s. 153.

Miras Taksimi Davası Mahkeme Başvurusu

Kaynak: AQSH, 1918c, s.183.

REPUBLIKA SHQIPTARE

Fletorja Zyrtare

Sundohet me anen e Zyres së Shtypit

PAJTIME: për një mot fr. ar 12 në Shqipëri; fr. ar 20 jashtë;

Drejtimi: Zyra e Shtypit
TIRANË

Një copë e javës fr. ar 0.25 ; një copë e javës së kalueme fr ar 1.00.

Bisedimet e Senatit

Mbledhja e 6
e Shtunde me 20. 6. 25
ora 10 p. m. d.

Mbledhjen e kryeson Z. E. Frasheri
(Vijon nga num. 32)

Prandej jam i mendimit të vihet fjala "Pyetje për shpjegim" e të vihet në votë, se nuk ashtë faji i pyetës tani por ashtë kur kemi ba Statutin, e deri sa të mbledhet Asamblea nuk mundemi me kontrollue Qeverin.

Z. KRYETARI: Po thuhet të gjithë kemi qenë n' Asamble edhe vetë e kemi hequr të drejtën e vot-besimit Senatit për arsye se njera Dhomë i jepte vot-besimi Q. veris dhe tjetra nuk i jepte, atëherë ç' lypsesh të bahesh? Por të drejtën e pyetjes nuk ja kemi hequr, se atëherë kurse Senatit të mos kish të drejtë pyetje dhe hetimi, dhe kur mos të mar para sysh lutjet e ankimet e popullit ç'randesi ka Sena i komisionet pse i formoj? Pra këto të drejta.

Z. P. EVANGJELI: Mua me duket se kur formulua Statutin vetem të drejtën e vot-besimit ja kemi hequr Senatit e jo të pyetjes, se kur akuzohet një Minister mundet të përfundoj

edhe me gjiq, dhe jo kur pytet, pra Senatit e ka për detyrë dhe të drejtë të pyesin, se pyetjet jan logjiksht.

Z. A. BEÇI. Z. Kryetar! të vëhet në votë.

Z. KRYETARI. Të formulohet e të vëhet në votë, për mua ky nen si që është, këtu mjafton se nuk del kupitimi enterpelacion por vetem sa për të ditur dhe jo për gjë tjetër. Pra ky nen kështu me duket se e ploteson nevojën e fjalës (pyetje për shpjegim)

Z. N. DERVISHI: Neni 43, 44, e 45 kontrollimin dhe anqetin ja ka lanë Dhomës se Deputetve, gjithë ashtu dhe neni 89 thot se pyetja dhe marja e shpjegimeve i takon Dhomës se Deputetve. Në faslin e Dhomës se Deputetve këto të drejta ja ka njoftur Statuti asaj Dhomë kurse në faslin e Senatos nuk thotë gjë që kemi të drejtë për interpelancë dhe anqet. Pra si tha dhe Z. Ibrahim Xhindi lypset të shtohet fjala pyetje për shpjegim që të kuptohet se Senatit s' ka të drejtë kontrolli.

Z. KRYETARI. Si që thashë dhe me pare Senatit po mos ketë të drejtë pyetje dhe hetimi nuk është për veç se një hije, se si mundet të votojmë

buxhetin konsumtiv kur se informatat që kemi mbi abuzim me shkoqitjet që na jepë Ministri janë në kundërshtim; pra për me votue buxhetin konsiensiousment duhet të shikojmë rregjistrat se për ndryshe si mundet të votojmë me consiens?

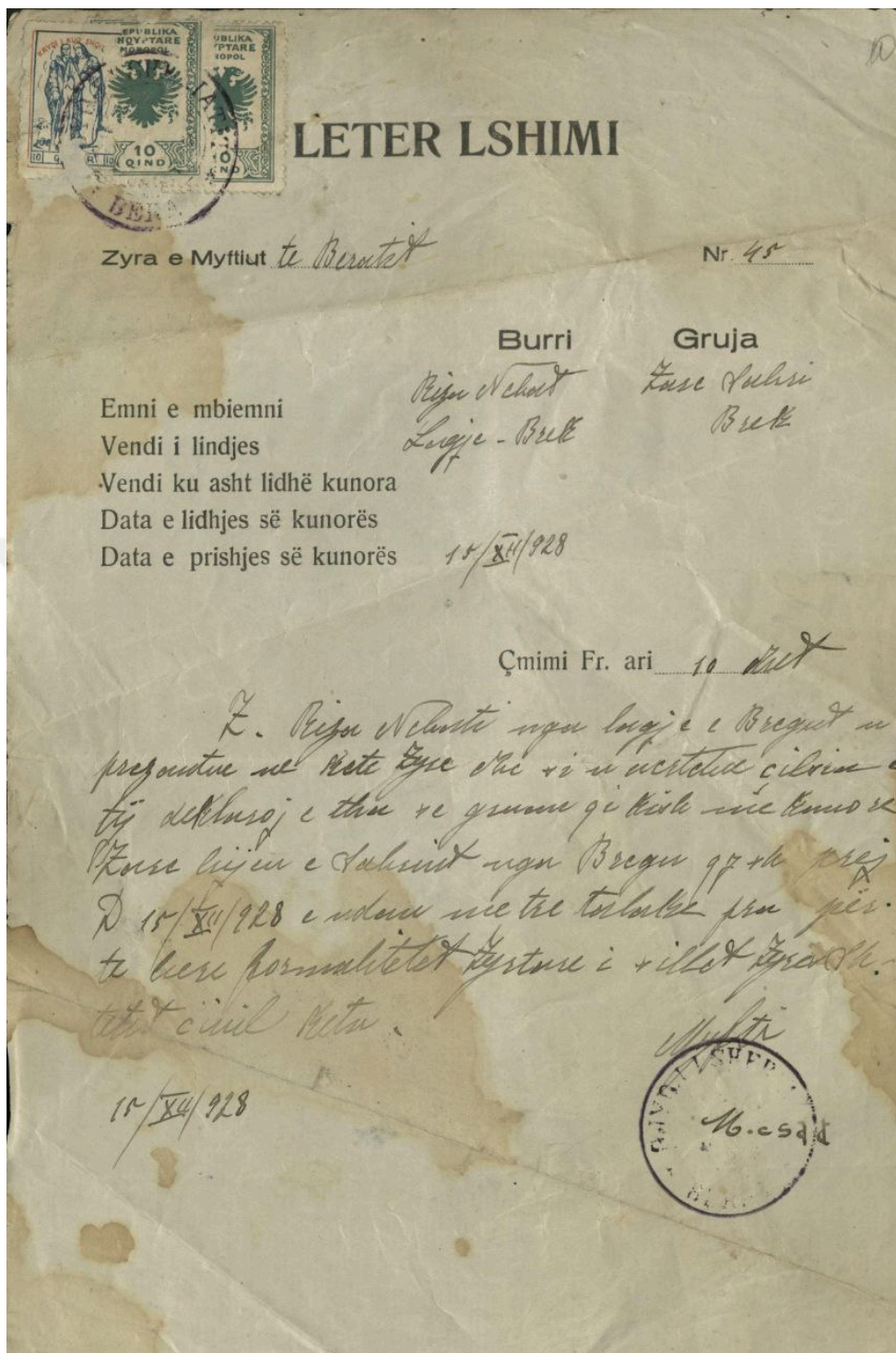
Z. S. VUÇETRINI. Nuk jam kundërshtar por z. e juëj po mbron një teze që duhesh t' a mbroshit kut u be Statuti. Un jam kundra po them se gjana që nuk janë në Statut nuk mundet të shtihen sot në rregullore se s' kemi të drejtë. Sa për buxhetin në kini informata se ka abuzim mundet të mos e votoni.

Z. KRYETARI. Nuk është jasht Statutit, se në Statut thot që Dhomat e Deputetve ben hetime por nuk ndalon Senatit nga berja hetime si që e ndalon nga vot-besimi. Kur se një nen tjetër i Statutit thot që Senatoret kanë të gjithë të drejtat e Deputetve, pra për të mos mbetur si një hije tani që do të mbledhen të dy Dhomat duhet të mbrojmë mirë këtë teze se për ndryshe është me mirë që të vendosim prishjen e Senatit.

Z. N. DERVISHI. Kini të drejtë por nuk mundet të bëjmë gjë sot për

2 Temmuz 1925 Resmî Gazetesi

Kaynak: Resmî Gazete, 1924a, s. 1.

Üç Talâk İle Boşanma Kararı

Kaynak: AQSH, 1926, s. 10.

Emni embi Emni buri	Emni embi Emni buri	Emni embi Emni buri	Emni embi Emni buri
161 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	162 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	163 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	164 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka
165 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	166 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	167 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	168 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka
169 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	170 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	171 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	172 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka
173 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	174 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	175 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	176 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka
177 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	178 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	179 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	180 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka
181 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	182 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	183 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	184 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka
185 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	186 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	187 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	188 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka
189 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	190 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	191 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	192 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka
193 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	194 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	195 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	196 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka
197 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	198 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	199 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka	200 F. Eshem Hapka F. Eshem Hapka nga lapa Hapka

Nikâh Kayit Defteri

Kaynak: AQSH, 1924c, s. 27.

Ek 2: Yşm'nin 1917 Senesi Geçici Tüzüğü

Heyet-i İlmiye'nin baş görevleri şunlardır:

1 – Şer'iyye hâkimlerini, yani müftü, kadı ve nâibleri hem nazari hem amelî olarak Müslümanların işlerini bilen kimselerden seçmek.

2 – Müderrisleri Müslümanların dini hayatlarını iyileştirecek şer'î ilimleri iyi bilmenin yanında diğer ilimleri de iyi bilen kimselerden seçmek.

3 – Vaizleri kuvve-i nutukiye (konuşma yeteneği) güçlü olup insanlara güzel nasihatlerde bulunabilecek kimselerden seçmek.

4 – İmam, müezzin ve hatipler işlerini yapabilecek donanımda kimselerden seçmek.

8 – Şer'iyye mahkemelerinin Nikâh, Talâk, Nafaka, Vasiyet, Miras, Kısas, Kasâme, Gayb, Mefkûd alanlarında dava görme salahiyeti bulunmaktadır.

f. 23: Tarafeyn razı ise miras ve vasiyet davalarını sivil mahkemelere intikal ettirebilirler. Müslüman olmayanlar ise davalarını şer'iyye mahkemelerinde göremezler.

9 – Müftü-kadı tarafından yönetilen şer'iyye mahkemeleri birinci derece şer'iyye mahkemeleri kategorisi, Nâib tarafından yönetilenler ise ikinci derece şer'iyye mahkemeleri kategorisi ilan edilmiştir. Lazım olursa ikinci derece şer'iyye mahkemelerinde davaları Müderris olanlar da görebilirler.

10 – Her iki derecedeki şer'iyye mahkemeleri doğrudan YŞM ile irtibatta olabilir resmî yazışmalarda bulunabilirler.

Ancak ikinci derecede şer'iyye mahkemelerinin Yüksek Şer'iyye Mahkemesi ile yaptığı yazışmalardan haberdar edilmesi gerekir.

Müftü ve kadıların şehirlere dağılımı I. derece sivil mahkemelerinde olduğu gibi yapılacaktır. Yani İşkodra, Tiran, Elbasan, Berat ve Bicağ şehirlerinde bulunacaklardır.

11 – Mahkeme kararlarının birer kopyası imzalı bir şekilde taraflara teslim edilmesi lazım. Eğer bir şikâyet söz konusu olursa yazılı bir şekilde Yüksek Şer'iyye Mahkemesi'ne gönderilecektir. Şikâyet bildirme zamanı karardan sonra 14 gündür.

12 – Kadı-müftü ve nâibler sebepsiz yere işten atılamazlar. Böyle bir zorunluluk hâsıl olursa mesele Yüksek Şer'iyye Mahkemesi tarafından görülecektir. Suçun tespit edilmesi durumunda Yüksek Şer'iyye Mahkemesi hem ilgili şahsa hem devletin yetkili makamlarına haber verecektir.

Tespit edilen suç cezayı gerektiren türdence o zaman davası sivil mahkemelerinde görülecektir.

Şer'iyye mahkemeleri çalışanlarının yerleri ancak faydalı görülmesi durumunda değiştirilecektir.

Buna göre bütün şer'iyye çalışanları ve din adamlarının davaları Yüksek Şer'iyye Mahkemesi tarafından görülürler.

13 – Yüksek Şeriat Konseyi'nin (Këshilli i Naltë i Sheriatit) görevleri kadı-müftü ve nâibler tarafından da ifa edilecektir. Ancak bunların yerine getireceği bütün işler Yüksek Şer'iyye Mahkemesi tarafından onaylanması talep edilecektir. Bu onay olmadan hiçbir işlem yapılamayacaktır.

(14. ve 15. maddeler vaizlerle ilgili)

16 – Şer'iyye mahkemelerin hâkimleri en az senede iki kez Müslüman halkın problemlerini yakından görmeleri için bulundukları vilayeti gezip genel durumla ilgili YŞM başkanına rapor sunmaları lazımdır.

17 - Şer'iyye mahkemelerin hâkimleri ve kazalarda bulunan vakıflar mesulleri imam, vaiz, hatip, müezzin, v.b., din görevlilerini kontrol edip dini müesseselerin fonksiyonel olmalarını temin etmeleri gerekir.

18 – YŞM Arapça ve Arnavutça olarak hutbe ve vaaz hazırlayacaktır. Hazırlanan metinler şer'iyye mahkemeleri hâkimleri vasıtasıyla imam ve vaizlere dağıtılacaktır.

20 - Eski medreseler kuruluş gayelerini ifa etmiyorlarsa kapatılıp onların yerine amaçları yerine getiren yeni medreseler açılacaktır.

21 – Dini elbise sadece ruhani liderler, şer'iyye hâkimleri ve ilim talebeleri tarafından giyilir. Bir başkasının bu elbiseleri suiistimal etmemeleri şer'iyye mahkemelerinin görevidir.

23 – Medreselerin ana görevlerinden birisi talebelere kaliteli bir şekilde Arap dilini öğretmesidir. Nitekim ilim yolunda ancak Arapçayı okuyacak, yazacak ve konuşacak seviyede bilmekle olunabilir.

24 – Arnavutluk Arapçayı tam olarak bilen ulemaya sahip oluncaya kadar resmi yazılar muvakkaten Türkçe olarak yanlarında Arnavutça özeti ile hazırlanacaktır.

YŞM ile birinci derece şer'iyye mahkemeleri arasında resmi yazışmalar Arnavutça olarak yapılacaktır. Şer'iyye mahkemeleri arasındaki resmi yazışmaların Arnavutça olması ise daha sonraki bir zamana tehir edilmiştir.

25 – Genel Müftü, yani YŞM, Arnavutluk'ta bulunan vakıflara bakan en yüksek makamdır. Vakıfların yönetimi ile ilgili organizasyon özel bir yazı işle bildirilecektir.

26 – Tarafların şer’iyye mahkemelerine çağırılması yazılı bir şekilde tek defada bildirilir. Mahkemede hazır olmayan taraflara ücretsiz olarak bir vekîl-i musahhar belirlenip tarafla anlaşarak dava görülecektir.

27 – Şer’iyye hâkimleri şer’iyye mahkemelerinin kanununa uygun olan davaları geciktirmeden ve tarafsız bir şekilde ifa edeceklerdir. Bu kurallara uygun davranmayan şer’iyye hâkimleri YŞM tarafından azarlanıp kanuna uygun olarak cezaya çarptırılacaklardır.

33 – Birinci derece şer’iyye mahkemelerinde birer sekreter görevlendirilecektir. Gerekli olursa kâtip da eklenecektir.

34 – Şer’iyye mahkemelerinin sekreterleri aynı zamanda çalıştıkları şer’iyye mahkemesinin mesul olduğu Müslüman yetimler ofisinde müdür görevini de üstlenirler. Bu sebeple onlar yetimlerin kefilleri durumunda olacaklardır. Bu konuda genel organizasyondan mesul olan şer’iyye mahkemelerinin başkanlarıdır.

35 – Sekreterler namuslu, bilgili ve yetenekli kimselerden seçilecektir.

36 – Sekreterlerin seçimi müsabaka ile olur. Yazılı bir şekilde yapılan imtihan ve şer’iyye hâkiminin görüşü son karar için YŞM’ye gönderilecektir. YŞM aynı zamanda devletin ilgili müesseseleri tarafından da onay alırlar.

Sekreterler Arnavutçayı konuşma ve yazma olarak ileri seviyede bilmeleri gerekmektedir.

37 – Her şer’iyye mahkemesinin bir de mübâşir/kâtip bulunacaktır. Bunlar olabildiğince Arnavutçayı bilmeleri gerekmektedir. İhtiyaç olursa birer görevli daha işe alınabilir.

38 – Birinci ve ikinci derece şer’iyye mahkemeleri gördükleri dava başına ücret alacaklardır. Bu meblağ aylık olarak devletin lokal yönetimine devredilecektir.

39 – Şer’iyye hâkimleri, sekreterleri ve kâtipleri yaptıkları bütün işlemleri düzgün bir şekilde kayda geçmeleri gerekmektedir.

40 – Şer’iyye hâkimleri en az üç ayda bir sekreterler tarafından yönetilen yetimler ofisinin finansal durumunu kontrol edeceklerdir. Bu ofisin fonunu da YŞM’ye bildireceklerdir.

41 – Şer’iyye hâkimleri ve sekreterler maaşlarını devlet tarafından aldıklarından dolayı hiçbir işlem için ekstra ücret talep etmeyeceklerdir. Yurt dışında görevli olarak yolculuk yapmaları durumunda bunu önceden yazılı bir şekilde bildirip karşılığını alacaklardır. Eğer yolculuk mahkemeye dava açan bir tarafın maslahatı için yapılacaksa o zaman ücretini ilgili şahıs karşılaması gerekmektedir.

42 – Mübâşirler de taraflardan özel ücret alamazlar, çünkü onlar da maaşlarını devletten alıyorlar. Yurt dışında görevli olarak yolculuk yapmaları durumunda bunu önceden yazılı bir şekilde bildirip karşılığını olabildiğince alacaklardır.

43 – Şer’iyye mahkemelerine ek görevli almak için teklif yapma yetkisi YŞM’ye aittir.

Not: 5209 no’lu talimattan sonra 26. madde şu şekilde değiştirilmiştir:

Ücretsiz vekîl-i musahhar bulunulmaması halinde ücretli vekîl-i musahhar tayin edilecektir. Ücretini ya temsil ettiği taraf ya da davayı kaybeden taraf ödeyecektir (AQSH, 1917d, s. 15-17).

Ek 3: YŞM'nin 1921 Senesi Tüzüğü

20.6.1921 tarihinde onaylanmak üzere Bakanlar Kuruluna gönderilen nizamnâme 44 maddeden oluşmaktaydı. YŞM isimden yola çıkarak hukuki bir birime benzerse bile aslında Arnavutluk Diyanet İşleri'nin her türlü faaliyetini kapsamaktaydı. Burada sadece konumuzla ilgili olan maddelere değinilecektir.

Madde 1

Müslüman topluluklar ve şer'iyye yapısının başında "Genel Müftü" (Myfti i Përgjithshëm) veya (Kâdi'l-kudât) bulunmaktadır. Bütün hocalar, şer'iyye mahkemelerinin hâkimleri, nâibleri ve çalışanları onun başkanlığı altındadır.

Genel Müftü Müslümanlar ve her türlü bağış ve eğitim meseleleri hakkında en üst yönetim ve kontrolü elinde tutan makamdır.

Madde 2

Genel Müftü'nün yanında iki üye bulunmaktadır. Birisi "Müsteşar", diğeri "Fetva Emini" unvanını taşımaktadır. Bu üç ulemâ "Yüksek Şer'iyye Kurulu"nu (Këshilli i Naltë i Sherisë) veya "Şer'iyye Mahkemelerinin Genel Müdürlüğü"nü oluştururlar. Bu kurul dini ve şer'î işlerin en yüksek makamıdır. Şer'iyye mahkemelerinin hâkim ve nâibleri, müderrisler, vaizler, imam ve hatipler, hocalar, din deri öğretmenleri ve şer'iyelerin diğeri bütün çalışanları bu kurul tarafından seçilir ve görevlendirilir. Aynı zamanda maaşını kendi gelirlerinden verdiği şahıslar hakkında devlete referans verme hakkı yine bu kurula aittir.

Madde 3

YŞK aynı zamanda şer'iyye mahkemeleri için temyiz mahkemesi görevini de yapar.

Madde 4

Başmüftü ve YŞK'nın diğeri iki üyesi kendi iradeleri dışında sebepsiz olarak görevlerinden alınamaz. Görevden almaya sebep olacak bir durum söz konusu halinde diğeri iki YŞK üyesi ve 1-2 kadı oluşan özel bir mahkeme kurulması gerekmektedir. Bunun yanında hakkında araştırma yapmak üzere devlet tarafından 42 kişi belirlenmektedir. Suçun bu özel mahkemenin çoğu tarafından tespit edilmesi durumunda iki nüsha olmak üzere protokol imzalanır. Nüshalardan biri devlet makamlarında diğeri ilgili şahsa teslim edilir. Suçlu bulunan YŞK üyesinin istifa etmemesi durumunda otomatik olarak görevine son verilir. Bu olaydan sonra söz konusu kişi hakkında mahkûmiyet kararı belgesi tescillenir.

Madde 5

Başmüftü'nün diğer görevleri aşağıdaki gibidir:

- a) Her dava hakkında Birinci Derece şer'iyye hâkimleri; medrese, vakıflar ve kazalardaki Müslümanların temel yöneticileri ile doğrudan resmî yazışmalarda bulunmak.
- b) Şer'iyye mahkemelerine uygun gördüğü her türlü tavsiyede bulunmak, kendisinden talep edilen yönlendirmeleri bildirmek.
- c) Devlet tarafından intikal eden emirleri ve YŞK'nın tarafından alınan genel kararları bildirmek. Halka da bildirilmesi gereken karar olması halinde, bunu devletin yetkili kurumlarına bildirir.

Madde 6

YŞK'nın görevleri aşağıdaki gibidir:

- a) Şer'iyyelerin hâkimlerini, yani müftü-kadı ve nâibleri şer'iyye ve Müslüman toplumun ihtiyaçları hakkında gerekli bilgilerle donanmış kimselerden seçmesi. Bundan sonra diploması olmayan yeni atanmış kadı-müftü ve nâibler, YŞK tarafından hazırlanan imtihana dayanarak atanmaları desteklenecek.
- b) Hoca ve alim olacak öğrencileri mezun edecek medreselerin müderrisleri sadece ilm-i şer'i'yi bilmekle yetinmeyecek. Muallim vazifesini görmek üzere diğer bilim dallarını da iyi bilecek.
- c) Vaizleri konuşma sanatında mahir olan ve sahip oldukları ilimden halka güzel nasihatlerde bulunabilecek ulemadan seçmek.
- d) İmam, hatip ve müezzinleri işin ehli olanlardan seçmek.
- e) Medrese, fakülte, cami, mescit, tekke, mezar ve hafız çıkaran Müslümanların işleriyle ilgili binalara sahip çıkmak.
- f) Müslümanların maddi ve manevi durumlarını iyileştirmek için ilgili meseleleri inceler ve hakkında kararlar alır.

Madde 7

Her bölgenin (vilayet, sancak) bir Cemaat-i İslâmiyesi vardır. Bu yapının başında Şer'iyye Hâkimi bulunmaktadır. Onun yanında ulema ve tanıdıklarından oluşan bir konsey bulunmaktadır. Bu konsey Şer'iyye Hâkimi ile beraber öncelikle vakıf mallarının idaresi ve çoğalması için çaba sarf ederler.

Madde 8

Birinci derece şer'iyye mahkemeleri, yani kadı ve nâibler şu alanlardaki davaları ele alırlar: Talâk, nikâh, hadâne, kisâs, diyet, erş, gurre, hükûmet-i 'adl, kasâme, gayb,

mefkûd, vasiyet ve miras. Müslümanlar bu alanların dışındaki davaları ister şer'iyye mahkemelerine ister sivil mahkemelere götürebilirler.³⁶

Madde 9

Kadı tarafından yönetilen şer'iyye mahkemeleri birinci derece şer'iyye mahkemeleri kategorisi, nâib tarafından yönetilenler ise ikinci derece şer'iyye mahkemeleri kategorisi ilan edilmiştir. Lazım olursa ikinci derece şer'iyye mahkemelerinde davaları müderris olanlar da görebilirler.

Madde 10

Bütün şer'iyye mahkemeleri Genel Müdürlüğe bağlıdır. İkinci derece şer'iyye mahkemeleri Genel Müdürlükle iletişime geçmek istediğinde bunu bağlı olduğu birinci derece mahkemesi vasıtasıyla yapar. Bu şekilde kadının da yazışmalardan haberdar olur. Genel olarak hangi vilayette devletin birinci derece sivil mahkemesi varsa, orda aynı zamanda birinci derece şer'iyye mahkemesi de bulunmaktadır. Bunlar İşkodra, Tiran, Elbasan, Berat, Avlonya, Cirokastra (Gjirokastrë), Goriçe (Korça) vilayetleridir.

Madde 11

Şer'iyye mahkemelerinin her i'lâmı (kararı) için kendilerine kefilleri için belgenin tasdikli bir nüshasının verilmesi gerekir.

Eğer bir temyiz davası ise, ilgili belgeler ve gerekli notlarla birlikte dosya Şer'iyye Dikte Mahkemesine gönderilmelidir.

Davaları kazanan taraf karar yazısını aldığı anda bir nüshasını davalı olduğu kimseye ulaştırmak zorundadır. Bunun yanında temyiz evraklarına eklenecek bir kefil bulması gerekir.

Kazanan taraf karar yazısının bir nüshasını davalı olduğu kimseye ulaştırmazsa, o zaman davalının kendisi mahkemeye gelip ödemeyi yaparak ilgili karar belgesini alabilir.

Temyiz talebi içim için ilamın teslim olduğu günden itibaren 21 günlük bir süre tanınmaktadır.

Madde 12

Bu tüzüğün işleve girmesiyle kadı ve nâiblerin görev süresi iki yıldır.

İki senenin sonunda, beklemede daha yaşlı ve tecrübeli birisinin olmaması durumunda, görevlilerin iş performansları başka bir yere tekrar göreve atanmasına mesnettir.

³⁶ Aslında şer'iyye mahkemelerinin yetkisi belirlenen konularla ilgilidir. Ancak şer'iyye ofisleri Müslümanların her türlü meseleleriyle ilgilendikleri için başka alanlardaki davalarını getirmeleri kazaî yönüyle görmeleri olmasa gerek. Nitekim şer'iyye mahkemeleri yetkisi altında olmayan davaları sivil mahkemelere götürmekle emredilmişlerdi.

Ancak görevin çıkarı veya genel menfaat dolayısıyla kadıların iki senelik süre zarfı dolmadan yeri değiştirilebilir.

Madde 13

Genel Müdürlüğün bulunduğu vilayet dışındakilerde her birinci derece şer'iyye mahkemesinde birer görevli müftü bulunmaktadır.

Madde 14

6. maddede YŞK hakkında belirlenen her görev kadı ve nâibler için de geçerlidir.

Şer'iyye mahkemelerinin her kararı Genel Müdürlüğe gönderilip tasdik ettirilmesi gerekmektedir. Tasdikli olmayan kararlar infaz edilemezler. Tasdikli kararlar ise gerekli olduğu vakitte İcra Ofisi tarafından infaz edilecektir.

Madde 15

Vilayet ve sancaklarda görev yapan vaizler (kürsü şeyhleri) kelim ve nasihatleriyle akıllarını aydınlatarak hükümete itaat etmeleri ve eğitime ilgi göstermeleri konusunda toplumu ikna etmek vazifeleridir. Görevli hoca, vaiz ve imamlar dışında şer'iyye kadısından izinsiz bir şekilde hiç kimsenin cami veya mescitlerde vaz-u nasihatte bulunmaya yetkisi yoktur.

Madde 16

Vaizlerle ilgili.

Madde 17

Her şer'iyye mahkemesinin hâkimi en az senede iki kez Müslüman halkın problem ve ihtiyaçlarını yakından görmek, vaizlerin nasihatlerini güçlendirmek, Müslümanların şer'i şerife göre yaşamaları gerektiğini anlatmak için bulundukları vilayeti gezip genel durumla ilgili Genel Müftü'ye rapor sunma görevi vardır.

Madde 18

Vilayetlerin şer'iyye ve vakıflar konseyi hâkimleri imam, hatip, vaiz, müezzin ve şer'iyye ofislerinin diğer çalışanlarını idare etmekle görevlidir. Aynı zamanda cami ve mescitlerin temizlik ve bakımları konusunda sorumludurlar.

Madde 19

Şer'iyyenin Genel Müdürlüğü zamanın ihtiyaçları ve hükümetin doğrultusunda vaizlerin topluma edecekleri vaaz ve nasihatleri Arapça ve Arnavutça olarak hazırlayacaktır. Hazırlanan metinleri şer'iyye mahkemeleri hâkimleri vasıtasıyla imam ve vaizlere dağıtılacaktır. Hem hutbe hem mübarek günlerin vaazları bu şekilde hazırlanacaktır.

Madde 20

Hoca ve ulemanın eğitimi ile medrese ve fakülteler ilgilenecektir. Bunların organizasyonu özel bir yönetmelikte konu edilecektir.

Madde 21

Amaçlarını yerine getiremeyen veya durumları iyileştirilemeyecek eski medreseler kapanıp, eşyaları yeni medreselere intikal ettirilecektir.

Madde 22

Beyaz veya yeşil sarıklı dinî elbiseleri sadece ilmiye sınıfından bilinenler, şer'iyye hâkimleri, şer'iyye çalışanları ve ilim talebeleri giyebilirler. Bir başkasının bu elbiseleri suiistimal etmesi durumunda kanuna göre cezalandırılır. Bu maddenin uygulanmasını takip etmke şer'iyye hâkimlerinin görevidir.

Madde 23

Medreselerin öğretmenleri ulemâ arasında imtihan vasıtasıyla belirlenecek ve Şer'iyye Genel Müdürlüğü tarafından görevlendirilecektir. Hocaların unvanı "Müderriş"tir.

Madde 24

Ulemâ sınıfına katılmak adına öğrencilerin Arap diline çok iyi hâkim olmaları gerektiği için bu konuda medrese hocalarının özen göstermeleri lazımdır.

Madde 25

Arnavutluk'ta Arap diline hâkim olan ulemâ olmadığı müddetçe, hâlihazırdaki şer'iyye hâkimlerinin şer'iyye mahkemelerinin resmî evraklarını Arapça olarak tutacak kadar dile vukufiyeti olmadığı için muvakkaten mahkeme kararları Türk dilinde yazıp sonunda Arnavutça olarak yeterli özetini kaydetmeleri gerekmektedir.

Genel Müdürlük'le birinci derece şer'iyye mahkemeleri, aynı zamanda birinci derece şer'iyye mahkemeleri ile ikinci derece şer'iyye mahkemeleri, yani kadı-nâib arasındaki yazışmalar Arnavutça olması şarttır. Şer'iyyelerin resmî evraklarının Arnavutça olarak yazılması dile vukufiyet tekâmül ileriki bir zamana ertelenmiştir.

Madde 26

Genel Müdürlük, Arnavutluk'taki bütün vakıfları da idare edecektir.

Madde 27

Taraflar mahkemeye yazılı olarak bir kere davet edilir. Mahkemede hazır olmayan taraflara ücretli bir vekîl-i musahhar belirlenip var olan bilgilere dayanarak davanın sonucu belirlenecektir.

Madde 28

Şer'iyye hâkimleri davaları geciktirmeden ve tarafsız bir şekilde eda etmeleri lazımdır. Çalışmalarını şer'iyye mahkemelerinin kanunlarına uygun bir şekilde ifa etmeyen hâkimler Genel Müdürlük tarafından ikaz edilirler. Daha ağır durumlar söz konusu olması halinde kanunun öngördüğü şekilde cezaya çarptırılırlar.

Madde 29

Şer'iyye hâkimlerinden önce verilen kararlar şer'iyye kanununa göre incelenip sonuçlandırılacaktır.

Özel Hükümler

Seçildikten sonra YŞK tarafından tayin edilen ve Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan şer'iyye hâkimleri Genel Müftü'den Arnavutça ve Arapça yazılı Onanma Belgesi alacaklardır.

İç hizmetlere yönelik yönetmelik:

Madde 30

Şer'iyyelerin Genel Müdürlüğü'nde temyiz davalarını inceleyip onların nasıl işleneceğini takdir edecek bir İ'lam Müdürü bulunmaktadır.

Madde 31

Genel Müdürlük'te bütün yazıların kayıt altına alınacak resmî defter bulunmaktadır.

Madde 32

Genel Müdürlük'te bir başsekreter, sekreter ve kâtip bulunmaktadır.

Madde 33

Şer'iyyelerin Genel Müdürlüğünde bir işçi daha bulunmaktadır.

Madde 34

Birinci derece şer'iyye mahkemelerinin birinci ve ikinci sekreterleri bulunacaktır. İhtiyaç halinde bir de yazıcı memur eklenecektir. Ancak yetimler ofislerinin işlevselliğini Şer'iyye Hâkimi kontrol eder.

Madde 35

Birinci derece şer'iyye mahkemelerinin sekreterlerinin şer'iyye hâkiminin altında bulunan yetimler ofisinin müdürü olarak görevi vardır. Bu ekstra iş için maaş tahsis edilmektedir. Bütün bu görevlerin yerine getirilmesi şer'iyye hâkimlerinin kontrolünde bulunacaktır.

Madde 36

Sekreterler namuslu, bilgili ve yetenekli kimselerden seçilecektir.

Madde 37

Sekreterlerin seçimi müsabaka ile gerçekleşir. Yazılı olarak yapılan imtihanlar şer'iyye hâkiminin onayıyla son onay ve karar için Genel Müdürlüğe gönderilecektir. Sekreterlerin Arnavutçayı konuşma ve yazma olarak ileri seviyede bilme şartı aranır.

Madde 38

Vilayetlerde bulunan her şer'iyye mahkemesinin mübâşir/kâtip ve bir görevli daha bulunur. Bunlar Arnavutçayı konuşma ve yazma olarak olabildiğince bilmeleri gerekmektedir.

Madde 39

Birinci derece mahkemeleri ve Genel Müdürlük'ten alınan her karar ve buralarda yapılan her işlem için ücret alınmaktadır. Bu ücretlerden tahsil edilen gelir fatura karşılığında devletin finans ofislerine teslim edilmektedir.

Madde 40

Şer'iyye hâkimleri ve sekreterler yapmış oldukları işlemleri düzenli ve temiz bir şekilde defterlere kayıt etmeleri gerekmektedir.

Madde 41

Şer'iyye hâkimleri en az üç ayda bir birinci sekreterler tarafından yönetilen Müslüman yetimler ofisinin finansal durumunu kontrol edip Şer'iyye Genel Müdürlüğe bilgi verirler.

Madde 42

Şer'iyye hâkimleri ve sekreterlerin maaşları şu anda devlet tarafından karşılandığı için mahkemelere başvuran taraflardan 39. Maddede zikredilen resmî ücret haricinde başka hiçbir ödeme talep edemezler. Görev vesilesiyle çalışma merkezlerinin dışında yolculuk yapmaları durumunda görev kanununa göre yolculuk ve yiyecek içecek masrafları karşılanacaktır. Yolculuğu mahkemeye başvuran taraflardan birinin talep etmesi halinde bütün masraflar ondan karşılanacaktır.

Madde 43

Hâlihazırda maaşları devlet tarafından karşılanan mübâşir konumunda olan memurlar taraflardan yaptıkları iş karşılığında ücret talep edemezler. Görev vesilesiyle çalışma merkezlerinin dışında yolculuk yapmaları durumunda yiyecek ve içecek masraflarının karşılığını talep edebilirler. Bu tür işlemler posta vasıtası ile gerçekleştirilmelidir.

Madde 44

Şer'iyye mahkemelerine ek görevli alma veya personeli azaltma yetkisi Genel Müdürlüğe aittir.

Tiran, 20.6.1921 (AQSH, 1921c, s. 12-20).

Ek 4: YŞM'nin Birinci İslâm Cemaati Kongresinde Kabul Edilen Tüzük

1. Arnavut Müslümanların durumlarını iyileştirmek adına Arnavutluk'ta Cemaat-i İslâmiye kurulmuştur.
2. Cemaat-i İslâmiye bu üç kuruldan oluşmaktadır:
 - a) Ulemâ Divanı,
 - b) İlmiye Konseyleri,
 - c) Cemaat Konseyleri.
3. Ulemâ Divanı başkentte bulunup Genel Kongre tarafından seçilmiş beş kişi ve bir başkan olmak üzere 6 kişiden oluşmaktadır.
4. Kongre, her il ve ilçe (vilayet ve sancak) tarafından gönderilen temsilciler tarafından başkentte toplanır.
5. Ulemâ Divanı'nın başkanı Şeyhülulemâ olarak isimlendirilmektedir.
6. Şeyhülulemâ'nın icâzet ve millî ahlak sahibi, Arnavutça olarak yazmayı bilmesi ve mahkûm olmaması lazımdır.
7. Divan'ın üyelerinin yarısı dinî adamlardan diğer yarısı sivil temsilcilerden oluşacaktır.
8. Divan seçimi oy çokluğu ile yapılır. Divan'ın "Menşur" fermanı Bakanlar Kurulu tarafından verilir.
9. Divanın görev süresi 5 yıldır.
10. Vakıflar Genel Müdürü ve Yüksek Medrese'nin baş müderrisi Divan'ın doğal üyeleridir.
11. Divan'ın görevleri şunlardır:
 - a) Tarikatların doktrin ve dogmalarına saygı duyarak Muhammedîler arasında birliği sağlamak ve reformlar yaparak Müslümanlığın liberal ve insancıl ruhunu çağdaş ve ulusal bir yaklaşımla sağlamak,
 - b) İmam, hatip, vaiz, müderris, müftü, şeyh ve ilahiyatçı yetiştirmek üzere dinî müesseseler kurmak ve yeni reformlardan sonra medreseleri zamana uygun hâle getirerek ıslah etmek ve fakirler için barınaklar inşa etmek,
 - c) Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından sunulan raporları incelemek ve etüt etmek; bu müdürlüğün bütçesini kontrol ve tasdik etmek.
 - d) Cemaat-i İslâmiye ve Evkâf'ın tüm çalışanlarını yönetmeliklere göre atamak.
 - e) Müftüler tarafından ortaya konan dini meseleleri ve sorunları incelemek ve çözmek.

12. İlmiye konseyleri bir başkan ve dört üye olarak her ilçede (sancak) kurulur. Konsey üyeleri ülkenin Müslüman nüfusu tarafından seçilir.
13. İlmiye konseylerinin üyelerinin yarısı din adamları (şeyh, müderris, v.b.) yarısı siviller oluşur.
14. İlmiye konseylerinin başkanları vilayetlerde müftüler ve sancaklarda müftü yardımcılardır.
15. Müftüler, ilmiye konseyleri, müderris, şeyh ve hocaların beraberce yapmış oldukları gizli oylamalarıyla seçilir.
16. Oy pusulaları kapatılarak toplantının sonunda toplatılır ve Divan'a gönderilir. Divan en çok oy alan 3 kişiden birini seçer. Tercih millî niteliklere sahip olacak kişiden yana kullanılır ve ilanlar konseylere gönderilir.
17. Müftüler şu niteliklere sahip olmalıdırlar:
- a) Lise mezunu veya icazet almış olmak,
 - b) Ahlaklı ve temiz bir biyografiye sahip olmak,
 - c) Arnavutça yazmayı, okumayı ve konuşmayı iyi bilecek ve milli duygulara sahip olmak.
18. Müftü yardımcıları da müftüler gibi seçilecek ve oy pusulaları ait olduğu vilayetin İlmiye konseyine gönderilecek. Bu meclis oy çokluğu ile 3 kişiyi seçer ve Divan'a sunar. Divan resmî menşuru (ilan) verir.
19. Müftü ve müftü yardımcılarının şeriatla ilgili konulardaki yetkileri aşağıdakilerle sınırlıdır: a) Nikâh ve talâk, b) Nikâh ve talâkın sonucu olarak malî borçlar (nafaka); c) Çeyizin iadesi ve çeyiz sözleşmesinin uygulanmamasından kaynaklanan meseleler.
20. İlmiye konseylerinin görev süresi 3 yıldır.
21. 100 hanesi olan her köy bir topluluk Cemaat Konseyi oluşturur.
22. 100 haneden az olan köyler, yakındaki köylerle birleşerek bir Cemaat Konseyi oluştururlar.
23. Cemaat Konseyi köy halkı tarafından 3 yıllık görev süresiyle seçilen 4 üyeden oluşur.
24. Cemaat Konseyi'nin üyesi olarak seçilecek kişilerde şu nitelikler bulunmalıdır:
- a) Güzel ahlaklı olmak, mahkûm ve kötü bir üne sahip olmamak;
 - b) 28 yaşını doldurmuş olmak;
 - c) Seçildiği yörenin insanı olmak.
25. Cemaat Konseyi'nin üyeleri ilk toplantıda kendi aralarından bir başkan seçerler.
26. Her Cemaat Konseyi'nin kendi sancağın İlmiye Konseyi'ne, sancağın İlmiye Konseyi kendi vilayetin İlmiye Konseyi'ne, vilayetin İlmiye Konseyi de Divan'a bağlıdır.

27. Her konsey toplantısı için üyelere Divan Konseyi tarafından belli bir ücret ödenir.
28. Konseylerin görev ve toplantıları özel bir yönetmelikle düzenlenir.
29. Her Muhammedî Arnavut doğal üye olabilir.

Müftü ve Müftü Yardımcılarının Görevleri

30. 19. maddede belirtilen temel hususlar dışında; görevler şunlardır:
 - a) Divan'ın belirlediği görevleri yerine getirmek,
 - b) Ülkedeki medreseleri sürekli denetlemek,
 - c) Dogma ve kurumlarına saygı duyarak tarikatlar arasındaki soğukluğu gidermeye özen göstermek,
 - d) (Muhammedî olsun, Hristiyan olsun) Arnavutlar arasındaki sevgiyi güçlendirmek ve baz olarak dayanışma ve millî ahlakı sürdürmek,
 - e) İmamı bulunan bütün köylerle birlikte kendi yöresini senede iki defa denetlemek.
31. Cemaat-i İslâm'ın çalışma tarzı özel bir yönetmelikle düzenlenecektir.

Müslümanların Vakıfları

32. Arnavutluk Müslümanlarının vakıfları, Genel Kongre tarafından seçilecek bir genel müdürlük tarafından yönetilecek.
33. Vakıflar Genel Müdürlüğü Divan'a bağlıdır.
34. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bir yardımcısı, bir veznedarı ve bir sekreteri olacaktır.
35. İhtiyaç duyulan vilayet ve sancaklarda, müftü ve müftü yardımcıları ile irtibat halinde olacak bir evkaf memuru görevlendirilir. Ortak çalışmaları bir yönetmelikle düzenlenecek.
36. Tekkelerin vakıfları dışında, Müslümanların bütün vakıfları ahkam-ı evkâfa göre birleşecektir (tevhîd-i evkâf).
37. Cemaat-i İslâmiye'nin bu Tüzüğü, daha önce yapılan tarikatların tüm tüzüklerine saygı duyar.
38. Vakıf çalışanlarının maaşları Divan tarafından belirlenecek ve diğerleri gibi vakıfların gelirlerinden ödenecektir. Görevler yönetmelikle düzenlenecek. Son (Bk. AQSH, 1923 akt. Basha, 2011, s. 81-83).

Ek 5: YŞK'nın İkinci İslâm Cemaati Kongresinde Kabul Edilen Tüzüğün İlgili Maddeleri

Madde 1

(...) Cemaa-i İslâmiye iki konseyden oluşmaktadır:

- a) Yüksek Şeriat Konseyi
- b) Cemaat konseyleri

Madde 2

Yüksek Şeriat Meclisi başkentte, Kongre tarafından seçilen biri başkan, ikisi üye ve bir üye yardımcısı olmak üzere 4 kişiden oluşur.

Madde 6

Başmüftü'de aranan vasıflara bir tane eklenmiştir: 25 yaşını doldurmuş olması gerekmektedir.

Madde 10

YŞK'nın görev süresi 4 yıldır.

Madde 15

Müftüler ve naibler aşağıdaki niteliklere sahip olacaklardır:

- a) Nye-vabit okulundan mezun olmak, icazet almış olmak veya pratik kabiliyetine sahip olmak.
- b) Arnavut ırkından olmak ve Arnavut vatandaşı olmak, Arnavutça konuşup yazabilmek ve 25 yaşını doldurmuş olmak.

Madde 17

Müftünün şeriat meselelerinde yetkisi aşağıdaki maddelerle sınırlandırılmıştır:

- a) Nikâh,
- b) Nikâh sebebiyle ortaya çıkan emzirme hakkı,
- c) Talâk,
- d) Nafaka,
- e) Çeyizin iadesi ve nikâh ve talâk sebebiyle ortaya çıkan haklar,
- f) Bebeğin nafakası ve eğitimi,
- g) Talep durumunda fetva vermek,
- h) Ülke hukuk mahkemesinde ispat edilecek olan Tes-jib Vakıf.

Madde 39

Cemaat-i İslâmiye'nin genel hazinesinin geliri şöyledir:

- a) Her vakfın genel gelirinin %8'i,
- b) Şer'iyye ofislerinin prosedürlerinden elde edilen gelir,
- c) Finansal açığın kapatılması için elbette Müslüman topluluğunun doğal üyesi olan her bir Müslüman ev (aile) mali durumuna göre 1-3 altın para vereceklerdir. Toplama prosedürü ilgili yönetmeliğe göre yapılır.

Madde 40

Yukarıda belirtilen kaynaklara ek olarak, Şeriat Yüksek Kurulu, özel düzenlemelerde belirtilene göre Müslüman halkın iradesine uygun bir biçimde başka finansal kaynaklar bulma hakkına sahiptir.

Madde 41

Bu Tüzüğe göre her evlilik veya boşanma, şer'iyye ofislerinde kaydedilecek ve kayıtlı olmayan evlilik sonucu ortaya çıkan davalara evlilik ücretinin iki katısı alındıktan sonra dava incelenecektir.

Madde 50

Cemaat'in çalışanları temel vazifelerini engelleyen başka işlerle meşgul olamazlar.

Madde 51-58 yeni oluşturulan Kontrol Konseyi hakkındadır (Statuti i Trupit (Xhema-atit) Mysliman Shqipëtarë, 1925).

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Etlton KARAJ	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölümü	İlahiyat Bölümü
Yüksek Lisans	
Üniversite	Beder Üniversitesi
Enstitü Adı	Beşerî Bilimler Fakültesi
Anabilim Dalı	İslâmî İlimler
Programı	Temel İslâmî İlimler / İslâm Hukuku
Makale ve Bildiriler	
1. Karaj, E. (2023). Arnavut Âlim Hafız Ali Korça'nın Tefsir Çalışmaları. <i>Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi 10</i> (Prof. Dr. RASKUL IBRAGIMOV Özel Sayısı), 278-295. 2. Karaj, E. (2023). Hafız Ali Korcha's Approach to Tafsir. <i>Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi 9</i> (18), 463-480. DOI: 10.52096/jsrbs.9.18.31	